FLORIAN ILLIES

1913

ŠIMTMEČIO VASARA

Sofoklis

FLORIAN ILLIES

1913

ŠIMTMEČIO VASARA

Iš vokiečių kalbos vertė
Kristina Sprindžiūnaitė

Sofoklis

Vilnius, 2014

Versta iš: Florian Illies.
1913. Der Sommer des Jahrhunderts.
S. Fisher, 2012

The Translation of this work was supported by a grant from Goethe-Institut which is funded by German Ministry of Foreign Affairs

ISBN 978-609-444-129-5

SAUSIS

Tą mėnesį vaikščiodami Šėnbruno rūmų parke susitinka Hitleris ir Stalinas, Thomas Mannas vos neišsiduoda, koks esąs, o Franzas Kafka vos neišsikrausto iš proto dėl meilės. Prie Sigmundo Freudo ant kušetės prisimeilina katė. Labai šalta, sniegas gurgžda po kojomis. Visiškai nuskurdusi ir įsimylėjusi Gottfriedą Benną Else Lasker-Schüler gauna nuo Franzo Marco atviruką su arkliais, o Gabrielę Münter išvadina „visišku nuliu". Ernstas Ludwigas Kirchneris Potsdamo aikštėje piešia kokotes. Atliekama pirmoji mirties kilpa ore. Tačiau niekas negelbės. Oswaldas Spengleris jau rašo *Vakarų saulėlydį*.

Pirmoji 1913-ųjų metų akimirka. Tamsią naktį perskrodžia šūvis. Spragtelėjimas, pirštai ant gaiduko įsitempia, tada nuaidi antras duslus šūvis. Atskubėjusi policija šaulį iškart suima. Jis vardu Louisas Armstrongas.

Dvylikametis vogtu revolveriu Naujajame Orleane norėjo pasveikinti Naujuosius metus. Policija uždarė jį į kamerą ir jau ankstyvą sausio 1-osios rytą išsiuntė į juodaodžių benamių berniukų prieglaudą. Ten jis taip siautėja, kad pataisos namų direktorius Peteris Davisas, nebeišmanydamas, ko griebtis, ilgai negalvojęs įbruka berniukui į rankas trimitą (nors iš tiesų nori skelti antausį). Čia Louisas Armstrongas staiga nuščiūva, beveik švelniai paima instrumentą, jo pirštai, vos praėjusią naktį nervingai žaidę su revolverio gaiduku, vėl pajunta šaltą metalą, tačiau vietoj šūvio jis dar direktoriaus kambaryje iš trimito paleidžia pirmuosius šiltus, pašėlusius garsus.

„Ką tik nuaidėjo vidurnakčio šūvis. Rėkauja gatvėje ir ant tilto. Skamba varpai ir muša laikrodžiai.“ Iš Prahos praneša dr. Franzas Kafka, bendrovės, draudžiančios darbininkus nuo nelaimingų atsitikimų darbo vietoje, tarnautojas Bohemijos karalystėje. Jo publika sėdi tolimame Berlyne, Imanuelkirchštrasės 29 namo vidurinio aukšto bute, tai tik vienas žmogus, bet jis rašančiajam – visas pasaulis: Felice Bauer, dvidešimt penkerių, šiek tiek blondinė, šiek tiek prakauli, šiek tiek ilgšė, Carlo Lindströmo akcinės bendrovės stenografuotoja ir

mašininkė. Rugpjūtį, lietui pilant kaip iš kibiro, jiedu tespėjo susipažinti, ji buvo sušlapusi kojas, o jį baimė kurstė tučtuojau sprukti, kiek kojos neša. Bet nuo to laiko juodu naktimis, kai namiškiai miega, rašo vienas kitam didžiai temperuotus, užburiančius, keistus, nerimastingus laiškus. O popietėmis dažniausiai parašo dar po vieną. Kai sykį porą dienų iš Felicės nieko nebuvo girdėti, jis, prabudęs iš neramių sapnų, apimtas nevilties pradėjo rašyti *Metamorfozę*. Buvo pasakojęs jai tą istoriją, prieš pat Kalėdas užbaigė (dabar istorija gulėjo jo sekretere, šildoma dviejų Felicės nuotraukų, kurias ji pati jam buvo atsiuntusi). Bet tai, kad jos tolimas mylimasis Franzas labai greitai pats gali virsti baisia mįsle, ji suprato tik iš šio naujamečio laiško. Kažin, ar ji, lyg šiaip sau paklausė jis, trenktų jam stipriai skėčiu, jeigu jis tiesiog liktų gulėti lovoje, o jie būtų sutarę susitikti Frankfurte prie Maino ir po parodos eiti į teatrą; va kokiu klausimu pradeda Kafka – triguba tariamąja nuosaka. O paskui, regis, visai nekaltai prisiekinėja ją mylįs, svajoja apie tai, kad Felicės ir jo rankos bus neišardomai sujungtos. Ir vėl dėsto toliau, ką pradėjęs: „Vis dėlto įmanoma, kad sykį šitaip sujungtą porą ves ant ešafoto.“ Išties viliojanti perspektyva laiške merginai. Dar nė nepasibučiuota, o vyriškis jau fantazuoja, kaip abudu lips ant ešafoto.

Regis, Kafka pats nusigando dėl to, kas jam prasiveržė: „Betgi kiek visko man ateina į galvą?“ – rašo jis. Paaiškinimas paprastas: „Tai dėl to, kad Naujieji metai – trylikti.“ Tad štai kaip prasideda 1913-ieji pasaulinėje literatūroje: smurto fantazija.

Skelbimas apie dingusius asmenis. Nerasta Leonardo „Mona Liza“. 1911-aisiais ji buvo pavogta iš Luvro, iki šiol

pėdsakai vis dar neaptikti. Paryžiaus policija kvočia Pablo Picasso, tačiau jis turi alibi ir paleidžiamas namo. Gedintys prancūzai Luvre deda gėlių puokštes prie plikos sienos.

Pirmomis sausio dienomis, kada tiksliai – nežinome, traukiniu iš Krokuvos į Šiaurės stotį Vienoje atvyksta truputį apšepęs trisdešimt ketverių metų rusas.

Lauke pūga. Jis šlubuoja. Plaukai šįmet dar netrinkti, lyg krūmynas po nosimi išsikerojię vešlūs ūsai negali paslėpti raupų randų veide. Jis avi rusų valstiečių batais, neša prigrūstą lagaminą, vos atvykęs išsyk sėda į tramvajų, nuvešiantį jį į Hycingą. Jo pase įrašyta „Stavros Papadopoulos“, tai turėtų būti lyg ir graikiškai, lyg ir gruziniškai, o kadangi atrodė toks apšepęs ir buvo taip šalta, tuo patikėjo visi pasieniečiai. Krokuvoje, kitoje tremtyje, kelionės išvakarėse jis paskutinį sykį įveikė Leniną šachmatais, septintą kartą iš eilės. Šachmatais žaidė kur kas geriau, nei važiavo dviračiu. Leninas beviltiškai stengėsi jį išmokyti. Revoliucionieriai turi būti greiti, kalė jam į galvą. Tačiau vyriškis, – iš tiesų vardu Josifas Visarionovičius Džugašvilis, o dabar pasivadinęs Stavros Papadopoulos – dviračiu važiuoti taip ir neišmoko. Prieš pat Kalėdas jis smarkiai griuvo ant apledėjusio Krokuvos gatvių grindinio. Koja tebebuvo žaizdota, nikstelėjo kelį, dar tik porą dienų apskritai galėjo priminti. „Šaunusis tu mano gruzine, – šypsodamasis kreipėsi Leninas į jį, atšlubavusį pasiimti padirbto paso kelionei į Vieną. – Na, tai ką – gero kelio, drauge.“

Sienas kirto netrukdomas, traukinyje su įkarščiu dirbo prie rankraščių ir knygų, kurias persėsdamas paskubomis sukišo į lagaminą.

O dabar, atvykęs į Vieną, galėjo apsieiti be maskuojančios gruziniškos pavardės. Nuo 1913-ųjų sausio jis prisistatydavo: aš esu Stalinas, Josifas Stalinas. Išlipęs iš tramvajaus dešinėje pamatė Šėnbruno rūmus, ryškias šviesas blankioje žiemos pilkumoje, o už jų parką. Eiti į Šėnbruno rūmų gatvės 30 namą, taip buvo parašyta lapelyje, kurį jam buvo įdavęs Leninas. Ir dar: „Skambinti Trojanovskiams." Tad nutrepsėjęs sniegą nuo batų ir išsišnypštęs į nosinę nelabai tvirtai spaudžia skambučio mygtuką. Duris atidariusiai tarnaitei pasako sutartą slaptažodį.

Vienoje, Berggasės 19 name, į Sigmundo Freudo darbo kabinetą, kur draugija kaip tik susirinkusi išklausyti trečiadienio pranešimo, įsmunka katė. Tai jau antra netikėta viešnia per trumpą laiką: rudens pabaigoje prie vyrų ratelio jau prisijungė Lou Andreas Salomé, iš pradžių piktai nužvelgta, o dabar beveik nuolankiai garbinama. Lou Andreas Salomé ant savo keliaraiščo jau buvo susivėrusi ilgą virtinę nukautų didžių protingų vyrų skalpų: su Nietzsche ji buvo prie vienos klausyklos Šv. Petro katedroje, su Rilke vienoje lovoje, o Rusijoje lankėsi pas Tolstojų, Frankas Wedekindas savo pjesę „Lulu", o Richardas Straussas savo operą „Salomėja", manoma, pavadino jos garbei. Dabar prieš ją neatsilaikė Freudas, bent jau intelektualiai – šią žiemą viešniai netgi buvo leista gyventi tame aukšte, kur jis dirbo, ji diskutavo su šeimininku apie naujausią jo knygą *Totemas ir tabu*, kurią jis kaip tik rašė, ir klausėsi jo skundų dėl C. G. Jungo ir atskalūnų psichologų iš Ciuricho. Tačiau Lou Andreas Salomé, ne vienos knygos apie protą ir erotiką autorei, jau

penkiasdešimt dvejų metų, svarbiausia buvo tai, kad pats meistras moko ją psichoanalizės – paskui, kovo mėnesį, ji atidarys savo kabinetą Getingene. Taigi, ji sėdi iškilmingame trečiadienio ratelyje, greta jos mokslingi kolegos, dešinėje – jau anuomet legendinė kušetė, o visur aplinkui – skulptūrėlės, ieškodamas paguodos dėl dabarties jas rinko be senienų gyventi negalintis Freudas. O dabar, Lou žengiant pro duris, į šį garbųjį ratą prasmuko katė. Iš pradžių Freudas pyktelėjo, bet pamatęs, kaip smalsiai ji apžiūrinėja graikiškas vazas ir romėniškas skulptūrėles, sujaudintas liepė atnešti pieno. Bet Lou Andreas Salomé pasakoja: „O katė nekreipė jokio dėmesio į vis didesnę jo meilę ir susižavėjimą, žaliomis įkypomis akimis šaltai žvelgė į jį lyg į kokį daiktą. Tačiau jei jis, tegu tik akimirką, pageidavo iš jos daugiau nei vien tik egoistinio narciziško murkimo, turėjo nuleisti koją nuo patogaus šezlongo ir išradingai, hipnotizuojamai judinti bato nosį, kad patrauktų jos dėmesį.“ Vėlesnėmis savaitėmis katę įsileisdavo į sambūrį, o kai ši sirguliavo, leido su kompresais gulėti ant Freudo kušetės. Pasirodo, ji pasidavė terapijai.

Beje, sirguliuojantieji. Kurgi prapuolęs Rilke?

Nerimas, kad 1913-ieji bus nelaimingi metai, vis kamuoja amžininkus. Gabriele D’Annunzio, dovanodamas draugui savo *Šventojo Sebastijono kančią*, atsargos dėlei po dedikacija verčiau įrašo „1912 + 1“. O Arnoldui Schönbergui, pamačiusiam nelaimę nešantį skaičių, užgniaužia kvapą. Ne be pagrindo jis išrado „dvylikos tonų muziką“ – modernio-

sios muzikos pagrindą, – iš baimės, kas bus paskui. Racionalumas, kilęs iš prietarų dvasios. Schönbergo kūriniuose nėra skaičiaus „13“, nėra net tokio takto, vargu ar rastume ir tokį puslapį. Pastebėjęs, kad jo operos apie Mozę ir Aroną pavadinimą sudarys 13 raidžių, pasibaisėjęs išbraukė iš žodžio „Aaron“ antrąją „a“, ir nuo tada operos originalo pavadinimas yra „Moses und Aron“. O dabar nelemtuoju skaičiumi bus pažymėti visi metai. Schönbergas gimė rugsėjo 13-ąją – ir jį persekioja paniška baimė, kad mirs penktadienį, 13 dieną.

Bet niekas negelbėjo. Arnoldas Schönbergas mirė penktadienį, 13 dieną (tiesa, tik 1913 + 38, taigi 1951 metais). Tačiau ir 1913-ieji pateiks jam tikrą staigmeną. Jis gaus viešą antausį. Bet – viskas iš eilės.

Dabar pirmiausia pasirodo Thomas Mannas. Ankstyvą sausio 3-iosios rytą Mannas sėda į traukinį Miunchene. Perskaitęs keletą laikraščių ir laiškų žvelgia į apsnigtas Tiuringijos Miško kalvas, paskui, vis užsnūsdamas perkaitintoje kupė, nerimauja dėl savo Katios, kuri ir vėl išvažiavo į kalnų kurortą. Kai vasarą lankė ją Davose, gydytojo priimamajame jam staiga atėjo ilgesnio apsakymo idėja, bet dabar ji atrodo beprasmė, toji istorija sanatorijoje pernelyg atitolusi nuo pasaulio. Na taip, dabar juk pirmiausia po poros savaičių pasirodys jo *Mirtis Venecijoje*. Sėdėdamas traukinyje Thomas Mannas nerimauja dėl savo garderobo, pikta, kad per ilgas keliones traukiniu drabužiuose visad įsispaudžia raukšlės, paskui viešbutyje reikės prašyti, kad paltą darsyk išlygintų.

Jis atsistoja, atitraukia kupė duris ir nusprendžia kiek pažingsniuoti pirmyn atgal. Vaikštinėja tokiu tvirtu žingsniu, kad kiti keleiviai vis pamano, jog ateina konduktorius. Už lango pro šalį skrieja Dornburgo pilys, Bad Kiosenas, Zalės vynuogynai, šlaitais lyg zebro dryžiai kyla storai apsnigtos vynuogienojų eilės. Tiesą sakant, miela akiai, bet Thomas Mannas jaučia, kad artėjant prie Berlyno jį vis labiau ima baimė.

Išlipęs iš traukinio, išsyk liepia jį vežti į viešbutį „Unter den Linden", o prie registratūros apsižvalgo, ar kiti svečiai, besibūriuojantys tolėliau prie liftų, jį atpažino. Tada, apsigyvenęs savo kambaryje – tame pačiame kaip visad, kruopščiai persirengia ir dar spėja pasišukuoti ūsus.

Grunevalde, pačiuose miesto vakaruose, Alfredas Kerras savo vilos, Hiomano gatvės 6 namo, drabužinėje tuo metu rišasi peteliškę ir nusiteikęs kautis raito į viršų ūsų galiukus.

Aštuntą valandą vakaro turi prasidėti jų dvikova. Ketvirtis po septynių abu sėda į bričkas. Važiuoja į kamerinę „Deutsches Theater" salę, atsiduria ten tuo pat metu. Ir vienas kitą ignoruoja. Šalta, tad abu skuba vidun. Kadaise Banzine, paplūdimyje prie Baltijos jūros – tegu tai lieka tarp mūsų – jis, Alfredas Kerras, didžiausias Vokietijos teatro kritikas ir tuščiagarbis pasipūtėlis, merginosi turtingai žydaitei katės akimis – Katiai Pringsheim. Tačiau ji atstūmė jį, išdidų nežabotų minčių vroclavietį, ir metėsi į šito manieringo hanzeato Thomo Manno glėbį. Tiesą sakant, net galvoj netelpa. Bet gal šįvakar pavyks anam atsilyginti.

Thomas Mannas sėdasi pirmoje eilėje ir stengiasi spinduliuoti oria ramybe. Šį vakarą jo „Fiorencos"[1] premjera

1 Originalo pavadinimas *Fiorenza*. (Čia ir toliau pastabos vertėjos.)

Berlyne – pagal knygą, kurią rašė pamilęs Katią. Vis dėlto nujaučia, kad šis vakaras gali blogai baigtis, tas kūrinys jau seniai buvo jo galvos skausmas. Nereikėjo iš jo daryti dramos, jei norėjau užkirsti dramai kelią, galvoja jis. „Mėginau daug ką išgelbėti, bet nemanau, kad manęs klausomasi“, – rašė jis Maximilianui Hardenui[2] prieš išeidamas iš Mauerkircherštrasės 13 namo Miunchene.

Jam labai nepatiko žengti į akivaizdžią nelaimę. Thomui Mannui taip elgtis nedera. Bet tai, ką pamatė per repeticiją gruodį, nieko gero nežadėjo. Pjesę, kuri turėtų prikelti gyvenimui Florencijos renesansą, žiūri kankindamasis, ji vis neįtraukia, žiūrovui veikiau darbas nei pasigėrėjimas. Vienu metu Mannas leidžia sau vogčiomis dirstelėti per kairįjį petį. Ten, trečioje eilėje, pamato Alfredą Kerrą, jo pieštukas laksto bloknotu. Žiūrovų salė skendi visiškoje tamsoje, ir vis dėlto jam atrodo, kad įžvelgia Kerro šypseną. Šypseną sadisto, kuris džiaugiasi, kad šis pastatymas bus puikiausia priemonė pakankinti. O pagavęs neramų Thomo Manno žvilgsnį Kerras pajunta, kaip nugara perbėga dar malonesni šiurpuliukai. Jis mėgaujasi tuo, kad Thomas Mannas ir nelaimingoji jo „Fiorenca“ dabar jo rankose. Mat žino: kai labai stipriai ją suspaus ir paskui paleis, toji be gyvybės žnektelės ant žemės. Čia nusileidžia uždanga, ir kyla draugiški plojimai, tokie draugiški, kad režisierius per šį vienintelį išties pavykusį inscenizacijos epizodą sugeba dukart pakviesti Thomą Manną į sceną. Daugybėje laiškų, parašytų per ateinančias savaites, šis niekada nepamirš paminėti: dukart! Tad oriai mėgina nusilenkti – dukart! – atrodydamas veikiau nerangiai. Trečioje eilėje sėdintis Alfredas Kerras neploja. Naktį grįžęs į savo vilą Grunevalde

2 Maximilian Hardn (tikroji pavardė Felix Ernst Witkowski, pasirašinėjo pseudonimu Apostata, 1861–1927) – įtakingas vokiečių publicistas ir kritikas.

Kerras, liepęs atnešti arbatos, pradeda rašyti. Iškilmingai sėdasi prie rašomosios mašinėlės ir pirmiausiai popieriuje atsiranda romėniškas vienetas.

Kerras numeruoja pastraipas, tarsi jos būtų raštų rinkinio tomai. Iš pradžių pasigalanda durklą: „Autorius yra delikati, skystoka sieliūkštė, kurios šaknys tykiai tveria sėdimojoje." O tada jau kaip reikiant užsimoja: dama Fiorenca tikriausiai turėtų būti laikoma Florencijos simboliu, bet yra visiškai bekraujė, visa pjesė sukurpta bibliotekose, negyva, sausa, be energijos, kičas, niekam nereikalinga. Jis taip ir parašė. Baigęs dešimtuoju numeriu pažymėtą pastraipą patenkintas ištraukia iš mašinėlės popieriaus lapą. Sunaikintas. Kitą rytą, kai Thomas Mannas lipa į Miuncheno traukinį, Kerras liepia nunešti tekstą į laikraščio *Der Tag*[3] redakciją. Recenzija išeina sausio penktąją. Skaitydamas ją Thomas Mannas sugniūžta. Kerras rašo, kad jis esąs „nevyriškas", – tai Manną užgaus labiausiai. Gal tai Kerro užuomina į Thomo Manno slepiamą homoseksualumą, o gal Mannas tik suprato tai kaip užuominą – bene dabar svarbu. Tik Krausas taip tiksliai, kaip ir Kerras, numatė, kur jo žodžiai paliks gilias žaizdas. Šiaip ar taip, Thomas Mannas pasijunta labai įžeistas – „iki kraujo", kaip pats rašo. Po šios kritikos jis neatsigaus visą 1913-ųjų pavasarį, nebus nė vieno laiško, kuriame apie tai neužsimintų, nė vienos dienos be pykčio tam žmogėnui, tam Kerrui. Hugo von Hofmannsthaliui Mannas rašo: „Aš daugmaž žinojau, kas įvyks, bet tai pranoko visus lūkesčius. Nuodingas maivymasis, net ir ničnieko nenutuokiąs žmogus jame gali įžvelgti asmenišką troškimą pribaigti!"

3 Diena (vok.).

Kerras taip parašė tik todėl, kad negavo manęs, mielasis mano Tomi, guosdama sakys iš kurorto grįžusi Katia ir motiniškai perbrauks jam per sklastymą.

Pradedami du nacionaliniai mitai: Niujorke pasirodo pirmasis žurnalo *Vanity Fair* numeris, o Esene Karlo ir Theo Albrechtų motina atidaro „Aldi" prekybos centrų pirmtaką.

O kaip laikosi Ernstas Jüngeris[4]? „Dar gerai." Bent jau taip įvertinamas septyniolikmečio vaikino iš Hamelno reformuotosios mokyklos rašinys apie Goethės „Hermaną ir Dorotėją". Nors jis ir rašė: „Epas perkelia mus į Prancūzijos revoliucijos laikus, kai įkaitusi pašvaistė prikėlė iš kasdienybės pusiaumigos net taikius tylaus Reino slėnio gyventojus", vis dėlto mokytojui tai nebuvo pakankamai gerai. Raudonu rašalu jis paraštėje įrašė: „Išraiška šįsyk pernelyg blaivi." Sužinome: Ernstas Jüngeris buvo išsiblaivęs jau tada, kai kiti netgi nelaikė jo girtu.

Kiekvieną popietę Ernstas Ludwigas Kirchneris sėda į ką tik nutiestą metro ir važiuoja iki Potsdamo aikštės stoties. Iš Drezdeno, to įstabiai užmiršto vasariško baroko miesto, kur buvo įsteigtas „Tilto"[5] sambūris, į Berlyną su Kirchneriu visai neseniai persikėlė ir kiti dailininkai – Erichas Heckelis, Otto Muelleris, Karlas Schmidtas-Rottluffas.

4 Ernst Jünger (1895–1998) – abiejuose pasauliniuose karuose dalyvavęs vokiečių rašytojas, karą relfektuojantys jo kūriniai poliarizuoja iki šiol.

5 *Die Brücke* (vok.).

Toji neišardoma bendrija dalijosi dažais ir moterimis, o jų paveikslai buvo tokie panašūs, kad negalėjai atskirti, kuris kurio. Tačiau Berlynas, tas sostine pasivadinęs, pernelyg didelis ir pulsuojantis miestas, paverčia juos individais ir tarsi pjūklas pjauna juos jungusius tiltus. Visi kiti save atrado Drezdene – garbindami švarias spalvas, gamtą ir žmogaus nuogybę. Berlyne jiems gresia būti užgožtiems.

O Ernstas Ludwigas Kirchneris save atranda tik Berlyne – pradėjęs ketvirtąją dešimtį. Jo menas – miestiškas, šiurkštus, figūros ištįsusios, pieštukas karštligiškas ir agresyvus, kaip ir pats miestas, ant jo paveikslų tarsi lakas ant kaktos – metropolio suodžiai. Jau požeminio traukinio vagonuose jo akys godžiai siurbia žmones, bloknote ant kelių jis brūkšteli pirmus greitus eskizus, dvi trys linijos pieštuku, vyras, skrybėlė, skėtis. Paskui išlipęs braunasi pro žmonių minią, nešinas eskizų albumais ir dažais. Jį traukia prie Aschingerio vyninės, ten, sykį susimokėjęs už lėkštę sriubos, gali sėdėti visą dieną. Taigi, Kirchneris laiką leidžia ten – žiūri, piešia, vėl žiūri. Žiemą diena greit gęsta, triukšmas aikštėje užgula ausis, toje aikštėje – intensyviausias Europoje eismas, čia susikerta ne tik pagrindinės miesto susisiekimo arterijos, bet ir tradicijos bei modernybės linijos: pakilęs iš požeminio geležinkelio į dienos sniego pliurę Kirchneris pamato ne tik arklių traukiamus vežimus, gabenančius statines, bet greta jų ir pirmuosius prašmatnius automobilius bei arkliašūdžius mėginančias aplenkti bričkas. Vienu metu per didelę aikštę važiuoja keli tramvajai, kai jie ima sukti, plati erdvė prisipildo metalinio džeržgesio. O tarp jų – žmonės, žmonės, žmonės, visi bėga, tarsi vytųsi laiką, virš jų – reklaminiai skydai, giriantys dešreles, odekoloną ir alų. Po arkadomis – elegantiškai apsirengusios kokotės, prostitutės, jos vienintelės šioje aikštėje beveik nejuda, lyg vorai savo tinklų pakrašty. Jų veidai pridengti

juodais našlių šydais, kad policija negalėtų kontroliuoti, tačiau pirmiausia pamatai didžiules jų skrybėles, keisčiausius plunksnomis puoštus bokštus po žibintais, kurių žalia dujinė šviesa įžiebiama ankstyvą žiemos vakarą.

Kaip tik šį blyškų žalsvumą, atsispindintį Potsdamo aikštės kokočių veiduose, ir už tos aikštės dundantį didmiesčio triukšmą Ernstas Ludwigas Kirchneris nori paversti menu. Paveikslais. Bet jis dar nežino – kaip. Dėl to kol kas piešia toliau: „Savo piešinius tujinu, – sako jis, – o paveikslams sakau „Jūs." Tad susirinkęs į aplanką savo tujinamus draugužius – visą pluoštą eskizų, nupieštų prie stalo per pastarąsias valandas – skuba namo, į savo ateljė. Vilmersdorfe, Durlacho gatvės 14 name, antrame aukšte, Kirchneris susikūrė urvą: beveik visur prikabinėta rytietiškų kilimų, pristatyta afrikietiškų ir okeaniškų figūrėlių, kaukių ir japoniškų širmų, be to, dar keletas jo paties skulptūrų, jo baldai ir paveikslai. Išlikusiose to meto Kirchnerio nuotraukose jis arba nuogas, arba vilki juodą kostiumą su kaklaryšiu, iki pat viršaus užsagstyti marškiniai – baltutėlaičiai, cigaretę rankoje laiko taip atsainiai, tarsi būtų koks Oscaras Wilde'as. Greta visad Erna Schilling, jo mylimoji, užsimirštančios aptakių kontūrų Dodo iš Drezdeno įpėdinė, šiuolaikinė moteris berniukiška šukuosena, laisvos dvasios, veido bruožai stulbinamai panašūs į Kafkos Felicės Bauer. Ji butą dekoravo siuvinėtais paveikslais pagal Kirchnerio ir savo pačios eskizus.

Kirchneris su Erna ir jos seserimi Gerda Schilling prieš metus susipažino Berlyno restorane, kur buvo šokama, ten į sceną išeidavo ir Heckelio draugė Sidi. Dailias liūdnų akių šokėjas jis dar tą patį vakarą atsivilioja į savo ateljė, nes jau iš pirmo žvilgsnio aišku: jų kūnų sudėjimas „ugdo

mano grožio pajautimą, piešiant gražų mūsų laikų moters kūną“. Iš pradžių Kirchneris susideda su devyniolikmete Gerda, paskui su dvidešimt aštuonerių Erna, o tarp tų epizodų – su abiem kartu. Kokotė, mūza, modelis, sesuo, šventoji, kekšė, mylimoji – jis per daug nesismulkina. Iš šimtų piešinių pažįstame kiekvieną abiejų moterų detalę. Gerda juslingai provokuojanti, Erna mažomis standžiomis krūtimis ir atsikišusia sėdyne, susikaupusi, melancholiškai rami. Yra puikus to meto paveikslas: kairėje – trys viliokiškos nuogos moterys, dešinėje – menininkas savo dirbtuvėje, įsikandęs cigaretę, žinovo žvilgsniu vertina moteris, – toks jis sau patinka. „Pario nuosprendis“ – užrašė juodais dažais kitoje drobės pusėje, 1913, Ernstas Ludwigas Kirchneris.

Tačiau Kirchneriui tąnakt grįžus namo iš Potsdamo aikštės šviesos jau buvo užgesintos, Paris pavėlavo į savo nuosprendį, Erna ir Gerda jau užmigusios, apsikamšiusios didžiulėmis pagalvėmis svetainėje, kurią šis *trio infermale* pavers garsiausiu pasaulyje Berlyno kambariu.

Prūsijos princesė Viktorija Luiza ir Hanoverio hercogas Ernstas Augustas sausį pirmą kartą pasibučiuoja.

Naujamečiame *Fackel* numeryje, jau tuo metu legendiniame vieno žmogaus – Karlo Krauso – leidžiamame žurnale, pagalbos šauksmas: „Elsei Lasker-Schüler reikia 1 000 markių sūnaus mokslams.“ Tarp pasirašiusiųjų yra Selma Lagerlöf, Karlas Krausas, Arnoldas Schönbergas. Po skyrybų su Herwarthu Waldenu rašytoja nebeišgalėjo sumo-

kėti Odenvaldo mokyklai, kurioje mokėsi jos sūnus Paulis. Pusę metų leidėjas neapsisprendė, ar spausdinti kreipimąsi, Paulis jau seniai lanko internatą Drezdene, tačiau atėjus Kalėdoms netgi griežtasis teisėjas Krausas, šiaip nepermaldaujamai skiriantis emocijas ir racionalumą, pasidavė gailestingumui. Tad jis iš tiesų įdeda tą nedidelį skelbimą paskutiniame laisvame *Fackel* plotelyje. Prieš tai Krausas parašo: „Matau apokaliptinį adjutantą, atliekantį parengiamuosius darbus prieš pasaulio pabaigą, sugedimo pasiuntinį, įkaitinantį žemiškosios būties pragaro prieangį."

Mažučiame mansardos kambarėlyje Berlyne, Humdoldto gatvės 13 name, Grunevaldo dalyje, šalta kaip lauke. Elsę Lasker-Schüler, susisupusią į kelias antklodes, iš sapnų atsimerkus išplėšia šaižus durų skambučio garsas. Lasker-Schüler – juodos akys, tamsūs kirpčiai, negalinti be meilės, nemokanti gyventi – užsimeta rytietišką chalatą ir atidaro duris laiškanešiui, šis paduoda jai paštą. Ryškiai raudonas *Fackel* iš Vienos, nuo jos tolimo ir griežto bičiulio Karlo Krauso, o apačioje – mažas žydras stebuklas: atvirukas nuo Franzo Marco – „Mėlynojo raitelio"[6] dailininko. Lasker-Schüler su savo margaspalviais apdarais, skimbčiojančiais žiedais ir apyrankėmis, nežabota fantazija kaip iš pasakų: anuomet ji įkūnijo galvotrūkčiais į modernybę lekiančios visuomenės vidinius Rytus, svajonių personažas, tokių skirtingų vyrų kaip Krausas, Vasilijus Kandinskis, Oskaras Kokoschka, Rudolfas Steineris ir Alfredas Kerras ilgesio objektas. Bet iš to, kad tave dievina, nepragyvensi. Elsei Lasker-Schüler

6 *Der Blaue Reiter* (vok.).

dabar einasi visai prastai, kai nutraukta santuoka su Herwarthu Waldenu, stambiu galerininku ir žurnalo *Sturm* leidėju, vaikštančiu į kavines su naująja savo žmona, pabaisa Nell, – dėl to Else negali ten įžengti. Bet kaip tik tokioje menininkų kavinėje gruodį ji sutiko Franzą ir Marią Marcus, ir juodu tapo jos leibgvardija, angelais sargais.

Tad Else Lasker-Schüler laiko rankose *Fackel*, nė nenutuokdama apie jaudinantį Karlo Krauso skelbimą, paskui apverčia Franzo Marco atsiųstą atviruką. Ir sustingsta apimta nebylaus džiugesio. Toli gyvenantis bičiulis mažame plotelyje nupiešė jai „žydrųjų arklių bokštą“: jėgų pertekę gyvūnai, kurių bokštas siekia dangų, – anapus laiko ir sykiu pačioje jo šerdyje. Ji pajunta, kad gavo unikalią dovaną – pirmuosius mėlynus „Mėlynojo raitelio“ žirgus. Gal ši ypatinga, visuomet viską jautusi moteris pajuto netgi dar daugiau: kad praėjus kelioms savaitėms tolimajame Zindelsdorfe iš to atviruko idėjos rasis kur kas didesnis „mėlynųjų arklių bokštas“ – paveikslas, išreiškiantis programą, šimtmečio paveikslas. Dar vėliau jis sudegs, ir tik vienintelis mažas atvirukas iki šių dienų išsaugos Franzo Marco ir Elsės Lasker-Schüler pirštų atspaudus ir per amžius pasakos apie akimirką, kai ėmė šuoliuoti Mėlynasis raitelis.

Poetė susijaudina pamačiusi, kad didysis dailininkas mažame paveikslėlyje rado vietos ne tik žirgams, bet ir savo ženklams – pusmėnuliui ir auksinėms žvaigždėms, prasideda dialogas, žodžiais ir atvirukais asociacijos skrieja į vieną ir į kitą pusę. Ji pavadina jį įsivaizduojamu „Kanos kunigaikščiu“, o save – Tėbų princu Jusufu. Jau sausio 3-iąją Else rašo atsakymą dėkodama už mėlynąjį stebuklą: „Koks gražus atvirukas, – aš visad norėjau, kad mano žirgai būtų kaip tik tokios, mano mėgstamiausios, spalvos. Kaip aš Jums dėkinga!“

Kai paskui Marcas atviruku pakviečia ją kartu važiuoti į Zindelsdorfą, ji, visiškai išsekusi nuo skyrybų ir Berlyno, iškart sutinka ir sėda su Marcais į traukinį. Apsirengusi pernelyg plonai, tad Maria Marc apsiaučia ją pasiimta antklode. Labai gali būti, kad ji važiuoja tuo pačiu traukiniu, kuriuo Thomas Mannas skuba grįžti namo, į šeimos prieglobstį, iš stovinčios jam gerklėje *Fiorencos* premjeros. Smagu įsivaizduoti 1913 metų vokiečių kultūros šiaurės ir pietų polius viename traukinyje.

Atvykusi į Zindelsdorfą Alpių prieškalnėse nusilpusi poetė iš tiesų gyvena pas Franzą Marcą ir jo žmoną Marią, stotingą matroną, po kurios sparneliu Marcas palindo pučiant atšiauriems vėjams. „Dailininkas Marcas ir jo liūtė", taip juos vadino Else.

Bevaikės poros svečių kambaryje ji ištveria tik kelias dienas, paskui persikelia į Zindelsdorfo kaimo viešbutuką, iš kur atsiveria platus vaizdas į pelkes iki pat kalnų. Tačiau nerimsta ir čia, šeimininkė rekomenduoja jai Kneipo metodą, paskolina reikiamų knygų. Niekas nepadeda. Else Lasker-Schüler kaip patrakusi lekia iš Zindelsdorfo į Miuncheną, Miunchene susiranda kambarį Teresės gatvėje, pensione.

Iš paskos atvažiavę Marcai randa ją pusryčių svetainėje, ant stalo ištisa armija alavinių kareivėlių, kuriuos, matyt, nupirko sūnui Pauliui, ant staltiesės baltais ir mėlynais langučiais ji kariavo „įnirtingus mūšius – vietoj tų, į kuriuos nuolat įtraukdavo gyvenimas". Tomis dienomis ji buvo kovingai nusiteikusi, įtūžusi, virpanti, ne visai suvokianti, ką daro. Sausio pabaigoje Tannhauserio galerijoje, per didelės Franzo Marco parodos atidarymą, Else susipažįsta su Kandinskiu. Paskui susikimba su dailininke Gabriele Münter.

Toji pasakė pastabą, o Lasker-Schüler, palaikiusi tai Marco įžeidimu, per visą galeriją rėkavo: „Aš esu menininkė ir neleisiu, kad su manimi šitaip kalbėtų visiškas nulis!“

Maria Marc stovėjo tarp abiejų besiriejančių moterų ir nebežinodama, ko griebtis, tik šūkčiojo: „Vaikai, vaikai!“ Vėliau ji skųsis, kad Lasker-Schüler labai jau būdinga „pasaulio sielvarto persmelktos literatės poza“, bet vis dėlto „ji tikrai jį išgyveno, skirtingai nei jaunieji pasaulio sielvarto atstovai Berlyne“. Tad štai kaip atrodo pasaulis 1913-aisiais, žvelgiant iš Zindelsdorfo.

Sausio 20 dieną Centrinio Egipto mieste Amarnoje dalijamasi naujausių berlyniečio Jameso Simono finansuotų Vokiečių ordino draugijos kasinėjimų radiniais: pusė radinių atiduodama Kairo muziejui, kita pusė – vokiečių muziejams, kartu ir „ištapytas gipsinis karališkosios šeimos princesės biustas“. Prancūzų senųjų radinių valdybos direktorius sutinka su kasinėjimų vadovo, vokiečių archeologo Ludwigo Borchardto dalybomis. Kai susijaudinęs kasinėjimų pagalbininkas egiptietis padavė gipsinį biustą, tik Borchardtas iškart suprato, kad rankose laiko tūkstantmečio radinį. Jau po kelių dienų biustas iškeliauja į Berlyną. Dar nevadinamas Nefertite. Tai dar nėra garsiausias pasaulyje moters biustas.

Visiškai „susukti“ metai. Tad nenuostabu, kad rusų pilotas Piotras Nikolajevičius Nesterovas 1913-aisiais koviniu lėktuvu atliko pirmąją žmonijos istorijoje „mirties kilpą“. O

austrų čiuožėjas Aloisas Lutzas speiguotą sausį taip meistriškai apsisuko ore ant užšalusio ežero, kad tas šuolis iki šiol vadinamas jo pavarde – „lutzas“. Įsibėgėjęs atbulas pašoki atkišęs kairę koją. Įsisuki staiga pakėlęs rankas. Kad atliktum dvigubą „lutzą“, suprantama, turi tai pakartoti du kartus.

Stalinas Vienoje išbus keturias savaites. Daugiau jis niekada taip ilgai nebus išvykęs iš Rusijos, kita ilga jo kelionė po trisdešimties metų ves į Teheraną, tuomet jo pokalbio partneriai bus Churchillis ir Rouseveltas (pirmasis 1913-aisiais buvo Anglijos karinio jūrų laivyno ministras, antrasis, senatorius, Vašingtone kovojo su Amerikos miškų kirtimu). Stalinas retai išeina iš slaptos buveinės Šėnbruno 30 name pas Trojanovskius, jis rašo ir rašo straipsnį „Marksizmas ir nacionalinis klausimas“ – Lenino pavedimu. Retsykiais ankstyvą popietę pramankština kojas šalia esančiame šaltame tvarkingame Šėnbruno rūmų parke, nuklotame sausio sniego. Trumpas sujudimas kyla tik kartą per dieną, kai imperatorius Pranciškus Juozapas iš rūmų karieta važiuoja į Hofburgą valdyti valstybės. Pranciškus Juozapas valdo net – sunku patikėti – šešiasdešimt penkerius metus, nuo 1848-ųjų. Su mylimos Sisi mirtimi jis taip ir neapsiprato, virš rašomojo stalo tebekabo jos portretas visu ūgiu.

Gunktelėjęs senasis monarchas paėjėja keletą žingsnių iki tamsiai žalios karietos, jo kvėpavimas palieka debesėlį šaltame ore, livrėjuotas tarnas uždaro dureles, ir žirgai risčia pasileidžia per sniegą. Vėl tyla.

Stalinas susimąstęs žingsniuoja per parką, jau temsta. Priešais artėja kitas pasivaikščioti išėjęs žmogus, 23-ejų metų, nesėkmingai mėginęs tapti dailininku, nepriimtas į akademiją, tad dabar stumia laiką vyrų bendrabutyje Meldemano gatvėje. Jis, kaip ir Stalinas, laukia savo didžiosios progos. Šis vyras vardu Adolfas Hitleris. Galbūt tiedu žmonės, – o tuometiniai jų pažįstami pasakojo, kad jie mėgę eiti pasivaikščioti į Šėnbruno parką, – kokį sykį pasisveikindami mandagiai kilstelėjo skrybėlę, kai suko ratus didžiuliame parke.

Kraštutinumų era, baisusis trumpas XX amžius prasidėjo tą 1913-ųjų sausio popietę Vienoje. Visa kita – tyla. Hitleris ir Stalinas nesusitiko net 1939-aisiais, sudarydami pražūtingą „paktą". Tad juodu niekados daugiau nebuvo taip arti vienas kito, kaip tą speiguotą sausio popietę Šėnbruno parke.

Pirmąsyk susintetinami *ecstasy* kvaišalai, patento įregistravimo procedūra užtrunka ištisus 1913-uosius. Bet paskui jie kelis dešimtmečius užmirštami.

Pagaliau išgirstame ir apie Rainerį Marią Rilkę! Bėgdamas nuo žiemos ir kūrybinės krizės Rilke atsidūrė pietinėje Ispanijoje, Rondoje. Keliauti į Ispaniją jam per naktinį seansą prisakė nepažįstamoji, o kadangi Rilke visą gyvenimą klausė, ką liepia brandesnės moterys, kai tikrosios mecenatės ir mylimosios neišmanydavo, ką liepti, jam, aišku, tekdavo kreiptis į okultines tarpinių karalysčių gyventojas.

Tad jis gyvena Rondoje, prašmatniame viešbutyje „Reina Vicoria“, britų įrengtame pagal paskutinę madą – bet dabar, kai ne sezonas, jis beveik tuščias. Iš čia kiekvieną savaitę Rilke stropiai rašo „mielai gerajai mamai“. Ir kitoms tolimoms damoms, sykiu su kuriomis jis taip moka kentėti: Marie von Thurn und Taxis, Evai Cassirer, Sidie Nádherný, Lou Andreas-Salomé. Apie šias damas tais metais dar išgirsime, tad nėra ko nerimauti.

Tuo metu svarbiausia staiga vėl tampa Lou, moteris, su kuria jis prarado nekaltybę ir kuri jį įkalbėjo vardą René pakeisti į Rainerį: „Kad tik mudu pasimatytume, mieloji Lou (žodis „mieloji“ pabrauktas tris kartus), to dabar labiausiai viliuosi.“ O paraštėje dar pakeverzoja „mano atrama, mano viskas, kaip visuomet“. Ir – į pašto traukinį, kuris iki Gibraltaro rieda tris valandas. Iš ten – toliau į Berggasės 19 namą, pas Lou Andreas-Salomé, gyvenančią pas prof. dr. Sigmundą Freudą. O Lou rašo „mielam mielam berniukui“ mananti, kad dabar galinti būti jam griežtesnė nei anąsyk. Ir dar: „Manau, kad tau reikia kentėti ir kad tu visad kentėsi.“ Ar tai vis dar sadomazochizmas, ar jau meilė?

Taip ir bėga dienos kenčiant ir rašant laiškus. Kartais Rilke toliau dirba prie „Duino elegijų“, šiaip ar taip, jam pavyko pirmosios 31 šeštosios elegijos eilutės, tačiau niekaip negali užbaigti, jau verčiau eina pasivaikščioti apsivilkęs savo baltą kostiumą ir užsidėjęs šviesią skrybėlę arba skaito *Koraną* (o paskui išsyk rašo ekstazės kupinus eilėraščius apie angelus ir Marijos ėmimą į dangų). Čia, toli nuo gūdžios žiemos, būtų galima gerai jaustis, tad iš pradžių Rilke ir mėgaujasi tuo, kad saulė net ir sausį nusileidžia už kalnų tik pusę šešių, kad ji iš pradžių darsyk leidžia šiltai nušvisti taip išdidžiai ant uolėto plokštikalnio kara-

liaujančiam Rondos miestui, – „neprilygstamas reginys", rašo jis mamai. Jau žydi migdolai, našlaitės viešbučio gėlyne, netgi melsvi vilkdalgiai. Rilke išsitraukia savo mažytį juodą bloknotą, užsisako kavos į terasą, apsisiaučia klubus antklode ir, darsyk prisimerkęs nuo saulės, pasižymi: „Ak, jeigu kas taip žydėti mokėtų: širdis jo pakiltų / Viršum pavojų silpnų, to, kas didu, paguosta."[7]

Taigi, kas žydėti mokėtų. Miunchene trisdešimt trejų metų mizantropas, sociopatas ir iš tarnybos pasitraukęs matematikos mokytojas Oswaldas Spengleris rašo pirmą didžiąją monumentalaus veikalo *Vakarų saulėlydis* dalį. Ir pats rodo tam saulėlydžiui gerą pavyzdį. „Esu paskutinis iš tokių kaip aš", – rašo jis 1913 metais autobiografiniuose užrašuose. Esą, viskas jau baigiasi, jis ir jo kūnas atspindi Vakarų kančią. Neigiama didybės manija. Vystantys žiedai. Pamatinė Spenglerio jausena – baimė. Baimė užeiti į parduotuvę. Giminaičių baimė, baimė, kai kiti kalba tarmiškai. Ir aišku – „moteriškių baimė – kai tik jos nusirengia". Drąsus jis tik mąstyti. 1912 metais nuskendus „Titanikui " jis įžvelgė didžią simboliką. To meto užrašuose jis kenčia, rauda, skundžiasi sunkia vaikyste ir dar sunkesne dabartimi. Kasdien iš naujo rašo: baigiasi didis laikas, negi niekas nemato? „Kultūra – paskutinis kvėpsnis prieš išnykstant." O *Vakarų saulėlydyje* rašo taip: „Kiekviena kultūra turi naujas savo raiškos galimybes, jos iškyla, bręsta, nyksta ir niekad nebesugrįžta." Bet toji kultūra skęsta lėčiau nei okeaninis garlaivis, tad nėra ko nerimauti.

7 Vertė Lanis Breilis.

Nuo metų pradžios Carlo Simono leidykla Diuseldorfe pardavinėja naują originalių fotografijų rinkinį medinėje dėžėje: 72 stiklinės plokštelės septyniose kartoninėse dėžutėse ir dar pridedamas 35 puslapių sąsiuvinis. Tema – „Skęstantis Titanikas“. Tos skaidrės rodomos visoje šalyje. Iš pradžių žiūrovas mato kapitoną, laivą, kajutes. Paskui – artėjantį ledkalnį. Katastrofa, gelbėjimo valtys. Skęstantis laivas. Tikra tiesa: okeaninis laineris skęsta greičiau nei Vakarai. Leonardo di Caprio dar nebuvo gimęs.

Beje, Franzas Kafka, vienas iš tų labai bijančių, kai moteriškės nusirengia, kol kas turi kitą rūpestį. Jį nutvilko atėjusi į galvą mintis. Naktį iš sausio 22-osios į 23-iąją, rašydamas bene dušimtąjį laišką Felicei Bauer, jis klausia: „O ar tu perskaitai mano braižą?“

O ar tu perskaitai pasaulį? Šitaip klausinėdami Pablo Picasso ir Georges'as Braque'as išranda vis naujų šifrų, kuriuos teks iššifruoti žiūrovui. Ką tik juodu išmokė pasaulį, kad galima nupiešti kintančią perspektyvą – ir pavadino tai kubizmu, o 1913-ųjų sausį žengia dar vieną žingsnį. Vėliau tai bus pavadinta sintetiniu kubizmu, nes paveikslai apklijuojami medienos plaušo ir visokiomis kitokiomis plėvelėmis, drobė tampa nuotykingų žaidimų aikštele. Braque'as, ką tik įsikėlęs į naują ateljė Paryžiuje, Kolinkur gatvėje, virš viešbučio „Roma“, paėmęs šukas staiga perbraukė jomis paveikslą *Vaisių dubuo, kryžių tūzas* – ir linijos jau atrodė

kaip medžio rievių raštas. Picasso dar tą pačią dieną tai perėmė. Ir, kaip visuomet, netrukus jau braukė geriau už patį sumanytoją. Šitaip meno revoliucionieriai, genami paniškos baimės, kad buržuazinė publika gali juos visiškai suprasti, skubėjo vis toliau. Picasso būtų buvę ramiau, jei jis būtų žinojęs, kad Arthuras Schnitzleris vasario 8 dieną dienoraštyje įrašė: „Picasso: ankstesni paveikslai išskirtiniai, stiprus pasipriešinimas dabartiniam jo kubizmui.“

Jis vargais negalais išgyveno. O dabar Lovisui Corinthui teko kaip reikiant susimokėti už viso gyvenimo darbą. Sausio 19 dieną Secession salone, Kurfiurstendamo 208 name, turi būti atidaryta sensacinga paroda – 228 paveikslai, pavadinta „Viso gyvenimo kūryba“. Šiandien, pirmąją metų dieną gulintį ant kanapos Klopfštoko gatvės 48 name, išsekusį ir pagiringą, jį tai truputį baugina. Dar nėra nė ketvirtos valandos, o jau vėl tamsu, krinta šlapdriba.

Dabar pirmiausia Weberio rėmų parduotuvė Derfligerštrasės 28 name nori pinigų už „viso gyvenimo kūrybos“ įrėminimą – nei daug, nei mažai, 1632,50 markių. O maisto tiekėjui Adolfui Kraftui jaunesniajam, įsikūrusiam Kurfiurstendamo 116 name, už vaišes parodos atidarymo proga reikia sumokėti 200 markių avanso. Už tai bus patiekta: „1 pusdubenis liežuvio, 1 pusdubenis Koburgo kumpio su Kumberlando padažu, 1 pusdubenis rostbifo su pikantišku padažu“. Lovisui Corinthui jau skaitant darosi bloga. Jo skrandyje sunkiai tebeguli vakar vakare valgytas lenkiškas karpis. Kai nėra jo mylimosios Charlottės, jis per daug prisikemša, tai vis iš ilgesio – jau pažįstamas reiškinys.

Tad rašo naujametį laišką žmonai Charlottei, toli kalnuose pėsčiomis keliaujančiai per sniegą: „Kas žino, kaip klosis šie naujieji metai: tie senieji juk nebuvo gražūs. Tegu juos šunys.“ Tai jau tikrai. Corinthą, visad gyvybingą dailininką, iš klestinčio baroko nublokštą į dvidešimto amžiaus pradžios Berlyną, partiesė sunkus insultas, žmona pasiaukojamai jį slaugė. Kai buvo planuojama paroda „Viso gyvenimo kūryba“, žmonės baiminosi, kad tas gyvenimas Corinthui jau baigtas. Tačiau jis atsikovojo gyvenimą, sugrįžo į jį. Ir prie molberto. Dabar visame mieste iškabinėti plakatai apie didžiąją parodą, kasdien nuo devintos iki ketvirtos, bilieto kaina – 1 markė, Corinthas, negalėdamas patikėti, stebisi pas savimi, o Charlotte tuo metu toli Tirolyje, kad truputį pailsėtų nuo Corintho. Ji grįžta laiku – į vaišes. Gerai atrodote, madam, sako jai Maxas Liebermanas sausio 19-ąją per atidarymą „Secession“, dešinėje rankoje laikydamas stirnienos nugarinę su Kumberlando padažu. Gerai atrodo mano gyvenimo kūryba, mintija sau Lovis Corinthas ir bambėdamas plumpsi per parodos kambarius. Dabar ji bus tęsiama. Tačiau ir ateityje prašom be to kubizmo.

Dar sykį trumpai sugrįžkime pas Freudą, į Berggasės 19 namą. Jis tomis sausio dienomis sėdi savo kabinete ir baigia veikalą *Totemas ir tabu*. Savaime suprantama, kad pasąmonė visa jėga veržiasi į šią knygą apie etnologinius tabu laužymo ir fetišizavimo principus. Tačiau atrodo, kad jis pats šito visai nesuvokia: šiaip ar taip, kai jo mokiniai, o pirmiausia – 1875 metais gimęs ciurichietis C. G. Jungas, meta jam iššūkį ir pasipila stiprūs priekaištai, 1856 metais

gimęs Freudas pateikia savąją „tėvo nužudymo“ teoriją. 1912-ųjų gruodį Jungas rašė Freudui: „Tačiau norėčiau atkreipti Jūsų dėmesį, kad netinka elgtis su savo mokiniais kaip su pacientais.“ Šitaip, esą, randasi „įžūlūs nenaudėliai“ ir „vergaujantys sūnūs“. O toliau: „O Jūs pats ir toliau liekate viršuje – kaip tėvas. Taip tarnaujantiems net į galvą neateina timptelėti pranašui už barzdos.“

Freudą gyvenime retai kas taip užgavo, kaip tasai tėvo nužudymas. Jo barzdoje tais mėnesiais turėjo atsirasti daug žilų plaukų, jis parašo pirmą atsakymą, bet neišsiunčia, šis rašomajame stale bus rastas tik Freudui mirus. Tačiau 1913 metų sausio 3-iąją sukaupęs visas jėgas rašo C. G. Jungui į Kiusnachtą: „Jūsų prielaida, kad su savo mokiniais elgiuosi kaip su pacientais, akivaizdžiai neatitinka tikrovės.“ O paskui: „O šiaip Jūsų laiškas nėra atsakytinas. Jo sukurtoji situacija keltų sunkumų bendraujant žodžiu, o bendraujant raštu visiškai neišsprendžiama. Tarp mūsų, analitikų, galioja susitarimas, kad niekas neturi gėdytis savosios neurozės. Tačiau tas, kas nenormaliai elgdamasis visą laiką šūkauja esąs normalus, kelia įtarimą, kad nesugeba suvokti savo ligos. Žodžiu, siūlau Jums asmeninio bendravimo visiškai atsisakyti. Dėl to aš nieko nepraprarasiu, nes mane su Jumis jau seniai tesieja plonyčiai patirtų nusivylimų poveikio saitai.“ Va koks laiškas. Tėvas, kuriam sūnus mėtė iššūkį, įtūžęs smeigia atgal. Freudas niekad taip nesiautėjo kaip tomis sausio dienomis, ji niekad nebuvo mačiusi jo tokio prislėgto kaip 1913-aisiais, – vėliau pasakos mylima jo dukra Anna.

C. G. Jungas sausio 6 dieną atsakė: „Paklusiu Jūsų norui atsisakyti asmeninio bendravimo. O šiaip Jūs, matyt, geriau žinote, ką Jums reiškia šis momentas.“ Tai jis parašo rašalu. O paskui papildo mašinėle, tai atrodo kaip didžiųjų XX am-

žiaus intelektualų santykių antkapis: „Visa kita tyla.“ Graži ironija, kad vienas reikšmingiausių, gausiausiai aprašytų ir daugiausia diskutuotų 1913 metų lūžių prasideda nuo tylos įžado. Nuo tos akimirkos Jungas darbuojasi Freudo metodais, o Freudas – atvirkščiai – Jungo. Bet prieš tai jis dar sykį labai tiksliai apibrėžia tėvo nužudymą laukinėse tautose: jie užsideda nužudyto tėvo kaukes – ir šitaip garbina auką. Čia jau beveik Apšvietos dialektika.

Tačiau kol kas pasilikime prie švietėjiško dialekto. Dešimties metų Theodoras W. Adorno, pramintas „Tedžiu“, gyvena Frankfurte prie Maino, Šione Aussicht gatvės 12 name, jis prusinamas ir išmoksta kalbėti Heseno tarme. Be mamos, daugiausia bendrauja su Frankfurto zoologijos sodo šimpanze Baso. Frankas Wedekindas, „Prabudusio pavasario“ ir „Lulu“ autorius, tuo metu bičiuliaujasi su Berlyno zoologijos sodo šimpanzaite Misy.

Marcelis Proustas, sėdėdamas savo darbo kambaryje Paryžiuje, Osman bulvaro 102 name, statosi narvą. Dirbančiam jam neturi trukdyti nei saulės šviesa, nei dulkės, nei triukšmas. Keistoka darbo ir asmeninio gyvenimo pusiausvyra. Darbo kambaryje pasikabino trigubas užuolaidas, o sienas išklijavo kamščiamedžio plokštėmis. Tokioje nuo garso saugančioje kabinoje prie elektros šviesos sėdintis Proustas siuntinėja perdėtai mandagius naujamečius laiškus, kaip ir kasmet, primygtinai prašydamas ateityje nekankinti jo dovanomis. Nors jį vis kviesdavo į svečius, tai darantys

žinodavo, kaip tas sunku, nes prieš ateidamas jis atsiųsdavo ne vieną žinutę ir atviruką – atvyks ar ne, kodėl, veikiausiai vis dėlto ne, etc. Reikėtų gerai paieškoti neryžtingesnio žmogaus, šioje srityje jam prilygo gal tik Kafka.

Tad protą nuo garso saugančioje kabinoje sėdintis Marcelis Pruostas mėgina rašyti romaną apie iškylančius prisiminimus ir prarasto laiko paieškas. Pirma dalis turėtų vadintis *Svano meilė*, ir jis geru rašalu popieriuje užrašo paskutinį sakinį: „Mano pažįstamos tikrovės nebebuvo. Tikrovė, kurią kadais pažinojau, nebeegzistavo. Kurio nors vaizdo prisiminimas tėra kurios nors akimirkos apgailėjimas; ir namai, keliai, alėjos, deja, praeina, kaip ir metai.“[8]

Ar prisiminimai būna tik kartus atminimas? Gertrude Stein, garsioji Paryžiaus salonų dama ir avangardistų bičiulė, šąla vos per porą gatvių nuo Prousto. Ji baisiai kivirčijasi su broliu Leo, jųdviejų ne vieną dešimtmetį gyvavusi būsto bendrija gali iširti. Ar viskas laikina? Ji svajoja apie pavasarį. Ją šildo viena mintis. Žiūri į Picasso, Matisse'o, Cezanne'o paveikslus ant sienos. Tačiau ar viena mintis – jau pavasaris? Parašo neilgą eilėraštį, jame yra sakinys: „Rožė yra rožė yra rožė.“ Kaip ir Proustas, ji nori sulaikyti tai, kas praeis. Taigi toks poezijos pasaulis, tokia vaizduotė jau 1913-ųjų sausį.

Maxas Beckmannas užbaigia paveikslą „Titaniko skendimas“.

8 Vertė Aldona Merkytė.

VASARIS

Jau prasidėjo: Niujorke „Armory Show" sukėlė didįjį moderniosios dailės sprogimą, Marcelis Duchampas eksponuoja „Aktą leidžiantis laiptais". Tačiau jam vis tiek tenka kopti į statų kalną. Ir šiaip – visur aktai, o ypač Vienoje, nuoga Alma Mahler (pozuoja Oskarui Kokoschkai) ir visos kitos vienietės Gustavo Klimto ir Egono Schielės dirbtuvėse. Kitos apnuogina savo sielą už 100 kronų per valandą dr. Sigmundui Freudui. O bendrame Vienos vyrų bendrabučio kambaryje Adolfas Hitleris tapo graudžias Stepono katedros akvareles. Heinrichas Mannas Miunchene toliau rašo *Valdinį* ir pas brolį švenčia savo keturiasdešimt antrąjį gimtadienį. Vis dar guli storas sniego paklotas. Kitą dieną Thomas Mannas nusiperka sklypą – statydinsis namą. Rilke toliau kenčia, Kafka toliau delsia, o mažutė Coco Chanel skrybėlių krautuvėlė klesti. Austrijos sosto įpėdinis, erchercogas Pranciškus Ferdinandas savo automobiliu auksiniais ratlankiais lekia per Vieną, žaidžia geležinkelio modeliu ir nerimauja dėl pasikėsinimų Serbijoje. Stalinas pirmą sykį sutinka Trockį – ir tą patį mėnesį Barselonoje gimsta žmogus, Stalino užsakymu Trockį nužudysiantis. Gal vis dėlto tikrai 1913-ieji – nelaimių metai?

Kada gi pagaliau? Austrų sosto įpėdinį Pranciškų Ferdinandą tas laukimas varo iš proto. Galvoj netelpa, kad aštuoniasdešimt trejų metų imperatorius Pranciškus Juozapas soste sėdi jau šešiasdešimt penkerius metus ir visai neketina užleisti jo savo sūnėnui, kuriam lyg ir atėjo eilė mirus Pranciškaus Juozapo mylimai žmonai Sisi ir mylimam sūnui Rudolfui. Na, bent jau jo automobilio ratlankiai auksiniai, kaip ir imperatoriaus karietos. Tačiau titulą nuo 1848 metų turi tik jis: imperatorius Pranciškus Juozapas. Arba, kad jau viskas būtų teisinga: „Jo imperatoriškoji ir karališkoji apaštalinė didenybė, iš Dievo malonės Austrijos imperatorius, Vengrijos ir Bohemijos, Dalmatijos, Kroatijos, Slavonijos, Galicijos, Lodomerijos ir Ilirijos karalius; Jeruzalės etc. karalius; Austrijos erchercogas, Didysis Toskanos ir Krokuvos kunigaikštis; Lotaringijos, Zalcburgo, Štirijos, Kernteno, Krainos ir Bukovinos kunigaikštis, Didysis Transilvanijos kunigaikštis, Moravijos markgrafas, Aukštutinės ir Žemutinės Silezijos, Modenos, Parmos kunigaikštis, Pjačencos, Gvastalos, Osvencimo ir Zatoro, Cešyno, Friulio, Ragūzos ir Zadaro kunigaikštis; Habsburgo, Tirolio, Kiburgo, Goricos ir Gradiskos imperatoriškasis grafas; Triento ir Brikseno kunigaikštis; Aukštutinio ir Žemutinio Lauzico bei Istrijos markgrafas; Hohenemso, Feldkircho, Bregenco, Zonenbergo etc. grafas; Triesto, Kotaro ir Vindijos markos valdovas; didysis Serbijos vaivadijos vaivada etc., etc."

Mokinukai, kuriems reikėdavo tą išmokti mintinai, labiausiai juokdavosi iš „etc., etc." – skamba taip, lyg imperatoriui iš tiesų būtų priklausęs visas pasaulis, lyg išvardyta tik nedidelė jo dalis. Tačiau sosto įpėdinį Pranciškų

Ferdinandą įaudrindavo kaip tik tie du žodžiai prieš „etc.“: Serbijos vaivadija. Tenai, Balkanuose, siautėjantis karas jam labai nepatinka. Jis pasiprašo vizito Šėnbruno rūmuose pas „didįjį Serbijos vaivadijos vaivadą“ – imperatorių ilgomis kaip ir jo titulai, baltomis žandenomis.

Pranciškus Ferdinandas generolo uniforma veikiau iššoka, nei išlipa iš savo „Gräf & Stift“ ir užbėga laiptais į Pranciškaus Juozapo darbo kabinetą. Reikia ką nors skubiai daryti, kad serbai būtų sustabdyti. Pernelyg jau maištingai elgiasi karalystė imperijos pietryčių pakraštyje, žaidžia su ugnimi, destabilizuoja padėtį. Bet viską reikia daryti kaip pridera. Jokiu būdu nevalia pradėti prevencinio karo, kaip to sausio 20 dienos memorandume reikalauja generalinio štabo viršininkas, nes tuomet neišvengiamai tektų turėti reikalų su Rusija. Garsių ir drebinančių sūnėno tiradų imperatorius išklauso be jokių emocijų: „Aš liepsiu apie tai pagalvoti.“ Paskui šaltai atsisveikina. Visa kita – tyla. Pranciškus Ferdinandas susijaudinęs nuskuba į didžiulį savo automobilį. Užvedusiam variklį livrėjuotam vairuotojui, raginamam sosto įpėdinio, tenka lėkti Šėnbruno rūmų gatve pragarišku greičiu. Jei jau Pranciškui Ferdinandui lemta laukti visą gyvenimą, tai bent ne gatvių eisme.

Per vieną trumpą petraukėlę prie Trojanovskių lango stovintis Stalinas atitraukęs užuolaidą smalsiai, tačiau sykiu nemalonaus jausmo apimtas, iš viršaus nulydi akimis visu greičiu lekiantį sosto įpėdinio automobilį. Šitaip darydavo ir Leninas, Vienoje visada slėpdavęsis pas Trojanovskius. Mieste automobilį auksiniais ratlankiais, prašvilpiantį tą 1913-ųjų va-

sarį, žinovo mina nužvelgia ir jaunas kroatas. Sosto įpėdinio automobilio savybes jis įvertina puikiai, mat yra automechanikas, o visai neseniai – dar ir „Mercedes“ vairuotojas-bandytojas Vienos naujamiestyje. Jis vardu Josipas Brozas, dvidešimt vienų metų avantiūristas ir moterų numylėtinis, šiuo metu kaip meilužis išlaikomas stambaus buržua dukros Lizos Spuner, mokančios ir už jo fechtavimosi pamokas, – iš jos piniginių dovanų jis siunčia alimentus į gimtinę neseniai pasaulį išvydusiam sūnui Leopardui, kurio motiną ne per seniausiai paliko. Liza leidžiasi bandomuoju automobiliu vežama per visą Austriją pirktis naujų drabužių. Kai pastoja, jis palieka ir ją. Paskui šitaip bus visada. Kažkada jis grįš į tėviškę, kuri jau vadinsis Jugoslavija, ir privers ją tarnauti jam. Josipas Brozas tada jau vadinsis Tito.

Tad Vienoje pirmais 1913-ųjų mėnesiais vienu metu buvo trumpam apsistoję Stalinas, Hitleris ir Tito – du didžiausi XX amžiaus tironai ir vienas baisiausių diktatorių. Vienas jų svečių kambaryje studijavo nacionalinį klausimą, antras vyrų bendrabutyje tapė akvareles, o trečias suko beprasmiškus ratus Ringštrase, tikrindamas, kaip automobiliai suvaldomi per posūkius. Galėtume sakyti, trys statistai be teksto dideliame spektaklyje „Viena apie 1913-uosius“.

Tą vasarį spigino šaltis, bet švietė saulė, tokie dalykai Vienoje buvo ir tebėra reti, užtat sniege naujoji prašmatni Ringštrasė spindėjo dar labiau. Gyvybingumo kupina Viena tapo didžiuoju pasauliniu miestu, tai buvo matyti ir justi visame pasaulyje, tik ne pačioje Vienoje – tenai iš tokio didelio savinaikos įkarščio taip ir nepastebėta, kad sostinė nejučia

atsidūrė moderno priešakyje. Mat tasai savęs klausinėjimas ir savigriova jau tapo vienu pagrindinių naujojo mąstymo bruožų, buvo prasidėjęs „nervingasis amžius“, kaip jį pavadino Kafka. O tie nervai – praktiškai, metaforiškai, meniškai, psichologiškai – Vienoje buvo tokie plikut plikutėliai, kaip niekur kitur.

Berlynas, Paryžius, Miunchenas, Viena. Šie keturi miestai 1913-aisias buvo modernybės frontas. Raumenis mankštino Čikaga, o pamažu irgi prakuntantis Niujorkas estafetę iš Paryžiaus galutinai perėmė tik 1948 metais. Tačiau jau 1913-aisiais užbaigtas Vulvorto pastatas – pirmasis pasaulyje, aukštesnis už Eifelio bokštą, atidaryta didžiausia pasaulyje Didžioji centrinė stotis, o dėl „Armory Show“ avangardo kibirkštis peršoko ir į Ameriką. Tačiau Paryžius tais metais dar buvo savaiminė vertybė, nei apie Vulvorto pastatą, nei apie „Armory Show“ ar Centrinę stotį prancūzų laikraščiai netrimitavo kaip apie didelę naujieną – ir kodėl turėtų? Galų gale Paryžiuje juk buvo Rodinas, Matisse'as, Picasso, Stravinskis, Proustas, Chagallas „etc., etc.“ – ir visi jie kūrė po dar vieną didįjį savo kūrinį. Manieringumo ir dekadanso, kuriuos įkūnijo „Ballets Russes“ ir Sergejaus Diagilevo šokio eksperimentai, viršūnę pasiekęs miestas magiškai traukia visus kultūringus europiečius, o ypač keturis didžiai kultūringus vyrus baltais kostiumais: Hugo von Hofmannsthalį, Julių Meierį-Graefę, Rainerį Marią Rilkę ir grafą Harrį Kesslerį. 1913-ųjų Paryžiuje atsiminimais gyventi norėjo tik Proustas, kiti ir toliau veržiasi pirmyn, tačiau, skirtingai nei Berlyne, jau tik su pilna šampano taure rankoje.

Vokiškai kalbančioje erdvėje Berlyno gyventojų skaičius auga sprogimo greičiu, bet didysis kultūrinis miesto laikas

dar neatėjęs, čia viskas dar „pusiau žalia“ – tačiau kalbos, kad „tokį naktinį gyvenimą rasi tik Berlyne“, jau buvo pasiekusios ir aplink Marcelį Duchampą susibūrusius menininkus. Užtat stilingasis Miunchenas vis dėlto buvo aprimęs – ryškiausiai tai matyti iš to, kad Miunchene jau imta garbinti save (Berlyne tam niekas neturi laiko), o, pavyzdžiui, šitaip gražiai kvailiojanti grafienė Franziska Reventlow,[9] Askonoje rašydama „Pono Dameso užrašus, arba nutikimus keistoje miesto dalyje“, grįžta į tuos laikus, kai Švabinge gyveno bohema. Ir, aišku, dar iš to, kad bohema visiškai suburžuazėjo, Thomas Mannas dėl vaikų ieško namo priemiestyje – ramaus, su dideliu sodu, ir vasario 25 dieną nusiperka pirmu numeriu pažymėtą sklypą prie Pošingo gatvės, kur statydinsis prašmatnią vilą. Jo brolis Heinrichas pasirinko Miuncheną todėl, kad iš ten taip gerai galima rašyti apie besiveržiantį į priekį Berlyną, kuriame jis įkurdina *Valdinį* – šiais mėnesiais baigiamą rašyti didįjį savo romaną. Skaitydamas miunchenišką *Simplicissimus* rasi apsčiai pašaipų, kad didžiausias Miuncheno policininkų rūpestis – po aštuntos vakaro neužmigti iš nuobodulio, didžiausias amžiaus sandūros žurnalas nepritampa prie savo miesto, daro maloniausiai nuvargusio įspūdį, tarsi išsitiesęs šezlonge su cigarete kairėje rankoje. Šiandienos kovos vyksta Vienos *Fakele*, Berlyno *Audroje*, *Veiksme*, *Akcijoje*[10]– tą jau išduoda tarsi kvapo neatgaunantys žurnalų pavadinimai.

Aišku, tylią, ramią Miuncheno kaip secesijos stiliaus ir *fin de Siècle*[11] sostinės pabaigą galima numanyti ir iš Terezienštrasės pensiono, kuriame 1913-ųjų vasarį gyveno Else Lasker-Schüler,

9 Vokiečių rašytoja, dailininkė ir vertėja (1871–1918), išgarsėjusi kaip „skandalingoji grafienė“. *Pono Dameso užrašai (Herrn Dames Aufzeichnungen oder Begenheiten aus einem merkwürdigen Stadtteil)* buvo žymiausias jos kūrinys.

10 *Fackel*, *Sturm*, *Tat*, *Aktion* (vok.).

11 Amžiaus pabaigos (pranc.).

pavadinimo – „Pension Modern“ („La Maison Moderne“, legendinė vokiečių meno propagandininko ir rašytojo Juliaus Meierio-Graefės interjero parduotuvė Paryžiuje, buvo uždaryta jau 1904 metais). Jei jau modernybė puikuojasi pensiono pavadinime, tai ji seniai iškeliavo – kad ir į kavinę „Größenwahn“[12] Berlyne ar į kavinę „Central“ Vienoje, Herengasės 14 name. Pavadinimai gali būti labai iškalbingi.

Tad keliaukime į Vieną, modernybės centrą 1913-aisiais. Pagrindiniai veikėjai: Sigmundas Freudas, Arthuras Schnitzleris, Egonas Schiele, Gustavas Klimtas, Adolfas Loosas, Karlas Krausas, Otto Wagneris, Hugo von Hofmannsthalis, Ludwigas Wittgensteinas, Georgas Traklis, Arnoldas Schönbergas, Oskaras Kokoschka – ir tai tik keletas vardų. Čia vyksta kovos dėl pasąmonės, sapnų, dėl naujosios muzikos, naujojo matymo, naujosios statybos, naujosios logikos, naujosios moralės.

Vasario 25 dieną gimė Gertas Fröbe[13].

„Moteriškių baimė – kai tik jos nusirengia.“ 1913-ųjų Europoje yra dvi vietos, kur šioji Oswaldo Spenglerio baimė nepaplitusi. Viena jų – Monte Verità netoli Askonos prie Madžorės ežero, kur mankštinasi gražūs, nors ir kvanktelėję žmogeliai – laisvamaniai, laisvos dvasios, natūristai, radę savo vietą tarp euritmijos, jogos ir gydomosios mankštos. Kita vieta – Gustavo Klimto ir Egono Schielės dirbtuvės Vienoje. Abiejų piešiniai balansavo ties pornografijos ir naujojo dalykiškumo riba, gosliai

12 „Didybės manija“ (vok.).

13 Vokiečių aktorius (1913–1988), vienas ryškiausių XX a. charakterinių vaidmenų atlikėjų.

vedamos linijos buvo „erotiškiausio pasaulio miesto“, – tokia Viena anuomet pasirodė Lou Andreas-Salomé, – temperatūros kreivė. Klimto paveiksluose moterys apgaubtos auksiniais ornamentais, o piešiamus kūnus jis nuapvalindavo nepakartojama linija, per lakštą visad nusidriekiančia truputį banguotai, tarsi ant pečių krintančios garbanos. Egonas Schiele, tyrinėdamas kūną, nuėjo gerokai toliau: jo mėginami apčiuopti kūnai – kenčiantys, pertemptų nervų, iškankinti, perkreipti, ne tiek erotiški, kiek seksualūs. Klimto paveiksle švelni oda, o Schielės – nervai ir sausgyslės, Klimtas mato aptakumą, o Schielės kūnai skečiasi, kryžiuojasi ir persikreipia. Klimto moteris vilioja, o Schielės – šokiruoja (ir, suprantama, Schiele yra didesnis menininkas).

„Savo asmeniu aš nesidomiu, – sako Klimtas, – labiau kitais žmonėmis, visų pirma – moteriškosios lyties.“

Paviešinti lakštai, kurie kiekvieną į juos žvelgiantį vertė būti vojeristu, buvo labai greit uždrausti cenzūros, tačiau sykiu didino kūrėjų šlovę. Panorėjęs Miunchene eksponuoti savo lakštą „Draugystė“ Schiele gavo įdomų neigiamą atsakymą. Parodų salės vadovas jam rašė, kad šio darbo nieku gyvu negalima rodyti, nes jis pernelyg drastiškas, kertasi su dorove ir padorumu. Taškas. Kita pastraipa. Tačiau jis pats esąs labai suinteresuotas šį paveikslą įsigyti. Štai koks pratakumas tarp viešosios ir privačios moralės 1913-aisiais.

Berlyne darosi per šviesu. Dujiniai žibintai, šviečiančios reklamos, miesto žiburiai grasinasi užgožti žvaigždes dangaus skliaute. 1913 metais atrieda mašinos nugriauti naujosios Berlyno observatorijos netoli Halės vartų. Tarp Lindenštrasės ir Frydrichštrasės Karlas Friedrichas Schinkelis

1835 metais baigė statyti naują Prūsijos observatoriją, kuri, kaip ir viskas aną gražiausią vokiečių istorijos dešimtmetį, tiek praktiškumu, tiek estetika vargiai buvo pranokstama. Pribloškiantis kuklumu statinys, virš kurio – tarsi bažnyčios bokštas – kyla kupolas: pasaulietiška, bet tiesiai į dangų žvelgianti bažnyčia. Čia buvo atrasta keletas kometų ir keli asteroidai. O visų pirma – Neptūno planeta. Bet 1913-aisiais tai jau niekam neberūpėjo. Tereikėjo poros savaičių, ir ten, kur kadaise stovėjo vienas drąsiausių Schinkelio pastatų, vėl buvo plynė. Observatorija buvo perkelta į Babelsbergą, nes ten tamsiau ir geriau matyti Neptūnas. O kadangi Prūsijoje skaičiuoti mokėjo, sklypas tarp Lindenštrasės ir Frydrichštrasės buvo parduotas, kad iš gautų pinigų 1,1 milijono auksinių markių būtų skirta naujajai observatorijai įrengti, o 450 000 auksinių markių – naujiems prietaisams įsigyti. Sklypą naujajai observatorijai davė Karališkieji rūmai – Babelsbergo pilies parke. Lygiai prieš metus ten buvo įkurta kino studija, tad 1913-aisiais viskas, kas Berlyne buvo susiję su žvaigždėmis ir žvaigždutėmis, atsidūrė Babelsberge.

1913-ųjų vasario 6 dieną pagal kinų kalendorių prasidėjo Jaučio metai. Sena kinų patarlė sako, kad jaučiui šviežia žolė geriau nei auksinės ėdžios.

Zindelsdorfe Franzas Marcas dirba prie savo didžiojo kūrinio, Else Lasker-Schüler grįžo į Berlyną. Zindelsdorfe, nešildomoje seno kaimiško namo pastogėje, kur beveik nebuvo

girdėti, kai apačioje Maria Marc grojo pianinu, jis įsirengė dirbtuvę. Taip šalta, kad mylima katytė Hani glaudžiasi prie židinio. Iš Miuncheno į svečius atvažiavęs Kandinskis pasakoja: „Lauke viskas balta – sniegas dengia laukus, kalnus, miškus – šaltis žnybia nosį. Viršuje, žemoje pastogėje (galva vis atsitrenkia į sijas), ant molberto – „Mėlynųjų arklių bokštas“, šalia – kailiniuotas Franzas Marcas su kailine kepure, avintis namudinėmis vyžomis. Nagi, sakykit tiesiai, kaip jums patinka paveikslas?!“ Na ir paklausė.

Vasario 13 dieną vis dar nerasta jokių Leonardo „Monos Lizos“ iš Luvro pėdsakų. Naujame Luvro kataloge paveikslas nebeminimas. Berlyne vasario 13 dieną Rudolfas Steineris skaito vieną didžiausių savo paskaitų – „Lionardo dvasios didybė ties posūkiu į naujuosius laikus“. Steineris kalba ilgai, beveik dvi valandas. Klausytojai gaudo kiekvieną žodį. Jis, kaip ir Oswaldas Spengleris, irgi daug kalba apie žlugimą. Tačiau laiko jį būtinu, kad atsirastų vietos tam, kas nauja: „Juk apmirštančiose jėgose jaučiame, galiausiai netgi įžvelgiame ateičiai besirengiančias jėgas, o vakaro žaroje mums nušvinta ryto aušros nuojauta ir viltis. Siela turi pajusti žmonijos raidą, kad pasakytume sau: visa vyksta taip, jog pamatytume – sukurtiesiems dalykams virtus griuvėsiais, iš jų visad pražysta nauja gyvybė.“

Vasario 17 dieną Niujorke, buvusiame ginklų sandėlyje „Armory“, atidaroma viena svarbiausių šimtmečio parodų. Kurio šimtmečio? Turbūt galima sakyti, kad XIX am-

žiaus menas baigėsi tik su pirmąja „Arsenalo paroda“ ir kad modernusis menas ėmė vyrauti ne vien Europoje, bet ir globaliai.

Trys labai smalsūs ir daug išmanantys amerikiečiai – dailininkai Walteris Pachas, Arthuras Daviesas ir Waltas Kuhnas – 1912 metų pabaigoje išvyko į Europą susipažinti su įdomiausiais dailininkais ir parvežti į Niujorką svarbiausių jų darbų. Organizaciniame komitete buvo Claude'as Monet, Odilonas Redonas ir Alfredas Stieglitzas – taigi didieji dailininkai ir fotografai, o Amerikos visuomenė netruko suvokti, kad svarbu sugretinti senosios Europos kubistus, futuristus, impresionistus ir stamantrią amerikietišką *fin de Siècle* tapybą. Tai buvo kova. Ir ji Amerikos žemėje vyko pirmą sykį, kai mūšiai Europoje jau buvo pasibaigę. Iš viso rodyta 1300 paveikslų, tik trečdalis jų buvo iš Europos. Bet kaip tik greta to trečdalio amerikietiškieji paveikslai atrodė visiškai atgyvenę – pirmiausia greta aštuonių Picasso ir dvylikos Matisse'o paveikslų. Piktas diskusijas labiausiai kėlė Brâncuşi skulptūros, Franciso Picabia ir Marcelio Duchampo paveikslai. Stieglitzo leistas legendinis žurnalas *Camera Work* rašė: „Paroda, apimanti naująją Europos dailę, nukrito ant mūsų kaip bomba.“ O sprogimas irgi nugriaudėjo galingas – sukeltos reakcijos buvo įtūžis, nesupratimas, juokas, tačiau žmonės plūste plūdo į parodą viską pamatyti savo akimis. Laikraščiai beveik kasdien spausdino karikatūras, o Čikagoje, į kurią persikėlė paroda, įvyko netgi Čikagos menų instituto studentų protesto demonstracija – per ją, esą, sudegintos trys Matisse'o paveikslų kopijos. Matisse'ą amerikiečių publika laikė pačiu primityviausiu. Tai visada būna didžiausias kokybės įrodymas.

Tačiau daugiausiai dėmesio sulaukė trys broliai: Raymondas Duchampas-Villonas, Jacques Villonas ir Marcelis Duchampas.

Eksponuota septyniolika jų darbų, parduoti visi, išskyrus vieną. O Marcelio Duchampo „Aktas leidžiantis laiptais“ tapo „Armory Show“ vinjete, daugiausia diskusijų kėlusiu ir dažniausiai karikatūrinamu meno kūrinu. Vienas kritikas jį pavadino „Sprogimu žvirgždo fabrike“, tai turėjo būti ironija, tačiau parodė, kokios galingos bangos sklido nuo šio kūrinio. Moteris, peržengianti erdvę ir laiką – genialus didžiųjų kubizmo, futurizmo ir reliatyvumo teorijos fenomenų derinys. Salė, kurioje rodytas šis paveikslas, buvo šturmuojama kasdien, žmonės stovėjo eilėje, laukė keturiasdešimt minučių, kad galėtų bent pažvelgti į skandalingąjį paveikslą. Tradicijas vertinantiems amerikiečiams šis paveikslas akivaizdžiai buvo keistos, iracionalios Europos simbolis. Jį nupirko vienas antikvarininkas iš San Fransisko – nežmoniškai prailgus kelionei iš Niujorko, jis, išlipęs Naujojoje Meksikoje, kažkokioje provincijos stotyje telegrafavo į Niujorką: „Perku Duchampo nuogą moterį besileidžiančią laiptais prašom rezervuoti.“

Duchampai ir toliau dirbo savo dirbtuvėje Neji, nežinodami apie savo šlovę Amerikoje, – tačiau netikėtai paštu atėjo čekiai. Marcelis Duchampas už keturis parduotus paveikslus gavo 972 dolerius – 1913-aisiais tai nebuvo didelė kaina. Antai Cézanne'o „Vargšių kalnas“ iš parodos buvo parduotas Metropolitano muziejui už 6700 dolerių. Tačiau Marcelis Duchampas vis tiek labai džiaugėsi.

Tik štai, tuo metu, kai Amerika, o ir Paryžius atrado jį kaip dailininką, Marcelis Duchampas jau buvo užbaigęs kubizmo ir judesio temą – arba, kaip pats gražiai pasakė,

„judesį, atmieštą aliejiniais dažais“. Tuo metu, kai turėjo tapti vienu didžiausių savo meto dailininkų, Duchampas pareiškė, kad tapyti jam nuobodu. Jis ieškojo ko kito. Naujo.

Prahoje kenčia Kafka. Dėl to, kad iš tolo laiškais garbinama Felice nieko nesako apie tomelį „Kontempliacija“, nusiųstą jai gruodį. Dėl to, kad išteka sesuo Vali, dėl to, kad bute visą laiką taip triukšminga (nes trinksi durys, o jo tėvai ir sesuo drįsta kalbėti), dėl to, kad dienomis dirba draudimo bendrovėje, o naktimis – prie savo kūrinių. Gresia komandiruotės, priverstinės pertraukos, peršalimai. Tačiau labiausiai kenčia baimę, kad išseko jo kūrybinės jėgos. Kad ir kaip baisu buvo įsivaizduoti, jog gyvensi kaip viengungis, – galbūt tai vienintelė galimybė būti rašytoju. Mat paniška baimė apima, kai vis apninka tas klausimas: „Ką su manimi padarytų santuoka?“ Kaip elgtis su vadinamąja „žmonos teise“? Jam tą teisę sudarė du siaubo scenarijai: kūniškieji žmonos reikalavimai, bet visų pirma – laikas, kurio ji pareikalaus. Tad jis prašo Felicės daugiau jam neberašyti, kad ji norinti sėdėti šalia jo rašančio, – nes jei ji ar kas kitas šalia jo sėdės, tai sugriaus rašymo paslaptį. O paskui parašo Felicei tokį sakinį: „Niekada neturėčiau rizikuoti tapti tėvu.“ Ar įmanoma įspėti apie save labiau, nei tai padarė Kafka šiuose laiškuose? Tačiau Felice, nors ir plėšoma tarp darbo ir namų, laiškų rašymo ir rūpinimosi šeima, reagavo taip, tarsi dieviškasis jos pašaukimas – būti adresate, Kafkos ir pasaulinės literatūros. Šią misiją ji priima lengvai ir labai rimtai.

1913-aisiais menas veržiasi į abstrakcijas, Kandinskis Miunchene, Robertas Delaunay ir Františekas Kupa Paryžiuje, Kazimiras Malevičius Rusijoje ir Pietas Mondrianas Olan-

dijoje – kiekvienas savaip stengiasi atitrūkti nuo realių ryšių. Yra dar ir tasai jaunas, gerai išauklėtas, santūrus jaunuolis Paryžiuje – Marcelis Duchampas, tačiau jis staiga nebenori tapyti.

Miunchene labdaros aukcionas Elsei Lasker-Schüler paremti nueina niekais. Franzas Marcas jaudinamai paprašė bičiulių menininkų paveikslų, kad Karlo Krauso leidžiamame *Fackel* paskelbta pagalbos akcija toliau būtų paremta pinigais: ir iš tiesų vasario 17 d. aukcionui buvo pateikti aliejiniais dažais tapyti Ernsto Ludwigo Kirchnerio, Emilio Noldės, Ericho Heckelio, Karlo Schmidto-Rottluffo, Oskaro Kokoschkos, Paulio Klee, Augusto Mackės, Alexejaus von Jawlenskio, Vasilijaus Kandinskio ir paties Franzo Marco paveikslai. Tik Ludwigas Meidneris iš Berlyno atsisakė (jis pats neturįs pinigų ir badaująs). Aukcionas „Naujajame meno salone“ įvyko, tačiau niekas juo nesusidomėjo. Nenorėdami visiškai apsijuokti menininkai pirko vienas kito darbus ir surinko 1600 markių.

Visų 1913 metų vasario 17 dieną aukcione neparduotų kūrinių vertė šiandien būtų kokie 100 milijonų eurų, ką jau ten – apie 200 milijonų.

Sigmundas Freudas toliau plėtoja tėvažudystės teoriją. Tuo pat metu naujai įsteigta kino studija Potsdamo rajone Babelsberge vasario 28 dieną švenčia filmo „Tėvų nuodėmės“, kuriame vaidina Asta Nielsen, premjerą. Prie pavadinimo dera ir tai, kad vėliau Asta Nielsen jautėsi kalta „dėl kičo anuo ankstyvuoju kino laikotarpiu“. Filmo plakate ji –

siauru sijonėliu ir atvira palaidinuke. Asta Nielsen buvo liekna, šitai anuomet dar buvo neįprasta, o karikatūrininkai džiaugėsi išvydę kaulų vyniotinį. Tačiau daugumai vyrų tai visai nekliuvo. 1913 metais Asta Nielsen buvo tikrų tikriausia seksbomba, su ja pasirašyta didelė sutartis aštuoniems filmams nuo 1912 iki 1914 metų, jie buvo nufilmuoti ir parodyti vienas po kito. Naujame žurnale *Bild und Film*[14] buvo rašoma; „Žmonės grūdasi kaip badmečiu prie kepyklos durų ir dėl bilietų kone įmanytų sprandą nusisukti. Yra nemažai tokių, kurie žiūri filmą du tris kartus iš eilės ir vis tiek juo žavisi." Garsus to meto leidėjas Samuelis Fischeris irgi su vis didesne nuostaba mato, kaip Asta Nielsen jaudina žmones. Matydamas didelę kino ateitį, garsiausius savo autorius jis nori įkalbėti rašyti ir scenarijus.

1913-ieji, tačiau Arnoldo Schönbergo katastrofa dar nesiskubina. Vasario 23-iosios, sekmadienio, vakarą Vienos muzikos draugijos Didžiojoje salėje vyksta jo „Gurės dainų" premjera – o publika išsiilgusi naujo skandalo. Jau paskutiniai kompozitoriaus pasirodymai ir kūriniai išjudino Vieną ir sukėlė bruzdesį, buvęs romantikas nuosekliai virto „naujatoniu". Praėjusiais metais pasipiktinimą sukėlė jo „Mėnulio Pjero, opus 21[15]". O dabar še tau: staiga Schönbergas nebe moderniai radikalus, o gryniausias vėlyvasis romantikas. Penki vokalistai, trys keturbalsiai vyrų chorai, milžiniškas orkestras su įvairiausiomis fleitomis, būgnais ir styginiais. Vien styginių per premjerą buvo 80: čia kelią

14 Vaizdas ir filmas (vok.).

15 „*Pierrot lunaire*" (pranc.).

sau skinasi visas šimtmečių sandūros gigantizmas. Be 130 muzikantų orkestre oratorijos nesugrosi, pareiškė Schönbergas. Pats kūrinys – didelis, pompastiškas, griausmingas ir siūbuojantis gamtos spektaklis, jame ir audra, ir vasaros vėjas. Neaprėpiami chorai apdainuoja Saulės grožį – tokį pribloškiantį gamtos įspūdį Schönbergas sykį patyrė po pralėbautos nakties užkopęs į vieną iš Vienos apylinkių kalnų – Aningerą.

„Šimtai akių jau tviska piktdžiuga: šiandien tai jau parodys, ar jis iš tiesų gali sau leisti komponuoti taip, kaip nori, o ne taip, kaip kiti jam rodė", – rašo Richardas Spechtas Berlyno žurnalui *März*[16]. Tačiau kyla ne skandalas, o triumfas: „Džiaugsmingi šūksniai, prasidėję jau po pirmos dalies, po trečios virto tiesiog triukšminga sumaištimi... O po galingo, purslojančio, patekančią saulę sveikinančio choro ... džiūgavimui nebebuvo ribų; šlapiais nuo ašarų veidais buvo šūkčiojami padėkos žodžiai garsų poetui, šiltesni ir įtaigesni nei sveikinant įprastą „sėkmę", tai skambėjo kaip atpirkimas. Keletas jaunų žmonių, kurių nepažinojau, paraudusiais iš gėdos skruostais, priėję man prisipažino, jog buvo atsinešę raktų ryšulius, kad ten, kur jiems atrodys reikalinga, prisidėtų prie Schönbergo muzikos, o dabar yra tokie visiškai nugalėti, kad niekas jų nuo jo nebeatplėštų."

„Gurės dainos" su puošniomis it himnų melodijų arkomis sulaukė didžiausio pasisekimo, kokį tik Schönbergui teko patirti. Bet ir jis pats dar niekad nebuvo taip priartėjęs prie klausytojų kaip čia – aiškiai ir paniškai bijodamas katastrofos, kuri, jo manymu, grėsė 1913-aisiais.

„Gurės dainos" – goslus, švaistūniškas ir melodingas vėlyvojo romantizmo kūrinys, nors jo kūrėjas jau seniai

16 Kovas (vok.).

buvo peržengęs tonalumo ribas. Kvaitinantis grožis, smarkiai dvelktelintis kiču. Praėjo dešimt metų, kol Schönbergas parašė tinkamą orkestruotę, tačiau pati kompozicija buvo sukurta dar iki šimtmečių sandūros – ir po trylikos metų kaip tik atitiko Vienos publikos skonį. Pavėlavusius gyvenimas apdovanoja. Raktų ryšulius, kuriais ketino užtarškinti Schönbergą, šįsyk klausytojai paliko kišenėse. Bet neilgam.

Vienoje 1913-aisiais įvykiai veja vieni kitus.

Kaip tik tą pat vakarą sulaužomas draudimas rodyti naująją Arthuro Schnitzlerio pjesę „Profesorius Bernardis" – „skaitomąja" forma „Volksheim" draugijoje prie Koflerio parko, prie pat 8 elektrinio tramvajaus stotelės, „lygiai septintą valandą vakaro". Nors Imperijos policijos Vienos direkcija ir buvo pareiškusi: „Net jei išbraukus ar pakeitus tam tikras teksto vietas būtų galima atmesti abejones, kylančias dėl kūrinio rodymo, atsižvelgiant į religinių žmonių jausmus, šis scenos kūrinys jau visa savo struktūra, o kartu mūsų viešajam gyvenimui nušviesti pasitelktais epizodais, visaip iškraipančiais čionykštes situacijas, vaizduoja valstybines Austrijos įstaigas taip paniekinamai, kad jo rodyti mūsų scenoje negalima leisti dėl visuotinio intereso, kurio privalu paisyti."

Po „Gurės dainų" vakaro pirmadienį, be penkiolikos šešios, Arthuro Schnitzlerio salone susirenka įspūdinga draugija. Hugo von Hofmannsthalis vasario 21 dieną sutiko ateiti – „nes vienas didžiausių ir tyriausių džiaugsmų man – išgirsti naująjį Jūsų veikalą Jūsų balsu, dar ir todėl,

kad man apskritai liūdna, jog Jus taip retai tematau. Širdingai Jūsų – Hugo". Pats Schnitzleris skaitydamas kankinasi, kosti ir prakaituoja, mat smarkiai karščiuoja. Jau išvakarėse negalėjo nueiti į „Gurės dainas". Bet gydytojai juk niekada nebuvo geri pacientai, tad pirmadienio vakarą jis narsiai skaito ištrauką iš naujausios savo novelės „Ponia Beata ir jos sūnus", Edipo istoriją, kuria Freudas tikrai džiaugėsi. Tekstas ilgas, bet Schnitzleris laikosi. Moteris permiega su sūnaus draugu. Draugas tuo giriasi, sūnui mirtina gėda, motinai irgi mirtina gėda, motina ir sūnus išplaukia valtimi į ežerą, mylisi, ir tada jau tikrai mirtinai susigėsta. Visi, net ir kritikai, pripažino, kad Schnitzleris puikiai išmano goslumo klausimus. Šiandien, kai jau paskelbti jo dienoraščiai – juolab.

Žmona Olga, su kuria 1913 metais jis įsivėlė į alinantį pozicinį karą, dar geria ir valgo su svečiais, o jis pasitraukia į savo kambarį ir pasižymi: „Popiet labai sirgdamas gripu skaičiau ištrauką iš „Beatos" beveik nuo 6 iki 9. Richardas, Hugo, Arthuras Kaufmannas, Leo, Saltenas, Wassermannas, Gustavas; Olga." Beje, Saltenas – tai Felixas Saltenas, išties akinantis dvigubas XX amžiaus pradžios Vienos talentas, kuris, manoma, publikavo apsakymą „Bembis" ir, matyt, prisidengęs slapyvardžiu – „Jozefinos Mutcenbacher prisiminimus", sunkią pornografiją netgi Vienai, kuri erotikos srityje tikrai buvo toli gražu nepėsčia, vienietišku dialektu. Porno ir Bembis – kaip tik šis dvigubas dievas Janas ir buvo ypatingas anų metų Vienos burtas ir ypatinga ardomoji jėga. Adolfas Loosas visas tas Sigmundo Freudo analizių, Arthuro Schnitzlerio istorijų ir Gustavo Klimto paveikslų figūras apibūdino unikalia fraze: „Ornamentas ir nusikaltimas".

Kitą dieną po skaitymų Schnitzlerio namuose, antradienį, vasario 25 dieną, Thomas Mannas nusiperka sklypą adresu Miunchenas, Pošingo gatvė, nr. 1. Dar tą pačią dieną jis oficialiai paveda architektui Ludwigui statyti vilą, kuri būtų jo verta: rami, iškili, kiek manieringa. Kartu su architektu prie pat statybų sklypo jis laukia 30 tramvajaus į miesto centrą. Lazdą su apvalia rankena Thomas Mannas kaip visada pasikabinęs ant kairės rankos, o pamatęs dulkelę delnu nupurto ją nuo palto. Tada išgirsta, kaip nuo Bergenhauzeno leidžiasi tramvajus.

Picasso turi tris Siamo kates. Duchampas tik dvi. Toks rezultatas tarp didžiųjų revoliucionierių tebėra iki šiol – 3 : 2.

Reikšmingiausias kūrinys, kurį Franzas Kafka parašys 1913 metais, bus jo laiškai Felicei. Tas kūrinys kupinas rimtumo, nevilties, komizmo. Štai vasario 1 dieną jis iškart rašo: „Mano skrandis, kaip ir visas mano žmogus, jau kelios dienos sutrikęs, ir aš mėginu susitvarkyti su juo badaudamas." Paskui jis neprilygstamais žodžiais pasakoja Felicei apie vakarykštį Franzo Werfelio skaitymą. „Kai toks eilėraštis, jau pradžioje nešinas jam įgimta pabaiga, pakyla nepaliaujamu vidiniu srautu – susirietęs ant kanapos tik išputi akis!" Jis Felicei netgi užrašė šio naujo eilėraščių rinkinio tomelį: „Nepažįstamajai"; tačiau „o, varge": „Atsiųsiu tau knygą netrukus, nes man visad tiek keblumų, kaip supakuoti, įduoti ir t.t." Žodžiu, Franzas Kafka sėdi savo kambaryje

Prahoje, varomas į neviltį klausimo, kaip supakuoti knygą. Kaip gerai, kad tada jis gauna signalinį „Nuosprendžio“ egzempliorių.

Tačiau ką turėjo galvoti Felice, toji nesivaržanti, moderni, tango šokanti jauna tarnautoja, moteris pačiame žydėjime, skaitydama kad ir tokias eilutes: „Mieliausioji, sakyk, kodėl myli kaip tik tokį nelaimingą ir savo nelaime ilgainiui tikrai užkrečiantį jaunuolį? Aš turbūt pažymėtas nelaimės. Tik nebijok, mieliausioji, ir lik su manimi! Arti arti manęs!“

Paskui jis vėl skundžiasi peties skausmais, peršalimais ir žarnyno sutrikimu. O vasario septynioliktą – turbūt nuoširdžiausi ir tikrai gražiausi žodžiai, parašyti mylimajai kerėtojai tolimame Berlyne: „Kartais atrodo: juk tu, Felice, turi man tokią galią, tai paversk mane žmogumi, kuris pajėgia tai, kas savaime suprantama.“ Savaime suprantama, jai tai nepavyks.

1913 metų vasario 13 dieną įlipęs į traukinį Vienos Šiaurės stotyje, Josifas Stalinas grįžta į Rusiją.

Jo dienos racionas – vienas lavonas. Galiausiai susidarys lygiai 297 kūnai – paprasti vežikai, prostitutės, bevardžiai skenduoliai, kuriuos medicinos daktaras Gottfriedas Bennas išskros nuo 1912 metų spalio 25 dienos iki 1913 metų lapkričio 9 dienos. Diena dienon tą šaltą nelemtą vasarį jis, vilkėdamas baltu chalatu, nusileidžia į Vestendo klinikos rūsį Berlyno rajone Šarlotenburge ir išsitraukia peilį. Knaisiojasi lavonuose, randa mirties priežastis, bet ne sie-

las. Jautriam pastoriaus sūnui iš Noimarkos ką tik suėjo dvidešimt šešeri, jam tikra kankynė be perstojo prapjauti, prikimšti, užsiūti, vėl prapjauti. Per šiuos vienišus mėnesius po žeme mirties akivaizdoje, kaip byloja fotografijos, Benno akių vokai iš viršaus ir apačios truputį užsitraukė. Plačiai jis niekada jų nebepravers. „Skystai jis matė per vokus", – rašo Bennas, vos išlipęs iš skrodimų rūsio, mėgindamas nusikrapštyti nuo sielos tai, kas iškentėta persikūnijus į veikėją Rionę[17]. Žiūrėdamas pro savo plonus vokus, Benas mirkčioja negalėdamas patikėti, savo niūriame rūsyje nujaučia XX amžiaus modelį – *eyes wide shot* – plačiai užmerktas akis. Todėl ir eiliuoja – vakarais, po antro ar trečio alaus bokalo kokiame nors popieriaus lape: „kūrinijos karūna, kiaulė, žmogus". Ir žino: kitą dieną, brėkštant, apačioje, rūsyje, laukia dar vienas lavonas, kuris dabar gal dar gyvas slankioja aplinkui. Kitą pavasarį, išsunktas, pasiprašo atleidžiamas, o profesorius dr. Kelleris parašo melagingą rekomendaciją: „Per savo veiklą ponas dr. Bennas pasirodė visokeriopai tinkamas šiam darbui." Jau pirmoji Benno knyga *Morgas*, 1912 metų kovą išėję eilėraščiai iš lavoninės, įrodė, kad yra priešingai: negailestingos, šaltos ir vis dėlto patrakėliškos vėlyvojo romantizmo eilės apie kūną, vėžį ir kraują, išduodančios nepaprastą egzistencinį sukrėtimą, jų ir dabar tuščiu skrandžiu nepaskaitysi.

Tačiau įtūžis ir jėga jų autorių – į akis nekrentantį vos 167 cm ūgio patologą solidžiai pliktelėjusiais smilkiniais ir jau atsikišančiu pilvuku – per naktį paverčia paslaptingu Berlyno avangardo veikėju. Biurgerių siaubas trijų dalių

17 Gottfriedo Benno apsakymo „Smegenys" (*Gehirne*) veikėjas, kenčiantis dėl to, kad gamtos mokslai negali paaiškinti gamtos objektų, reiškinių ir gyvenimo prasmės.

eilute. „Jau pirmasis eilėraščių rinkinys pelnė man palūžusio ant kankinimų rato, pragarą mačiusio snobo ir kavinių literato reputaciją, – prisimena Bennas, – o aš pulko pratybose žygiavau per Ukermarkos bulvių laukus, Dioberice kartu su divizijos vado štabu angliška risčia lėkiau pušimis apaugusiomis kalvomis.“ Nežinome, ar vieną vakarą „Café des Westens“, esančioje ties Kurfiurstendamo ir Joachimstalerio gatvių sankryža, prie Elsės Lasker-Schüler stalelio priėjo karo gydytojas Bennas, ar atvirkščiai. Tačiau šiems dviem nuo lyrinių sukrėtimų virpantiems atskalūnams nebuvo geresnės vietos atrasti vienas kitą. Tauri, nors apšiurusi menininkų užeiga, vidutiniška Vienos virtuvė, – dar ir šiandien tokios yra visos šiuo tuo save laikančios Berlyno menininkų užeigos, – oras pritvinkęs cigarečių dūmų, iš lauko skverbėsi kurtinantis gatvės triukšmas, ant laikraščių iš tolo švietė spaudas „Pavogta iš „Café des Westens“, o viduje sėdinti bohema gėrė skolon. Puodelis kavos ar bokalas alaus kainavo 25 pfenigus, ir su juo buvo galima prasėdėti iki penktos ryto.

Bennas ir Lasker-Schüler, čia lankęsi nuolat, iš pradžių apžiūrinėjo vienas kitą lyg du plėšrūnai, tykojo leisdami geismui augti ištisas savaites, garsiai sau deklamavo kits kito eilėraščius naktį grįždami namo naujai nutiestomis Vakarų gatvėmis. „Kiekviena jo eilutė – leopardo įkandis, laukinio žvėries šuolis“, – rašė ji anuomet apie Benną. Else Lasker-Schüler, septyniolika metų vyresnė poetė, ką tik išsiskyrusi su antruoju vyru, įsivėlusi į romanus su visais pagrindiniais Berlyno bohemos veikėjais, apsikarsčiusi papuošalais, kojų varpeliais ir rytietiškais apdarais, neatsilaiko prieš susikausčiusį medicinos daktarą, mieguistą jo žvilgsnį ir drovų, kone abejingą toną, kuriuo jis, kaip ir

savo eilėraščiuose, baisybes apie mirtį, lavonus ir moters kūną gali kalbėti taip, lyg kasdieniškai užsakinėtų puodelį kavos. O Gottfriedas Bennas, dar nelabai patyręs ir netvirtas, neatsilaiko prieš juslingą brandžią moterį spinduliuojančiomis it juodi deimantai akimis.

Aną šaltą žiemą Berlyne susitiko ir vienas prie kito artėjo du sužlugdyti keturiasdešimt ketverių ir jau greit dvidešimt šešerių metų žmonės. Else Lasker-Schüler, kadaise nepatyrusi nepritekliaus bankininko dukra iš Elberfeldo, nuskurdusi kaip elgeta, savaitėmis mito tik vaisiais ir riešutais, kamuojama karščio blaškėsi su sūnumi naktimis, glaudėsi po tiltais ir pensionuose, buvo priversta prašinėti kiekvieno puodelio kavos. Su apskurusiais rytietiškais apdarais ji atrodo kaip klošarė iš *Tūkstančio ir vienos nakties*. Eilėraščius rašo ant pavogtų iš centrinio pašto telegramų blankų. Ir Bennas, pasiklydęs, be rūpesčių augęs kaimo pastoriaus sūnus, įnirtingai ieškantis savo vietos, štai jau antrą kartą bergždžiai, iš pradžių kaip gydytojas Šaritė ligoninės psichiatrijos skyriuje, paskui kaip kariuomenės gydytojas, – jį paleido priverstinių atostogų. Charakteristikos byloja apie sunkumus, kylančius bendraujant su žmonėmis. Jam rekomenduojama bendrauti su lavonais. Vos pradėjus dirbti patologu, miršta mylima mama. O Bennas, jau įgudęs siūti žaizdas, rašo eiles: „Tave nešiojuos tarsi žaizdą / kaktoj, ir ji neužsivers“[18]. Tai biografinis epizodas, kai Bennas ir Else Lasker-Schüler, jausdamiesi kaip du skęstantys žmonės, kabinasi vienas kito. „O, tavo rankos“ vadinasi 1912-ųjų spalį Elsės Lasker-Schüler parašytas eilėraštis – ir čia pirmą kartą matyti, kad jos širdį palytėjo daktaro Gott-

18 Vertė Jurgis Kunčinas.

friedo Benno braižas. Ji gali – kokia laimė! – rašyti jam netgi hebrajiškai, pastoriaus sūnus išmano Senąjį Testamentą, teoriškai. Na, o dabar praktika.

Ar iš to bus kas gero?

19 numeriu pažymėtame Berggasės name, o šis adresas jau anuomet buvo garsiausias Vienoje, dirba dr. Sigmundas Freudas. Psichoanalizė padarė jį turtingu žmogumi, per dieną jis dar atlaiko iki 11 seansų, už kiekvieną gauna po 100 kronų, – tiek, kiek jo namų tarnai už visą mėnesį. Tačiau dėl to, kad jis po Gustavo Mahlerio mirties mėgino išsireikalauti iš palikimo tvarkytojo užmokestį už pasivaikščiojimą kartu su kompozitoriumi, Alma Mahler pyko visą gyvenimą. 1913-aisiais Freudas jau legenda, seksualumo ir sapnų tyrinėjimai jau žinomi visiems, rašytojai, antai Schnitzleris ar Kafka, savo sapnų vaizdinius dažniausiai užsirašo pridurdami klausimą; ką apie tai pasakytų daktaras Freudas. Jis tyrinėja seksualumą, kurio kiti neprisileidžia – ir kurio, žvelgiant šiuolaikinių tyrinėtojų akimis, 1913-aisiais jis irgi neprisileido. Kai žmona pagimdė šešis vaikus, Freudas pirmenybę akivaizdžiai teikė susilaikymui, apie kokius nors meilės nuotykius nežinoma, dingsčių spėlioti teikia tik jo santykiai su svaine Minna Bernays, gyvenusia tame pačiame name, bet nieko konkretaus nežinoma.

Freudą linksmino, kad vieniečiai į jo tyrimus apie išstūmimą į pasąmonę ėmė rimtai žiūrėti tik tada, kai jam buvo suteiktas profesoriaus titulas. „Jau dabar pasipylė sveikinimai ir dovanotos gėlės, tarsi seksualumo vaidmuo staiga būtų oficialiai pripažintas jo didenybės, o sapno reikšmė patvirtinta ministrų tarybos.“

Amžininkams dr. Freudas ir dr. Schnitzleris atrodė kaip Siamo dvyniai: „sapnų aiškinimas“ ir „Sapnų novelė“, Edipo kompleksas ir „Ponia Beata ir jos sūnus“. Tačiau kaip tik todėl, kad akivaizdžiai buvo tokie artimi, jiedu mandagiai traukėsi kits kitam iš kelio. Sykį Freudas susiėmė ir parašė Schnitzleriui apie savo drovėjimąsi jį sutikti, tai esą savotiškas „drovėjimasis antrininko“. Juk skaitydamas Schnitzlerio apsakymus ir pjeses jis susidarė įspūdį, kad „Jūs intuityviai – tačiau iš tiesų tai Jūsų subtilios savivokos pasekmė – žinote visa tai, ką aš sunkiu darbu atradau tyrinėdamas kitus žmones.“ Tačiau ir šis prisipažinimas nieko nepakeitė. Tarsi vienodi magnetų poliai, jie negalėjo per daug priartėti vienas prie kito. Tačiau abu į tai žiūrėjo su humoru. Kai 1913 metais pas dr. Schnitzlerį buvo atgabentas kraujais paplūdęs vieno pramonininko sūnus, kuriam į penį įkando ponis, daktaro nurodymas buvo toks: „Pacientą iškart gabenkite į Greitosios pagalbos kliniką, o ponį geriausiai pas profesorių Freudą.“

Didelė cigarečių firma „Problem“ Berlyne visur ant autobusų ir bričkų reklamuoja cigaretes, pavadintas „Moslem“. Tad einantis per Potsdamo aikštę ar Kurfiurstendamo gatve didelėmis raidėmis skaito: „Moslem. Problem cigaretės“.

Heinrichas Mannas dabar gyvena Miunchene su Mimi Kanova, su ja susipažino 1912 m. Berlyne, kai buvo repetuojama – ir sutapk tu man šitaip – jo pjesė „Didžioji meilė“. Ji

stamboka. Jis ją vadina „Rubuile“. Tačiau ji jam parašė, kad jei parūpins dar vieną angažamentą teatre, ji prižiūrėsianti jį „kaip kūdikį“. Aišku, jį tai patraukė. Visi kiti raukė nosis dėl jo santykių su prasta ir jo neverta moterimi (aišku, ir brolis Thomas Mannas, visad papučiantis lūpas, kai tik vėl per stipriai reiškiasi Heinricho heteroseksualumas). Heinrichas, kurį smaili barzdelė ir kiek padribę akių vokai daro panašų į ispanų aristokratą, patenkintas sėdi su savo Mimi Miunchene, Leopoldštrasės 49 name, ir rašo.

Kai Heinrichui sukako keturiasdešimt dveji, brolis Thomas pakvietė jį su žmona vakarienės. Tačiau šiaip Heinrichas ištisai rašo didžiąją savo knygą *Valdinys*. Jis labai drausmingas, rašo smulkiu braižu. Puslapis po puslapio, ketvirčiais sukarpytuose sąsiuviniuose jau beveik baigė savo negailestingą kaizerio Vilhelmo II valdymo laikų Vokietijos visuomenės analizę. Tik protarpiais nupiešia kokį aktą, dažniausiai apkūnias moteris drąsiomis pozomis, tie aktai labai primena George’o Groszo viešnamio piešinius. Gerokai vėliau, po Heinricho mirties, jie bus rasti apatiniame jo rašomojo stalo stalčiuje.

Heinrichas Mannas derasi dėl *Valdinio* publikavimo su įvairiais žurnalais, jau sutarė su Miuncheno žurnalu *Zeit und Bild*[19]. 1913 metų lapkričio 1 dieną turi išeiti pirmas romano teksto fragmentas. Gavęs honoraro 10 000 reichsmarkių, Heinrichas Mannas sutinka, kad prireikus „gali būti išbrauktos pernelyg erotiškos teksto vietos“. Tiek jau to, – matyt, manė sau Heinrichas Mannas, – šiuo atveju man svarbesnė griežta socialinė kritika... Toji mintis jam šovė į galvą prieš porą metų Berlyno kavinėje, Unter den Linden gatvėje, pamačius, kokia daugybė miestiečių godžiai prisiploja prie langų pro šalį jo-

19 Laikas ir vaizdas (vok.).

jant kaizeriui. „Prie senosios žmones niekinančios prūsiškos puskarininkių dvasios čia prisidėjo didžiojo pasaulio miesto mašininis masiškumas, – rašė Mannas, – o rezultatas yra žmogaus orumo smukimas žemiau bet kurios žinomos ribos.“ Jau iš pat pradžių Mannui kilo mintis apie popieriaus fabrikantą, spausdinusį tik kaizerį aukštinančius atvirukus, jis rimtai renka medžiagą, važiuoja į popieriaus fabrikus ir reprodukcijų dirbtuves, išsamiai užsirašinėja, kalbasi su darbininkais, dirba kaip reporteris. O Richardas Wagneris? Pirmiausia – gluminamai narkotizuojantis jo poveikis prieštaravimo dvasiai Heinrichui Mannui yra tokia mįslė, kad rinkdamas medžiagą jis pirmiausia pasižiūri jo operą „Lohengrinas“. Taigi, jo brolis Thomas rūpinasi *Karališkąja aukštybe* ir *Avantiūristu Feliksu Kruliu*, o Heinrichas Mannas ieško tarp vokiečių paklusimo kito valiai dvasios – ir išsigandęs konstatuoja randąs ją visur. Vieno teisininko paprašo kuo tiksliausiai išaiškinti nusikalstamąją didenybės įžeidimo sudėtį. Nes kaip tik tokia ir turi būti jo knyga *Valdinys* – jos didenybės vokiškos smulkiaburžuazinės dvasios įžeidimas.

Hermannas Hesse, Berne gyvendamas su žmona Maria, yra labai nelaimingas. Drauge su Theodoru Heussu (taip, tuo pačiu Theodoru Heussu[20]) jis yra aktyvus žurnalo *März* bendradarbis, tačiau padėtis namie slegia ir jį, ir jo rašymą. Persikėlus nuo Bodeno ežero, kur jie išmėgino vegetarišką reformatorišką gyvenimą, į žmonos tėviškę – ramų Šveicarijos centrą, santykiai irgi nepagerėjo. Yra trys vaikai, jauniausiajam Martinui ką tik suėjo dveji metukai, bet tėvus

20 Theodor Heuss (1884–1963) – liberalus vokiečių politikas, pirmasis VFR prezidentas (1949–1959).

jungiantys saitai ėmė trūkinėti. Hesse griebiasi vaistų nuo širdies ir kraujotakos sutrikimų – tokių, kokius pasiskirti gali tik rašytojai – fikcionalizmo. Kambaryje juodu vaidijasi, o paskui jis, nuėjęs į darbo kamaraitę, į pamėgtą rašomąją mašinėlę įdėtame naujame lape užrašo vaidą kaip dialogą. Šitaip 1913 metais atsiranda *Roshaldė*, kurią tais pat metais publikuoja žurnalas *Velhagens & Klasings Monatshefte*. Pagrindinis veikėjas Johanas Feragutas darsyk išgyvena Hessės kančias, taigi ir jo skraidymą padebesiais, natūraliai pasibaigiantį išsiblaivymu. Romane jo žmonos vardas Adelė – ji tokia pat pasidavusi nevilčiai ir suirzusi, kaip ir Hessės žmona Maria. Labai atvirai aprašo ne vien savo yrančią santuoką, bet ir menininkui iš principo neįmanomą dalyką – kaip šeimoje ir visuomenėje išlikti pačiu savimi. Jaunas dvidešimt trejų metų teisės studentas Kurtas Tucholsky, nuo 1913-ųjų sausio dirbantis žurnale *Schaubühne*[21], kuris paskui bus pervadintas *Weltbühne*[22], apie *Roshaldę* rašo kaip aiškiaregis: „Jei priekyje, tituliniame puslapyje, nebūtų Hessės pavardės, nesuprastume, kad parašė jis. Tai ne tas gerasis senasis mūsų Hesse, tai kažkas kitas." Bet pirmiausia Tucholsky iš pirmo žvilgsnio perprato, kokia menka riba tarp fikcijos ir realybės: „Hesse yra kaip Feragutas, nugriovęs palapines tėvynėje, jis iškeliauja – kur?" Gerai paklausta.

Aišku, ne viskas sekasi ir 1913-aisiais. Buvo rengtas parodų turas, ketinta pradėti jį Frankfurte ir sujungti Berlyno ekspresionistų ir secesionistų meną su „Mėlynojo raitelio" menu.

21 Teatro scena (vok.).

22 Pasaulio scena (vok.).

Tačiau „Mėlynojo raitelio“ dailininkų kūriniai, jų nuostabai, buvo grąžinti į Aukštutinę Bavariją. Supykęs Franzas Marcas vasario 28 dieną iš Zindelsdorfo popieriuje su „Mėlynojo raitelio“ ženklu rašo laišką Naujosios secesijos menininkų grupės pirmininkui Berlyne – Georgui Tappertui: „Išpakuodamas dėžę su paveikslais, didžiam savo susierzinimui, radau įdėtus ir „Elnius“, kurie, man aiškiai nurodžius, juk irgi turėjo iškeliauti į parodas (iš pradžių balandį į Frankfurtą). O šiandien Kandinskis man rašo neslėpsiąs nuostabos, kad keturi jo darbai iš Berlyno buvo grąžinti jam į Miuncheną. Ką mums apie tai manyti? Peršasi išvada, kad parodų turas neįvyks. Tačiau kaip gali būti, kad, neatsiklausę mūsų, tiesiog išsiunčiate mums paveikslus?“ Ir čia dar ne pabaiga. Rudenį unikalus abiejų vokiškojo ekspresionizmo polių susitikimas vis dėlto įvyks.

Raineriui Mariai Rilkei jau vasario pradžioje per karšta. Jis pabėgo į pietus, kad matytų saulę. Tačiau Rondoje, baltu vasariniu kostiumu gulėdamas viešbučio „Reina Victoria“ sodo kėdėje, jis ilgisi šiaurės vėsos. Kitaip nebūtų Rilke. Jis taip supranta moteris, taip moka mėgdžioti gamtą ir įsijausti, kad užuojauta jam kyla netgi vasaros pabaigoje miestams „tikrai kenčiant nepermaldaujamą vasarą“. Ir tikriausiai tik toks žmogus kaip Rilke su pirmais šiltais saulės spinduliais jau pajunta būsimą svilinančią naikinamąją jos galią. Tad laiškuose mamai ir tolimoms sielos draugėms vasario pradžioje skundžiasi, esą, pavasaris jam ne į naudą: „Saulė buvo per stipri, 7 valandą ryto buvo akivaizdus vasaris, o po keturių valandų, apie 11, tikrai būtum pamanęs, kad jau rug-

pjūtis.“ Juk ji tikrai suprasianti, rašo jis Sidonie Nádherný, kaip nepakenčiama, kai saulė šitokia aštri. Vasario 19 dieną jis tarsi sprukdamas išvažiuoja. Baigiantis mėnesiui apsigyvena naujajame bute Paryžiuje, Kampanje-Premjer gatvėje. Pusantrų metų bėgęs nuo savęs paties per pusę Europos, jis atsiduria pavasariui pasirengusiame mirguliuojančiame metropolyje. Bijo kelionės pabaigos. Tačiau nori dar sykį pamėginti, čia, šiame Paryžiuje, šioje vietoje. Ir visai nežino, kaip tai daryti. Sėdėti, dirbti, likti ramiam. Gyventi.

1913 metų pavasarį Charlesui Fabry pavyksta svarbiausi eksperimentai, ir jis atranda ozono sluoksnį. Dar visiškai nepažeistą.

Tik viena diena traukiniu, ir jau esi Galicijoje, kuri priklauso Austrijos-Vengrijos imperijai, dėl to tais metais Viena tampa populiariausiu iš Rusijos pabėgusių revoliucionierių egziliu. Štai Dioblinge, Rodlergasėje, gyvendamas skurdžioje smulkiaburžuazinėje aplinkoje su žmona Natalia ir vaikais, dirba rašytojas ir žurnalistas Levas Bronsteinas, žinomesnis kaip Levas Trockis. Per Kalėdas Trockiai išgalėjo nusipirkti eglutę, norėdami parodyti, kad yra čia savi ir nebeketina išvažiuoti. Trockis truputį užsidirba rašydamas visokiausiems liberaliems ir socialdemokratiniams laikraščiams, neretai ištisas dienas prasėdi kavinėje „Central“ žaisdamas šachmatais, 1913-aisiais „ponas Bronsteinas“ laikomas geriausiu Vienos kavinių šachmatininku, o tai jau tikrai daug reiškia. Prireikus pinigų jis vėl neša į lombardą kelias knygas, kito pasirinkimo neturi.

Vasario pradžioje Stalinas toliau rašo *Marksizmą ir nacionalinį klausimą*, tapsiantį garsiausiu jo veikalu, o tautų

maišatis Austrijoje-Vengrijoje jam – geriausia iliustracija. Vienoje Stalinas išplėtoja tariamos tautinės autonomijos, už kurios slypi centrinė imperija, idėją – tai jau Sovietų Sąjungos tematika. Stalinas, draugų vadinamas „Soso", apie nieką kita nekalba ir su Trojanovskių vaikais. Trumpai pamėgina flirtuoti su aukle, tačiau nieko nepešęs vėl puola dirbti. Na, tiek jau to, randa šiek tiek laiko praktiškai pritaikyti kapitalizmo blogį. Vėl išėjęs pasivaikščioti į Šėnbruno parką, jis susilažina su vaikų mama, kad jų abiejų kviečiama temperamentingoji dukra Galina atbėgs pas jį – mat tikisi, kad jis vėl nupirko jai saldainių. Ir jis, pasirodo, buvo teisus.

Tuo metu Trojanovskių namuose jį aplanko du vyrai. Nikolajus Bucharinas padeda jam versti, tai pradžiugina, tačiau, skirtingai nei Stalinas, Bucharinas pelno ir auklės palankumą, o šito Stalinas jam visą gyvenimą neatleis (ir už tai Bucharinui teks atsiimti – gaus kulką į galvą). O sykį atsitiktinai užsuka ir Trockis: „Sėdėjau prie stalo su samovaru pas Skobelovą... senojoje Habsburgų sostinėje, – rašo Trockis, – tik staiga kažkas pasibeldė, durys atsidarė ir įėjo nepažįstamas vyras. Jis buvo mažas... liesas... pilkai rusva oda paženklinta raupų randais. Jo akyse net nešmėkštelėjo draugiškumas." Tai buvo Stalinas. Jis įsipylė iš samovaro puodelį arbatos ir išėjo taip tyliai, kaip buvo atėjęs. Trockio jis neatpažino – laimė, nes savo straipsniuose jau buvo pavadinęs jį „turguje rėkaujančiu galiūnu su netikrais raumenimis".

Tą patį 1913-ųjų vasarį, kai pirmą kartą susitinka Stalinas ir Trockis, tolimoje Barselonoje gimė žmogus, vėliau Stalino paliepimu Trockį nužudysiantis. Jis vardu Jaime Ramónas Mercaderas del Río Hernándezas.

Vasario 23 dieną Sankt Peterburge Josifą Staliną suima tiesiog gatvėje. Vilkėdamas moteriškais drabužiais, su peruku, jis stengiasi išnešti sveiką kailį. Nei Užgavėnių karnavalas, nei netradiciniai polinkiai čia niekuo dėti. Ne, revoliucionierius į Rusiją pateko nelegaliai, o drabužius pavogė iš muzikinio labdaros renginio, skirto *Pravdai* paremti, drabužinės, renginį išvaikė policijos reidas. Šlubuojantį bėglį sučiumpa policija, nuplėšia margaspalvę vasarinę suknią ir peruką ir pamato Stalino figūrą. Jis atpažįstamas ir ištremiamas į Sibirą, Turuchanską.

Įaudrintoje Vienoje užsimezgė romanas, kuris užkando žadą net vieniečiams. Alma Mahler, gražiausia Vienos mergina, legendine talija ir pūpsančiomis krūtimis, mirus didžiajam kompozitoriui ką tik tapusi našle, dar dėvėdama gedulą neatsilaikė prieš Oskarą Kokoschką – bjauriausią Vienos dailininką, nesuvaldomą provokatorių, visad apsmukusiomis kelnėmis ar prasegtais marškiniais, o garsiausias jo kūrinys vadinosi „Žudikas, moterų viltis“ – kaip tik tą jis ir norėjo pasakyti. Vos spėjo audringai užkariauti jauną gražuolę našlę, iškart teko pažinti baimę. Tačiau išsigando ne jos, o kitų potencialių pretendentų. „Almi, nenorėčiau, kad kieno nors akys matytų tavo nepridengtą krūtinę iš po chalato ar suknios. Saugok man skirtas savo mielo kūno paslaptis.“ Vargu ar kas dar 1913-ųjų Vienoje buvo taip atvirai seksualu, kaip laiškai ir romanas tarp Kokoschkos ir Almos Mahler – dienomis Alma galėjo gyventi pirmosios miesto našlės gyvenimą, rengti priėmimus ir salonus savo bute, bet

naktį savo teisių pareikalaudavo Kokoschka. Jis galįs dirbti tik tada, jei naktį su ja permiega, taip jai sako, o ją apsėda jo apsėstumas. Kai Kokoschka ketina Almą tapyti jos įtėvių Mollių name, ši, nusitempusi jį į gretimą kambarį, veriamai dainuoja Izoldos mirties iš meilės dainą. Ir su operai būdingu besąlygiškumu leidžiasi į tą romaną. Kokoschka nebegali tapyti nieko kito, tik Almą. Dažniausiai nuogą, palaidais plaukais, praskleista palaidine, jis tapo pašėlusiai ir nevaržomai, kaip ir myli. Iš nekantrumo numeta teptuką, nes per ilgai trunka, ir tapo pirštais, kairysis delnas atstoja paletę, paskui nagais dreskia dažų sluoksnį, palikdamas linijas. Gyvenimas, meilė, menas: viskas – didelė kova.

Kai Kokoschka netapo Almos, jis tapo Almą ir save, pavyzdžiui „Dvigubą Oskaro Kokoschkos ir Almos atvaizdą". Pavadina „Sužadėtuvių paveikslu". Nes nori ją vesti ir tikisi šitaip pasigauti visiems laikams. Tačiau Alma – gyvatė. Tekėti – pareiškia ji – galėsianti tik tuomet, kai jis sukurs absoliutų šedevrą. Kokoschka tikisi, kad šis sužadėtuvių paveikslas ir bus šedevras – vasario pabaigoje jis beveik baigtas, o Alma neranda sau vietos. Jis maldauja jos: „Prašau, rašyk man tikrai daug mielų dalykų, kad aš neatkrisčiau ir negaiščiau prie paveikslo laiko." Tačiau Alma ką tik atsikratė jųdviejų vaisiaus ir pyksta, kad Kokoschka jai nutapė nėščiosios pilvą. Keistai susikryžiavę juodu stovi paveiksle – kenčiantis Kokoschkos žvilgsnis, susitvardžiusi Alma. Ji vyksta su mama į Zemeringą, ten išsirenka sklypą statybai, iš tų plotų, kuriuos kadais jiedviem nupirko Gustavas Mahleris. Dabar meilės lizdą ji planuoja jau kitam. O kai „Sužadėtuvių paveikslas" baigtas, Kokoschka jį siunčia į Berlyną, į Secesiją. Suprantama, paveikslas yra tai, ko jis

ir vylėsi, – oficialus pranešimas apie sužadėtuves. Berlyne tą paveikslą pamatęs Walteris Gropius, didysis architektas, kurio suprojektuotas „Fagus“ fabrikas kaip tik statomas ir kuris puoselėja viltį vesti Almą, kaip ir norėta, palūžta. (Tačiau, tarp mūsų kalbant, galiausiai Almą ves jis, o ne Kokoschka).

Albertas Schweitzeris Strasbūre rašo savo trečią disertaciją. Jis jau seniai filosofijos daktaras, parašęs disertaciją „Kanto religijos filosofija. Nuo „Grynojo proto kritikos“ iki „Religijos vien proto ribose“. Jis jau ir teologijos daktaras: „Kritinis įvairių naujų istorinių mišių sampratų vaizdavimas“[23]. Strasbūre tapęs docentu ir netgi Šv. Mikalojaus bažnyčios vikaru nusprendė tapti dar ir medicinos daktaru. 1912 metais jam buvo suteikta gydytojo aprobacija. Tačiau gydytojas, vikaras, docentas, filosofijos daktaras ir teologijos licenciatas nesiliauja. Turi baigti daktaro darbą „Psichiatrinis Jėzaus vertinimas“[24]. Pagalbinė literatūra neleidžia atsitiesti, nuovargis dėl trigubo krūvio – švininis. Kad skaitydamas neužmigtų, po rašomuoju stalu įprato statyti kibirą su šaltu vandeniu. Kai jau sunkiai pajėgia susikaupti ties knygose išdėstytais samprotavimais, nusimovęs kojines įmerkia pėdas į šaltą vandenį ir skaito toliau. Jis jau beveik baigė. O prieš akis naujas tikslas – Afrika.

23 *Kritische Darstellung unterschiedlicher neuerer historischer Abendmahlsauffassungen* (vok.).

24 *Die psychiatrische Beurteilung Jesu* (vok.).

KOVAS

Kovą Kafka iš tiesų važiuoja pas Felicę Bauer į Berlyną, juodu ketina eiti pasivaikščioti, tačiau nepavyksta. Robertas Musilis konsultuojasi su nervų gydytoju, tasai leidžia jam eiti namo. Į nervų kliniką patekusiai Camillei Claudel teks praleisti ten trisdešimt metų. O Vienoje kovo 31 dieną įvyksta didysis „Antausių koncertas“: Arnoldas Schönbergas gauna viešą antausį, mat paleido per šaižius garsus. Albertas Schweitzeris ir Ernstas Jüngeris svajoja apie Afriką. Kembridže Ludwigas Wittgensteinas pradeda atsiskleisti, koks iš tiesų yra, pradeda ir naująją savo logiką, Virginia Woolf užbaigė pirmąją knygą, o Raineris Maria Rilke pasigavo... slogą. Apskritai iškilęs didysis klausimas: „Kur mes dreifuojam?“

Berlyno rajone Nikolaszėje, prie miesto vartų, atkampaus Rėvyzės slėnio pakraštyje, beveik vienu metu baigiamos statyti dvi ypatingos vilos, pažymėtos Kirchvėgo gatvės 27 ir 28 numeriais: Hermanno Muthesiaus projektuotas Sterno namas banko prezidentui Juliui Sternui, o šalia architekto Walterio Epsteino sukurta vila, regis, svarbiausiam apie meną rašiusiam vokiečiui Juliui Meieriui-Graefei, nemenką turtą susikrovusiam iš palikimo, sėkmingai parduodamų knygų ir prekybos meno kūriniais. Kol buvo statoma vila, Meieris-Graefe iš statybų aikštelės važinėdavo į miestą ištisas valandas pozuoti Lovisui Corinthui, tai bus ypatingas paveikslas, kuris visiems laikams susies du tikrai svarbius vokiečių *fin de Siècle* veikėjus.

Meierio-Graefės namas Nikolaszės rajone alsavo prancūziška prabanga, buvo elegantiškas ir tam tikra prasme stambių gabaritų, tobulai pritiko šeimininkui, kuriam ką tik sukako 50 metų, ir jo žmonai (beje, po poros metų architektas Epsteinas, nors jau miręs, tapo savininko uošviu, nes trečia Meierio-Graefės santuoka įvyko su Epsteino dukra Annemarie, bet dabar tai tik viską sujaukia). Čia, Kirchvėgo 28 name, „jau kaime", kur yra jo namas, kaip rašė Meieris-Graefe laiškuose dailininkui Edvardui Munchui, 1913-aisiais buvo parašytas svarbiausias meno istorijos veikalas *Moderniosios dailės raidos istorija*[25], kurį ketinta pradėti leisti 1914 metais.

Virš Meierio-Graefės rašomojo stalo kabojo didžiulis Delacroix paveikslas „Arklį draskanti liūtė", o prieškambaryje stovėjo skulptoriaus Lehmbrucko torsas „Atsisukanti moteris", baldais ir visu interjeru rūpinosi artimas Meie-

25 *Die Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst* (vok.).

rio-Graefės bičiulis Rudolfas Alexanderis Schröderis[26]. Vila buvo smarkiai frankofiliškas, gerai išsikabėjęs visaapimantis meno kūrinys, svajonių pilis. Bet užtat jau nebe *maison moderne*.

Šiaip ar taip, su tuo „modernu“ šįmet reikia baigti – ta sąvoka tokia paslanki, amžininkai ir palikuonys ją aiškina vis kitaip, o kiekviena karta priskiria ją vis kitam laikotarpiui, tad iš tiesų ji visiškai netinka, kai reikia deramai atspindėti neregėtai nevienalaikį vienalaikiškumą, o 1913 metams kaip tik jis ir būdingas.

Juliaus Meierio-Graefės namas Berlyne buvo tokio sujaukto vienalaikiškumo šventovė: valgomajame paveikslai – Ericho Klossowskio, tapančio meno istoriko ir Meierio-Graefės draugo iš Monmartro, paklusniausias malonus vėlyvasis impresionizmas (tačiau Klossowskio sūnus, ketverių metų Balthasaras, visada smalsiai žiūrėjęs, kaip tėtis tapė paveikslus Meieriui-Graefei, vėliau tapo vienu didžiausių nedrausmingųjų prancūzų dailininkų ir pasivadino Balthusu, taip jau būna su tais tėvais ir sūnumis). Meieris-Graefe jau tada buvo legendinė ir anaiptol nevienareikšmė asmenybė, nes be išlygų gynė didžiojo priešo, Prancūzijos, meną. Jau pirmame *Raidos istorijos* leidime jis Degas, Cézanne'ą, Manet ir Renoirą paskelbė keturiomis modernybę laikančiomis kolonomis. Tad „mejergrėfiškumu“ buvo vadinama akivaizdžiai per didelė simpatija prancūzų impresionizmui ir kritinis požiūris į vokiečių dailę. Dabar, praėjus penkiolikai metų po pirmosios *Raidos istorijos* versijos, buvo sukurta visiškai nauja – juk menininkai, kaip rašė autorius, tapo brandesni, o visų pirma brandesnis tapo jis pats.

26 Vokiečių rašytojas, poetas, vertėjas, bažnytinių giesmių tekstų kūrėjas, architektas ir tapytojas (1878–1962).

Tačiau būkime atsargūs. „Branda“ neretai būna kebli kategorija, kai kalbama apie skonį. Vis tenka su nuostaba patirti, kad karščiausi avangardo propaguotojai tematė tik vienintelę dailės revoliuciją – tą, kurią patys pradėjo. Jų žinoviškumas, sprendžiamasis balsas, nepaperkama „akis“ neretai nepalaiko atėjusios naujos kartos, nebijančios parodyti, kad anas avangardas jau paseno. Kaip ir šiuo atveju. Tas pats Meieris-Graefe, vienas pats atvėręs vokiečiams akis, kad tie pamatytų Delacroix, Carrot, Cézanne'ą, Manet, Degas ir taip toliau, ir taip toliau, tasai Meieris-Graefe 1913-aisiais savo name Berlyno Nikolaszės priemiestyje ramiai sau rašo sakinį: „Ateities istorikas, stabtelėjęs prie Picasso pavardės, konstatuos: čia tai ir baigėsi.“ Pabaiga. Neįsivaizduojama, kad sulaužius kubizmo formas dar būtų galima eiti toliau. Didysis autorius, turbūt ugningiausias šimtmečio meno kritikos stilistas, meistriškai pasakojęs *Dailės raidą*, dabar labai blaiviai mato, kad šioji pasiekė pabaigą. Ten, kur mes šiandien regime jos pradžią.

Tad visai gražu, kad laikraštyje *Neue Rundschau* jis publikavo straipsnį „Kur mes dreifuojame?“ – šis sukėlė didelį susidomėjimą ir smarkiai sudrumstė vandenį. Didžiausias tarpininkas tarp tautų, beveik trisdešimt metų į estetinę imperijos sąmonę skiepijęs prancūzų dailę ir jos kūrinius, pratrūksta įtūžiu šiuolaikinės Vokietijos – ir Prancūzijos – dailei. Daugiausiai pylos straipsnyje gauna jaunieji ekspresionistai – ką tik į Berlyną persikėlusius „Tilto“ dailininkus ir Miuncheno „Mėlynąjį raitelį“ autorius išvadina „tapetų dažytojais“. Jį sukrėtė „daugelio šiandieninių dailininkų polinkis vien į konstruktyvumą ir dekoratyvumą“. Tai esą aiškūs nuosmukio ženklai, rašo Julius Meieris-Graefe (o Miunchene Oswaldas Spengleris, regėdamas meno ir

kultūros ataugas, irgi jaučia ateinantį „Vakarų saulėlydį"). Jauniesiems ekspresionistams neberūpi tradicija, jie neiš-prusę – skundžiasi Meieris-Graefe: „Jie yra plokštumų dailininkai visomis prasmėmis, lėkšti kaip žmonės."

Pasipiktinimas – ir teisėtas! – kyla tarp Berlyno ekspresionistų ir jų propaguotojų, vienas jų – Karlas Schéffleris. Pasipiktinta ir dėl to, kad dėl dabarties patyrusiam siaubą žodžio meistrui aptemo protas. Tačiau, – o tai irgi rodo, kaip įkaitę prancūzų ir vokiečių santykiai 1913-aisiais, – straipsniui „Kur mes dreifuojam?" niekas neploja ir Prancūzijoje. Nors Meierio-Graefės knygos liaupsės prancūzų impresionizmui aiškiai girdėti prie Senos, *Nouvelle Revue Française* labai jau iš toli užuodžia pavojų. Laikraščio redakcijai atrodo, kad ir Meieris-Graefe pamažu tapo nacionalistu, kaip tik dėl to, kad kritikuoja vokiečių ekspresionistus. Juk „reicho kultūrai jis toks griežtas tik todėl, kad buvo numatęs, jog ji perims mūsų palikimą ir užvaldys visą Europą". Štai dėl ko nerimaujama Paryžiuje 1913-aisiais.

Vokietijos reicho bundesratas 1913 metais leidžia Prūsijai už 12 milijonų markių kaldinti progines monetas. Jos skirtos Prūsijos sukilimui prieš prancūzų valdymą 1813-aisiais ir vokiečių kaizerio Vilhelmo II valdymo 25-ajam jubiliejui birželio 15 dieną paminėti.

„Karas tarp Austrijos ir Rusijos, – rašė Leninas Gorkiui 1913 metais, – būtų labai naudingas revoliucijai Vakarų Europoje. Tačiau vargu ar galim įsivaizduoti, kad Pranciškus Juozapas ir Nikolajus padarys mums tokią paslaugą."

Didysis reliatyvumo teoretikas Albertas Einsteinas pasirodo besąs realybės praktikas. 1913 metais žmona Mileva tiesiog akivaizdžiai tampa svetima Einsteinui – tuo metu jiedu gyvena Prahoje. Jis nieko nepasakoja jai apie savo tyrimus, atradimus, rūpesčius. O ji tylėdama daro, kas jai patinka. Jiedviem klojasi tikrai ne geriau nei Hermannui Hessei ir jo žmonai Berne arba Arthurui Schnitzleriui ir jo žmonai Vienoje, paguodai paminėsime tik šias dvi poras. Šiaip ar taip, vakarais Einsteinas vienas eina į kavinę ar užeigą gerti alaus – gal greta atsisėda Maxas Brodas, Franzas Werfelis ar Kafka, bet Einsteinas jų nepažįsta. Ir dar tą 1913-ųjų kovą Albertas Einsteinas, kaip ir Kafka, rašo ilgus laiškus į Berlyną. Viešėdamas ten įsimylėjo savo pusseserę Elsą, ką tik išsiskyrusią. Rašo jai baisynes apie savo šeiminį gyvenimą: jie nebemiega viename kambaryje, jis visomis išgalėmis stengiasi nelikti su Mileva vienas, nes ši esanti „nemaloni, humoro neturinti ypata“, ir jis elgiasi su ja kaip su tarnautoja, kurios, deja, negali atleisti. Paskui įdeda laišką į voką – ir į paštą; šitaip tame pačiame pašto maiše iš Prahos į Berlyną tikriausiai keliauja Einsteino ir Kafkos laiškai su išlietais skundais tolimoms išsiilgtoms moterims – Felicei ir Elsai.

Welt der Frau[27], iliustruoto žurnalo *Gartenlaube*[28] priedas, 5 numeryje skelbia: „Šio sezono vakarinė suknia turi išsiskirti prabanga ir fantastiškomis klostėmis, kurios bus kietas riešutėlis net pačioms sumaniausioms siuvėjoms.“ Gražiau-

27 Moters pasaulis (vok.).

28 Pavėsinė (vok.).

sioms suknelėms galima iškart užsisakyti iškarpas. Įdomios siūlomų iškarpų klubų apimtys: 116, 112, 108, 106, 100 ir 96. Mažesnių nėra. Tik 9 numeryje pasigailėjusi redakcija didelėmis raidėmis paskelbė: „Mada lieknoms damoms“! O apačioje po antrašte su didžiausia užuojauta štai toks sakinys: „Toms smulkioms, lieknutėms Ievos dukterims ne visada lengva rengtis gražiai ir madingai. Tai reiškia, kad tenka griebtis kompromisų ir meistriškais suklostymais pridengti tai, ko pašykštėjo gamta.“ Ko pašykštėjo gamta – 1913 metais lieknumas dar laikomas likimo smūgiu.

Niujorke 1913 metais įsteigiamas „Federal Reserve“. Svarbiausi akcininkai buvo Rothshildo, Lazzardo, Warburgo, Lehmano, Rockefellerių, *Chase Manhatttan* ir *Goldman Sachs* bankai. Atsiradus Federaliniam rezervų bankui Amerikos vyriausybės nebegalėjo spausdinti naujų pinigų. Kiek vėliau 1913-aisiais bus įvesti pajamų mokesčiai.

Amerikos mestą ekonominį iššūkį it aiškiaregis pamato Waltheris Rathenau[29]. Štai kaip jis 1913-aisiais, didžiulio abipusio ginklavimosi metais, piešia taikingą Europos Sąjungą, susijusią glaudžiais ekonominiais saitais: „Lieka paskutinė galimybė – Vidurio Europos muitų sąjungos atsiradimas. Užduotis mūsų Europos zonos šalims – sukurti laisvą ekonomikos judėjimą – sunki, bet nėra neįgyvendinama.“

29 Pramonininkas, rašytojas, politikas, eruditas (1867–1922). Būdamas Vokietijos užsienio reikalų ministru stengėsi sumažinti Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojų reikalaujamas iš Vokietijos reparacijas. Jį nužudė politiniai priešininkai.

Cambridge Review 34 tomo, 853 numerio (1913 m. kovo 6 d.) 351 puslapyje pasirodo pirmoji studento Ludwigo Wittgensteino publikacija Kritinė recenzija apie P. Coffey „Logijos mokslą“, bet iš tiesų pirmasis naujos jo paties logikos manifestas. Tai, ką kalba Coffey, Wittgensteinui atrodo nelogiška. Vienos pramonininko sūnus, kuriam netrukus sukaks dvidešimt ketveri, priešgyniauja net savo mokytojui Kembridžo Trejybės koledže, legendiniam Bertrand'ui Russelui. Per atostogas Wittgensteinas ir jo mylimasis, matematikos studentas Davidas Pinsentas, vyksta į Norvegiją, ten, Skjoldene, juodu nusiperka medinį namelį, kuriame jis rašo savo teorijos pagrindus – vėliau *Tractatus logico-philosophicus* bus tarp svarbiausių šimtmečio darbų (beje, veikalas toks sudėtingas, kad netgi Rusellas, laišku paprašytas perskaityti korektūrą, turi pareikalauti darsyk atsiųsti savo paties klausimus, kad suprastų Wittgensteino atsakymus). Visiškai Wittgensteiną suprato tik jo draugas Pinsentas. Kai dvejais metais vyresnis Wittgensteinas per skelbimą koledže ieškojo tiriamojo kalbos ir muzikos ritmo eksperimentams, atsiliepė Pinsentas. Labai greit jis tapo ir homoseksualumo bei logikos tiriamuoju. Savo traktatą Wittgensteinas dedikuos, savaime suprantama, jam.

Pavasario prabudimas: kovo 8 dieną Vienos „Cafe Imperial“ išgerti didelio puodelio stiprios balintos kavos susitinka ką tik atsikėlę Frankas Wedekindas, Adolfas Loosas, Franzas Werfelis ir Karlas Krausas.

Kafka kenčia kaip šuva nuo savo tėvo, negalėdamas tverti, kai šis namie Prahoje kosti gretimame kambaryje arba per garsiai uždaro duris. Bet „Laiško tėvui" Kafka dar nerašo. O Egonas Schiele, trisdešimt trejų metų dailininkas iš Vienos, 1913-aisiais rašo „Laiškus motinai". Pavyzdžiui, kovo 31 dieną: „Aš būsiu tas vaisius, kuriam net supuvus dar paliks amžinos gyvos būtybės, tad koks didelis turi būti Tavo džiaugsmas, kad mane pagimdei." Motinai atrodo kiek kitaip. Pasipiktinusi dėl apleisto jos vyro, Schielės tėvo kapo Tulno kapinėse, ji rašo: „Tavo tėvo, kuris dėl tavęs viską būtų padaręs, palaikai guli varganame neprižiūrimame kape. Kiek pinigų tuščiai išmeti. Visiems ir viskam randi laiko, tik ne savo vargšei motinai! Tegu Dievas tau atleidžia, aš negaliu!"

Tėvas Adolfas išprotėjo, kai Schiele buvo dar vaikas, mažasis Egonas visad turėdavo dengti stalą ir kažkokiam nepažįstamam žmogui, o prieš pat mirtį tėvas sudegino visus pinigus ir visas akcijas, tad šeima nuo tada buvo labai neturtinga. Keistai artimas buvo Egono ryšys su seserims Melanie ir Gerti, jis vis piešdavo jas nuogas, su ginekologiniu tikslumu domėjosi paauglystėje prabundančiais jų kūnais. Būdamas paauglys, su Gerti išsirengdavo į žygius pėsčiomis, be mamos, jų santykių vaizdai atrodo kaip tuo pat metu liepsnojusios fatališkos Georgo Traklio meilės savo seseriai iliustracija.

Paskui Gerti sueina į porą su Egono draugu Antonu Peschka, dėl to Schiele ilgai ir smarkiai pavyduliauja, bet galų gale palaimina tą ryšį – pats susipažinęs su Wally, moterimi, išgarsinta jo piešinių ir tapusia žinomiausiu XX amžiaus kūnu. Tačiau kad ir kokius nuogus jis būtų piešęs

save ir artimuosius, tarsi jo įrankis būtų buvęs ne plunksna, o skalpelis, Schiele – skirtingai nei Gustavas Klimtas – tikrai nemiegodavo su visais savo modeliais, jis gebėdavo į bedugnes kūniškumo gelmes žvelgti tik iš pasyvaus stebėjimo tarpeklio. Anuomet šito beveik niekas nesuprato. Netgi jo galerininkas Miunchene Hansas Goltzas, atviras visoms naujovėms, 1913 metais po parodos vėl nepardavęs nė vieno paveikslo, rašo: „Betgi pone Schiele, kad ir kaip džiaugiuosi Jūsų piešiniais ir mielai taikstausi su keisčiausiomis nuotaikomis, kas tuos paveikslus pirks? Vilties labai mažai." Toks buvo pirmas laiškas, kurį Schiele gavo naujame bute, kur viskas turėjo klostytis geriau. Nebe devintasis Vienos rajonas, nebe Šlagergasės 6 namas, pirmas aukštas, 4 durys, o pagaliau 13 rajonas, Hycingo gatvės 101 namas, ketvirtas aukštas.

Egono Schielės motinai atrodė taip, kaip galerininkui – „keisčiausios nuotaikos" galėjo būti ir jos žodžiai. Ji prikiša sūnui ne tik sugedimą, bet ir tai, kad šis negerbia tėvo palikimo, nefinansuoja jo kapo ir pamiršta ją. Ji vėl rašo Egonui. Į tai buvo atsakyta antruoju „Laišku motinai", kurį būtų galima įtraukti į psichoanalizės vadovėlius: „Miela mama Schiele, kam vėl rašyti tokius laiškus, kurie vis tiek sukūrenami krosnyje? Jei Tau ateityje ko nors reikės, atvažiuok pas mane, aš niekad nevažiuosiu. Egonas."

1913-ieji, tėvažudystės metai, buvo iššūkis ir motinoms. Arba, kaip laiške draugui Erhardui Buschbeckui rašo Georgas Traklis: „Parašyk man, mielasis, ar motinai suteikiu labai daug skausmo." (Nieko sau, Traklis ką tik buvo užstatęs tėvo apyrankę ir iš tų pinigų mokėjo už apsilankymus viešnamyje.)

Gustavas Klimtas dar ir 1913 metais, taigi būdamas penkiasdešimt vienų metų, tebegyvena pas mamą. Po pusryčių važiuoja į Feldmiūlgasės 11 namą, 13 Vienos rajone (Schielės dirbtuvė vos už keturių kvartalų). Ten jis tapo, ten ir gyvena, kreida ant durų užrašęs „G. K.“ ir „Stipriai belsti“. Visur ant grindų guli eskizai, ant molbertų bent kelios drobės. Rytais prie durų jo pasirodant jau laukia trokštančios prieš jį išsirengti moterys. Niūniuodamas jis stovi prie drobės, aplink sukinėjasi pustuzinis nuogų moterų ir mergaičių, jos raivosi ir tinginiauja laukdamos, kol bus pakviestos trumpu mostelėjimu. Po plačiu Klimto chalatu daugiau jokio drabužio. Kad galėtų kuo greičiau nusirengti, jei apims noras arba kurio nors modelio poza vis dėlto pernelyg gundys dailininką kaip vyrą. Bet vakarienės jis vėl grįžta namo pas mamą arba eina su Emilie Flöge į teatrą. Mirus Klimtui, keturiolika buvusių modelių kreipėsi dėl tėvystės.

Goergas Traklis 1913-ųjų pavasarį – jau tikra drama. Lyg apimtas transo, jis klaidžioja po pasaulį, esą tik pusiau gimęs – taip prisipažįsta vienam draugui. Taigi prageria pinigus, vartoja „Veronal“, kitas tabletes ir kvaišalus, vėl geria, sklaidosi, rėkia kaip vaikas, myli savo seserį, už tai nekenčia savęs, o sykiu ir pasaulio. Mėgina būti vaistininku. Nieko neišeina. Mėgina normaliai gyventi. Aišku, irgi nieko neišeina. Užtat protarpiais rašo gražiausius ir kraupiausius eilėraščius. Ir laiškus, tokius kaip šis: „Laukiu nesulaukiu tos dienos, kai siela nebenorės ir nebegalės gyventi šitam melancholijos apnuodytame kūne, kai ji paliks šią sarkas-

tišką ypatą iš išmatų ir puvėsių, pernelyg tikslų bedieviško prakeikto šimtmečio atvaizdą veidrodyje." Tai laiškas Ludwigui von Fickeriui, mecenatui, tėvo pakaitalui, netgi draugui, jei kalbant apie Traklį toks žodis apskritai tinka. Ir leidėjui, mat jo žurnalas *Der Brenner*[30] pirmas išspausdins išeities nerandančio Traklio litanijas. Traklis šiais metais be tikslo ir beviltiškai klaidžios tarp trijų vietų; Zalcburgas – „sutrūnijęs miestas", Insbrukas – „žiauriausias ir atgrasiausias miestas" ir galiausiai Viena – „purvo miestas". Austrija – šleikštusis Bermudų trikampis. Važiuodamas geležinkeliu jis negali sėdėti, nes tuomet priešais jį sėdėtų kitas žmogus, *vi-a-vis*, šito jis neištvers. Dėl to visada stovi koridoriuje, žvilgsnis baugštus, tarsi užspeisto. Kam nors į jį pažvelgus taip suprakaituoja, kad reikia persivilkti marškinius.

Tačiau 1913 metų kovą Traklis pagaliau gauna laišką iš Leipcigo, iš Kurto Wolffo leidyklos. Naujojoje serijoje *Paskutinė diena* ketinama išleisti jo eilėraščių rinkinį. Gal viskas dar bus gerai?

Raineris Maria Rilke sloguoja.

Kovo 9 dieną sunkios depresijos apimta trisdešimt dvejų metų Virginia Woolf išsiunčia leidyklai pirmojo savo romano *Kelionė į pasaulį*[31] rankraštį. Jį rašė šešerius metus. 1913-ųjų kovo 9 diena lyg tyčia yra ta diena, kai pilnametystės – o tai reiškia dvidešimt vienų – sulaukia būsima Woolf

30 Degiklis (vok.).

31 *The Voyage Out* (angl.).

mylimoji Vita Sackville-West. Tačiau kol kas Virginia Woolf įkliuvusi į visai kitokius, senus, voratinklius. Mat leidėjas, kuriam siunčia rankraštį, yra jos įbrolis Geraldas Duckworthas. Kaip šiandien iš slaptų dienoraščių žinome, jis kartu su broliu George'u vaikystėje akivaizdžiai persekiojo ar išnaudojo Virginią.

Kelionė į pasaulį – romanas apie netekėjusią, bevaikę Reičel Vinreis – jau atskleidžia daug pagrindinių svarbiausių Virginios Woolf kūrinių bruožų. Štai jau pasirodo misis Delovėj, vėliau tapsianti savarankiška romano veikėja, Reičel turi ir „savą kambarį“ – taip vėliau bus pavadintas svarbus Woolf esė. 1913 metais *Kelionėje į pasaulį* autorė pagrindinio veikėjo lūpomis taip bauginamai apibendrina: „Tik pagalvokite: dabar XX amžiaus pradžia, o vos prieš keletą metų nė viena moteris nebuvo pasireiškusi ar ką garsiai pasakiusi. Visus tuos tūkstančius metų tas keistas nebylus ir nematomas gyvenimas vyko fone. Aišku, mes vis rašome apie moteris – užgauliojame, pašiepiame ar garbiname jas; tačiau to niekad nedarė pačios moterys.“

Vis dėlto tas nebylus, nepavaizduotas gyvenimas tebesitęsė. Iki 1929 metų buvo parduoti vos 479 egzemplioriai. *Kelionė į pasaulį* Virginiai Woolf buvo labai sunki.

Franzas Marcas su draugais dailininkais ketina iliustruoti Bibliją. 1913 metų kovo mėnesį jis rašo Vasilijui Kandinskiui, Pauliui Klee, Erichui Heckeliui ir Oskarui Kokoschkai. Jis pats, ir tai visai nenuostabu, pasirenka pasaulio sukūrimo istoriją ir kasdien kuria naujus gyvius, mėlynus žirgus, kuriems jokie mėlyni raiteliai nereikalingi.

Prahoje dedasi labai keisti dalykai. Franzas Kafka kovo 16 dieną iš tiesų rašo Felicei: „Klausiu be užuolankų, Felice, ar per Velykas – sekmadienį ar pirmadienį – rastum man kokią laisvą valandėlę, o jeigu ją rastum, ar būtų gerai, jei atvažiuočiau? Kartoju, tai gali būti bet kuri valanda, aš Berlyne nieko daugiau neveiksiu, tik jos lauksiu.“ Felice iškart atsako „taip“. O kadangi 1913-aisiais paštas eina greičiau nei 2013-aisiais, jau kovo 17 dieną Kafka, kaip ir reikėjo tikėtis, rašo: „Nežinau, ar galėsiu važiuoti.“ O kovo 18 dieną: „*Kaip tokia* kliūtis mano kelionei dar išlieka ir, bijau, kad tebeliks, tačiau kaip *kliūtis* ji prarado savo prasmę, tad aš galėčiau, jei tik tai priimtina, atvažiuoti.“ O jau kovo 19 dieną: „Jei vis dėlto išvažiuoti man nepavyktų, vėliausiai šeštadienį pasiųsiu tau telegramą.“ Kovo 21 dieną netikrumas užcementuojamas: „Felice! Dar visai neaišku, ar važiuosiu; paaiškės tik ryt priešpiet, tebegresia malūnininkų susirinkimas.“ Atseit, va kokį puikų pretekstą buvo sugalvojęs Kafka, jam nuo draudimo kompanijos per Velykas būtų reikėję eiti į Čekijos malūnininkų bendrijos susirinkimą. Paskui – nauji rūpesčiai bei, kaip ir Musiliui, neurastenijos požymiai: „Bet man reikia kaip reikiant išsimiegoti prieš Tau pasirodant. Šią savaitę taip mažai miegojau, vis per tą neurasteniją, ir daugelis mano žilų plaukų atsirado dėl nepakankamo miego. Kad tik būčiau gerai išsimiegojęs, kai su Tavim susitiksiu!“ Paskui, kovo 22 dieną, taigi tą, kurią turi išvykti (ir išvyks), Felicei ant voko dar užrašo didžiuosius žodžius: „Dar vis neaišku. Francas“. Keturi žodžiai – autobiografija.

Sunku patikėti, tačiau kitas Franzo Kafkos laiškas Felicei Bauer rašytas ant Berlyno viešbučio „Askanischer Hof“

popieriaus, iš ten ankstyvą Velykų sekmadienio rytą jis paniškai klausia: „Kas gi nutiko, Felice? Juk penktadienį turėjai gauti skubų mano laišką, kuriuo pranešiau, kad atvykstu šeštadienio naktį. Juk negalėjo dingti lyg tyčia tas laiškas. Esu Berlyne, popiet ketvirtą ar penktą turėsiu išvažiuoti, valandos eina, o iš tavęs nieko negirdėti. Prašau, įduok atsakymą pasiuntinukui. Gali apsidrausdama ir paskambinti man, jei tik tai įmanoma padaryti nepastebimai, sėdžiu „Askanischer Hof" ir laukiu. Franzas." Velykų naktį atvažiavęs į Anhalto stotį, jis, matyt, tikėjosi pamatyti ją perone, o paskui kartu švęsti Prisikėlimą. Bet ji neatėjo. Sunerimęs apibėga visus peronus. Paskui atsisėda laukimo salėje, kad tik jos nepražiopsotų. Po nepabaigiamų laukimo minučių vis dėlto išeina iš stoties salės ir važiuoja į viešbutį. Negali užmigti. Vos ėmus brėkšti pašoka iš lovos, skutasi. Tačiau iš Felicės vis dar jokio ženklo.

Berlyne – Velykų sekmadienis. Franzas Kafka sėdi savo kambaryje, lauke apsiniaukę, jis minko rankas nenuleisdamas akių nuo durų, ar tik neateina pasiuntinys, spokso pro langą, ar tik nesileidžia angelas.

Vėliau ji, matyt, apsireiškė. Ji – stiprių nervų. Jie važiuoja į Grunevaldą. Susėda šalia ant parvirtusio medžio. Tai viskas, ką žinom. Labai keista balta dėmė šiame dvigubame gyvenime – ištisus mėnesius kiekvieną kvėptelėjimą ir kiekvieną dieną matei atspindėtą dviejuose, o kartais net keturiuose laiškuose, ir dabar staiga – nieko.

Kovo 26 dieną iš Prahos Kafka jai rašo: „Ar žinai, kad dabar, sugrįžus, esi man nesuvokiamesnis stebuklas nei kada nors anksčiau?" Tai viskas, ką žinome apie tą sekmadienį Berlyne. Šiaip ar taip, Velykų stebuklas.

Tai Kafkos gyvenimas aną 1913-ųjų kovą. Bet dar yra ir „kūryba“. Tad iš Leipcigo aną pavasarį visos vokiškos literatūros centre buvęs Kurtas Wolffas rašo: „Ponas Franzas Werfelis man tiek daug pasakojo apie Jūsų naują novelę – ar tik jos pavadinimas ne „Blakė“? Labai norėčiau ją perskaityti. Gal Jūs man ją atsiųstumėte?“ Garsiausias vokiečių kalba parašytas XX amžiaus apsakymas vadinasi „Blakė“? Vieną rytą iš neramių sapnų prabudęs Gregoras Samsa supranta, kad yra pavirtęs blake? Aišku, kad ne. Tad Kafka rašo Wolffui: „Netikėkit Werfeliu! Jis tos istorijos visai nežino. Kai tik ją man švariai perrašys, suprantama, mielai atsiųsiu.“ Ir dar: „Kita istorija, kurią turiu, *Metamorfozė*, dar neperrašyta.“ Tad štai kaip į pasaulį atėjo *Metamorfozė*.

Robertas Musilis su žmona gyvena 3 Vienos rajone, Unter Vaisgerberštrasės 61 name. Jis – žmogus su daugybe savybių. Išpuoselėtas, treniruotas, visose Vienos kavinėse jo batai žvilga labiausiai, vieną valandą per dieną jis kilnoja svarmenis ir daro pritūpimus. Baisus tuščiagarbis. Tačiau iš jo sklinda ir rami savidrausmės jėga. Atskiroje užrašų knygelėje žymi kiekvieną surūkytą cigaretę; permiegojęs su žmona dienoraštyje įrašo „C“, reiškiančią *coitus*. Visur turi būti tvarka.

Tačiau 1913-ųjų kovą tai tvarkai ateina galas. Musilis nebetveria buko savo darbo, – o jis yra Vienos aukštosios technikos mokyklos II klasės bibliotekininkas. Jaučiasi mažas ir silpnas, ir tuo pat metu pašauktas didingesniems

dalykams – šimtmečio romanui. Tačiau nėra tikras dėl to, ar tai ženklas, kad jam lėtai, bet garantuotai „susisuka protas“. Galgi tai reiškia, kad reikia palikti šitą tarnybą.

Kovo 30 dieną Musiliui pagaliau paskiriamas priėmimas pas dr. Otto Pötzlį. Musilis laukia dvi valandas. Gydytojui pirmiausia padovanoja pirmąją savo knygą *Auklėtinio Terleso sumaištys*. Įrašo: „Ponui dr. Pötzliui maloniai prisiminti“. Vis didėjančios kančios dienomis jį guodžia prisiminimai apie Dantės laikus. Dienoraštyje pasižymi: „Tačiau tai, kas 1913 metais tampa psichikos liga, 13 ... metais galėjo tebūti grynas egocentrizmas.“ Tačiau ką pasakytų daktaras? Šiandien tai būtų pavadinta *burn out* – perdegimo sindromu, anuomet sakydavo: „Tą žmogų kamuoja sunkios širdies neurozės apraiškos: širdies permušimo priepuoliai, padažnėjęs pulsas, plakimai užmiegant, virškinimo sutrikimai, susiję su atitinkamais psichikos reiškiniai – depresijos būsenomis ir smarkiu fiziniu ir psichiniu nuovargiu.“ 1913-aisiais tai būdavo apibendrinama terminu „neurastenija“. Šaipūnai sakydavo: „Jei ilsėsies ir skubėsi, neurasteniją turėsi.“ Tačiau monarchijos žinybose šitas žodis iškart reiškė, kad žmogus nedarbingas. Tad bibliotekos pageidavimu dr. Blanka parašė „gydytojo pažymą“: „p. fil. dr. inž. Robertui Musiliui, bibliotekininkui, gyvenančiam 3 Vienos rajone, Vaisgerberštrasės 61, pasireiškia neurastenijos požymiai, dėl kurių jis yra nedarbingas.“

Tuo pat metu, kai Musilis atleidžiamas nuo darbo, Franzas Blei rašo į Leipcigą, į Kurto Wolffo leidyklą, pasakodamas apie didįjį „pagarsėjusį“ Roberto Musilio rašomą romaną. Kai tik anas turėsiąs „laisvą nuo bibliotekos savaitę“, galima tikėtis, kad romanas netrukus būsiąs užbaigtas.

Kas aš esu, o jei taip, tai keliese? Otto Dixas 1913 metais tapo „Mažąjį autoportretą“, „Autoportretą“, paveikslą „Galvos“ (autoportretai), paskui „Autoportretą su kardeliais“ ir, žinoma, „Rūkaliaus autoportretą“. Didysis autoportretų meistras Maxas Beckmannas 1913-aisiais dienoraštyje rašo: „Kaip liūdna ir nemalonu visą laiką terliotis tik su savimi. Kartais taip apsidžiaugtum savęs atsikratęs.“

Picasso gyvenimas ir menas atsiradus naujai mylimajai, kaip visada, visiškai persimainė. Šįsyk istorija buvo ypač graži: Didžioji Odaliska, troški gražuolė Fernande Olicier, kurios pagrindinė specialybė buvo gašlumas, apgaudinėjo Picasso su jaunu italų dailininku Ubaldo Oppi ir pasipasakojo apie tai savo draugei Marcellei Humbert – džiūsnai dailininko Marcoussis mylimajai, vienai nemėgstamiausių Monmartro moterų. Marcelle lengvai leidosi įkalbama nukreipti Picasso dėmesį per Fernanndės pasimatymus, nes ji pati dėl Picasso jau seniai buvo visiškai pametusi galvą. O prieš pasirinkdamas ją naująja širdies dama Picasso davė jai naują vardą: Eva. Pirmiausia jis nenorėjo, kad draugužės vardas būtų toks pat, kaip ir draugo bei vis didesnio konkurento Braque'o. Tad Eva Picasso tapo nusigręžimo nuo pirmojo kubizmo laikotarpio ir atsigręžimo į sintetinį kubizmą simboliu. Regis, pradėjęs ketvirtą dešimtį jis žvelgė į Evą kaip į galimybę suburžuazėti, kiek atsitraukti nuo trukdžiusios jam dirbti bohemos. Tad pirmiausia juodu iš Monmartro persikėlė į Monparnasą, ten, kur važiavo ir naujosios 12 Paryžiaus metro linijos traukiniai. Mon-

martras taip ir liko vargšų menininkų, opijaus rūkytojų, prostitučių ir neaiškių varjetė kvartalas, o Monparnasas tapo naująja klestinčių kūrybinės srities veikėjų buveine Paryžiuje. Didžiojo impresarijaus Appolinaire'o žodžiais tariant: „Užtat Monparnase rasi tikruosius, amerikietiškai vilkinčius, menininkus. Gal kai kurie pašniaukščia kokaino, bet čia nieko tokio."

Trisdešimt vienų Picasso ir Eva 1912-aisiais įsikėlė į butą ir dirbtuvę vos prieš dešimtmetį pastatytame komplekse, Raspai bulvaro 242 name. Paskui, 1913-ųjų sausį, Picasso naująją draugę net pristatė savo tėvui Barselonoje. Kadaise valdingam šeimos patronui Don José neužkliuvo nei Eva, nei Pablo sintetinis kubizmas – bet turbūt dėl to, kad buvo beveik visiškai aklas. Vos susipažinę, Picasso ir Eva jau buvo pabėgę į Serė Pirėnuose. O dabar, 1913 metų kovo 10 dieną, atvažiavo vėl. Pisacco norėjo pabėgti iš didmiesčio ir menininkų aplinkos, kad pagaliau galėtų padirbėti. Pasiekę kalnų miestuką giliai atsikvėpė, pavasariškai ėmus kaitinti saulei mėgavosi kava sėdėdami gatvės kavinėje. Jie išsyk išsinuomojo *Maison Delcros* ir nusiteikė pabūti iki rudens. Jau po dviejų dienų jis siunčia du žvalius atvirukus svarbiausiems savo rėmėjams: jo darbus pardavinėjančiam Kahnweileriui – su juo 1912 metų gruodį buvo sudaręs išskirtinę pelningą sutartį, iš kurios pirmą kartą kaip reikiant uždirba (ir gali nupirkti savo Evai daug dailių palaidinukių). Rašo ir Gertrudei Stein, nuosavą saloną turinčiai damai, rimtai kolekcininkei, kuri nesiveržĖdama į pirmą planą pasirūpino, kad daug Picasso paveikslų vasario mėnesį būtų eksponuojami „Armory Show". Atviruke Gertrudei Stein, kaip tik ketinančiai išmesti iš buto brolį Leo ir jau

gyvenančiai su drauge Alice Toklas, vaizduojami trys katalonų valstiečiai – prie to, kuris su barzda, Picasso ranka užrašo „Matisse'o atvaizdas".

Tačiau Picasso labai greit praranda gerą nuotaiką, nes tėvo sveikata vis prastėja; jis skuba į Barseloną, o paskui vėl užsidaro dirbtuvėje Serė. Apsidžiaugia iš Paryžiaus atvykus aplaidžiam bičiuliui Maxui Jakobui. Šis rašo į Paryžių: „Noriu pakeisti savo gyvenimą, važiuoju į Serė, keletą mėnesių praleisiu pas Picasso." Kadangi dailininkas dažniausiai sėdi dirbtuvėje be atvangos ieškodamas naujų galimybių *papiers collés* – sintetinio kubizmo koliažams, Maxas Jacobas laiką dažniausiai leidžia su Eva. O kadangi visą laiką lyja, juodu viduje gurkšnoja kakavą laukdami, kol meistras baigs dienos darbą. Vakarais drauge geria vyną, naktį drėgną orą pripildo varlių, rupūžių ir lakštingalų garsai.

Tačiau mintimis Picasso vis pas sergantį tėvą, – didžiąją tėvo figūrą, – tą, kuris išmokė jį piešti, kurį jis myli ir kurio nekenčia. Būdamas šešiolikos pasakė: „Mene reikia nužudyti savo tėvą." Dabar tam atėjo metas. Don José mirus, Picasso paralyžiavo skausmas. Tačiau šito dar negana: tą pavasarį Serė sunkiai suserga Eva, jai vėžys. O kai paskui suserga dar ir didžiausias jo guodėjas, Picasso jau viskas; mirtimi vaduojasi mylima kalaitė Frika, dėl kurios jis šitiek metų darė viską, kaip ir dėl savo moterų (jai kartais netgi būdavo atidesnis). Nuo pat pirmų Picasso dienų Paryžiuje juokinga vokiečių aviganių ir Bretanės spanielių mišrūnė Frika visada buvo šalia, jau matė daug jo moterų, mėlynąjį, rožinį, kubistinį laikotarpius. Gegužės 14 dieną Eva rašys Gertrudei Stein: „Frikos jau nebeišgelbėsi." Veterinaras nebegali padėti, tad Picasso prašo vietinio Serė miškininko išvaduoti ją iš kančių. Iki pat gyvenimo pabaigos Picas-

so nepamirš šaulio pavardės – El Ruquetó – ir kaip labai tomis dienomis verkė kalaitės. Tėvo nebėra, šuns nebėra, mylimoji serga mirtina liga, lauke be perstojo lyja. Picasso 1913-ųjų pavasarį Serė išgyvena didžiausią dvasinę krizę.

Kovo 22 dieną med. dr. Gottfriedas Bennas gauna išlaisvinančią žinią: „Dr. Bennas, 64-ojo generolo feldmaršalo Prūsijos princo Frydricho Karlo pėstininkų pulko gydytojas, remiantis jo prašymu atleisti, pervedamas į krašto apsaugos medicinos karininkus.“ Tais metais jis iš Vestendo ligoninės patologijos ir anatomijos instituto perėjo į miestui pavaldžią Šarlotenburgo ligoninę.

Kovo 29 dieną Miunchene, „Keturių metų laikų“ salėje, Karlas Krausas skaito paskaitą. Tarp svečių – Heinrichas Mannas. Mandagūs plojimai.

Kovo 4 dieną Londone, Vokietijos ambasadoje, vyksta didelė kviestinė vakarienė. Ten, žinoma, yra ir grafas Harry Kessleris, tasai vokietis snobas balta trijų dalių eilute, jo adresų knygoje dešimt tūkstančių įrašų, Henry van de Velde, Edvardo Muncho ir Maillol draugas, Veimare įsteigęs leidyklą „Cranach-Presse“ ir dėl pernelyg laisvos Rodino akvarelės turėjęs pasitraukti iš muziejaus direktoriaus posto. Tasai grafas Kessleris tarp Berlyno, Paryžiaus, Briuselio, Londono ir Miuncheno važinėjo kaip vienas didžiausių moderno ir secesijos dailės katalizatorių. Per jį kiek geriau pažinsime Anglijos ka-

ralienę. Per šį priėmimą Vokietijos ambasadoriui kunigaikščiui Karlui Maxui Lichnowskiui (jo meniškos sielos žmona, kolekcionuojanti Picasso paveikslus, mėgo Kesslerį) jis ką tik pristatė Bernardą Shaw. Dabar jau ambasadoriaus eilė: Kessleris pristatomas Anglijos karalienei. „Šioji palyginti gerai atrodė sidabrinio brokato suknia, su karūna iš deimantų ir didelių turkių.“ Bet šiaip reikėjo labai daug pastangų: „Negalėjau palikti jos stovėti, o ji nesugalvojo, kaip užbaigti pokalbį. Bendravimas su ja kas pusę minutės įstringa, ir tą vargšę damą reikia vis prisukti kaip sustojusį laikrodį, tačiau tai padeda tik trisdešimčiai sekundžių.“ Beje, jis patiki savo dienoraščiui, jog girdėjęs, kad karo pavojaus nesą. „Europos padėtis jau pusantrų metų visiškai persimainiusi. Rusai ir prancūzai yra priversti gyventi taikiai, nes negali tikėtis Anglijos paramos“. Na, jei jau taip.

Thomas Mannas 1913 metų kovą rašo laišką Jacobui Wassermannui[32]: „Pareigą pamiršusio žmogaus susitikimas kare su pareigos apsėstu žmogumi yra tikras literatūrinis išradimas. Karas bus juntamas stipriai ir didžiai, kaip moralinė apsivalymo krizė, kaip per visus sentimentalius paklydimus grandioziškai žengiantis gyvenimo rimtumas!“ Thomas Mannas čia kalba apie 1870–1871-ųjų karą.

O dabar jau prisiminkime Arnoldą Scbönbergą, tą didį charizmatą, komponavusį ties vėlyvojo romantizmo ir dvylikos tonų muzikos riba.

32 Rašytojas, vienas populiariausių to meto apsakymų autorių (1873–1934).

Jis buvo persikėlęs į Berlyną, mat Vienoje jautėsi nesuprastas. Telefonų knygoje įrašyta: „Arnoldas Scbönbergas. Kompozitorius ir kompozicijos mokytojas, priima nuo 1 iki 2 val.“ Jis turėjo butą Lepckės viloje Cėlendorfe, o bičiuliui Vienoje rašė: „Net nepatikėsite, koks garsus čia esu.“

Tačiau kovo pabaigoje vyksta į Vieną. Ir ten tampa toks pat garsus, kaip ir Berlyne. Bet kiek kitaip, nei buvo įsivaizdavęs. Muzikos draugijos Didžiojoje salėje jis 31 dienos vakarą diriguos savo paties kamerinę simfoniją, Mahlerį ir savo mokinių Albano Bergo ir Antono von Werberno kūrinius (beje, abiejų mokinių namuose kabo Schönbergo nutapyti jų portretai). Skandalą sukėlė Albano Bergo muzika. „Dainos su orkestru pagal Peterio Altenbergo[33] atvirukus op. 4“ – taip geriausia poparto maniera jis pavadino savo kūrinį, su didžiausiu rimtumu atliktą didelio orkestro. Publika netveria iš pykčio, šnypščiama, juokiamasi, tarškinama raktais, kuriuos į Schönbergo pasirodymą visi buvo atsinešę jau vasarį, bet neprireikė. Čia iš vietos pašokęs Antonas von Webernas rėkia, kad visa šutvė eitų namo, o šutvė atsakydama šaukia, kad tiems, kam patinka tokia muzika, vieta Štainhofe. Štainhofas – beprotnamis, ten kaip tik buvo laikomas Peteris Altenbergas. Publikos diagnozė: trenkta muzika pamišėlio tekstais. (Kad ir kaip ten būtų, reikia paminėti, kad tomis dienomis Štainhofe fotografuotoje Altenbergo ir slaugytojo Spatzeko nuotraukoje Altenbergas į kamerą žvelgia kuo ramiausiai, visai neįsitempęs, susidaro įspūdis, kad pamišęs čia slaugytojas Spatzekas. Altenbergas prirašo: „Beprotis ir bepročių sargas“, – lieka neaišku, kuris yra kuris.)

33 Tikroji pavardė Richard Engländer (1859–1919) – austrų rašytojas, jo kūrybą sudaro vien tik smulkioji proza – vadinamieji prozos eskizai ar eilėraščiai proza.

Pabeldęs batuta, Schönbergas sušunka publikai, kad visus ramybės drumstėjus liepsiąs išvesti jėga, dėl to kyla triukšmas, dirigentui šūkčiojami kvietimai į dvikovą, o kažkas iš salės galo žirglioja per parterio kėdes. Atėjęs į priekį Oscaras Straussas, operetės „Išsvajotasis valsas" kompozitorius, vožia antausį Akademinės literatūros ir muzikos draugijos pirmininkui Arnoldui Schönbergui.

Laikraštyje *Neue Freie Presse* kitą dieną pasirodo toks pranešimas: „Fanatikai Scbönbergo šalininkai ir nepalenkiami neretai nesuprantamų jo garsinių eksperimentų priešininkai smarkiai susirėmė jau ne pirmą kartą. Tačiau tokios scenos, kokia nutiko šiųmetiniame Akademinės draugijos koncerte, kiek siekia mūsų atmintis, nė vienoje Vienos koncertų salėje nėra buvę. Norint išskirti karštai besivaidijančias grupes, nieko kito neliko, kaip tik išjungti šviesas." Policija suėmė keturis asmenis – filosofijos studentą, praktikuojantį gydytoją, inžinierių ir teisininką. Į istoriją vakaras įėjo kaip „Antausių koncertas".

Tačiau amžininkai, pirmiausia – koncerte su žmona Olga buvęs Arthuras Schnitzleris, viską nusako labai lakoniškai: „Schönbergo koncertas su orkestru. Neregėti skandalai. Paikos Albano Bergo dainos. Nutraukinėjimai. Kikenimas. Pirmininko žodžiai: „Bent jau Mahlerį ramiai išklausykit!" Tarsi tai būtų nukreipta prieš jį! Įžūlumas – parteryje kažkoks „nenaudėlis". Ponas nuo pakylos – į parterį, tyli neatgaudamas kvapo: jam užvožia. Visur muštynės." Gyvenimas teka toliau. Iš naujos eilutės Schnitzleris jau rašo: „Su Vicki, Fritzu Zucerkandlu ir jo motina vakarieniavom „Imperial"."

Arnoldas Schönbergas kitą dieną išvyksta atgal į Berlyną, pasitvirtinus jo įsitikinimui, kad 1913-ieji – nelaimingi metai ir kad vieniečiai yra baisūs neišmanėliai. Vos grįžęs į Berlyną priima savaitraščio *Zeit* reporterį ir nepralenkiamai smulkmeniškai bei teisuoliškai pareiškia:

„Bilietas į koncertą suteikia teisę tik klausytis koncerto, bet ne trukdyti jį atlikti. Bilieto pirkėjas yra kviestinis svečias, įgijęs teisę klausytis, daugiau nieko. Tarp kvietimo į saloną ir į koncertą yra didelis skirtumas. Padengta renginio išlaidų dalis negali suteikti jokios teisės elgtis nederamai." Savo postringavimus ponas Schönbergas baigia tokiais žodžiais apie būsimą savo elgesį: „Tokiuose koncertuose nusprendžiau dalyvauti tik tuomet, kai ant bilietų bus aiškiai parašyta, kad neleidžiama trukdyti atlikti kūrinių. Juk savaime suprantama, kad koncerto organizatorius ne tik moraliai, bet ir materialiai yra tokių teisinių vertybių turėtojas, jų, kaip privačios nuosavybės, apsauga turi būti garantuota kiekvienam valstybės subjektui." Šis interviu – trikdantis dokumentas. Naujosios muzikos gynėjai norėjo garantuotos teisės į netrukdomą avangardą. Bet šito buvo jau per daug netgi tiems neapsakomiems 1913-iesiems.

Camille Claudel XIX amžiaus pabaigoje pavergė didįjį Augustą Rodiną ir sukūrė unikalaus grožio skulptūrų. Rodinui padiktuota sutartimi uždraudė jam turėti kitų modelių, išskyrus ją, ir įpareigojo gauti jai užsakymų bei apmokėti jos kelionę į Italiją, – tuomet jis galėsiąs aplankyti ją atelje keturis kartus per mėnesį. Rodinas pakluso. Tačiau 1893 metais jinai jį paliko.

Nuo tos akimirkos jos gyvenimas sminga žemyn. 1913-aisais, po dvidešimties metų, ji vis dar negalvoja apie nieką kitą, tik apie Rodiną. Dabar ji jau stora ir išpurtusi, plaukai nesutvarkyti, žvilgsnis klaidžiojantis. Niekas jau nebeprimena jaunosios skulptorės, prieš kurios grožį neatsilaikė iš pradžių Rodinas, o paskui Claude'as Debussy. Ji įsikūrusi prigrūstame pirmojo aukšto bute, Burbonų krantinės 19 name, pamišimo apimta tiksliais plaktuko smūgiais sugadina visus ligi tol sukurtus savo kūrinius, jaučiasi persekiojama šeimos, Rodino ir viso pasaulio. Ji įsitikinusi, kad Rodinas, kurį paskutinįsyk matė prieš šešiolika metų, begėdiškai plagijuoja jos darbus.

Šventai tikėdama, kad visi nori ją nunuodyti, valgo tik bulves, geria virintą vandenį, langinės lieka užvertos, kad niekas jos nešnipinėtų. Ją aplankantis brolis Paulis Claudelis paskui trumpai drūtai rašo savo dienoraštyje: „Paryžiuje. Camille pamišusi, tapetai ilgomis juostomis nuplėšti nuo sienų, vienintelis krėslas sulūžęs, baisi nešvara. Ji pati nutukusi ir nešvari, be perstojo kalba monotonišku ir metaliniu balsu."

Kovo 5 dieną dr. Michaux išduoda gydytojo pažymą, pagal kurią brolis Paulis Claudelis gali išvežti seserį į uždarą ligoninę. Pirmadienį, kovo 10 dieną, du stiprūs ligonių prižiūrėtojai, išlaužę keliomis spynomis užrakintas Camillės Claudel ateljė duris, išneša klykiančią moterį. Jai keturiasdešimt aštuoneri. Tą pačią dieną ji atvežama į Vil-Evrar nervų kliniką, ten budintis gydytojas dr. Truelle visiškai patvirtina sunkios paranojos diagnozę. Kiekvieną dieną ji kalba apie Rodiną. Kiekvieną dieną bijo, kad

jis ketina ją nunuodyti ir kad sesutės esančios jo sąmokslininkės. Tai truks dar trisdešimt metų. Dar neparašyta daktarinė disertacija apie „Psichiatrinį Camillės Claudel vertinimą“.

Albertui Schweitzeriui 1913-ųjų kovą suteikiamas medicinos daktaro laipsnis. Jo disertacija „Psichiatrinis Jėzaus vertinimas“ kiek trikdė, bet patiko. Kitą dieną jis parduoda viską, ką turi. Paskui su žmona Helena 1913 metų kovo 21 dieną išvyksta į Afriką. Džiunglėse prie Ogovės upės Prancūzijos Pusiaujo Afrikoje įsteigia Lambareno ligoninę.

Apie Afriką svajoja ir Ernstas Jüngeris. Realinėje mokykloje jis iš po suolo vis skaito Afrikos kelionių aprašymus. „Mirtini nuobodulio nuodai į mane skverbėsi vis stipriau“, – tad jam aišku, kad reikia ieškoti Afrikos paslapčių, „prarastų sodų“, tarp aukštutinio Nilo ar Kongo intakų. Afrika jam yra visa tai, kas neprisijaukinta ir tikra. Reikėtų ten patekti. Tik kaip? Luktelėkim.

Kovo pabaiga. Marcelis Proustas, ant naktinių marškinių užsivilkęs kailinius, vidury nakties vėl išeina į gatvę. Ištisas dvi valandas jis mąsliai žvelgia į Dievo Motinos katedros šv. Onos portalą. Kitą rytą rašo madam Strauss: prie šio portalo „jau aštuonis šimtmečius renkasi kur kas labiau intriguojanti žmonija, nei toji, su kuria bendraujam mes.“ Štai kas nuo tada logiškai vadinama: prarasto laiko beieškant.

Karlas Valentinas[34] nusifilmuoja trijuose pirmuosiuose nebyliuose filmuose. „Linksmieji klajokliai“, „Naujasis rašomasis stalas“ ir „Karlo Valentino vestuvės“. 1913-aisiais jis scenoje pirmąsyk pasirodo su nauja partnere – Liesl Karlstadt.

34 Karl Valentin (tikroji pavardė – Valentin Ludwig Fey, 1882–1948) – Miunchene gyvenęs ir dirbęs liaudies komikas. Trumpose scenose (dažniausiai vaidintose su Liesl Karlstadt) vaizdavo žmogaus bejėgiškumą painiame kasdieniame gyvenime.

BALANDIS

Balandžio 20 dieną Vienos vyrų bendrabutyje Meldemano gatvėje Hitleris švenčia dvidešimt ketvirtąjį gimtadienį. Thomas Mannas svarsto apie *Užburtą kalną*, jo žmona vėl sanatorijoje. Lyonelis Feiningeris Gelmerodoje atranda mažutę bažnytėlę ir paverčia ją ekspresionizmo katedra. Franzas Kafka, užsirašęs į savanorišką darbą, pas daržoves auginantį ūkininką popietėmis ravi piktžoles, taip gydydamas perdegimo sindromą. Bernhardas Kellermannas rašo metų bestselerį *Tunelis* – mokslinės fantastikos romaną apie požeminę jungtį tarp Amerikos ir Europos. Uždraudžiama Franko Wedekindo „Lulu“. Oskaras Kokoschka nusipirkęs tokio dydžio drobę, kaip jo meilužės Almos Mahler lova, pradeda tapyti mylimųjų poros atvaizdą. Jei tai bus šedevras, Alma už jo tekės. Bet tik tuomet.

Kiek ilgai tvers „Tiltas“? Atsikėlę iš Drezdeno į Berlyną, dailininkai Ernstas Ludwigas Kirchneris, Karlas Schmidtas-Rottluffas, Erichas Heckelis, Otto Mueleris ir Emilis Nolde vis dažniau apsikapoja, kaip rašė Kirchneris, vyksta „bobiškos istorijos ir intrigos“, o Maxas Pechsteinas jau išstojo iš grupės 1912 metais. Kiekvienas ir kaip menininkas, ir finansiškai stengiasi prasimušti savo jėgomis, visi glaudžiasi Berlyno palėpėse, stiliai išsiskiria, dailininkai – irgi. Dirbtuvėse stirtos neparduotų darbų, bet visi narsiai tapo toliau.

Tarsi įsimylėjėlių pora per krizę, „Tilto“ dailininkai irgi stengiasi prisiminti rojaus laikų nekaltybę ir pirmapradę bendros pradžios jėgą. Ketinama išleisti „Tilto“ kroniką. Joje bus originalūs medžio raižiniai ir paveikslų nuotraukos, judrusis egocentrikas lyderis Kirchneris parašys tekstą. 1913 metų balandį Kirchneris karštligiškai rašo tekstą, kuris turėtų tapti manifestu, vos tik nerimas, kvaišalai, moterys, eskizų sąsiuviniai, šitas prakeiktas Berlynas pagaliau palieka jam bent kelias minutes laiko.

„Senovė griūva, keičiasi laikai.“ Ši Schillerio citata iš *Viliaus Telio* didelėmis raidėmis paskelbta 1913 metų „Kišeniniame vaistininkų kalendoriuje“. Gal ateina revoliucija? Negi vokiečių vaistininkai nujaučia artėjančią katastrofą?

Ne. Tiesiog atsirado naujos, dailios etiketės tepalams ir mikstūroms nuo kosulio. Arba, kaip parašyta skelbime:

„Visos mūsų leidykloje pasirodžiusios naujos etiketės ir pan. sukurtos gabių dailininkų, o skonio požiūriu yra pavyzdinės ir neprilygstamos. Jos pranoksta viską, kas buvo siūloma ligi šiol.“

Čia tai reklama be jokio netikro kuklinimosi. Deja, firmos pavadinimas nėra toks įsimintinas ir nepranoksta visko, kas buvo ligi tol: „Etikečių spaustuvė ir leidykla chem.-farmac., vaistininkams ir giminingoms sritims Barmene.“

Pulkininkas Mervynas O'Gormanas, britų „Royal Aircraft Company“ vadovas, 1913 metais gerokai patobulino du technikos stebuklus, kurie irgi pranoks viską, kas buvo ligi tol. Darbo dienomis legendinis aviacijos inžinierius kuria galingus kovinius lėktuvus kariniams veiksmams, o sekmadienį, kai šviečia saulė, dirba su savo fotokamera ir autochromo procesu, norėdamas išgauti ryškių ryškiausias spalvotas savo griežtokų bruožų dukters gražuolės Kristinos nuotraukas. Jo lėktuvai įeis į pasaulio istoriją. Jo nuotraukos iš paplūdimio netoli Lalvorto užutėkio Dorsete – į meno istoriją. Nekalta jauna mergina – viskas spalvota – einanti pakrante, atsirėmusi į valtį. Danguje lėktuvų nėra. Tik raudoni, mėlyni, rudi tonai, krantą švelniai plaka bangos. Visų pamirštos nuotraukos, darytos 1913-aisiais, tačiau, regis, tereikia ranką ištiesti...

Aštuntą valandą atsibunda Thomas Mannas. Ne dėl to, kad būtų pažadintas ar užsistatęs žadintuvą. Ne, jis tiesiog visad

atsibunda aštuntą. Sykį atsibudęs pusę aštuonių gulėjo pusvalandį negalėdamas suprasti, kaip šitaip galėjo atsitikti. Tai neturėjo pasikartoti. Kūnas jam pakluso. Vis dar labai mažai žinome apie Thomo Manno ir Katios Pringsheim santuokos ledaunę. Tačiau negali nepastebėti, kad vyrui 1912 metais baigus *Mirtį Venecijoje* Katia beveik pusantrų metų nepertraukiamai gyvena įvairiose Šveicarijos sanatorijose, gydydamasi plaučių ligą. Kvapą jai užkando paslėpta vyro homoseksualumo išpažintis. Aišku, ji labiau nei kas kitas žinojo, kad tasai Gustavas fon Ašenbachas – tai jos sutuoktinio autoportretas ir kad jiems abiem 1911 metais atostogaujant Venecijoje „Grand Hotel des Bains" jis akių negalėjo atitraukti nuo dailaus berniuko Tadzio, kurį knygoje vadina „tobulai gražiu", „blyškiu ir gracingai uždaru". Tada Katią nustebino vyro stebeilijimas į berniuką, o dabar perskaitė novelę apie senstantį menininką, kuris nesivaržydamas sekė paskui mylimą berniuką, stebėjo jaunuolį paplūdimyje ir valgantį, jo „taurų ir griežtą bręstantį vyriškumą". Tačiau Thomas Mannas tą norą paliko Gustavui fon Ašenbachui, o paskui leido jam numirti. „Griežtą šeiminę laimę" Katiai ir Thomui tais gyvenimo sanatorijose metais teko skausmingai paleisti. Tačiau juodu, to neparodydami, lieka kartu ir statydinasi namą.

Visą savo šeiminį gyvenimą Katia ir Thomas Mannai pusę devynių ryto susitikdavo kartu pusryčiauti. Nesvarbu, ar Mauerkircherštrasėje, vasarnamyje Bad Telce ar vėliau Pošingo gatvėje. Laikrodžiui išmušus devintą valandą, didysis rašytojas pradeda dirbti. Keturi jo vaikai visą gyvenimą prisiminė, kaip tėvas lygiai devintą uždarydavo duris – nesvarbu, ar Miuncheno bute Mauerkircherštrasėje, ar vasarnamyje Bad Telce, ar vėliau Pošingo gatvėje.

Tai būdavo labai ryžtingas, tikrai galutinis durų uždarymas. Pasaulis turėjo likti už jų.

Tada pasiimdavo rankraščio sąsiuvinį ir pradėdavo. Kaip mašina. „Kasdienį puslapį duok mums šiandien, – sykį pasakė savo bičiuliui Bertramui. – Man reikia balto, visiškai lygaus popieriaus, skysto rašalo ir naujos, lengvai slystančios plunksnos. Kad nenuvingiuočiau, po apačia pasidedu liniuotą lapą. Dirbti galiu visur, tik virš galvos turi būti stogas. Atviras oras tinka neįpareigojančioms svajoms ir apmatams, tiksliam darbui reikalingos saugančios kambario lubos."

Lygiai po trijų valandų, mušant dvyliktą, jis baigia rašyti. Ir kruopščiai skutasi. Jis jau išbandė. Nusiskutus ryte, per vakarienę jau prasikalę pirmieji šereliai. Jam pradėjus skustis tik po dvyliktos, skruostai ir per vakarienę dar lygūs. Nusiskutęs ir pasišlakstęs vandeniu po skutimosi Thomas Mannas išeina pasivaikščioti. Paskui pietūs su vaikais, po jų Thomas Mannas leidžia sau surūkyti cigarą ant sofos, kiek paskaito, pasišnekučiuoja. Kartais netgi pažaidžia su vaikais. Erikai septyneri, Klausui šešeri, Golo ketveri, o Monikai treji metai. Bet paskui visi vaikai vėl greitai perduodami auklei, mat Thomas Mannas nori prigulti. Jis visada miega nuo ketvirtos iki penktos. Aišku, jam ir tada nereikia žadintuvo. Penktą valandą geriama arbata, paskui jis veikia tai, ką vadina „gretutinėmis pareigomis", jam galima skambinti ar jį aplankyti („ateikite apie pusę šešių", rašo Bertramui), žodžiu, jis pasiekiamas. Septintą valandą vakarienė. Tad pasaulinė literatūra tėra tikslaus planavimo reikalas. Tą pavasarį vaikams jis pirmą sykį papasakojo apie naują knygą, kurią ketina rašyti, ji vadinsis *Užburtas kal-*

nas. Ir bus linksma. Užtat Erika sugalvoja tėvui vardą „Burtininkas[35]“. Ta pravardė liks visą gyvenimą. Laiškus vaikams jis pasirašinės tik taip, o kartais, labai konfidencialius, tik pirmąja raide „Z“.

Atrodo, viskas paklūsta jo lazdelei, o ji buvo parkeris. Nuo A kaip Ašenbachas ligi Z kaip Zauberer.

Laiptais besileidžiantis bibliotekininkas: 1913 metų balandį Marcelis Duchampas, sėkmingai baigęs bibliotekininkystės kursą, pradeda dirbti bibliotekos asistentu Sen Ženevjevos bibliotekoje Paryžiuje. Kad ir sulaukė didelės sėkmės Niujorko „Armory Show“, su daile jau baigta. Jis nutyla, tačiau Marcelio Duchampo tylėjimas dar nesureikšminamas. Jo apskritai niekas nepastebi. Jis ištisai žaidžia šachmatais. Gal viskas baigta ne tik su jo menu, bet ir su menu apskritai? Duchampo, labai protingo, labai jautraus notaro sūnaus, nuostabai, kovo mėnesį knygoje *Kubizmo dailininkai* Appolinaire'as jį išgarbstė kaip didįjį kubistą, tad jaučiasi patekęs į akligatvį. Pernai buvo išvykęs į Miuncheną, toli nuo Paryžiaus tylėjo, skaitė ir mąstė. Ir dar Senojoje pinakotekoje matė Cranacho darbus. Nuogas Marijas. Jų kampuotumą siejo su futuristiniais moterų atvaizdais, su savo „Aktu leidžiantis laiptais“. Per sunkią aliejinių dažų terpę jis atrado judesio vaizdinį. Tačiau dabar jo menas ir mintys negali pajudėti, tarsi patekę į spūstį. Gal verčiau tik žaisti šachmatais? Vėliau, tapęs Prancūzijos nacionalinės šachmatininkų rinktinės nariu, Duchampas dalyvaus keturiose olimpinėse žaidynėse.

35 *Zauberer* (vok.).

Ginklavimosi išlaidos Austrijoje-Vengrijoje 1913 m. sudarė 2 procentus bendrojo vidaus produkto, Vokietijos reiche 3,9 procento, o Prancūzijoje 4,8 procento.

Berlyne George'as Groszas piešia tai, kas nesuvokiama. Skurdo ir turto sprogimą. Triukšmą. Eismą. Statybvietes. Šaltį gatvėje ir viešnamių kaitrą. Valdinius. Nusipenėjusius vyrus su skrybėlėmis, apkūnias moteris, kurių kūnai netelpa į jokį apdarą. Besimušančius kūnus, šąlančius kūnus, žiopsančius kūnus. Plona dantyta juoda linija pagauna viską. Piešdamas spaudžia taip, lyg odoje rėžtų tatuiruotes. „Tarsi aštuonkojis, išsikėtojusio miesto teritorija labai stipriai mus traukė. Piešdavom dar drėgnus ką tik pastatytus namus, keistus miesto kraštovaizdžius su geležinkelio garu virš tunelių, šiukšlynais prie pat sodų sklypelių ir šalia naujai nutiestų gatvių jau stovinčiais asfalto katilais." Groszas piešia ir piešia. O pabaigęs bloknotą, eina į užeigą, išgeria bokalą šviesaus, suvalgo savo silkių suktinuką. Paskui užsisako dar vieną „kokso su pasišvilpavimu". Tai bulvių degtinė su rome pamirkytu gabalėliu cukraus, beveik nieko nekainuoja. Kai cukrus visiškai sudegęs, Groszas, kaip ir Kirchneris ar kiti bohemos žmonės, eina pas Aschingerį. Mat ten už 30 pfenigų gausi didžiulę lėkštę žirnienės, o dar duonos ir bandelių – kiek nori ir kiek telpa. Duonos pintinėlei ištuštėjus, padavėjas atneša pilną, ir Groszas prisikiša į kišenes būsimoms alkio dienoms. O paskui išeina į gatvę, į kavines, į viešnamius, užeigas ir piešia kūrinijos viršūnę, paršą, žmogų.

Viena Sigmundo Freudo šešėlyje. Netgi sapnuojant mintys dabar jau sukasi apie superego iš Berggasės 19 namo. Šiaip ar taip, balandžio 9 dieną Arthuras Schnitzleris dienoraštyje rašo: „Paiki sapnai; po repeticijos namo, noriu nusiskusti pas Epply; staiga esu savo vonios kambaryje: ponas Askonas nori man (matyt, prieš šunvotės operaciją) nuskusti koją... (Freudo mokykla tą sapną aiškintų kaip užslėptą norą nusižudyti.)“

Savižudybę pradeda planuoti didysis galerininkas Alfredas Flechtheimas. Tuo metu jis tėra smulkus prekiautojas grūdais, fatališkai linkęs į meną. Tačiau turi didelį planą; per povestuvinę kelionę į Paryžių jis beveik visą savo žmonos Betti Goldschmidt kraitį investavo į šiuolaikinį meną. Picasso, Braque'as, Frieszas. Dienoraštyje rašė: „Su ta daile kažkokia beprotybė. Toji dailė mane pagavo.“ Tad ketina praturtėti spekuliuodamas grūdų kaina ir variu iš kasyklų Ispanijoje, o paskui jau gyventi iš meno kūrinių prekybos. Tik bėda, kad grūdų prekybos jis visiškai neišmano. Deja, regis, tai – visos šeimos bėda. Jau tėvas ir dėdė rizikingais manevrais buvo privarę šeimos įmonę – Flechtheimų malūną prie žlugimo ribos. Ir iš vario gavybos Ispanijoje išeina šnipštas, išleisti visi pinigai. Jis turi penkis Cesanne'o darbus, vieną van Gogho, du Gauguino, dešimt Picasso, Muncho ir Seurat paveikslų – ir 30 000 markių skolų. Eina pas uošvį Goldschmidtą, pradeda kalbą kreipiniu „mielas beau-père“, klausia, gal ši jo kolekcija galėtų būti „garantija“. Tačiau stambiausio

Dortmunde nekilnojamojo turto savininko Goldschmidto atsakymas – „Ne“. Anot jo, kas žino, ar Picasso, Cezanne’as ir Gauguinas po šimto metų dar bus ko nors verti. Nieko neatsakęs Flechtheimas atsistoja ir išeina. Išėjęs išsiverkia pas jaunąjį Nilsą de Dardelį, akinamos išvaizdos, bet labai prastai tapantį švedą dailininką. Flechtheimas jį įsimyli. Tada Betti grasina jį palikti. Grėsmė dėl skyrybų netekti garbės, prisipažinus, kad yra homoseksualus, o dar didelės skolos verčia Flechtheimą nuspręsti, – nes juk vis tiek nėra ką iškviesti į dvikovą, – kad vienintelis būdas išgelbėti savo garbę yra savižudybė. „Aš įklimpęs pelkėje.“ Parašo laišką žmonai: „Tikiuosi, rasi tavęs vertą vyrą.“ Tačiau laiško neišsiunčia, o sudaro gyvybės draudimą labai didelei sumai – tėvų ir žmonos naudai, „mirtiną nelaimingą atsitikimą“ planuoja 1914-aisiais. 1913-aisiais ketina tam pasirengti. Jo dienoraštyje visos mintys sukasi apie gresiančias varžytines. „Jei bus varžytinės, pabėgsiu į Paryžių, pasiimsiu tiek paveikslų, kiek galėsiu, ir dar pagyvensiu ten 8 mėnesius.“ Bet paskui viskas pasisuka kitaip: staiga muziejus Diuseldorfe už 40 000 markių nuperka jo van Goghą, draugai išperka jį iš absurdiškų kasyklų sandėrių, grūdų prekybos firmos varžytines šiaip ne taip pavyksta sustabdyti. Taip Alfredas Flechtheimas, padedamas Paulio Cassirerio, jau 1913-ųjų rudenį gali atidaryti galeriją Diuseldorfe, Alėjos gatvės 7 name. Žmona jam atleidžia. Jis pats sau – irgi. Tad kruopščiai parengti savižudybės planai padedami *ad acta*. Jis lengvai sumoka netgi gyvybės draudimo įmokas. Tampa vienu didžiausių moderno galerininkų, – nors 1913 metais, be Cezanne’o ir Picasso, eksponavo net visai niekam tikusius buvusio savo

meilužio Nilso de Dardelio paveikslus. O vėliau įsteigia turbūt laisviausią žurnalą, kokį kada nors matė Vokietija – *Der Querschnitt*[36]. Mat šis išdrįso pateikti laiko skerspjūvį. Ir kaip tik todėl laikas jo visai nepaveikė, kaip ir meno, kuriam Flechtheimas buvo visa širdimi atsidavęs.

Balandžio 24 dieną, lygiai pusę aštuonių vakaro, Amerikos prezidentas Woodrow Wilsonas nuspaudžia mygtuką ant savo rašomojo stalo Baltuosiuose rūmuose, telegrafu pasiųsdamas signalą į Niujorką. Šitaip ką tik įrengtame aukščiausiame pasaulyje Vulvorto pastate iškart bus įžiebtos 80 000 lempučių. Tūkstančiai lankytojų Niujorko tamsoje laukia šios nušvitimo akimirkos. Didžiausias pasaulio švyturys matyti ir toli apylinkėse, o iš didelių laivų – netgi per šimtą mylių. Amerika švyti.

Balandžio 20 dieną Adolfui Hitleriui sukanka dvidešimt ketveri. Vienos darbininkų gyvenamame rajone Brigitenau, Meldemano gatvės 27 name, vyrų bendrabučio poilsio kambaryje jis lieja akvarelę. Jo kambaryje per ankšta. 500 žmonių čia turi mažutes kajutes – lovą, drabužių spintą, veidrodį, priešais kurį Hitleris kasryt puoselėja savo ūsus. Naktis kainuoja 50 helerių. Tiems, kurie, kaip Hitleris, gyvena ilgai, šeštadieniais keičiama patalynė. Dienomis dauguma gyventojų trainiojasi mieste, ieškodami darbo ar norėdami užsimiršti, vakarais visi sugrįžta atgal. Dienomis bendrabutyje mažai kas lieka, vienas to-

36 Skerspjūvis (vok.).

kių – Adolfas Hitleris. Dienų dienas jis leidžia prie lango nišos, vadinamajame rašymo kambaryje, kuriame išdėlioti naujausi laikraščiai, ten piešia ir lieja žymiųjų Vienos vietų akvareles. Smulkutis, vilki senu kaip pasaulis, nutrintu kostiumu, visi bendrabutyje žino gėdingą istoriją, kaip jo nepriėmė į Meno akademiją. Ant veido vis užkrintančią sunkią juodų plaukų sruogą atmeta staigiu galvos krestelėjimu. Priešpiet pieštuku apmeta eskizą, popiet prideda spalvų. Vakare atiduoda lakštą kitam bendrabučio gyventojui, kuris mieste jį parduos. Daugelio lakštų atsikrato per dailės kūrinių pardavėją Köhler Volcelėje, pirmajame rajone, arba per sendaikčių pardavėją Schliefferį Šėnbruno gatvės 86 name. Dažniausiai piešia Šv. Karolio bažnyčią, kartais Našmarkto motyvus. Jei kuris motyvas perkamas, nulieja tokių kokį tuziną, už lakštą jam moka nuo 3 iki 5 kronų. Tačiau tuos pinigus Hitleris atsideda, neprageria jų kaip kaimynai, gyvena taupiai, beveik asketiškai. Šalia rašymo kambario yra Žemutinės Austrijos pieninės filialas, ten Hitleris perka gerą pieną buteliuose ir kaimišką Iglau duoną. Pailsėti eina į Šėnbruno rūmų parką arba žaidžia šachmatais. Kartais ištisą dieną ramiai sėdi su dažais. Tačiau kambaryje kilusi politinė diskusija jį tarsi nusmelkia. Tuojau pat meta teptuką, akys sužiba, jis sako liepsningas kalbas apie niekam tikusią padėtį pasaulyje apskritai ir Vienoje konkrečiai. Juk negali taip tęstis, rėkte rėkia jis, kad Vienoje gyvena daugiau čekų nei Prahoje, daugiau žydų nei Jeruzalėje ir daugiau kroatų nei Zagrebe. Nubloškia juodą sruogą atgal. Prakaituoja. Ir staiga nutraukęs kalbą atsisėda toliau lieti akvarelių.

Balandžio mėnesio žurnale *National Geographic* žmonija pirmą sykį pamato vieną iš pasaulio stebuklų. Stebuklingasis inkų miestas Maču Pikču buvo atrastas per bendrą Jeilio universiteto ir Nacionalinės geografijos draugijos ekspediciją. Ekspedicijos vadovas Hiramas Binghamas padarė pirmąsias staiga tarp aukštos augmenijos Peru aukštikalnėse atsivėrusio magiškojo miesto griuvėsių fotografijas. *National Geographic* kasinėjimams skiria visą numerį: žurnalas publikuoja 250 nuotraukų, redakcija, kaip teigiama įžanginiame žodyje, išmušta iš vėžių, sužavėta, sujaudinta to „stebuklo". O paskui šūksnis: „Kokie ypatingi turėjo būti žmonės, tokį miestą kalno viršūnėje pastatę vien savo rankomis ir tik iš akmens." XV amžiuje, per patį Florencijos klestėjimą, kai Leonardas tapė „Moną Lizą", Anduose, 2 360 metrų aukštyje, iškilo Maču Pikču. Lietaus vandens nutekėjimo sistema terasomis išdėstytame mieste tobulai veikia iki šiol.

Berlyne leidžiamo žurnalo *Die Aktion* balandžio numeris gvildena „tėvažudystę", nors tekstą rašęs Otto Grossas negalėjo žinoti, kad Vienoje tuo pat metu savo teoriją plėtojo ir Sigmundas Freudas. Grosso patarimų rašinys vadinasi „Apie kultūrinės krizės įveikimą". Svarbiausias patarimas: „Šiandienos revoliucionierius, pasitelkęs psichologiją, pasąmonę, lyčių santykius, žvelgia į laisvą, laimę žadančią ateitį, kovoja prieš prievartavimą pačia pirmine forma, prieš tėvą ir prieš tėvo teisę." (Metų pabaigoje Grossą, visai nejuokaujame, tėvas išveš į psichiatrijos ligoninę.) Tuo

pat metu filme „Tėvų nuodėmės“ galima pamatyti Astą Nielsen. O Kafka naujam leidėjui Kurtui Wolffui į Leipcigą rašo, kad pirmajam apsakymų rinkiniui pasirinko pavadinimą *Sūnūs*. Antrasis Gottfriedo Benno eilėraščių rinkinys, kurį tais metais leis ne Kurtas Wolffas, nemėgstantis Benno eilėraščių, o smulkus leidėjas Vilmersdorfe Meyeris, vadinasi *Sūnūs*. Tad nenuostabu, kad balandžio 3 dieną iš Hamburgo laivų statyklos „Blohm & Voss“ išleidžiamas didžiausias pasaulyje 54 282 BRT talpos ir 276 metrų ilgio keleivinis laivas, pavadintas „Vaterland“[37].

Tą pačią dieną, balandžio 3-iąją, Franzas Kafka pasisako beviltiškai sergantis – jis rašo bičiuliui Maxui Brodui: „Įsivaizdavimas, pavyzdžiui, toks, kad guliu išsitiesęs ant grindų, supjaustytas kaip kepsnys, o vieną mėsos gabalą pamažu stumiu šuniui kampe, – tokie vaizdiniai kasdien maitina mano galvą.“ O dienoraštyje: „Vis tas platus mėsininko peilis, jis greitai, mechaniškai iš šono rėžiasi į mane ir išpjauna plonytes riekes, šios sparčiai lekia į šalį beveik susisukusios.“ Šitaip toliau negalima. Draugai sunerimę. Pats Kafka rimtai bijo išsikraustyti iš proto. Jis beveik nemiega, jam skauda galvą, kyla rimtų virškinimo sutrikimų. Rašyti apskritai nebegali – daugių daugiausia laiškus Felicei į Berlyną. Bet ir tai sunkiau, kai laiškų idealas tapo moterimi, kūnu ir krauju, greta šios moters, su kuria susitiko Berlyne, jis virpėjo iš baimės. Kafka visiškai nusivaręs. Jam irgi *burn out*, perdegimo sindromas arba „neurastenija“. Tačiau, skirtingai nei Musilis, Kafka pas gydytoją neina. Jis

37 Tėvo žemė, tėvynė (vok.).

imasi savigydos. Balandžio 3 dieną, atėjęs į Dvorskio sodininkystės ūkį darbininkų priemiestyje Nuslėje, pasisiūlo padėti ravėti. Tokių išmintingų sprendimų kaip šis Kafka yra priėmęs tikrai nedaug: įsižeminti, kai žemė slysta iš po kojų.

Jis gali rinktis gėles arba daržoves. Kafka, žinoma, pasirenka daržovių lysvę. Pradeda balandžio 7 dieną, vėlyvą popietę, pabaigęs darbą draudimo kompanijoje. Lynoja. Kafka avi guminius batus.

Nežinome, kiek kartų jis ėjo į sodininkystės ūkį. Tik žinome, kad balandžio pabaigoje sprunka kuo toliau. Sodininko dukra jam išsipasakoja. „Aš, darbu norintis išsigydyti neurasteniją, išgirstu, kad panelės brolis, vardu Janas, tikrasis sodininkas, turėjęs tapti Dvorskio įpėdiniu, ir netgi jau buvęs gėlyno savininku, prieš du mėnesius, būdamas dvidešimt aštuonerių, apimtas melancholijos, nusinuodijo.“ Taigi, netgi ten, kur jis nori pailsėti nuo vidinių kančių, gresia mirtina melancholija. Kaip nesavas, Kafka palieka sodininkystės ūkį Nuslės šlaite. Nėra ramios vietos, niekur.

Balandžio 3-iąją iš miesto į kaimą patraukia ir Lyonelį Feiningerį. Tiesa, tėvų genai, gamta ir likimas jam dovanojo laimingesnę psichikos sanklodą. Iš Veimaro, kur studijuoja žmona Julia, jis, sėdęs ant dviračio, per būsimam pavasariui jau nusiteikusį Tiuringijos kraštą važiuoja į kalvas. „Popiet su skėčiu ir bloknotu užsiropščiu į Gelmerodą, ten paišiau pusantros valandos, vis bažnyčią, ji fantastiška.“ Daugiau apie jį nieko nežinome. Jis kalbėjo paveikslais. Ir vis dėlto šis balandžio 3 dienos atradimas bus labai reikšmingas vi-

sai jo gyvenimo kūrybai. Jis nupieš šimtus mažutės, į akis nekrentančios bažnytėlės Gelmerodoje piešinių ir per kelis dešimtmečius nutapys dvidešimt paveikslų. Netgi išvykęs iš Vokietijos ir Bauhauso, iš atminties kūrė vis naujas Gelmerodos versijas. Jau po pirmų eskizų prie bažnyčios bokšto jis rašo žmonai Juliai: „Pastarosiomis dienomis dirbantį lauke mane apimdavo tikra ekstazė. Tai kur kas daugiau nei stebėjimas ir konstatavimas, tai magnetinis suartėjimas, išsilaisvinimas nuo visų pančių.“ Netrukus iš kokių keturiasdešimties fragmentų sukuriamas pirmasis paveikslas, pavadintas „Gelmeroda I“, tarsi autorius nuo pat pirmosios akimirkos būtų žinojęs, kad bus dar daug versijų, vien 1913-aisiais dar dvi. Labai ekspresyvus paveikslas, pašėlęs kokio nors Franzo Marco ir futuristų linijų derinys. Arba, kaip atrodė pačiam Feiningeriui: „Jau dešimt dienų man šiepiasi anglimi ant drobės nupieštas paveikslas, į kurį kreipiu vis ilgesingesnius žvilgsnius – Gelmerodos bažnyčia.“ Maža bažnytėlė taps lemiamu Lyonelio Feiningerio kūrybos posūkiu. Ir gal netgi katedra – ekspresionizmo katedra (tačiau tai nekliudė praėjus šimtui metų paversti ją „greitkelio bažnyčia“).

Balandžio 30 dieną cenzūra uždraudžia Franko Wedekindo „Lulu“. Visai neseniai Miunchene patariamosios cenzūros tarybos nariu išrinktas Thomas Mannas buvo parašęs teigiamas išvadas. Tačiau kitų balsai nusveria. Iš 23 patariamosios tarybos narių 15 balsuoja už pjesės uždraudimą dėl dorovinių priežasčių. Protestuodamas Thomas Mannas iš cenzūros tarybos pasitraukia.

Balandžio pradžioje, kai Kafka pradeda darbuotis pas sodininkus, Stefanas George paskambina prie Ernsto Bertramo – Thomo Manno draugo – durų. Tuo metu Goerge jau buvo mitinis personažas Miunchene ir visame reiche. Įstabus poetas, sukrečiančio grožio eilių kūrėjas ir sykiu nesuvokiamo pusaugių mokinių ratelio centras. Savo įvaizdį jis jau anksti pats apgaubė aura – pudruoti plaukai, ant piršto žiedas su deimantu, o galva visad profiliu – tokios buvo jo autorizuotos nuotraukos. Iš priekio pats sau atrodė pernelyg netašytas. Nuo šimtmečio pradžios George vis apsilankydavo Miunchene, gyvendavo Karlo ir Hannos Wolfskehlių svečių kambaryje. Iš pradžių Leopoldo gatvės 51 name, paskui Leopoldo gatvės 87 name, o galiausiai, kaip ir 1913-aisiais, Riomerštrasės 16 name, kur Georgei buvo leista įsirengti du kambarius pagal savo skonį. Wolfskehliai apsaugodavo Georgę nuo nepageidaujamų gerbėjų ir bet ko neprileisdavo. Paslaptingojo nuomininko pasirodymus jie mokėjo sumaniai inscenizuoti. Tačiau balandžio 3 dieną George norėjo susitikti su jaunu gerbėju Ernstu Bertramu. Bet Bertramas buvo Romoje. Duris atidarė ne jis, o 1885 metais gimęs Ernstas Glöckneris. Suglumęs ir sukrėstas Glöckneris rašo savo draugui į Romą: „Dabar trokštu, kad niekad nebūčiau to žmogaus pažinęs. Tai, ką dariau tą vakarą, buvo nepavaldu mano savikontrolei, elgiausi kaip per miegus, paklusnus jo valiai, buvau žaislas jo rankose, mylėjau ir nekenčiau tuo pat metu.“ Retai kada tiesioginė šėtoniška poeto ir pranašu apsiskelbusio Stefano Georgės suvedžiojimo galia buvo pavaizduota nuoširdžiau nei dvidešimt aštuonerių metų Glöcknerio, kaltininančio

save. Paskui Glöckneris, karštas Georgės gerbėjas Bertramas ir keturiasdešimt penkerių George sudaro homoerotinių santykių trikampį. Tomis dienomis Goerge rašė eiles *Der Stern des Bundes*[38]. Tai bus mėginimas ištyrinti pederastiją ir jaunų vyrų įvedimą į „paslaptį" kaip šventą nepažeidžiamą kultą. *Der Stern des Bundes* taps Georgės būrelio konstitucija.

Futurizmas tilindžiuoja per Rusijos provinciją. Majakovskis kartu su menininkais futuristais Davidu Burliuku ir Vasilijumi Kandinskiu rengia skaitymų turą. Kaimui įspūdį pirmiausia daro futuristų aprangos stilius. Mat jį šunys, tą futurizmą, turbūt toks buvo 1913-ųjų devizas, tegu tik malonėja žmoniškai apsirengti. Kai Majakovskis Simferopolyje į sceną užlipa vilkėdamas palaidine geltonais ir juodais dryžiais, įsiaudrinę žiūrovai tik rėkia: „Lipk žemyn!" Tad tą vakarą Majakovkis apsieina be rožinio smokingo, kurį buvo apsivilkęs Charkove. Tačiau deklamuoti savo eiles su raitelio botagu – šito Simferopolyje jis jau tikrai neatsisakys. Vietos laikraščiai pasibaisėję. Tačiau futuristai šito siekia specialiai. Jei spauda nebūtų nepritarusi, jie nebūtų jautę, kad kryptis teisinga. Kuznecko tiltu, viena populiariausių susitikimo vietų Maskvoje, demonstratyviai išėjęs pasivaikščioti Kazimiras Malevičius prieš tai įspėjo visus miesto laikraščius – kad jie piktintųsi provokuojančiu pasivaikščiojimu. O provokacija buvo kostiuminio švarko kilpoje styrantis medinis šaukštas. Tiesą sakant, futuristai taip norėjo protestuoti prieš, jų nuomone, juokingą liguistų estetų, Oscarui Wilde'ui atminti

38 Sąjungos žvaigždė (vok.).

į kilpą vis dar įsikišančių chrizantemą, madą, tačiau nepataikė. Pats teisingiausias kelias, anot rėkiančių spalvų futuristų, buvo nevaržomas *futur* garbinimas.

Nedidelis viršūnių susitikimas Ainmilerio gatvėje. Paulis Klee lankosi pas Gabriellę Münter ir Vasilijų Kandinskį, Ainmilerio gatvės 36 name juodu drauge bando stumti dailę į priekį. Per meilės kulminaciją 1906-aisiais Münter ir Kandinskis keliavo po Italiją ir Prancūziją, aliejiniais dažais tapydami ribuliuojančius jūros eskizus – šie tokie panašūs, kad iki šiol negali pasakyti, kuris jųdviejų tapė. Dabar, po septynerių metų, rankos jau nesusikibusios, stiliai – irgi, o lovos – beveik. Kandinskis sklendžia link savo įkaitusių spalvų abstrakcijų, Gabriele Münter lieka prie traukiančios į žemę tapybos, su juodomis linijomis, įrėminančiomis spalvas kaip bažnyčių vitražų švinas. Taip ji tapo ir Paulį Klee, apsilankiusį pas dailininkų porą. Dantytas profilis, kieta apykaklė, tiesūs ūsai, fone – vien Kandinskio ir Münter paveikslai ant sienų. Ir dar tame portrete Klee su šlepetėmis, tikrai jaučiasi kaip namie. Balandį Miunchene dar buvo prisnigta, eidamas pas draugus Klee, matyt, sušlapo kojas. Mėgaudamasis šiluma, jis įsispiria į šiltas šeimininkės šlepetes. Galbūt dėl tokio menkučio draugiško gesto jis šiandien pagaliau nusileis, kai Gabriele Münter dar sykį paklaus, ar galėtų pagaliau nutapyti jo portretą. Vis tiek batai dar kokią valandą džius, turbūt pamanė jis, stojiškai paklusdamas likimui. Taip ir žvelgia iš šio paveikslo, dar ir šiandien perteikiančio mums tą intymumo akimirką iš vidinio „Mėlynojo raitelio“ gyvenimo.

Austrija-Vengrija neturi jokių šansų prieš puolančius prancūzus: balandžio 14 dieną prancūzas Maxas Decugis Madrido turnyro finale nugali austrą grafą Ludwigą Salmą per tris setus – 6:4, 6:3, 6:2.

Kaip iš Amerikos greičiausiai atvykti į Europą? Žurnalo *Telefunken* 11 numeris 1913 metų balandį skelbia apie „pirmą sėkmingą radiotelegrafo ryšį tarp Vokietijos ir Amerikos“. Ten rašoma: „Bandymai buvo sėkmingi, nes pirmą kartą per radijo telegrafo egzistavimą pranešimai pasiųsti per vandenyną linija Niujorkas–Berlynas. Taip buvo įveiktas apie 6 500 kilometrų atstumas.“

Balandį „S. Fischer“ leidykloje pasirodo didysis 1913 metų bestseleris – Fiurte gyvenančio Bernhardo Kellermano *Tunelis*[39]. Po keturių savaičių parduota 10 000 egzempliorių, po šešių mėnesių jau 100 000 (palyginimui: vasario mėnesį pasirodžiusios Thomo Manno knygos *Mirtis Venecijoje* per 1913-uosius parduota beveik 18 000 egzempliorių, ir tik ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje bus išspausdinta 100 000 šios knygos egzempliorių.)

Tunelyje pasakojama apie tai, kaip buvo tiesiamas tunelis iš Niujorko į Europą; giliai po Atlantu žmonės kasasi vieni kitų link. Kokia „paplaukusi“ knyga: mokslinė fantastika kaitaliojasi su realizmu, socialinė kritika, inžinierių romantika, kapitalistinis tikėjimas pažanga – su nuvargusia apokalipse. Po tuneliu įgriūva žemė, kyla streikai, tvyro įtūžis ir

39 *Der Tunnel* (vok.).

vargas, viršuje sudaromi biržų planai, svajojama apie šeimą, išsiblaivoma. Paskui, po dvidešimt ketverių metų, tiesėjai iš Europos ir Amerikos kelių tūkstančių metrų gylyje po Atlantu paspaudžia vieni kitiems rankas. Darbas atliktas. Po dvejų metų po žeme rieda pirmasis traukinys. Važiuoti reikia 24 valandas, bet niekas nenori. Mat per tą laiką raida irgi nestovėjo vietoje. *Tunelis*, kadaise technikos utopija, dabar jau graudi praeitis – iš Europos į Ameriką jau seniai skrendama lėktuvu, ir tai trunka perpus trumpiau.

Kellermannui pavyko didis kūrinys – jis supranta savo gyvenamojo meto meilę pažangai, tikėjimą tuo, ką gali pasiekti technika, ir kartu leidžia šiam tikėjimui subliūkšti – su subtilia ironija ir tikruoju to, kas įmanoma, pajautimu. Milžiniškas utopinis projektas įgyvendintas jau tampa istorija, iš kurios šaipysis tie, kurie jau virš Atlanto, o ne keli tūkstančiai metrų po Atlantu prašys stiuardesės įpilti stiklinę pomidorų sulčių. Saugokimės – štai tokia Kellermanno išmintis – kad utopijos nebūtų patikrintos praktiškai.

Tikrų tikriausiai dėl meilės pamišęs Oskaras Kokoschka, suprantama, nėra toks protingas. Žiauria jėga siekia, kad Alma – moters utopija iš kūno ir kraujo – būtų patikrina praktiškai, tas mėginimas jam vadinasi „šeiminis gyvenimas“. Alma protingesnė. Ji tuo netiki. Tačiau nenori, kad Kokoschka iššvaistytų visą savo energiją, kuri iš to impulso, regis, tik didėja. Todėl sako jam: tekėsiu už tavęs, jei sukursi tikrą šedevrą. Nuo tos dienos jos mylimasis tematė

šį tikslą. Jis nusiperka drobės, iškerpa gabalą tokio dydžio, kaip jųdviejų lova, 180 x 220 centimetrų, – ant jo nutapys didįjį savo kūrinį.

Jis šildo gruntą, maišo spalvas. Alma turės pozuoti portretui – horizontali. Mat paveikslas turi vaizduoti ją tokią, kokia jam labiausiai patinka. Nuoga ir gulinti. Alma Mahler – arba moters padėtis apie 1913-uosius. Save jis nutapys šalia, tik dar nežino – kaip. Rašo jai: „Paveikslas lėtai, bet vis tikriau artėja prie išbaigtumo etapo. Mes abu labai stiprios ramios išraiškos, susikibę rankomis, pakraštyje bengališkų ugnelių puslankiu apšviesta jūra, vandens bokštas, kalnai, žaibas ir mėnulis." Tai turi tapti Oskaro Kokoschkos „šedevru". Ir įvyks visiškai nelaukta netikėta: tai taps Kokoschkos šedevru. Bet ar Alma dėl to už jo tekės?

Walteris Gropius 1913-aisiais Vokietijos menininkų, architektų, pramonininkų ir dizainerių sąjungos[40*] metraštyje publikuoja straipsnį „Modernaus industrinio statybų meno raida". Jame keturiolika fotografijų: Amerikos sandėliai ir silosų bokštai, kuriuos Gropius laiko naujos statybų kalbos simboliais. *Form follows function* – forma derinasi prie paskirties. Pastatyta inžinierių pagal grynai funkcionalius principus, paprasti kubai, be ornamentų, be išraitymų. Čia architektūra vėl esanti „gryna", sako Gropius. Arba: „Pramonę užauginusioje Amerikoje atsirado didieji pramoniniai statiniai, kurių nepažįstamas didingumas pranoksta ir geriausius tokius vokiškus statinius. Jų architektūrinis veidas toks ryžtingas, kad savo galia įtikina žiūrovą, o pastato prasmė tampa aiškiai suvokiama."

40 *Werkbund* (vok.).

GEGUŽĖ

Šilta pavasario naktis Vienoje: Arthuras Schnitzleris taip vaidijasi su žmona, kad gegužės 25-ąją svajoja nusišauti. Iš to nieko neišeina. Tačiau tą naktį Vienoje nusišauna pulkininkas Redlis, mat jis apkaltintas šnipinėjimu. Tą pačią naktį Adolfas Hitleris, susidėjęs daiktus, sėda į pirmą Miuncheno taukinį. Dailininkų grupė „Tiltas“ išyra. Paryžiuje Stravinskis švenčia premjerą – „Šventąjį pavasarį“ – ir pirmą kartą pamato būsimą savo meilužę Coco Chanel. Brechtui nuobodu mokykloje ir dar jam plazda širdis. Dėl to pradeda eiliuoti. Alma Mahler pirmą kartą pabėga nuo Oskaro Kokoschkos. Rilke pykstasi su Rodinu, tad nėra kada rašyti.

Pagaliau: Maxas Weberis sugalvoja didžią frazę – „pasaulio išstebuklinimas“. Esė apie pamatines sociologijos sąvokas jis rašo, kas svarbu kapitalistinei visuomenės struktūrai – čia ir vis didėjantis technizavimas, sumokslinimas, netgi racionalizavimas to, kas anksčiau buvo laikoma stebuklu. „Pasaulio išstebuklinimas“, paties Weberio žodžiais, reiškia, kad žmonija mano galinti viską valdyti apskaičiuodama. Šiaip ar taip, paties Weberio kūnas netilpo į dietų lentelių skaičiavimus. Keturiasdešimt devynerių Weberis 1913 metų pavasarį be žmonos Mariannes išvažiavo į Askoną gydytis priklausomybės nuo medikamentų ir alkoholizmo. Šitaip, išstebuklintas, ketina vėl atgauti išorinį savo „grožį“. Bet kur ten. Tiesa, Askonoje jis pasninkauja ir laikosi „vegetarų ėdalo“ dietos, kaip rašo „mielajam snukučiui“ – savo žmonai. Bet iš to jokios naudos: „Paminkštinimai ir nupenėta buržuazija nesitraukia. Kūrinijos planas nori manęs tokio.“ Žodžiu, jis lieka storas, nes taip buvo numatyta iš anksto. Šitaip sava svorio problema turbūt tapo pagrindu vienam svarbiausių XX amžiaus šūkių.

Oskarui Kokoschkai mėnuo prasideda sunkiai. Gegužės pirmąją jis Almai Mahler rašo: „Šiandien man nebuvo lengva diena, nes negavau nuo Tavęs laiško.“

Meilės istorija tarp pastoriaus sūnaus Gottfriedo Benno ir žydės poetės Elsės Lasker-Schüler, kuri tuo pat metu, kai

pasirodė jo *Morgo* mirties šokiai, išleido entuziastingas *Hebrajiškas balades*[41], persmelkia visą 1913-ųjų pavasarį. Štai Else 1913 metų gegužės 3-iąją rašo Franzui Marcui į Zindelsdorfą: „Aš tikrai vėl įsimylėjau." Ir dar ką – dr. Benną.

Per trumpą laiką Marcas, su kuriuo ji susipažino tik 1912 metų gruodį ir kuris netrukus pakvietė ją į savąją provincijos idilę Zindelsdorfe, tapo artimu Lasker-Schüler bičiuliu. Ji vadino jį ne vien savo „Mėlynuoju raiteliu", bet pirmiausia „Įbroliu Rubenu". Rytietiškoje jos fantazijų karalystėje šitaip artimai niekas su ja nesigiminiavo. Karlas Krausas buvo jos „Dalai Lama", savo sutuoktinį Georgą Lewiną pervadino „Herwarthu Waldenu" (ją palikęs jis išsaugojo bent jau šį vardą), Oskaras Kokoschka – jos rūmų „Trubadūras", Kandinskis – „Profesorius", Tilla Durieux – „juodoji leopardė", o Bennas tampa „Gizelheriu", Nibelungu, pagonimi, barbaru.

Egzaltuotoji euforikė, liepsninga ir chaotiška Lasker-Schüler pagaudavo poetiškąsias vyrų, kurių gyslose tvinksėjo testosteronas, širdis – ir užgindavo juos į nenujaustas aukštumas. Bet pernelyg didelio moteriškumo įsibaiminusius vyrus – pavyzdžiui, Rainerį Mariją Rilkę ar Franzą Kafką, savo siūbuojančiu moteriškumu ji išgąsdindavo ir versdavo bėgti. O jos amžininkės moterys šią netvarkingą *femme fatale* dienomis niekino už apsileidimą, neatsakingumą, nežabotumą, o vakarais, vyrams išėjus su draugais išgerti, vartydamos savo žurnalus slapčia žavėjosi ja iš vienišo krėslo. Tik Rosa Luxemburg žavėjosi ja be išlygų ir karštą 1913-ųjų vasarą ėjo kartu demonstruoti į gatves.

Tad vieną gegužės vakarą Else Lasker-Schüler pareiškė Franzui Marcui įsimylėjusi Benną: „Kad ir tūkstantį kartų įsimylėčiau, tai visad naujas stebuklas, senoji prigimtis, kai įsimyli kitas. Žinai, vakar buvo jo gimtadienis. Aš jam nusiunčiau visą dėžutę dovanų. Jis vardu Gizelheris. Iš Ni-

41 *Hebräische Balladen* (vok.)

belungų." Tačiau Marcui – gal dėl to, kad sutrukdė žmona, o gal ir šiaip jau buvo pavargęs nuo sunkios draugės iš Berlyno eskapadų – atsakymui prireikia kelių mėnesių. Į tai Else iškart atsako: „Tu džiaugiesi „naująja" mano meile – sakai tai taip lengvai ir nenujauti, kad tau reikėtų verkti su manim, nes ji jau užgeso jo širdyje, kaip bengališka ugnis, degantis ratas – kadaise jis per mane važiavo." Įsidėmėk: norėdamas pasveikinti Elsę Lasker-Schüler su nauja meile, atsakyk greitai, kitaip tai jau bus praėjusi meilė.

Taigi, santykiai tarp Gottfriedo Benno ir Elsės Lasker-Schüler iš pradžių klostėsi taip, lyg vienas į kitą lėkę greitasis traukinys ir Rytų ekspresas pleištu sukibtų į menišką ir garuojantį plieno ir kraujo darinį. Bet pabaigoje, rudenį, teliks nuolaužos ir šalti dūmai. Užtat per tuos devynis mėnesius atsiras keletas gražiausių XX amžiaus vokiečių meilės eilėraščių.

Apie šią meilę žinome viską ir nežinome nieko. Mat datos neaiškios, abejotinos, pradžią Berlyne gaubia tokia pat nežinia, kaip ir pabaigą rudenį – galbūt Hindenzės saloje, bet vis dėlto žinome viską apie jų jausmus, nes savo meilę jie inscenizavo kaip viešą *love story*, eilėraščiai kits kito garbei, vienas kitam, vienas apie kitą pasirodė ir *Sturm*, ir *Fackel*, ir *Aktion* – solidžiausiuose ano meto žurnaluose. Juose Bennas yra „Beždžionių Adomas", kurį traukia rudanugarė, jo „Ruta", archajiškoji moteris. Juodu apimančios traukos pavyzdžių niekur kitur nerasi, paskui kautynės, atsiribojimo mūšiai, karštos priesaikos, žaizdos, grėsmingai pakeltos letenos. Kai tai prasideda, ji rašo: „Taurus karalius Gizelheris / Tiesiai man į širdį vėrė / Savo smeigena.[42]"

42 Vertė Lanis Breilis.

Unikaliu savo žvilgsniu į tai, kas svarbiausia, ji išgauna vieną greičiausių ir raiškiausių Benno portretų, tušo linija, nubrėžta lakšte vos per kelias sekundes, kumpa nosis, didelė roplio galva, akių vokai, kuriuos slegia, regis, šimtmečiai. O ant krūtinės kaip papuošalą Nibelungas segi rytietišką žvaigždę. Portretas pasirodo 1913 metų birželio 25 dienos *Aktion* numeryje, po juo Lasker-Schüler tekstas apie „dr. Benną“: „Nulipęs po savo ligoninės rūsio skliautais jis pjausto mirusiuosius. Jis tarsi neturi soties lobti iš paslapties. Sako: „Miręs yra miręs“. Jis – evangelikų pagonis, krikščionis stabo galva, vanago nosimi ir leopardo širdimi.“ Čia pat šalia išeina Benno eilėraštis, aštuntoji jo ciklo *Aliaska* dalis, kurio jau pavadinimas skelbia, jog kalbama apie tai, kaip elgiamasi šaltyje. O paprastumo dėlei pirmasis jo meilės eilėraštis dievinamai poetei vadinasi „Grasinimai“.

Aš užsiimu žvėrių meile.
Viskas išaiškėja pirmą naktį.
Dantimis griebi tai, ko ilgiesi.
Mano herbas – hienos, tigrai, maitlesiai. – [43]

Elsės Lasker-Schüler atsakymas pasirodė kitame *Sturm* numeryje, pavadinimu „Tigras Gizelheris“: „Aš tave visad nešiojuos / Tarp dantų.“ Ir visa Berlyno meno aplinka mato, kaip tiedu keistuoliai viešai vienas kitą garbina. Ponas daktaras – kaklaraištis kietai surištas, gerų manierų, jo rankos visada prakvipusios dezinfekciniu skysčiu, kuriuo plaunasi rankas, jos ką tik kapstė lavoną. Ir dusyk išsiskyrusi vieniša motina sudriskusiais apdarais, kaklas ir rankos apkarstyti netikromis brangenybėmis, grandinėlėmis ir auskarais. O be perstojo braukdama nuo kaktos nepaklusnią sruogą visad skimbčioja ir žvangčioja.

43 Vertė Kęstutis Navakas.

„Nei tada, nei vėliau negalėjai eiti su ja gatve taip, kad visas pasaulis nesustotų ir nelydėtų jos akimis“, – vėliau rašė Bennas. Kai juodu nėjo kartu gatvėmis, spausdino ugningas išpažintis vienas kitam, meilindavosi ir atstumdavo. Didžiausias Elsės Lasker-Schüler triumfas buvo Bennui apsigyvenus jos karalystėje. Jis tapo karaliumi Gizelheriu princo Jusufo rūmuose – jau 1912 metų vasarą kariniuose dokumentuose Bennas fantazavo apie „keliaujantį inkstą“, dėl kurio negalėjo raitas joti laukais. Tokio inksto nebuvo nei jo laikais, nei dabar. Bennas tokia liga niekada nesirgo, ir vis dėlto šis sumanymas padėjo jam paversti savo vidinį nerimą poetine diagnoze. Bennas išsiveržė iš karinio pasaulio, vaikščiojo su mylimąja naktį, lipo į palėpes ir į rūsius, mokėsi mylėti, mokėsi gyventi. Kai kavinėse, mansardose ir prie namų durų baigiasi žiemos naktys ir Berlyne tarsi karšinės virusas pasklinda pavasaris, galima įsivaizduoti juodu, sėdinčius ant Hafelio kranto, tarp meldų, po mėnuliu, – ji žaidžia jo rankomis, jis žaidžia jos plaukų sruogomis, o tada ji kuria eiles: „Per lūpas tavo saldžias pažįstu per daug palaimos.“

Tačiau pabaigoje, mūšiui jau pasibaigus, jos eilės bus tokios: „Aš esu karys širdimi, jis – galva.“ Didysis protestantų ir žydų susitaikymo procesas, kuriuo jie buvo stilizavę savo meilę: čia – Jusufas arba Tėbų princas, kuriuo pasivadino ji, o ten – Nibelungai, žlugo. „Nibelungų ištikimybė“ jai reiškė beprasmę ištikimybę tam, kas netikra. Taigi, ji nuo pat pradžių žinojo, į ką leidžiasi su tuo veriančio žvilgsnio solidžiai pliktelėjusiu daktaru. Bet tam nutikus ji išmušta iš vėžių taip, kaip dar nebuvo dėl jokio kito vyro iki jo ir po jo. Ji žinojo, kad buvo žydų tautos pranašė – ir jai reikėjo daktaro Benno su pomaduotais plaukais ir kaliošais apautomis kojomis, kaip tobulos priešingybės savo rytietiškam pasauliui, – to, kas germaniška, įsikūnijimo. Tačiau jaunasis Nibelungas

traukia toliau, o vyresnė žydė lieka puolusi į neviltį. Ją kamuoja nuolatinis karštis. Dubens uždegimai, skausmai. Dr. Alfredas Döblinas 1913-ųjų rudenį nuo dr. Gottfriedo Benno sukeltų sielos skausmų prirašys jai morfijaus.

Tad apie Elsę Lasker-Schüler Franzas Kafka tolimajai Felicei rašo taip: „Negaliu pakęsti jos eilėraščių, jų tuštumas kelia man nuobodulį, o dirbtinės pastangos – pasipriešinimą. Dėl tų pačių priežasčių mane vargina ir jos proza, joje – be tvarkos trūkčiojančios persitempusios miestietės smegenys. Taip, jai prastai, ją paliko antras vyras, kiek žinau, ir pas mus renka jai pinigus, teko duoti 5 kronas, nors nė kiek jos neužjaučiu; tikrosios priežasties nežinau, bet visada įsivaizduoju ją tik kaip po kavines pernakt besivalkiojančią girtuoklę."

„Mona Liza" vis dar dingusi be pėdsakų. Amerikiečių milijardierius J. O. Morganas gauna laišką iš kažkokio pamišėlio, pasirašiusio „Leonardo", ir teigiančio, kad jis žinąs, kur yra paveikslas. Morgano priimamajame dirbanti moteris laišką išmeta.

„Gyvenimas yra per trumpas, o Proustas per ilgas", – nuostabiai taikliai rašo Anatole'is France'as, 1913-aisiais pasirodžius pirmam *Prarasto laiko beieškant* tomui. Taigi, jam Proustas atrodė „per ilgas" jau tada, kai kiti šeši tomai dar nė nebuvo išėję. Niekas, ir pats Proustas, nenujaučia, kur

dar nuves kruopščios paieškos jo atsiminimų gelmėse. Knyga kaip mėginimas pagauti praeitį kalba – priešinantis bėgančiam laikui.

Vienoje Sigmundas Freudas pagautas savo paties knygos kerų: „Rašydamas *Totemą* jaučiu, kad tai didžiausias, geriausias, galbūt paskutinis vertingas mano darbas." O užsimojo jis galingai. Paskutinis sakinys skamba taip: „Pradžioje buvo veiksmas." Šitaip jis nori priešintis Biblijos „Pradžioje buvo žodis" ir pagrįsti naują savo civilizacijos teoriją. Kaip Freudui atrodo 1913-ųjų pavasarį, didysis raidos istorijos momentas prasidėjo Edipui nužudžius tėvą. 1913 metų gegužę artimam bičiuliui jis rašo: „Tai turi pasirodyti iki kongreso *Imago* rugpjūčio mėnesio numeryje. Ir pasitarnauti tam, kad būtų švariai nukirsta visa, kas ariška ir religiška." Po santykių su C. G. Jungu ir Ciuricho psichoanalitikų grupe lūžio Freudas visus metus neramiai laukia rugsėjo, kai įvyks minėtasis Psichoanalizės draugijos kongresas, pirmą sykį susodinsiantis prie vieno stalo susipriešinusias grupes. Freudas žino, kad šiuo metu *Toteme ir tabu* karštligiškai plėtojama antikrikščioniška teorija įtvirtins išsiskyrimą su Jungu ir jo mokiniais.

Ankstyvą 1913 metų vasarą Rudolfas Alexanderis Schröderis vyksta į Italiją, kur su Rudolfu Borchardtu[44] apsigyvena sename valstiečių name Apuano Alpėse, aukštai virš miškingo Serkijo slėnio. Šnekučiuodamasis su Rudolfu Schröderiu, Borchardtas čia pat, ekspromtu, ant atviruko

44 Vokiečių rašytojas, lyrikas, vertėjas ir oratorius (1877 Karaliaučiuje–1945 Tirolyje).

užrašo graikišką dvieilį dorėnų tarme kaip linkėjimą, o kartu pajuokavimą Hugo von Hofmannsthaliui. „Džiaugiausi, – rašo Rudolfas Alexanderis Schröderis, – kad šiek tiek supratau tas eiles, o jam ta negyva, tolima idioma pakluso tarsi sava kalba". Čia reikėtų papildyti, kad Hofmannsthalis suprato atviruką taip greitai, lyg šnekėtų su kokiu paprastu Vienos vežiku (tiesa, su tokiais jis niekada nesikalbėdavo).

Gegužės pradžioje Rudolfas Steineris rašo motinai: „O karas ir toliau gresia." Tačiau tuo rūpintis jis neturi laiko. Steineris nori pagaliau pastatyti antroposofijos centrą – vadinamąją Jono Tomazijaus[45] šventovę.

Planus pastatyti jį Miunchene galutinai sužlugdo statybos komisijai, tada, gegužės 18 dieną sakydamas kalbą šalininkams Štutgarte, Steineris pareiškia, kad dabar visokeriopai reikėtų vengti Naujojo Miuncheno, mat miestas atsiduoda mirėsiais (Oswaldas Spengleris, išgirdęs tai kamaraitėje Miunchene, kur rašė *Vakarų saulėlydį*, būtų krykštavęs iš džiaugsmo).

Taigi, Steineris pareiškia: „Naujosios kultūros niekada neįsiterpė į tai, kas miršta." Jis jau seniai jautė, kad vieta tam, kas pražysta, turėtų būti Dornachas prie Bazelio. Bet buvo dar per anksti.

Ligi tol antroposofijos centras buvo Berlyne, galiniame Motzštrasės 17 pastate. Ten su žmona Anna gyveno Rudolfas Steineris, tačiau jis dar išsireikalavo, kad sykiu gyventų ir artima jo bičiulė bei mylimoji Marie von Sivers, žinoma, šitai neilgai klostėsi gerai. Visame galiniame pastate vyravo tam tikra verslo pradžios atmosfera: patalpa beveik

45 Rudolfo Steinerio draminių misterijų veikėjas.

neapstatyta, pora stalų, knygos, lova. Vis buvo girdėti rašomąja mašinėle „Remington“ taukšinti sekretorė. Labai spaudžiamas laiko Rudolfas Steineris čia rašė vieną pranešimą po kito – valandų valandas gludintas tezes apie sielų ir pasaulio būklę, apie krikščionybę, XIX amžiaus dvasią, o gretimame kambaryje jo „biuras“ organizavo paskaitų keliones skersai išilgai po Europą. Beveik du trečdalius metų Steineris ir Marie von Sivers keliaudavo, o kai Steineris būdavo Berlyne, žmonės plūsdavo į Motzštrasę prašyti mokytojo pagalbos ir nušvitimo. Jis dienų dienas priiminėja lankytojus, aplinka – keistai neiškilminga, lankytojai laukia sėdėdami ant minkštų kėdžių, paskui užeina į mažą kambarėlį, kur Steineris sėdi dažniausiai tarp dar neiškraustytų paskutinės kelionės lagaminų. Tačiau jis traukia juos visus – empatija, dėmesingumu. Juk visi nori, kad būtų suprastas jų pasaulio skausmas, maskuojamas kaip neurastenija. Žinome, kad vienas iš tokių išsigelbėjimo ieškančių ir audienciją pas Steinerį gavusių buvo Hermannas Hesse. O Roberto Gernhardto dėka gana tiksliai žinome, kaip šie trumpi susitikimai galėjo vykti: „Sykį Kafka Rudolfui Steineriui sako: / „Jūs, vyručiai, niekad manęs nesupratot.“ / O Steineris į tai: „Na ką tu čia, Francai, / Aš tave suprantu kuo puikiausiai.“

Pagaliau atėjo pavasaris. Miunchene mokytojas Friedrichas Braunas su žmona Franziska išdidžiai stumia vaikišką vežimėlį per rūmų sodą – gruodžio mėnesį jiems gimė dukrelė Eva. Tuo metu, kai dvidešimt ketverių Adolfas Hitleris sekmadienį, gegužės 25 dieną, pasiekia Miuncheną, Evai Braun – šeši mėnesiai.

Tą sekmadienio rytą, kai Hitleris paliko Vieną, miestas buvo sustingęs nuo šoko: vienas aukščiausių kariškių ir Austrijos-Vengrijos monarchijos slaptosios tarnybos darbuotųjų, pulkininkas Alfredas Redlis, tąnakt buvo apkaltintas šnipinėjimu ir 1 val. 45 min. nakties viešbučio kambaryje nusišovė. Pistoletas apdairiai buvo paliktas „Klomser" viešbučio 1 kambaryje, kur jis visada apsistodavo, mainais už parašą po raštu, kuriuo jis prisipažįsta kaltas. Redlis, praradęs garbę, ramiai leidžia išeiti iš kambario imperatoriškos slaptosios tarnybos bendradarbiams, tada paspaudžia gaiduką. Ketvirtą ryto, keldamasis, apie Redlio karinio šnipinėjimo užmojį ir nakties įvykius sužinojęs imperatorius Pranciškus Juozapas giliai atsidūsta: „Tai tokie tie naujieji laikai? Ir tokius padarus jie gimdo? Anomis dienomis niekas apie tai nebūtų net pagalvojęs." Laikraščiams liepiama paskelbti pranešimą, kuriuo stengiamasi išsaugoti fasadą: „Prahos armijos korpuso generalinio štabo vadas pulkininkas Alfredas Redlis apimtas pakrikimo nusižudė. Labai gabus karininkas, kurio laukė didelė karjera, pastaruoju metu kentė nemigą." Šitaip gąsdinančią žinią, kad vienas įtakingiausių Austrijos-Vengrijos karo vadų išdavė priešui visus karinius planus, mėginta nuslėpti ir pateikti įvykį kaip savižudybę dėl nemigos. Tačiau Viena nežinojo, kad atsiras jaunas laikraščio *Bohemia* reporteris Egonas Erwinas Kischas. Tą sekmadienį per savos futbolo komandos „Sturm" rungtynes svečiuose su „Union-Holeschowitz" Kischas bergždžiai laukia didžiausią grėsmę priešininko vartams keliančio šaltkalvio Hanso Wagnerio. Iš šio mikčiojimo pasiaiškinant kapitonui kitą rytą Kischas sužino, kad sekmadienio ryte

kariškiai Wagnerį iškvietė įsilaužti į privatų butą centrinėje armijos korpuso būstinėje. Ten jis pamatė keistenybių: moteriškų suknelių iš tiulio, iškvėpintų draperijų, rožinių šilkinių antklodžių. Pirmąjį straipsnį apie tikrąsias pulkininko Redlio mirties aplinkybes, išsiaiškintas talkinant komandos futbolininkui, Kischas sumaniai atidavė vienam Berlyno laikraščiui. Šitaip jau ketvirtadienį, gegužės 29 dieną, Karo ministerijos laikraštis *Militärische Rundschau* priverstas paskelbti visą tiesą: „Naktį iš šeštadienio, šio mėnesio 24-osios, į sekmadienį, 25-ąją, buvęs pulkininkas Redlis baigė gyvenimą savižudybe. Redlis atliko šį veiksmą, nes buvo ketinama jį apkaltinti šiais sunkiais ir neabejotinais nusižengimais: 1. Homoseksualūs santykiai, dėl kurių pateko į finansinius sunkumus. 2. Konfidencialių tarnybinių dokumentų pardavimas svetimos valstybės agentams." Pulkininkas Redlis, kuris buvo – kokia ironija – už nuopelnus kontržvalgybai apdovanotas „Trečiojo laipsnio Geležinės karūnos ordinu", didžioji kariškių viltis, raportavęs pačiam imperatoriui ir palaikęs glaudų ryšį su Vokietijos reicho generalinio štabo vadu generolu von Moltke, taigi, šitas pulkininkas Redlis pasirodė besąs operetės veikėjas. Neaukštas, tvarkingas raudonplaukis visą savo turtą išleido meilužiams, dovanodavo jiems automobilius ir butus, o pats kasdien pirkdavosi naujus kvepalus ir plaukų dažus. Pristigęs pinigų, jau dešimtį metų pardavinėjo Rusijai visus Austrijos-Vengrijos kariuomenės dislokavimo planus, karinius kodus, plėtros planus. Tai buvo didžiulė katastrofa. Redlio pavardė tapo sutrūnijusios sistemos, pasenusios dekadentinės monarchijos, Kaino ženklo sinonimu. Redlio broliams Oskarui ir Heinrichui valstybė buvo atlaidi

ir leido išsyk pasikeisti pavardes, taigi jie tapo Oskaru ir Heinrichu Rhodenais. Su Redlio pavarde iš miesto ir šalies atminties turėjo būti ištrintas ir pats įvykis, bet tai nepadėjo – štai Stefanas Zweigas, vos prisiminęs pulkininko Redlio istoriją, pajusdavo „šiurpą gerklėje“. O atskleidėją Egoną Erwiną Kischą šioji pulkininko Redlio istorija pavertė legendiniu reporteriu. Jis gavo vieną aukščiausių civilių apdovanojimų, kokius tik suteikdavo Viena: visada rezervuotą staliuką kavinėje „Central“.

Ir dar viena išnaša – bauginanti. Gegužės 24 dieną, taigi pulkininko Redlio nusišovimo išvakarėse, Arthuras Schnitzleris sapnuoja, kad nusišauna: „Man įkanda pasiutęs šuo į kairę ranką; pas gydytoją; jam tai neatrodo rimta; aš išeinu, puolęs į neviltį, noriu nusišauti, laikraščiai rašys: „kaip didesnis žmogus anksčiau...“, dėl to man pikta!“

Hitleris ir jo draugas, kaimynas iš vyrų bendrabučio Vienoje, Rudolfas Häusleris ankstyvą gegužės 25-osios rytą traukiniu spruko iš Austrijos, matyt, vengdami gresiančios karinės tarnybos. Jie dar nenujautė, kad kariškiams rūpi visai kas kita.

Tą pačią dieną juodu eina Miuncheno gatvėmis, jau kvepiančiomis ankstyva vasara, ieškodami kambario. Mėgaujasi, kad miestas nedidelis – tik 600 000 gyventojų, o ne 2,1 milijono, kaip Vienoje, viskas kompaktiška ir sodru. Šlaishaim gatvės 34 name, pas siuvėją Josephą Poppą juodu staiga pamato nekrintančią į akis iškabą „Išnuomojamas

mažas kambarys". Hitleris pasibeldžia. Duris atidariusi Anna Popp parodo kambarį ketvirtame aukšte po kairei, ir Hitleris išsyk sutinka. Neklusnia rašysena užpildo registracijos formuliarą: „Adolfas Hitleris, architektūros tapytojas iš Vienos". Gavusi tą lapelį, Anna Popp savo vaikams, dvylikos ir aštuonerių metų Josefui ir Elsei, pasako, kad dabar teks žaisti tyliau, mat jie turį naują nuomininką.

Hitleris ir Häusleris už savo prastą kambarėlį moka 3 markes per savaitę. Jis gyvena lygiai taip pat, kaip ir Vienoje: jokių išgertuvių, jokių nuotykių su moterimis, kas dieną – po akvarelę, o kartais netgi po dvi. Dabar tapo ne Šv. Augustino, o Švč. Mergelės Marijos bažnyčią. Šiaip viskas lieka kaip buvę. Jau po dviejų dienų rado molbertą ir pasistatė jį miesto centre.

Baigęs miesto vaizdelius, vaikšto po didžiąsias Miuncheno aludes, o vakarais aludėje „Hofbräuhaus" mėgina parduoti savo vedutas turistams. Kartais jo lakštus parduoda ir juvelyras Paulis Kerbelis ar „Schnell" kosmetikos parduotuvė Zendlingo gatvėje.

Vos tik galų gale parduoda kokią akvarelę, gautas 2 ar 3 markes iškeičia į riestainį ir dešrelę, mat neretai jau visą dieną būna nieko burnoj neturėjęs. Juk už tokią sumą jau šio to gausi: litras alaus 1913-aisiais kainuoja 30 pfenigų, vienas kiaušinis 7 pfenigus, pusė kilogramo duonos 16 pfenigų, o litras pieno 22 pfenigus.

Kasdien lygiai 17 val. atėjęs į netoliese esančią Heilmano kepyklą, Hitleris už 5 pfenigus nusiperka riekę pynutės. Paskui įstrižai perėjęs gatvę Huberio pieno krautuvėje nusiperka pusę litro pieno. Tai bus jo vakarienė.

Kaip ir Vienoje, į Meno akademiją neįstojęs dailininkas Adolfas Hitleris neturi jokių ryšių su Miuncheno meno

avangardu. Nežinoma, kad jis būtų matęs Picasso, Egono Schielės ar Franzo Marco „iškreipto meno" parodas, plačiai nuskambėjusias Miunchene 1913-aisiais. Šio to pasiekę jo kartos menininkai jam, atstumtajam, visą gyvenimą buvo svetimi, jis žvelgė į juos su piktu įtarumu, pavydu ir neapykanta.

Grįžęs namo pasibeldžia pas ponią Popp paprašyti karšto vandens arbatai. „Ar leisite?" – vis klausia, nekaltai žvelgdamas į savo arbatinuką. Mat siuvėją Poppą tokie prašymai truputį erzina, jis gali tiesiai šviesiai pasakyti: sėskitės prie mūsų ir ką nors suvalgykit, Jūs atrodot tikrai išalkęs. Bet tai pabaido Hitlerį, pasiėmęs arbatinuką jis spūdina į savo kambarį. Per visus 1913-uosius ten pas jį niekas neapsilankys. Dienomis piešia, o naktimis, kambario draugo Häuslerio pykčiui, iki trečios ar ketvirtos valandos skaito kurstančius politinius straipsnius ar instrukcijas, kaip patekti į Bavarijos landtagą, tapus deputatu. Pamačiusi tai siuvėjo žmona kartą ir sako, kad jis verčiau temeta kvailas politines knygas ir toliau piešia gražias akvareles. O Hitleris jai atsako: „Mieloji ponia Popp, negi žinai, ko gyvenime reikės, o ko nereikės?"

„Pats Berlynas man didžiai nesimpatiškas, – rašo Ernstas Reuteris[46] tėvams. – Dulkės ir pasibaisėtinai daug žmonių, visi bėga, tarsi minutė kainuotų 10 markių." Taip greit perpratęs šio miesto paslaptį žmogus vėliau taps jo meru.

46 Socialdemokratų politikas (1989–1953), 1935 m. pasitraukė į Turkiją, po Antrojo pasaulinio karo tapo Berlyno meru.

Stefanas George gegužės pabaigoje atvažiavęs į Heidelbergą kaip visuomet gyvena pensione Am Šlosberg gatvės 49 name. Per Sekmines ketina aplink save suburti visus mokinius. Bet dabar dar labai karšta, tad George eina į baseiną, suprantama, ne paplaukioti, šito pranašas, jau tuomet pasauly garsus kaip biustas, niekad nedarytų. Ne, eina ten pamatyti tauraus auksaplaukio berniuko – Percy Gothiemo, vos septyniolikos metų sulaukusios gimnazisto, profesoriaus sūnaus, kuris taps Georgės mokinio prototipu. Prieš trejus metus akylasis George pastebėjo jį ant tilto per Nekarą ir šnibžtelėjo broliams Gundolfams[47], kad tasai „turįs panašumo į archajišką reljefą, todėl verta padaryti jo nuotrauką". Kiek vėliau nuotrauka iš tiesų buvo padaryta. Netrukus vaikinas aplanko Georgę pas šio motiną Bingene, George išmoko jaunuolį – kokie maloningi tie psichologiniai stereotipai – surišti kaklaraiščio mazgą ir paskolina jam savo aksomines kelnes. Tačiau vieną 1913 metų gegužės popietę Percy, be kaklaraiščio ir be aksominių kelnių, paplūdimyje prie Nekaro pamato prie vienos persirengimo kabinos žolėje gulintį Stefaną Georgę. Pokalbis, kaip nuoširdžiai pasakoja Percy, greit pakrypo „prie senųjų graikų, kuriuos mėgstama vaizduotis šitaip ir netgi dar labiau apsinuoginusius". Ir taip toliau. Vakare Stefanas George toliau rašo savo didžiąją knygą apie užmaskuotą kaip ūkanota paslaptis, mitais ir somnambuliškomis eilėmis apipintą, garbstomą meilę berniukams – *Stern des Bundes*.

Albertas Schweitzeris 1913 metais dienoraštyje įrašo: „Jei visi žmonės liktų tokie, kokie buvo keturiolikmečiai." Oi,

47 Georgės rateliui priklausė Ernstas ir Friedrichas Gundolfai. Pirmasis daugiausia piešė tušu, šiek tiek rašė, antrasis buvo bene populiariausias Veimaro respublikos laikų germanistas.

gal vis dėlto verčiau nereikia. 1913-ųjų pradžioje Bertoltui Brechtui keturiolika. Skaitydamas jo dienoraščius džiaugiesi, kad jis vis dėlto tapo kitokiu žmogumi, nei buvo keturiolikos. Šiaip ar taip, Georgei į mokinius jis nebūtų tikęs – pernelyg nedailus, pernelyg niršus, pernelyg aimanuojantis.

Brechtas, karališkosios realinės gimnazijos Augsburge mokinys, rašydamas dienoraštį į vos žodynėlio didumo šviesiai mėlyno languoto popieriaus sąsiuvinį, dejuoja dėl begalinių pavasario dienų „vienodumo" ir „pilkumo". Jam padeda pasivaikščiojimai, dviratis, šachmatai ir... skaitymas. Jis stropiai užsirašinėja, ką – Schillerio, Nietzsches, Liliencrono ir Lagerlöf – perskaitęs. O paskui jaunuolis įsismagina ir patiki dienoraščiui tikrąją paauglišką lyriką. Apie mėnulį ir vėją, ir kelią, ir vakaro žarą. Tada ateina 1913 metų gegužės 18 diena. Jis – jau penkiolikmetis – išgyvena „šlykščią naktį". O tiksliau: „Iki 11 val. smarkiai plakė širdis. Paskui užmigau, iki 12 val., tada atsibudau. Taip stipriai, kad nuėjau pas mamą. Buvo baisu." Bet viskas greit susitvarkys. Jau kitą dieną jis kuria eiles. Kadangi gegužis Augsburge buvo šiltas, eilutes jis pavadino „Vasara":

Gulėjau pievos vėsoj
senos gražios liepos šešėly,
stiebeliai saulėj tvaskioj
tyliai svyravo vėjy.

Žodžiu, 1913-aisiais po liepa jis dar guli vienas. Bet jau netrukus, kaip sužinosime iš Brechto šimtmečio eilėraščio „Prisiminimai apie Mari A." – ano ankstyvosios Augsburge patirtos meilės patikinimo, po slyva gulės drauge su kažkuo. Medžių apdainavimas eilėmis jau 1913-aisiais itin ramina

Brechtą. Praėjus vos dienai po to, kai naktį atėjo pas mamą į lovą, taigi gegužės 20-ąją, jis užrašo: „Šiandien man geriau." Bet jau kitą dieną praneša: „Priešpiet visai gerai. Dabar, perpiet, vėl tas pats. – Varsto nugarą." Sunku atskirti vis didesnę Brechto hipochondriją nuo tikro širdies ritmo sutrikimo. Bent jau gydytojas, pas kurį jis netrukus apsilanko, konstatuoja „nervų ligą". Tad išdidų penkiolikametį Brechtą gali kamuoti tie patys simptomai kaip ir Franzą Kafką ar Robertą Musilį.

Gyvenimo nuostatos irgi yra stulbinamai panašios į abiejų nuo nervų ligos kenčiančių amžininkų, kaip išduoda tą pavasarį parašytas Brechto eilėraštis „Draugė":

Klausi, kas ta meilė –
jos aš nejaučiu, –
klausi, kas tas džiaugsmas,
spindesio jo nemačiau.
Klausi, kas rūpestis tas –
jį pažįstu tikrai,
tai mano draugė,
myli mane ji labai!

Tad Augsburge – vien nerimas. Negi nėra nė vieno, kuris būtų gerai nusiteikęs tą 1913-ųjų gegužę?

Akivaizdu, kad ne. Tačiau, šiaip ar taip, gegužės 31 dieną gimė Peteris Frankenfeldas[48].

48 Tikroji pavardė Willi Julius August Frankenfeld (1913–1979) – vokiečių aktorius, dainininkas, estrados atlikėjas, stipriai formavęs pramogų per radiją ir TV tradiciją, vedęs pirmąsias pramogines televizijos laidas.

Pasirodo daili Rudolfo Martino knyga *Kilmingi milijonieriai Šiaurės Vokietijoje 1913 metais.* Joje pristatoma 917 kilmingųjų iš Pomeranijos, Silezijos, Vakarų ir Rytų Prūsijos, Saksonijos ir Brandenburgo, disponuojančių daugiau nei milijono reichsmarkių turtu. Diduma ir turtingiausieji gyvena Silezijoje. Pačiame viršuje – Henckelis von Donnersmarckas Noideko pilyje Opolės apskrityje, jo turtas – 250 milijonų markių vertės, metinės pajamos – per 13 milijonų markių.

„Tiltas" sulūžta. 1913 metų gegužę dailininkų grupė galutinai išyra. Ernsto Ludwigo Kirchnerio parašyta *Kronika* provokuoja Erichą Heckelį ir Schmidtą-Rottluffą. Kirchneris pavaizduoja save kaip grupės vadovą, kaip ekspresionistinių medžio raižinių, ekspresionistinės skulptūros atradėją ir apskritai kaip šio judėjimo *spiritus rector.* Pirmajam *Kronikos* puslapiui Kirchneris sukūrė medžio raižinį su narių portretais, savo paties galvą viršuje, kairėje, jis – kuo rimčiausiai! – apsupo spindulių vainikėliu. O raižinyje pavaizduoto „Tilto" arka rėmėsi į jo parašą: „E. L. Kirchner". Kitų grupės narių požiūriu tai buvo egocentriška ir netiesa. Tačiau meno istorijos požiūriu tai iš tikrųjų buvo tiesa – Kirchneris yra genijus didelių meistrų grupėje. Šviesiais periodais, kai jam galvos netemdė depresija, kvaišalai ir medikamentai, Kirchneris pats tai suprato. Kyla didelis kivirčas – Schmidtas-Rottluffas ir Erichas Heckelis 1913 m. gegužės 27 dieną parašo laišką, kuriame informuoja pasyvius menininkų bendrijos narius apie „Tilto" išsiskirstymą.

Pechsteinas buvo išmestas jau prieš metus, mat be kitų leidimo eksponavo savo darbus Berlyno Secesijoje, o Kirchneris tai įvertino kaip „sulaužytą pasitikėjimą“.

„Šiuo laišku pranešame, kad pasirašiusieji nusprendė nutraukti menininkų grupės „Tiltas“ kaip organizacijos veiklą. Cuno Amiet, Erich Heckel, E. L.Kirchner, Otto Mueller, Schmidt-Rottluff, Berlynas, 1913 m. gegužės 27 d.“ Paskui keturi parašai. Kirchneris nepasirašo.

Tik išsiuntęs laišką, Karlas Schmidtas-Rottluffas kraunasi lagaminą. Reikia išvažiuoti iš Berlyno, šis miestas taip ir liko svetimas jam, kurio menas visad išsaugojo įstabiai valstietiškų bruožų, jis ardė dailininko grožio pojūtį. Visai kitaip nei Kirchneriui. Tasai atsitokėdavo tik mieste. Kirchnerio paveikslai miestiški, Schmidto-Rottluffo – visad kaimiški. Jis nori prie jūros – ir kuo toliau, todėl vyksta į Nidą Kuršių nerijoje. Į Hermanno Blodės viešbutį, jis vienintelis kaime nuomoja kambarius. Netrukus Schmidtas-Rottluffas randa pakrantėje paprastutę apleistą žvejų trobelę, kurioje jau anksčiau dvi vasaras gyveno Maxas Pechsteinas. Išsidėliojęs savo tapybos reikmenis, jis gegužės 31 dieną rašo bičiuliui atviruką: „Atrodo, kuriam laikui apsistojau čia, Nidoje. Tai keista vieta!“. Išsekintas „Tilto“ nesutarimų ir pirmyn besiveržiančio, jėgas siurbiančio didmiesčio gyvenimo Berlyne Schmidtas-Rottluffas Kuršių nerijoje visiškai atsigauna. Šilojai, pušys, marios už nugaros – ir dar: smėlis, smėlis, smėlis, tiesiog begalinė kopa, kurią akvarelėse ir paveiksluose paverčia savo rojumi, pirmieji žmonės čia nekaltai apžiūrinėja vienas kitą. „Saulė pušyne“ vadinasi vienas iš paveikslų – pasijunti tarsi kur nors pietuose. Dailininkas pirmąsyk tapo didelius aktų paveikslus, moterų grupes kopose, piešia tušu, daro medžio raižinius – tai me-

nininko išsilaisvinimas. Jis tapo žvejų žmonas ir vaikus, visi nuogi ir nesivaržantys. Turbūt Schmidto-Rottluffo darbai niekad nebuvo tokie juslingi kaip anos vasaros pradžioje prie jūros. Tapo veidus taip, lyg tai būtų drožinėtos galvos iš Okeanijos, bet kūnai kupini vitališkumo. Tik rašydamas apie nuogumą savo kūriniuose vėl susikausto, vėl tampa galva besivadovaujančiu žmogumi. „Su krūtimis ne kitaip. Jos yra erotiškumas. Tačiau norėčiau paleisti jį nuo potyrio lakumo, sukurti savotišką ryšį tarp kosminės ir žemiškos akimirkos.“ Koks jau čia „pasaulio išstebuklinimas“. Ne, tai tik ... kosminės krūtys! Anatominis 1913 metų atradimas, kurio mokslas lig šiol visiškai nepastebėjo.

Gegužę Berlynas rengiasi didžiausiam viešam neseniai šimtmečio pradžios įvykiui – Prūsijos princesės Viktorijos Luizos ir Hanoverio hercogo Ernsto Augusto vestuvėms gegužės 24 dieną. Unter den Linden gatve važiuojančius jaunavedžius džiaugsmingai sveikina tūkstančiai žmonių. O paskui, kaip praneša *Berliner Tageblatt*, stoja ypatingas momentas: demokratija ir monarchija nevienodame vienalaikiškume. Arba kitaip: „Iš tiesų širdis gali plyšti matant, kaip demokratiškas autobusas turi laukti, kol pravažiuos aristokratiška šventinė karieta, o paskui jau šventinė karieta turi sustoti, kad praleistų autobusą.“ Į vestuvių iškilmes Berlyne ir Potsdame atvyksta ir Rusijos caras Nikolajus II, ir Didžiosios Britanijos karalius Jurgis V – be to, daugybė karūnuotų ir nekarūnuotų svečių iš visos Europos. Vestuvės – pirmiausia diplomatinis įvykis. Laikraštis *Berliner Tegablatt* taip nusakė Jungtinės Karalystės karaliaus ir caro

susitikimą: „Savaime suprantama, vizitas nebuvo politinis. Tačiau po sudėtingų praėjusios žiemos politinių procesų faktas, kad tuo pat metu pas Vokietijos kaizerį svečiavosi Rusijos ir Didžiosios Britanijos valdovai bei svarbūs Antantės monarchai, turėjo būti laikomas ilgai lauktu atlėgusios tarptautinės įtampos ženklu. Taip jau yra, kad tokie asmeniniai ryšiai atsiliepia ir politinei kabinetų laikysenai, nors gal ir tik tuo, kad visose pusėse dar stipriau akcentuojamas taikos noras."

Štai koks unikalus buvo monarchų susibūrimas gegužės 24-ąją 17 val. per sutuoktuves daugybe žvakių nušviestoje rūmų koplyčioje. Nebuvo pakviestas tik Austrijos sosto įpėdinis Pranciškus Ferdinandas – jau ir Vienoje dėl netinkamo luomo nuotakos jo šalinamasi ir iš jo tyčiojamasi, kur tik įmanoma, tad šis viešas pažeminimas Europos scenoje jam buvo naujas smūgis. Visi kiti šventė iki paryčių. Tačiau vėliau karaliams ir carams jų slaptosios tarnybos dar prieš pusryčius perduoda žinią iš Vienos: apkaltintas nusišovė pulkininkas Redlis. Caras neišsiduoda, kad nebeliko svarbiausio informatoriaus. Įdaužęs pusryčių kiaušinį, jis toliau varinėja kalbas. Etiketas turi būti išlaikytas.

Raineriui Mariai Rilkei pavasaris Paryžiuje įtemptas. Jis ir vėl neturi kada kurti eilių. Jam reikia gyventi. Ar bent jau veikti kažką panašaus. Su Rilke nori susitikti draugai ir pažįstami, jis eina pusryčiauti, pietauti, vakarieniauti, susitinka su André Gide'u, Henriu van de Velde, Antonu Kippenbergu iš „Insel" leidyklos, Romainu Rolland'u ir Stefanu Zweigu. Rilke skundžiasi: „Nuo žmonių man negera." O svarbiausia,

kad jis įsivėlęs į nemalonų nesusipratimų ir santykių painiavą su senu draugu ir herojumi Augustu Rodinu. Kadaise Rilkės knyga Vokietijoje buvo pavertusi Rodiną skulptūros dievu, tačiau dabar stambių gabaritų skulptorius nebenori klausyti, kai Rilke maldauja jį papozuoti žmonai Clarai-Rilke-Welthoff, mat ši nori sukurti jo biustą. Clara su dukterimi jau seniai gyvena atskirai nuo Rilkės, tačiau jis jaučiasi atsakingas, nori šiuo užsakymu padėti jai prasimušti kaip menininkei. Tačiau Rodinas nepasiduoda, ir tai ilgam atšaldo Rilkę. O Rilkei su Kippenbergu apsilankius pas jį aptarti fotografijų naujam „Insel" knygos leidimui, Rodinas pasvarstęs atsiima iš jų nuotraukas.

Clara Paryžiuje nebežino, ko griebtis, pinigų neturi (finansiškai jai padeda gera Rilkės draugė Eva Cassirer), vienintelė jos viltis, kad bus leista sukurti Rodino portretą. Čia Rilke paprašo buvusios mylimosios ir geros bičiulės Sidonie Nádherný, kurią ką tik apgyvendino „Hotel du Quai Voltaire", papozuoti jo žmonai – tokie sutarimai atrodo priimtini tik vienam Rilkei, jis geriausiai jaučiasi, kai praeities žaizdos užspaudžiamos harmonijos tvarsčiu. Sidonie išdidžiai užverčia galvą, leisdama akmenyje iškalti dailius jos bruožus. Tačiau paskui, gegužės 28 dieną, Miunchene nusišauna jos brolis Johannesas von Nádherný. Sidonie šito neatlaiko, panyra į depresiją, o kartu su ja ir Rilke. Kaip rašo leidėjui Kippenbergui, jis irgi buvo palūžęs dėl Johanneso mirties, jį pažinojęs iš apsilankymų nuošalioje Nádherný pilyje Bohemijoje, „o prieš tai dar toji nesantaika su Rodinu, tokia pat netikėta, kaip ir ana prieš aštuonerius metus, tačiau, jei jau iki jos prieita, matyt, galutinė ir nebeatitaisoma."

Sidonie paniškai sprunka iš Paryžiaus, Clara, neturėdama veiklos, grįžta atgal į Miuncheną, o Rilke, lyg ir patenkintas, kad vėl gali mylėti per atstumą, laiko jas abi už rankos – laiškais, žodžiais, guosdamas, šitai jis moka. Clara Miunchene toliau kuria biustą, – tą, kuris dar nepažino liūdesio. Sidonie biustą pirmą kartą pamato rudenį – pas Clarą ji ateina jau su nauju draugu. Jo pavardė – Karlas Krausas.

Norint įsivaizduoti kultūrinius tinklus 1913-ųjų Paryžiuje ir vokiečių bonvivano, esteto, dendžio, kultūrų skleidėjo ir legendinio dienoraščių autoriaus grafo Harrio Kesslerio gyvenimą *pars pro toto*, pakanka tik žvilgtelėti į 1913 metų gegužės 14 dieną: jis ilgai miega, paskui ankstyvų pietų „Ritz“ susitinka su Andre Gide'u ir Igoriu Stravinskiu, paskui jie kartu eina į legendinio rusų šokėjų ir choreografų Nižinskio ir Diagilevo repeticiją – muziką parašė Claude'as Debussy. Su juo ir Jeanu Cocteau šnekučiuojasi per pertrauką. Tada vidury repeticijos staiga kyla kivirčas – rėkia Stravinskis, rėkia Debussy, rėkia Diagilevas. Paskui visi vėl susitaiko ir gretimame kambaryje geria šampaną. Kessleriui, kaip naktį įrašo savo dienoraštyje, Debussy muzika atrodo „skysta“ . Tačiau dar prasčiau jam atrodo didžio Nižinskio šokio kostiumas: trumpos baltos kelnytės su juodais aksominiais lampasais ir žaliomis petnešomis, tai netgi grafui Harry Kessleriui atrodo „nevyriška ir juokinga“. Kaip gerai, kad tasai pakrikusio skonio rusas Nižinskis turėjo kultūringus stiliaus konsultantus vokiečius ir prancūzus: „Mudu su Cocteau įkalbėjome jį rytoj prieš premjerą „Willixx“ dar greit nusipirkti sportines kelnes ir marškinėlius.“ Jis taip ir padarė.

Lygiai po dviejų savaičių Paryžiuje dar viena generalinė repeticija tą ypatingą gegužę – Stravinskio „Šventasis pavasaris“ Eliziejaus laukų teatre. Šįsyk grafas Harry Kessleris net neina į repeticiją, o repeticijos atšvęsti ateina tiesiai pas Larue – su Nižinskiu, Maurice'u Raveliu, Andre Gide'u, Diagilevu, Stravinskiu, „kai vyravo visuotinis požiūris, kad rytoj vakare per premjerą bus skandalas.“ Taip ir įvyko. Muzikos ir šokio meno kūrinio „Šventasis pavasaris“ premjera įelektrino Paryžių, o bangos nusirito iki Niujorko ir Maskvos. Tą gegužės 29 dienos vakarą tarp 20 ir 22 val. buvo vienas tų retų momentų, kai jau ir tiesioginiai liudininkai pajunta, jog išgyvena istorinį įvykį. Netgi grafas Harry Kassleris netveria savo kailyje: „Visiškai nauja choreografija ir muzika. Tikrai nauja vizija, staiga iškyla kažkas nematyta, įtraukia, įtikina; naujoviškas nemeno ir sykiu meno laukiniškumas – senosios formos nebelikę, naujoji netikėtai išnyra iš chaoso.“ Tai, ką Kessleris 3 val. nakties patiki savo dienoraščiui, yra glausčiausias ir toliaregiškiausias 1913-aisiais pasaulį apėmusio modernybės šuolio apibūdinimas.

Publika tą gegužės 29-osios vakarą Paryžiuje – viena tauriausių ir kultūringiausių senojoje Europoje. Vienoje ložėje sėdi Gabriele d'Annunzio, pabėgęs nuo kreditorių iš Italijos į Paryžių. Kitoje – Claude'as Debussy. Salėje yra Coco Chanel, yra ir Marcelis Duchampas. Kaip pats vėliau sakys, jis visą gyvenimą nepamiršo to vakaro „šūksnių ir riksmų“. Stravinskio muzika scenoje sukėlė pirmapradį archajiškų jėgų siautulį – Afrikos ir Okeanijos žmonių pirmapradiškumas, jau tapęs pavyzdžiu ekspresionizmo dailei, dabar buvo pažadintas pulsuojančiam gyvenimui ir civilizacijos centre – Eliziejaus laukų teatre.

Jau nuo pat itin aukšto fagoto solo pradžios pasigirsta prunkštavimai – ar čia dar muzika, o gal pavasario audra, ar jau pragaro triukšmas – toks klausimas kyla pasibaisėjusiai publikai. Visur būgnai, pačiame priekyje, scenoje, nuogi šokėjai ekstazės pozomis – kyla juokas, o paryžiečiams supratus, kad tai rimta, šūksniai. Užtat modernybės šalininkai pigiose vietose ploja, muzika siautėja toliau, šokėjai susisuka į gumulą, per triukšmą jie negirdi muzikos, iš kažkur Maurice'as Ravelis vis šūkteli į salę „Genialu!" Choreografiją baletui sukūręs Nižinskis beldžia ritmą pirštais – prieš pasiutusį publikos švilpimą.

Triukšmas kyla pasiekus 13 numeriu pažymėtą dalį, – Stravinkis taip ir nujautė (tai būtų buvusi šventė Arnoldui Schönbergui, tam 13 skaičiaus kerams pasidavusiam sąmokslo teoretikui). Šokėjai kaip apkvaitę, spektaklio viduryje teatro vadybininkas išjungia šviesą, kad išvengtų eskalacijos, tačiau šokėjai scenoje vis šoka ir šoka, o vėl įžiebus šviesą žmonių salėjo neapleidžia jausmas, kad jie yra scena, o šokėjai – publika. Tik dėl stojiškos dirigento Pierre'o Montreux laikysenos, kuris, kaip ir šokėjai, tiesiog tęsia, pavyksta atlikti kūrinį iki paskutinio takto. *Figaro* kitą rytą rašo: „Scena vaizduoja žmoniją. Dešinėje stiprūs jauni žmonės skina gėles, o 300 metų moteris šoka aplink kaip pakvaišusi. Kairiajame scenoje pakraštyje senas vyras stebi žvaigždes, vienur kitur aukojama Šviesos dievui. Tas publikai nepatinka. Ji spektaklį iškart nušvilpia. Po kelių dienų ji tikriausiai būtų plojusi. Su etiketu ir tų šalių, kuriose lankosi, papročiais nelabai susipažinę rusai nežinojo, kad prancūzai lyg niekur nieko pradeda protestuoti, kvailumui pasiekus dugną." Šie žodžiai papiktina Stravinskį. Jį smarkiai sukrėtė tas vakaras. Ir vis dėlto jis jaučia, kad sukūrė amžiaus kūrinį. Tuo jį gal patikino ir Coco Chanel, kurios

nedidelis skrybėlių salonas Paryžiuje susilaukia dėmesio – didįjį rusų kompozitorių tą vakarą ji išvysta pirmą kartą. O paskui taps jo meilužė.

Dvi kelionės į Žemės vidurį. Piero Gimori Conti Toskanoje, Larderele, pavyksta giluminį žemės vandenį pasitelkti elektros srovei gaminti. Atrasta geotermija. Tuo pat metu Marshallas B. Gardneris rašo knygą, kurioje pagrindžia, kad Žemės gelmėse vis dar tebegyvena mamutai. Jie tikrai neišmirė, tik pasitraukė ten, kur šilčiau.

Vienoje Oskaras Kokoschka toliau tapo drobę, kuri didumo sulig jo mylimosios Almos, Gustavo Mahlerio našlės, lova. Jis išgyvena didelį skausmą, mat Alma ką tik pasidarė abortą, o tai buvo jųdviejų vaikelis. Jis negali atleisti, kad ji sunaikino jųdviejų meilės vaisių. Vis kaltina Almą, piešdamas ją su jų vaikeliu, meninėse svajose regi jo gyvenimą. Atliekant abortą jis irgi buvo toje Vienos klinikoje, o kruviną vatą pasiėmė į savo dirbtuvę vis murmėdamas: „Tai bus vienintelis mano vaikas" (tragiška, bet jis buvo teisus).

Vis dėlto jis ir toliau seksualiai apsėstas Almos, gali dirbti tik tada, jei ji parodo jam palankumą. Tad kiauras dienas stovi savo dirbtuvėje, vilkėdamas ryškiai raudona pižama, atimta iš Almos jųdviejų romano pradžioje – ją visad apsirengia tapydamas. 1913 metais jis beveik šimtą kartų tapo – Almą. Tai avantiūristinė meilė, kupina pykčio, siautulio, laimės. Jis nori, kad jiems mylintis Alma jį muštų, tas jai nepatinka, tačiau Oskaras kasdien laiškuose maldauja, ar „tu savo miela gražia rankele man suduosi?"

Tarp bučinių jis išrėkia savo žudikiškus planus ir pyktį. Turėjo būti tikras smagumėlis.

Kokoschkos pavydas toks kolosalus, kad naktį išėjęs iš Almos namų jis kartais iki ketvirtos ryto laukia gatvėje, kol įsitikina, kad joks kitas vyras nelipa laiptais pas jo mylimąją. „Nepakęsiu svetimų dievų šalia savęs“, – rašo jis tikrai ir silpnaprotiškai nuoširdžiai. Ypač stipriai jis pavyduliavo netgi mirusaim Almos vyrui Gustavui Mahleriui. Dėl to juodu vis turi mylėtis tiesiai po jo mirties kauke. Ir dar Kokoschka maldauja Almos, kuri, neklystamai pajusdama genialius menininkus ir *genius loci*, tą ypatingą gegužę, žinoma, buvo Paryžiuje: „Prašau, mieliausioji mano Almuže, ir toliau saugok mieliausią savo kūną nuo svetimų žvilgsnių, būk stipri, žinodama, kad bet kuri svetima ranka, bet kuris svetimas žvilgsnis į dailaus tavo kūno šventenybę yra nusidėjimas.“ Gegužės pabaigoje pamaldos taps magija. Oskaras Kokoschka rašo maldaujamus laiškus į Paryžiaus viešbutį: „Turi tuoj tapti mano žmona, kitaip didieji mano gabumai visiškai užges. Turėsi tą naktį vėl atgaivinti mane kaip stebuklingas gėrimas.“ Pamažėl Alma ima būgštauti. Ji nusprendžia verčiau dar savaitę pabūti Paryžiuje.

Pjesėje „Snobas“, kurią rašo 1913 metų vasarą, Carlas Sternheimas įterpia daug užuominų apie Waltherį Rathenau, didįjį *AEG* stebėtojų tarybos pirmininką, romantiką, autorių, politiką, mąstytoją. Ir, be to, dar vieną narciziškiausių to laiko žmonių. Per „Snobo“ premjerą Sternheimo žmona Thea, sėdėdama šalia Rathenau, baiminasi, kad jis pastebės, jog yra vaizduojamas scenoje. Bet narcisizmas, be viso kito, ir saugo. Rathenau nesijaudina. Pabaigoje tik pasako, kad pjesę norėtų darsyk atidžiai perskaityti.

BIRŽELIS

Tą mėnesį paaiškėja, kad niekada nebus prieita iki karo. Georgas Traklis ieško savo sesers ir išvadavimo nuo pasmerkimo, Thomas Mannas – tik ramybės. Franzas Kafka savotiškai pasiperša, bet viskas – šuniui ant uodegos. Jis supainiojo pasipiršimą su sąžiningu prisipažinimu. D. H. Lawrence'as publikuoja *Sūnus ir meilužius* ir su trijų vaikų motina Frieda von Richthofen pabėga į Aukštutinę Bavariją – toji moteris taps ledi Čaterli prototipe. Šiaip nervai visur įtempti kaip stygos. Vaidindama „Tėvų nuodėmėse" Asta Nielsen sugadina nežinomą šedevrą. Vokietijos kariuomenė turi vis toliau gausėti. „Henkell Trocken" aukština vokiečių ir prancūzų draugystę.

Iki karo daugiau niekuomet nebus prieita, tuo Normanas Angellas buvo įsitikinęs. 1910 metais pasirodžiusi jo knyga *The Great Illusions* tapo viena iš perkamiausių pasaulyje. 1913-aisiais jis parašė daug dėmesio sulaukusį „Atvirą laišką vokiečių studentijai“, tad jo tezės pasklido dar plačiau. Tuo pat metu išeina ketvirtas knygos leidimas. Todėl intelektualai Berlyne, Miunchene ir Vienoje anos vasaros pradžioje, kai iš Balkanų į šiaurę skverbiasi vis labiau trikdantys garsai, mėgina nusiraminti skaitydami britų publicisto knygą. Angellas dėstė, kad globalizavimas pasaulinius karus padaro neįmanomus, kadangi visos šalys jau seniai pernelyg glaudžiai viena su kita ekonomiškai susijusios. Ir dar Angellas sako, kad greta ekonominių tinklų karą beprasmiu paverčia ir tarptautiniai transporto ryšiai, o visų pirma – ryšiai finansų pasaulyje. Angellas argumentavo taip: net jeigu vokiečių kariškiai galbūt norėtų lygintis į Angliją, „Vokietijoje nebūtų nė vienos reikšmingesnės įstaigos, kuri nepatirtų didelės žalos“. Dėl to karui būtų užkirstas kelias, nes „visas įtakingas vokiečių finansinis pasaulis sukiltų prieš vokiečių vyriausybę, kad būtų nutraukta Vokietijos prekybą griaunanti situacija“. Angello tezė įtikino intelektualus visame pasaulyje. Stenfordo universiteto prezidentas Davidas Starras Jordanas, perskaitęs Angello knygą, 1913-aisiais ištarė didžiuosius žodžius: „Amžinai gresiantis didysis karas Europoje niekada nekils. Bankininkai neieškos tokiam karui pinigų, pramonė neleis jam įvykti, o valstybės vyrai tokių galių neturi. Didelio karo nebus.“

Tuo pat metu džiaugiamasi dideliu tritomiu Wilhelmo Bölschės darbu *Die Wunder der Natur*[49], kurio 1913 me-

49 Gamtos stebuklai (vok.).

tais išėjęs leidimas anglų kalba pavadintas *The Triumph of Life*[50]. Bölsche, apdovanotam stilisto talentu, svarbu buvo kiek sušvelninti modernybę, tai yra – modernių gamtos mokslų žinias, pabarstyti jas cukraus pudra, kad šios ir toliau būtų skanios stambiajai buržuazijai. Užuot pagrindęs Darwiną, jis siekė vaizduoti „visatos grožybių paslaptis". Šitaip radosi ir viena kita neįprasta biologinė-moralinė teorija. Antai publiką 1913-aisiais sužavėjo Bölschės įrodinėjimas, kad visi aukštesnieji padarai iš esmės vienas kitam geri. Ir kad kova gyvūnų pasaulyje prasideda tik tuomet, kai priešininkas specialiai erzinamas. Taigi ateityje tarpusavyje nekovos ne tik valstybės, bet ir gyvūnai. Tokia buvo paguodžianti Wilhelmo Bölschės žinia. Tad nenuostabu, kad jam buvo teikiama pirmenybė kaizerio laikų rinktinių knygų lentynoje. Kurtas Tucholsky atitinkamai aprašė stambiosios buržuazijos bibliotekos esminius atributus: „Heyse, Schilleris, Goethe, Bölsche, Thomas Mannas, senas atminimų sąsiuvinis..." Iš esmės Bölsche irgi buvo atminimų sąsiuvinis – jis rašė taikias eilutes į modernybės draugystės knygelę, susvajojo gamtą, kurioje gyvūnai elgiasi taip taikiai ir jaukiai kaip Franzo Marco paveiksluose.

Neramus, prakaituojantis, nuo morfijaus priklausomas poetas Georgas Traklis 1913 metų birželį važinėja tarp Zalcburgo ir Insbruko, tarsi jį vytųsi Lenco[51] beprotybė. Jis nori pagaliau vėl pamatyti Gretę, savo gyvenimo mylimąją, tikrą

50 Gyvybės triumfas (angl.).

51 Pagrindinis vokiečių mediko, mokslininko, rašytojo ir revoliucionieriaus Georgo Büchnerio (1813–1837) to paties pavadinimo apsakymo herojus yra rašytojas Jakobas Michaelis Rainholdas Lencas, apsakyme vaizduojama vis blogėjanti jo psichikos būklė.

seserį, tačiau prasilenkia; nori susitikti su Adolfu Loosu, pagerbtuoju, antiornamentalistu, bet prasilenkia ir su juo. Skuba į Vieną, ten Karo ministerijoje pradeda dirbti neapmokamu pagalbininku, po poros dienų praneša, kad susirgo. Jis turi neaiškią nuojautą, galbūt netgi yra tikras, kad Grete, su kuria galima būti tik jam, apgaudinėja jį su jo bičiuliu Buschbecku. Tad rašo jam: „Gal tu žinai, ar mano sesuo Grete Zalcburge?“ Traklis slepiasi pasiduodamas kvaišalams, kančioms, alkoholiui, nusileidžia į „savo susikurto kentėjimo pragarą“ . Jis kuria eiles ir jas naikina, jo pataisos ant paskirų lapų panašios į stigmas, įdrėkstos popieriuje it gyvoje mėsoje. Jis rašo eilėraštį „Prakeiktieji“, jame yra strofa:

Naktis juoda. Vaiduokliškai plaiksto fenas
Baltą miego rūbą klajojančio berniuko
O jo burną graibsto ranka patyliukais
Mirusiosios. Sonia šypsosi švelniai.

Ludwigas von Fickeris, į tėvus tinkantis draugas ir mecenatas, kurio namuose ir pilyse Traklis tais metais randa priebėgą, išsyk išspausdina eilėraštį savo leidžiamo žurnalo *Der Brenner* birželio numeryje. Tačiau Traklis niekuo nebesididžiuoja. Jis smunka vis giliau.

Edvardas Munchas tapo paveikslą „Pavyduliavimas“.

O Thomas Mannas savo vasarnamyje Bad Telce nori pradėti rašyti. Jam dingojasi naujas didelis apsakymas, veiksmas turėtų vykti Davose, sanatorijose, pažintose lankant Katią. Atskira visata. Tai bus atsvara *Mirčiai Venecijoje*, kuri kaip tik

guli knygynuose, kaip rašo viename laiške, „patogi ir humoristiška (nors ir vėl mėgstama mirtis)“. Kol kas pavadinimas toks: *Der verzauberte Berg*[52].

Jis nori pradėti, vaikai lauke, pievoje, žaidžia gaudynių, juos prižiūri auklė. Bet pradėti negali. Jo žvilgsnis vis krypsta į kilimą darbo kambaryje, o tada kyla pyktis jį apmovusiam kilimų pardavėjui Schönemannui. Kitas kilimų pardavėjas iš Miuncheno įkainojo kilimą kaip vertą tik trečdalio ano užsiprašytos sumos. Tačiau ponas Schönemannas grąžinti pinigų nė neketina. Thomas Mannas paduoda jį į teismą. Pažvelgęs į lauką, į kalno viršūnę, padeda plunksną. *Užburtas kalnas* palauks. Rašo savo advokatui, kad tas pagaliau priverstų kilimų pardavėją sumokėti.

Grafas Harry Kessleris, kaip visad balta trijų dalių eilute, važiuodamas traukiniu iš žėrinčio Paryžiaus į kunkuliuojantį Berlyną neatsilaiko prieš Vestfalijos gracingumą. „Važiuokite per Vestfaliją, – rašo jis dienoraštyje birželio 3 dieną, – visur žaliuose rugiuose ir vasarojuje laukų gėlės: kokios putlios kalvų linijos, saulės nuauksinta melsva migla virš kalnų ir slėnių. Jauti vešlumą, sunkį, platybę, motiniškumą, tai labai skiriasi nuo intymios prancūziško kraštovaizdžio gracijos. Šio kraštovaizdžio vokiškumas turės susikurti savą stilių, kaip ir prancūziškasis kraštovaizdis susikūrė savą impresionizmą.“ Taigi štai kaip kalba grafas Harry Kessleris – praėjus lygiai savaitei po to, kai Berlyne iširo menininkų grupė „Tiltas“, kuri pasitel-

52 Lietuviškas romano pavadinimas *Užburtas kalnas* yra pradinio pavadinimo vertimas. Romanas galiausiai pavadintas *Der Zauberberg* („Burtų kalnas“).

kusi vokišką ekspresionizmą aštuonerius metus vaizdavo vokiško kraštovaizdžio vešlumą, sunkį, platybę, motiniškumą. Viso to jis nematė.

Vokiečių-prancūzų santykiai 1913 metais žurnale *Simplicissimus*: pasirodo *Henkell Trocken* skelbimas „Nuo vynuogės iki statinės Reimse. Iš statinės į butelį Bybriche – toks mūsų gaminių *Henkell Trocken* ir *Henkell Privat* kelias. Esame vienintelė Vokietijoje putojančio vyno darykla, kuri tiek Šampanėje, tiek Vokietijoje yra pasiekusi aukščiausią organizacinę viršūnę.“ Verskime toliau. Kitame lape visiškai suprancūzėjusio vokiečio, puikiu apdaru popiet skaitinėjančio iliustruotą žurnalą, karikatūra. Ir sakinys: „Tie amžini incidentai pasienyje jau ir taip koktūs. Bet kaip nustebs mūsų vyrai, prasidėjus prancūzų išsidirbinėjimams dėl mados.“

Reichstage birželio 29 dieną trečiu skaitymu patvirtintas vyriausybės teiktas Gynybos įstatymo projektas. Taip pritariama kariuomenę taikos metais padidinti 117 267 šauktiniais – iki 661 478.

Vieną negražią 1913 metų dieną Franzas Marcas staiga ima teptuką ir nutapo paveikslą, kuris kaip svetimkūnis iššišoka iš visos jo kūrybos. Jame vaizduojamas ne rojus, kur gyviai švelnūs kaip angelai ir kur nereikia žmonių. Ne. Tai pragaras. Franzas Marcas, įbaugintas pranešimų laikraščiuose iš Pietų Europos ir vis kruvinesnių, karštesnių skerdynių, tapo nežmonišką, dantis šiepiantį paveikslą. Pavadina jį „Vilkai (Balkanų karas)“.

1913 metų birželio 20 dieną per pietus trisdešimtmetis bedarbis mokytojas Ernstas Friedrichas Schmidtas iš Bad Ziulcės, apsikabinėjęs ginklais, įžengia į Švč. Marijos mokyklą Bremene. Su mažiausiai šešiais užtaisytais revolveriais įsiveržia į klases. Iššaudęs vieno revolverio apkabą čiumpa kitą. 5 septynerių aštuonerių metų mergaitės miršta iškart, 18 vaikų ir 5 suaugusieji sunkiai sužeidžiami. Paskui siautėtoją įveikia praeiviai. Duodamas parodymus jis teigia, kad protestavo prieš tai, jog neranda mokytojo darbo.

1913-aisiais išeina ne tik pirmasis Marcelio Prousto *Prarasto laiško beieškant* tomas. Išeina ir revoliucingas XX amžiaus filosofijos veikalas – Edmundo Husserlio *Mintys apie teorinę fenomenologiją ir fenomenologinę filosofiją*[53]. Didysis Husserlio filosofijos paradigmų naujumas buvo nusigręžimas nuo pozityvistinių aplinkos realijų ir atsigręžimas į sąmonės faktus. O 1913 metais vidinis pasaulis realybe tapo visur – paveiksluose, knygose, namuose, kliedint.

Arba *Raudonoje knygoje*. C. G. Jungas tais metais pradeda užrašinėti sapnus ir vidinius išgyvenimus raudona oda įrištoje knygoje – ir paskui pats save analizuoja. Metų pradžioje jis, Tarptautinės psichoanalitikų sąjungos pirmininkas, atliko simbolinę tėvažudystę – auka buvo Sigmundas Freudas. Jungas atmetė ne tik libido teoriją kaip svarbiausią moderniosios psichologijos tikėjimo teiginį, bet pirmiausia, kaip pats įvardijo laiške, „pašė

53 *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* (vok.).

pranašo barzdą". Tačiau tėvažudystė iš vėžių visiškai išmuša ne tik tėvą, bet ir žudiką. Freudas panyra į depresiją ir užgniaužtą pyktį, o Jungas irgi patiria sunkią krizę, nes trūksta tėvo figūros, į kurią taip ilgai pakeldavo susižavėjimo kupinas akis. Jis atsisako dėstyti Ciuricho universitete ir – kaip ir Freudas – bijo susitikimo, kuris vis artėja. Susipriešinusios stovyklos susidurs rugsėjį, psichoanalitikų kongrese Miunchene.

Jungas sapnuoja blogus sapnus, jį kankina košmarai. Vienas jų ir paakino *Raudonąją knygą*. Išpiltas prakaito Jungas atsibudo išvydęs viziją, kad visą Europą užlieja didžiulio potvynio bangos. Visur kraujas ir prievarta, lavonai ir nusiaubti plotai. Dienomis jis dėsto apie šizofreniją, o naktimis, blaškomas neramių sapnų, pats bijo tapti šizofreniku. Labiausiai dėl apokaliptinio sapno – šis taip ilgai neišblėsta, kad Jungas mėgina įveikti jį užrašydamas. Ir šiaip jo sapnams veiksmo netrūksta nuo tada, kai gyvenime pavyko įtvirtinti labai neįprastą trikampį – su tokiu *ménage à trois* jis gebėjo priversti susitaikyti tiek savo sutuoktinę Emmą, tiek meilužę Toni Wolf. Sekmadienio vakarais Toni net ateina vakarieniauti į šeimos vilą Kiusnachte prie Ciuricho ežero. Apie tai, kas konkrečiai vyksta naktį, jokių užrašų nėra. Žinome tik tiek, kad ir Emma, ir Toni dirba analitikėmis ir kad tas santykių trikampis išsilaikys ne vieną dešimtmetį. Ir kad sapnuodamas Jungas rausėsi netgi dienų ir naktų išgyvenimuose, o paskui stropiai fiksavo juos karštligiška plunksna savo *Raudonojoje knygoje*. „Susidūrimas su pasąmone" – taip pavadino šį eksperimentą su savimi. Ir, visai kaip vandenys, užtvindę 1913-ųjų Europą jo sapnuose, iš Jungo vidaus irgi išsiveržė tvanas: „Visa savo vėlesne veikla tik pateikiau tai, kas tais metais išsiveržė iš pasąmonės ir iš pradžių mane užtvindė. Tai buvo didi medžiaga viso gyvenimo darbui."

Elias Canetti, kuriam greit sueis aštuoneri, su mama atsikelia gyventi į Vieną ir ten pradeda mokytis vokiečių kalbos.

1913-ieji – metai, kai D. H. Lawrence'as tampa *Ledi Čaterli meilužiu*. Savąją ledi Čaterli jis pagrobė iš Anglijos po neilgai trukusio penkių savaičių romano. Iš tiesų jos vardas Frieda von Richthofen, dabar jos pavardė Weekley, tačiau jos vyras – Notingemo universiteto profesorius ir Lawrence'o mokytojas, neįstengia pažaboti nei jos prūsiško bajoriškumo, nei temperamento. Užtat dvidešimt septynerių kalnakasio sūnui Lawrence'ui, ką tik įteikusiam savo *Sūnų ir meilužių* rankraštį, imponuoja tai, kad „ji yra barono dukra iš labai senos ir garsios von Richthofenų giminės". Frieda žaliaakė, protinga, šviesiaplaukė ir mėgsta gyventi. Ji mano, kad rojus žemėje gali būti sukurtas tik per laisvą meilę. Lawrence'as taip ir padaro – pabėga su ja iš salos į Europą. 1913-ųjų pavasarį juodu prisiglaudžia Friedos sesers Elsės meilės lizdelyje Iršenhauzene, Aukštutinėje Bavarijoje. Į nedidelį patogų medinį vasarnamį Miuncheno profesoriaus Jaffe žmona Else vis pabėgdavo su savo meilužiu Alfredu Weberiu – Maxo Weberio broliu, kurio vadovaujama Else kadaise apsigynė disertaciją. Įkurtuvėms ji sugrįžusiai iš Anglijos seseriai padovanojo dailutę dirndelę[54], kad toji galėtų parodyti savo moteriškas grožybes. Dėl šito seserys visada sutarė, netgi tais laikais, kai abidvi buvo Freudo mokinio, kokaino vartotojo ir didžio suvedžiotojo Otto Grosso meilužės. Nors tik Else pagimdė nuo jo sūnų, bet šis irgi buvo pavadintas Peteriu, kaip ir

54 Tradicinis bavariškas (ir austriškas) išeiginis moteriškus apvalumus pabrėžiantis drabužis – suknelė arba palaidinukė, sijonas ir liemenė.

santuokinis sūnus, kurio Otto Grossas tais pat metais susilaukė su žmona Frieda – vardas kaip ir antrosios meilužės. Žodžiu, didžiulė painiava tame laisvos meilės rojuje.

Lawrence'as ir Frieda Weekly, mergautine pavarde – von Richthofen, pabėgę irgi nemažai kovoja dėl savo meilės – kaip sykį rašė Lawrence'as, juodu sieja „simpatijos saitas, užmegztas iš grynos neapykantos". Tačiau tos vasaros pradžioje Iršenhauzene jie išgyvena geriausią laiką. Atsiskyrę nuo viso pasaulio Izaro slėnyje, už jų tik eglės ir kalnai, o priešais – plačiausia panorama, jie ilsisi ir semiasi naujų jėgų. Netrukus Lawrence'as ima liaupsinti Friedos „genialų talentą gyventi". Tikriausiai jis lygiai taip mėgaujasi ir jos genialiu talentu mylėti. Nes vėliau pasirodžiusioje garsiausioje jo knygoje, kurioje pateikti erotiški ledi Čaterli pasakojimai, kilmingoji gundytoja bus labai panaši į Friedą von Richthofen. Tik Iršenhauzeno pavadinimo nerasime, tokiam romanui ši vietovė nebuvo užtektinai romantiška.

Tačiau 1913 metų birželį abudu nerimsta. D. H. Lawrence'as veržiasi į Angliją pasimėgauti jo knygos *Sūnūs ir meilužiai* sukeltu triumfu. O jo mylimoji nori pamatyti vaikus. Mat pabėgusi su jaunu rašytoju ji paliko tris atžalas – trylikos, vienuolikos ir devynerių metų. O dabar jai plyšta širdis. Birželio pabaigoje juodu išvyksta į Angliją. Lawrence'ui vos pavyksta vėl atplėšti ją nuo mylimų vaikų. Abu susitaria susitikti Italijoje. Tačiau ji netiki jo meilės priesaikomis. Tada jis pažada į Italiją ateiti per visą Šveicariją. Ir iš tikrųjų taip padaro. O ji kol kas juo tiki.

Insbruke leidžiamas žurnalas *Der Brenner* rengia apklausą apie Karlą Krausą. Birželį Arnoldas Schönbergas para-

šo gražų atsakymą: „Dedikacijoje, kurią įrašęs pasiunčiau Karlui Krausui savo harmonijos teoriją, išdėsčiau maždaug taip: „Iš Jūsų turbūt išmokau daugiau, nei galima išmokti, jei nori dar likti savarankiškas.“ Tai tikrai nerodo, kiek jį vertinu, bet rodo to, kaip jį vertinu, lygį“. Labai retas tylaus žavėjimosi ir gerai surikiuotų žodžių vertės dokumentas tais perkaitusiais metais.

Vokietijos imperija birželį švenčia kaizerio Vilhelmo II dvidešimt penkerių metų valdymo jubiliejų. Keistas tas kaizeris, jį labiausiai domina laivai ir išvaizda. Jis pats rūpinosi išplėsti rūmų ceremonialą ir įvesti naujas aprangos taisykles. Artėjant sosto jubiliejui, visą planavimą paima į savo rankas – pats nori spręsti ir apie įvykio inscenizaciją, ir kokias dovanas parinkti. Kalbomis liaupsinti jį kaip „taikos kaizerį“ irgi sugalvojo pats – na ir kas, kad reichstagas po dviejų dienų nusprendžia didinti armiją. Ir nors per šventines puotas dar buvo laikomasi senosios sėdėjimo tvarkos, tai yra, reicho kancleris pasodintas už kaizerio šeimos ir federacijos kunigaikščių, o kiti parlamento nariai tolėliau, netgi už nereikšmingų dvariškių, valdžios santykiai reiche jau seniai nebebuvo tokie aiškūs. Kai hierarchijos nediktuodavo tvarka prie stalo, Vilhelmui II tekdavo smarkiai pakovoti dėl politinių pozicijų konstitucinėje monarchijoje. Tikro valdžios instinkto jis neturėjo. Jam kur kas labiau rūpėjo pasirodyti viešai – mat šitai gebėjo: vaizduodavo savą ir paprastą, mėgstantį kariškius, paprastus malonumus ir nemėgstantį modernaus prancūzų meno. Jis mėgo laivus, šiaurę, laivyną. Kolonijos jam buvo gražios dėl to, kad į jas patekdavai tik laivu. Netgi atvykęs į kurtinių medžioklę Heseno

kalnuose, pas savo meilužę grafienę Görtz, naktį, prieš pasigirstant medžioklės trimitui, medžiotojų trobelės sienojuose melancholiškai raižydavo karo laivus.

Berlyne 1913-aisiais jau yra per 200 kino teatrų. Daugelis jų demonstruoja praėjusiais metais Babelsberge įkurtos kino studijos produkciją, pavyzdžiui, filmą „Tėvų nuodėmės“, kuriame vaidina Asta Nielsen. Filme pasakojama apie dailininko mūzą, kuri vis pozuoja savo susižavėjimo objektui – į tėvus tinkančiam herojui, o šis tapo grožio alegorijas. Paskui jis ją palieka, ji prasigeria. Vėl ją sutikęs dailininkas pajunta trauką, tačiau tos moters nebeatpažįsta. Kviečiasi ją į savo dirbtuvę, ketindamas nutapyti girtuoklystės alegoriją, kad sukurtų šedevrą. Paveikslas ir taps šedevru. Tačiau pamačiusi, kad ji, jos meilė ir grožis paaukoti ant meno ir karjeros altoriaus, mūza unikaliu veiksmu drobę sugadina. Astos Nielsen pykčio proveržis verčia žavėtis jos veidu kaip stabu.

Kai likę gyvi „Terra Nova“ ekspedicijos nariai 1913 metų birželį pasiekia gimtinę, moksliniams šios komandos laimėjimams skiriama daug dėmesio. Taip nuslepiamas faktas, kad į nacionalinius didvyrius pakeltas Scottas iš tiesų pasiekė Pietų ašigalį tik antras. Kai paskutiniai ekspedicijos dalyviai 1912 metais pagaliau pasiekė Pietų ašigalį, ten jau plevėsavo neseniai įsmeigta Norvegijos vėliava. Roaldas Amundsenas šiose negailestingose varžybose su ledu ir laiku buvo keliomis dienomis greitesnis. Tai pakirto britų ekspedicijos dalyvių dvasią. Grįždamas atgal amžinojo

įšalo žemėje mirė ne tik Scottas, bet ir kapitonas Lawrence'as Oatesas. Jis iki šiol Didžiojoje Britanijoje garbinamas kaip kankinys, nes pats pasirinko mirtį, nenorėdamas būti našta keturiems bendražygiams. Jo žodžiai, tarti išeinant iš palapinės, tapo legendiniais: „Aš tik išeisiu į lauką, galiu užtrukti." Pasakius tokį sakinį Anglijoje tampama nemirtingu. Neblogas ir netrukus legendine tapsiančios Cherry-Garrardo knygos apie katastrofišką ekspedicijos eigą pavadinimas: *Pati nesėkmingiausia kelionė*[55]. Šitaip Pietų poliaus neatradę britai bent jau neprarado humoro.

„Pats nesėkmingiausias pasipiršimas". Birželio 8-ąją Franzas Kafka pagaliau pradėjo prašyti Felicės rankos. Tačiau vidury sakinio įstringa, įstengia susiimti ir užbaigti laišką tik birželio 16 dieną. Galiausiai laiškas bus ilgesnis nei dvidešimties puslapių. Kafka pradeda nuo smulkmeniškų samroptavimų, kad jam teko eiti pas gydytoją, neaišku, ką konkrečiai šis turėjo patvirtinti – vaisingumą, nesudrumstą protą, o išties ieškota tik dingsties atitolinti tai, kas neišvengiama – vestuves, santuokinės pareigos atlikimą: „Tarp manęs ir Tavęs, be viso kito, yra gydytojas. Ką jis pasakys, neaišku, tokius sprendimus lemia ne tiek medicininė diagnozė, jei taip būtų, nebūtų dėl ko ją pasitelkti. Kaip jau sakiau, iš tiesų nesirgau, bet vis dėlto sergu." Hm. Paskui eina pastraipa, kurioje puikus ir įsijaučiantis stilistas Kafka įtvirtina mikčiojimą raštu: „Tik pagalvok, Felice, kai toks netikrumas, sunku žodį pasakyti, jis ir neturi kaip nors ypatingai skambėti. Tiesiog viskas per greitai, kad pasakytum.

55 *The Worst Journey in the World* (angl.).

Bet paskui jau vis dėlto bus per vėlu, tada nebebus laiko aptarinėti tokius dalykus, kaip Tu sakei pastarajame savo laiške. Bet nebėra laiko ilgai delsti, bent jau aš taip jaučiu, žodžiu, todėl klausiu: ar nori minėtosioms aplinkybėms, kurių, deja, nepašalinsi, pagalvoti, ar norėtum tapti mano žmona? Ar nori šito?" Matyt, tai turėjo reikšti: ar Tu tikrai šito nori?????? Ir vietoj vieno klaustuko jis, matyt, mielai būtų parašęs penkis.

Štai šitaip jis reto aiškumo akimirką pateikia Felicei sutuoktuvių sąnaudų ir būsimos naudos skaičiavimus: „Dabar pagalvok, Felice, kaip mus pakeis šeiminis gyvenimas, ką kiekvienas praras ir ką kiekvienas gaus. Aš prarasčiau savo baisią vienatvę ir gaučiau Tave, kurią myliu labiau už visus žmones. O tu prarastum savo ligšiolinį gyvenimą, kuriuo buvai beveik visiškai patenkinta. Prarastum Berlyną, tave džiuginančią kontorą, drauges, mažučius malonumus, perspektyvą ištekėti už sveiko, linksmo, gero vyro, prigimdyti gražių sveikų vaikų, – jei tik gerai pagalvotum, to Tu tiesiog trokšti. Tiek praradusi, – į tai jokiu būdu negali numoti ranka, – gautum ligotą, silpną, nedraugingą, tylų, liūdną, susikausčiusį, beveik beviltišką žmogų." Kas gi į tai išsyk neatsakytų „taip"? Pasipiršimas kaip sąžiningas prisipažinimas.

Vis dėlto Kafkai nesmagu, jis nujaučia, kad, net ir mėgindamas šimtais žodžių užglaistyti, pridengti savo klausimą, per daug užsimojo. Bet kartu žino, kad laiško viduryje iš tiesų paklausė Felicės. Jis vis abejoja, paskui įdeda laišką į voką – tenka pavargti, kol randa didelį, nes laiškas išėjo toks storas. Išėjęs į gatvę nesiryžta, per ilgai mindžikuoja, kol visi oficialūs pašto skyriai uždaromi. Staiga nebegali tverti – nori, kad laiškas jau kitą rytą būtų ant

Felicės stalo, skuodžia į stotį, kur dar galima įduoti skubų paštą į greitąjį Berlyno traukinį. Pakeliui suprakaitavęs, apimtas panikos, sutinka seną pažįstamą. Kafka mėgina atsiprašinėti, kad skubąs, nešąs laišką į stotį. Koks čia toks ypatingas laiškas, kurį turįs išsiųsti, – linksmai klausia anas pažįstamas. „Pasipiršimas“ – atsako Kafka pašnekovui juokiantis.

Birželio 8 dieną, kai Kafka pradėjo piršstis, dalyvaujant kaizeriui Vilhelmui II atidaromas 1916 metų olimpinėms žaidynėms pastatytas stadionas. Vokiečių statybininkai darbus baigė trejais metais anksčiau, nei planuota. Gal vis dėlto anksčiau viskas buvo geriau?

Per dvidešimt penktąjį valdymo jubiliejų penkiolikametis Brechtas dienoraštyje įrašo tokias eiles: „Jei vakare ir parklupsim / didvyrio mirties pakirsti, / geriausia paguoda bus mums / trispalvė plevenanti.“ Ir dar vienas posmelis: „Te vėjas joje dainuoja: / Pareigą tu atlikai! / Kritai kovoj susigrūmęs, / Vokietis tikras buvai.“ Įdomu.

Vupertalyje, Elberfeldo pusėje, ant sienų jau 1913-aisiais kabo penki Picasso paveikslai. Du 1907-ųjų natiurmortai – pas dailininką Adolfą Erbslöhą, 1901-ųjų „Motina ir vaikas“ – pas Julių Schmitsą, tų pat metų „Žmogus su paltu“ ir rožinio periodo akvarelė – pas bankininką Augustą von der Heydtą.

Karo padėtis dviejose Vienos šeimose. Arthuras ir Olga Schnitzleriai susikibo taip, kad net plunksnos laksto, savo dienoraščiui jis patiki, kad guli balkone kaip paralyžiuotas. Robertas Musilis birželio 10 dieną, po baisiai nemalonaus pasivaikščiojimo su žmona, rašo: „Martha prastai nusiteikusi, be jokio reikalo man priekaištavo, tai mane atšaldė. Tu mane paliksi. Tada nieko neturėsiu. Nusižudysiu. Paliksiu Tave.“ Ji jo nepaliko.

Bet užtat išėjo Leo Steinas. Po kelis mėnesius trukusių nesutarimų jis paliko butą Paryžiuje, Riu des Fliors 27 name, ten gyvendamas kartu su seserimi Gertrude buvo jį pavertęs pagrindiniu avangardo salonu. Čia nuolat lankėsi Piccaso, Matisse'as ir Braque'as, o *jour fixe* šeštadienių vakarais vykdavo didieji Paryžiaus kūrėjų susibūrimai. Tačiau svarbiausia, kad tas salonas jau buvo tapęs pirmuoju modernaus meno muziejumi pasaulyje. Visai mažoje erdvėje spraudėsi Picasso, Matisse'o, Cézanne'o, Gauguino ir visų kitų didžių Prancūzijos meistrų šedevrai, kuriuos Steinai pradėjo kolekcionuoti labai anksti ir labai įžvalgiai. Gertrude, kaip visad apsivilkusi rudą lininį maišą, sėdėjo tamsioje renesansinėje kėdėje taip, kad kojos būtų prie židinio; jai kaip visuomet buvo šalta. Greta stovintis jos brolis Leo ne vienai dešimčiai svečių aiškino, kaip jis supranta modernųjį meną. Svečiai: anglų aristokratai, vokiečiai studentai, vengrai dailininkai, prancūzai intelektualai, o dar ir Picasso su tuometine meiluže.

Ir tada kyla skandalas. Leo Steinas nebegali pakęsti sesers kubizmo pomėgio – o dar ir to, kad kartu su jais

gyvenanti Alice Toklas akivaizdžiai yra ne tik virėja, redaktorė ir sekretorė, bet ir jo sesers meilužė. Visa tai Leo Steinui svetima. Pasiėmęs gražiausius Renoiro, Cézanne'o, Gauguino paveikslus iš Paryžiaus jis bėga į pažadėtąją žemę ir įsikuria netoli Florencijos. Tuščiose vietose Gertrude iškart prikabinėja Picasso, Georges'o Braque'o ir Juano Griso 1912-ųjų ir 1913-ųjų kubistinių paveikslų. O šeštadieniais, salonų vakarais, vietoj Leo Steino dabar pasirodo Alice Toklas. Brolis ir sesuo, kurie bendromis jėgomis surinko svarbiausią kada nors per tokį trumpą laiką sukauptą modernaus meno kolekciją, daugiau vienas su kitu nebesikalbėjo. Leo iš Florencijos vis siunčia pasiūlymus susitaikyti. Bet Gertrude neatsako. Vėliau ji mėgina įveikti išsiskyrimą taip, kaip su psichikai per sunkiais išgyvenimais stengiasi susitvarkyti intelektualai. Ji rašo apie tai knygą. Pavadina ją *Du. Gertrude Stein ir jos brolis*[56]. Ir mano, kad taip juodu ant balto gali įrodyti savo savarankiškumą. Tačiau tuo ji, aišku, pirmiausia įrodė, kad niekada taip ir neįveikė išsiskyrimo su broliu.

Žurnalo *Neue Rundschau* birželio numeryje paskelbiamas dvidešimt penkerių metų autoriaus ir Manno mokinio Bruno Franko tekstas. Tema „Thomas Mannas – pastebėjimai po „Mirties Venecijoje". Greta išties išsamios novelės interpretacijos – svarbios gąsdinančią dabartį įvertinančios eilutės: „Kol dar buvo metafizika, būti didvyriu labai daug nereiškė. Bet dabar, kai po mumis nieko nejaučianti uola, o virš mūsų – tuščias dangus, kai iš tikėjimo teliko tik jo alkis, kai nebeturime ryšių ir esame numesti patys sau kaip

56 *Two: Gertrude Stein and her brother* (angl.).

iki mūsų turbūt dar nebuvo nė viena žmonijos karta, taigi šią akimirką pasirodo Thomas Mannas – ir tas rašytojas, budrus ir drąsus, eina į dievų visiškai nepažįstantį pasaulį.“ Na taip, Gustavas fon Ašenbachas kaip paskutinė didvyrio mirtis modernybėje.

Birželio 16-ąją tasai budrus ir narsus rašytojas su žmona Katia, ką tik grįžusia iš dar vienos sanatorijos, išvažiuoja trijų savaičių atostogų į Viaredžą Toskanos pakrantėje. Ten, viešbutyje „Regina“, padėjęs į šalį *Feliksą Krulį*, prie kurio kaip tik darbuojasi, iš tiesų imasi *Užburto kalno*, šį rašyti Bad Telce jam, regis, nesisekė. Siela – ir kalnai priešais ją – atsiveria tik prie jūros.

LIEPA

Atostogos! Egonas Schiele ir Austrijos sosto įpėdinis Pranciškus Ferdinandas žaidžia su geležinkelio modeliais. Prūsijos karininkai nuogi maudosi Zakrovo ežere. Frankas Wedekindas vyksta į Romą, Lovisas Corinthas ir Käthe Kollwitz važiuoja į Tirolį (bet į skirtingus viešbučius).

Alma Mahler bėga į Francensbadą, nes Oskaras Kokoschka padavė užsakus. Šis, ieškodamas paguodos, geria su Georgu Trakliu. Lietus be pragiedrulių. Savo viešbučių kambariuose visi beveik kraustosi iš proto. Tačiau bent tiek: Matisse'as Picasso atneša gėlių puokštę.

Liepos 10 dieną Kalifornijoje, Mirties slėnyje, užfiksuota aukščiausia ligi tol dokumentuota temperatūra – 56,7 laipsnių Celsijaus. Vokietijoje liepos 10 dieną lyja. Vos 11 laipsnių šilumos.

Tą liepą Bonoje užsimezga artimesnė Augusto Mackės ir jaunojo jo gerbėjo Maxo Ernsto draugystė. Macke netgi pasinaudoja Ernsto paskaitų konspektų sąsiuviniu kaip eskizų albumu, juodu sykiu organizuoja parodą „Reino ekspresionizmas“, kurią, neturėdami tinkamos galerijos, liepos 10 dieną atidaro Bonoje, „Cohen“ knygyne. Po knygyno langu antrame aukšte kabo didžiulis plakatas su visų parodos dalyvių įrašais. Maxas Ernstas išsyk pasirūpina ir reikalingu atgarsiu: pasirašęs slapyvardžiu, jis Bonos laikraštyje *Volksmund* paskelbia recenziją, pirmiausia giriančią jo bičiulio Mackės darbus, pati jo abstrakcijų forma „išreiškia sielos dalykus“. Tad 1913-aisiais visi ir visur kovoja dėl pasąmonės.

Susidomėjimas psichologija, transcendencija tiesiog sklando ore. Italas Giorgio de Chirico 1913 metais nutapo pirmąjį tikrą „metafizinį kraštovaizdį“, kaip jį pavadino Guillaume’as Apollinaire’as. Jis pavadintas „Piazza d’Italia“ ir vaizduoja... tuštumą. Žinant, kad de Chirico ilgai studijavo Miunchene, geltoni namai ir plačios gatvės leidžia pajusti, kad visa metafizika šio keisto, Graikijoje gimusio italo darbuose yra grynai miuncheniška. Šitaip klasicistinė Leo von Klenze architektūra tarp Rūmų sodo ir Vitelsbachų aikštės

1913 metais atsidūrė modernybės vidury. Bröklinas ir Klingeris buvo de Chirico meniniai tėvai, o Schopenhaueris ir Nietzsche – dvasiniai tėvai, o jie vienišo žmogaus vienatvę studijuojančiam de Chirico nebereikalingi. Juk pats žiūrovas neišvengiamai įtraukiamas į naujojo šimtmečio beprasmybę. Arba, kaip sakė pats de Chirico: „Meną išlaisvino modernieji filosofai ir rašytojai. Nietzsche ir Schopenhaueris pirmieji išdėstė didžią gyvenimo NeBūties prasmę ir kaip tą NeBūtį galima būtų paversti menu. Naujieji geri menininkai yra filosofiją įveikę filosofai." Todėl de Chirico perspektyvą – simbolinį orientyrą – priveda *ad absurdum*. Ir kaip tik dėl to jis Paryžiuje, Berlyne ir Milane greit tampa garbinamu orientyru ant vis labiau siūbuojančio pagrindo.

Nuo liepos 16 dienos Egonas Schiele atostogauja pas savo mecenatą ir rėmėją Arthurą Roesslerį Gaiggų name Altmiunsteryje, prie Trauno ežero. Apie savo atvykimą dailininkas pranešė ilgu laišku – jis atvyksiąs arba trečią, arba ketvirtą, arba penktą, arba šeštą. Bet neatvyksta. O šeimininkas pusvalandį eina iš stoties namo, šąla, geria arbatą su romu, o paskui romą su arbata. Lauke pila kaip iš kibiro. Vis dėlto Schiele pasibeldžia į terasos duris – jis atvažiavo kitu laiku ir iš kitur. Be to, ne vienas, o su Wally Neuzil, kurią šiandien pažįstame iš puikios akvarelės „Vali raudona palaidinuke", bet tuomet jos dar niekas nepažinojo.

Kitą rytą reikia pasiimti iš stoties bagažą. Roessleris klausia, koks konkrečiai jis būsiąs. Schielės atsakymas: tik būtiniausi daiktai. Paskui iš stoties pasiimama: šiek tiek drabužių, suskilę moliniai ąsočiai, spalvotai glazūruoti

kaimiški dubenys, tapymo ir piešimo reikmenys, Nukryžiuotasis. Visa tai Schiele išdėlioja svečių kambaryje – kad turėtų įkvėpimo dirbti. Bet paskui nė minutės nedirba. Jam daug labiau patinka klajoti po nuostabų Zalckamerguto kraštovaizdį. Mėgaujasi tuo, kad gali pabūti su drauge, mėgaujasi rūpestingu Roesslerio personalu. Šeimininkas tikėjosi, kad Schiele tapys ir vieną paveikslų paliks vasarnamio svetainei. Tačiau Schiele tiesiog netapo. Vieną rytą į Schielės kambarį užėjęs Roessleris mato dailininką, sėdintį ant grindų ir vis leidžiantį bėgiais ratu važiuoti prisukamą žaislinį traukinuką. Schiele perkelia iešmus, prikabina ir atkabina, imituodamas garsus. Jis tobulai gali mėgdžioti garvežio švilpuką, sukabinimą, manevravimą, metalo džeržgimą. Kviečia ir Roesslerį žaisti kartu. Reikia, kad kas nors naujoje stotyje pranešinėtų per garsiakalbį.

Londono laikraštis *Times* praneša, kad Austrijos-Vengrijos sosto įpėdinis Pranciškus Ferdinandas ožiuodamasis pasitraukė į pilį Bohemijoje prie Konopišto ir ten guli vaikų kambaryje ant grindų. Kiekvienam atėjusiam į svečius jis liepia atsigulus ant grindų padėti tiesti kitas linijas. Atseit imperatorius jau seniai apvilkęs psichiatrus liokajų apranga, kad šie nekrisdami į akis galėtų stebėti ir prižiūrėti Pranciškų Ferdinandą. Pranciškus Ferdinandas visą vasarą slepiasi savo pilyje, nori būti toli toli nuo Vienos – nuo keistuolio senojo imperatoriaus, o svarbiausia – nuo generalinio štabo viršininko Conrado von Hötzendorfo, vis mėginančio suduoti profilaktinį smūgį Serbijai.

Pranciškus Ferdinandas nebeapsikenčia ir apkalbų rūmuose. Vienoje visi buvo nusiteikę prieš jo ryšį su grafiene Sophie Chotek, mat toji nederėjo prie jo orumo ir, žinoma, luomo. Rūmai ją įsileido tik tuomet, kai moteris pažadėjo, jog nei ji, nei jos vaikai nepretenduos būti priimti į imperatoriškąją šeimą. Šitaip Sophie buvo pasmerkta likti šešėlyje. Nors Pranciškui Ferdinandui ji pagimdė tris vaikus, Vienoje visi jos vengė, jai netgi buvo uždrausta teatre ar operoje sėdėti šalia vyro imperatoriškojoje ložėje. Bet pasivaikščioti su juo aplink Konopišto pilį jai nebuvo uždrausta. Todėl mėgstamą kelią jos vyras jau iš pat pradžių pervardijo „Aukštuoju kryžiaus keliu". Vis dėlto, regis, Pranciškų Ferdinandą šalia žmonos Sophie ir trijų vaikų buvo galima pavadinti laimingu. Kadangi Vienoje jis, tiesą sakant, nereikalingas, sostinėje laikomas tūžmingu ir nesivaldančiu galios politiku, erchercogas yra tiesiog geras sutuoktinis ir tėvas. Jis ištisas valandas žaidžia su vaikais Bohemijos pilies soduose, ir didžiausias jo džiaugsmas, kai jie žino visų gėlių pavadinimus, – o gėlės vasarą suveši taip, kad praauga gėlynų ribas žyminčius krūmus. Kaimynystėje, Janovicų pilyje, gedi Sidonie Nádherný.

Picasso sunkiai sirgo. Bet liepos 22 dieną Eva Gouel rašo Gertrudei Stein: „Pablo jau vėl beveik sveikas. Kiekvieną dieną po pietų jis atsikelia. Henri Matisse'as kasdien užsuka pasiteirauti apie jį. Šiandien, atnešęs Pablui gėlių, prabuvo pas mus visą popietę." Išties gera įsivaizduoti, kad vienas iš dviejų svarbiausių to meto menininkų ateina aplankyti ligonio ir atneša puokštę gėlių. Nenuostabu, kad po poros dienų Picasso jau visiškai pasveikęs.

Robertas Musilis sunkiai neserga, bet gauna ligos lapelį, kad jam nereikėtų atlikti tarnybos Vienos aukštojoje technikos mokykloje ir turėtų laiko rašyti. Tad liepos 28 dieną dr. Pötzlis rašo naujas išvadas apie Musilį, kurį (prisimename) jau pusę metų gydo nuo „sunkios neurastenijos“. Žodžiu, Pötzlis rašo: „Stiprus vis dar išliekantis nervinis išsekimas reikalauja gerokai ilgesnio, nei iš pradžių manyta, laiko atsigauti, šiandien paciento nervams būtina, kad jis nedirbtų dar mažiausiai šešis mėnesius.“ Tad Musilis, remdamasis išvadomis, pasiprašo „šešių mėnesių atostogų“. Universitetas siunčia jį pas sveikatos žinybos pareigūną, ir dr. Blanka konstatuoja: „Jam stipri bendra neurastenija, kuri apima širdį (širdies neurozė)“. Neurastenija, apimanti ir širdį, – gražiau modernybės ligos neapibendrinsi.

Grafas Harry Kessleris liepos pabaigoje keliavo iš Paryžiaus į Berlyną su senuoju savo pulku dalyvauti didelėse gynybinėse pratybose Potsdame. Jis mėgo gyvenimą kazino ir kilmingųjų karininkų korpuse Potsdame, mėgo įprastas manevrų proga šventines vakarienes. Tad liepą Potsdame jis lankosi pas princesę Stolberg, kuri tačiau jam prisipažįsta „užaugusi miškų apsuptoje pilyje“ ir, deja, vis dar negebanti skirti prūsiškų uniformų. „Pasakiau: na, husarą nuo leibgvardiečio juk tikrai atskirsite. Ji atsakė: taip, bet labai sunku skirti generolą ir puskarininkį.“ Kessleris nieko daugiau nepriduria, tad turime patys susiprasti, kaip siaubinga, kad 1913-aisiais Prūsijoje iš tiesų dar būta princesės, neskyrusios generolo nuo puskarininkio.

Keletas puikiai pažįstančių tuos skirtumus – protinius, moralinius ir uniforminius – liepos 25 dieną, kai pagaliau nebelyja, išsirengia su Kessleriu prie Zakrovo ežero. O tiksliau: ponai majoras grafas Friedrichas von Klinkowströmas, nuo 1905-ųjų tarnaujantis Trečiajame gvardijos ulonų pulke, gimęs 1884 metais, leitenantas Thilo von Trotha, gimęs 1882 metais, irgi iš Trečiojo gvardijos ulonų pulko, ir rotmistras baronas Eberhardas von Esebeckas. „Kai atvykome į maudynių vietą prie atokios miško apsuptos pievos, staiga iš meldų, prie ežero, kur ketinome maudytis, išlindo plikutėlis Krosigkas". Grafas Friedelis von Krosigkas paskui su ponais von Trotha ir Esebecku nuogi pievoje bėgo lenkčių. „Kitame krante, šiek tiek į šalį, irgi maudėsi baltas siluetas." Baltas siluetas? Kažin, kas tai galėjo būti? Gal princesė von Stolberg, norėjusi patikrinti, kuo skiriasi generolai ir puskarininkiai? Ar Asta Nielsen per pertrauką tarp filmavimų Babelsberge?

Vyrų fantazijos, antra dalis: du svajų padarai po kelionės traukiniu – senasis šovinistas Oswaldas Spengleris neatostogauja, jis mąsto apie *Vakarų saulėlydį* ir apie visas tas moteris aplinkui. „Protinį bendravimą su moterimis ištveriu tik mažomis dozėmis. Net jei mergina tokia ribota, kokios būna moterų teisių gynėjos, ir tokia neskoninga, kokios būna menininkės." Jis vėl namie Miunchene, savo bute, ir šis jam atrodo šlykštus – labiausiai baldai: „Apie bet kurį baldą turi būti sprendžiama taip griežtai kaip apie Manet paveikslą ar renesanso statinį. Seni baldai tai ištveria. Naujų projektai atrodo kaip pirmas pirštų pamiklinimas." Paskui,

darsyk prisiminęs kelionę traukiniu, priduria: „Geri tik tie daiktai, kur tie iškvaišę stiliaus valakininkai neparodė ką „sugeba“ – lokomotyvai ir pan.“ Geležinkeliu tą vasarą važiuoja ir Gottfriedas Bennas. Kupė sėdinčios moterys priverčia šokteleti ir jo testosterono lygį. Apie tai, ką išgyveno važiuodamas greituoju traukiniu iš Berlyno Baltijos jūros link, jis mažoje užrašų knygelėje įrašo tokias didžias eiles: „Kūnai, vaikščioję nuogi / Ligi burnos nurudinti jūros.“ Ir toliau: „Vyriška ruduma metasi ant moteriškos: / Moteris yra kažkas vienai nakčiai. / O jei buvo gražu, tai ir antrai dar! / Ak! O paskui vėlei tas buvimas su savim pačiu![57]“ Tad Bennas, kaip ir Spengleris, ištveria buvimą šalia moterų tik mažomis dozėmis. Paskui jis vėl laimingas nusileidžia į savo vienatvės rūsį.

Imperatorius Pranciškus Juozapas ieško buvimo dviese. Už parankių su ponia Katarina Schratt jis eina per didelį Bad Išlio, kuriame atostogauja jau nežinia kiek metų, parką. O ir ponia Schratt yra jo palydovė nuo neatmenamų laikų, jie pažįstami iš tų dienų, kai dar buvo gyva Sisi. Ir vis dėlto, jo imperatoriškąja valia, ji niekada netaps meiluže, o bus tik palydovė. Šitaip juodu, o jų amžiaus skirtumas – trisdešimt metų, leidžia dienas kartu. Tačiau naktimis imperatorius pageidauja būti vienas. Bet jau anksti rytą, apie septynias, jis eina iš imperatoriškosios vilos pas ponią Schratt, į jos vilą „Felicitas“, kur jie drauge geria kavą. Paskui įsimaišo tarp poilsiautojų. Dažniausiai jo niekas neatpažįsta, nes atostogaudamas imperatorius ordinų nesegi, apsieina be

57 Vertė Kęstutis Navakas.

sargybinių ir atrodo panašus į kokį seną atžarų atsargos karininką. Jis labai nori būti paprastas. Deja, yra imperatorius. Tad niekur nesidėsi. Užtat rašo gražiausios kasdienybės laiškus poniai Schratt. Ak, skundžiasi sykį, kaip man skaudėjo nuospaudas, kai teko atsistoti per banketą ir pasakyti tostą Bulgarijos karaliaus garbei.

O pačiam Bulgarijos karaliui dabar rūpi visai kas kita. Liepos 3 dieną paaštrėja konfliktas tarp Serbijos ir Bulgarijos dėl Makedonijos teritorijų. Serbija paskelbia karą, turkai, graikai ir rumunai irgi stoja į kovą su Bulgarija. Antrasis Balkanų karas. Imperatorių Bad Išlyje kas valandą pasiekia naujos depešos. Tačiau jis visai nenori, kad tie Balkanų karštakošiai jam trukdytų. Jis eina pas ponią Schratt gerti arbatos.

Liepos 13-ąją Freudas su mylima dukra Anna išvyksta į Marienbadą atsigauti ir viduje sustiprėti didžiajai kovai per Ketvirtąjį tarptautinį psichoanalizės kongresą Miunchene rugsėjo pradžioje, kur vėl sutiks C. G. Jungą ir atskalūnus Ciuricho analitikus. Aišku, Marienbadas Freudui visai nepadeda. Nei nuo dešinės rankos reumatizmo, nei nuo depresijos. Jis rašo: „Vos galiu rašyti, čia buvo blogas laikas, oras šaltas ir drėgnas."

Liepos pabaigoje trumpam į Berlyną atvykęs Rilke muziejuje apžiūri neseniai rastą Amenchotepo galvą: „Stebuklas,

papasakosiu Tau“, – sujaudintas praneša laiške Lou Andreas-Salomé. Tai radiniai iš Jameso Simono finansuotos ekspedicijos Amarnoje. Išvydus skulptūrų grožį, visą miestą apima Egipto karštinė. Dienraštis *Berliner Tageblatt* apie Amenchotepą entuziastingai rašo: „Modernus drąsiausia šio žodžio prasme.“ Avangardui rekomenduojama: „Nulenkite galvą, futuristai!“ Else Lasker-Schüler, atėjusi į muziejų, iš susižavėjimo atsiklaupia, jos įsivaizduojamas princas Jusufas netrukus įgauna Amenchotepo IV, dar vadinto Echnatonu, bruožų. Bet didysis stebuklas – jo žmonos Nefertitės galva – kol kas guli muziejaus rūsyje. Kasinėtojai nusprendė iš pradžių gražiausio radinio neeksponuoti. Parodos rengėjai nujaučia, kad egiptiečiai iškart pareikštų pretenzijas į nuosavybę, jei būtų matyti viskas, kas buvo išgabenta iš šalies 1913 metų sausį. Tad Nefertitė liko saugykloje.

Tūkstantį metų gulėjusi po Egipto žeme, gali palaukti dar porą metų, kol visas pasaulis bus jai po kojomis.

Taigi, liepa, visi ilsisi, Rilke pasigavęs Egipto karštinę, turi šiek tiek pinigų ir neturi ką veikti. Galima būtų sakyti „akivaizdu“, kad jis rugpjūtį nori keletą dieną paatostogauti prie jūros. Tačiau „atostogos“ žmogui, kuriam kiekvieną mielą dieną visiems – mecenatėms ir savo superego – tenka teisintis dėl tikrų tikriausio dykaduoniavimo, skamba labai negražiai. Tad suprantama, kad rugpjūtį važiuoti į pajūrį Rilkei atrodo „lengvabūdiška“ (!). Lou palikęs Getingene, iškart iš Leipcigo jau rašo: „Man kilo lengvabūdiška mintis savaitės pabaigoje iš čia nuvykti aštuonioms dienoms prie

jūros (į Hailigendamą, ten, kur dabar Nostitzenai). Sako, ten gražios bukų giraitės, o prieš mano sielą staiga atsiveria jūra. Turbūt taip ir padarysiu."

Frankas Wedekindas tuo metu Romoje, jis liepos 8 dieną užbaigia *Simsoną*, pradėtą sausio 26-ąją. Į Romą išvyko pabūti vienas ir atsigauti po sumaišties, kilusios uždraudus jo pjesę „Lulu". Nimfomanė, griaunanti vyrų pasaulį, – to būti negali. Vis dėlto Wedekindas nujaučia, kad sukūręs „Lulu" jis XX amžiui sukūrė naują heroję. Dabarties gėdą jam užglaisto praeities herojai – Romoje jis skaito Goethės *Kelionę į Italiją*, Burckhardto *Renesanso kultūrą Italijoje*, apžiūrinėja Siksto koplyčią. Cenzūros žinybos atstovai Miunchene būtų trynęsi akis iš nuostabos, kokios didžiaburžuazinės šio ramybės drumstėjo ambicijos. Štai savo žmonai Tilly Wedekind jis rašo: „Gražiausia, ką čia ligi šiol patyriau, buvo pasivaikščiojimas po Palatino kalvos griuvėsius." Bet paskui ją įspėjo: Roma visiškai užmigusi, nei teatrų, nei varjetė. „Savo tikslams geresnės Romos negaliu ir norėti. Jei trokšti drauge turėti malonumą, turbūt verčiau važiuoti į Paryžių." Mat tai reikėjo išaiškinti kartą ir visiems laikams – lyg tyčia iš Romos: „Paryžius – gražiausias miestas pasaulyje, paskui Roma, o tada jau Miunchenas."

Lovis Corinthas „Mėnesienos" viloje Tirolyje leidžia laiką su vaikais, žmona ir motina. Jis vis dar ne iki galo pasveikęs po insulto, bet čia, Griodnerio slėnyje, Sankt Ulriche, pamažėle pasijunta geriau. Lyja taip smarkiai, kad Corinthas beveik ne-

gali tapyti lauke. Todėl šeimai tenka pozuoti. Iš pradžių tapo pats save, tautiniu šio krašto kostiumu, žaliu languotu lininiu žiponu ir plunksna papuošta skrybėle (jis jau vėl atrodo piktas niurzga). Paskui savo žmoną Charlottę – irgi kaip tirolietę. Dažus drebia ant drobės storai, tarsi norėdamas pademonstruoti, kad vėl gyvas. O jei jau lauke pasaulis skęsta rūke ir lietuje, raudoną, žalią spalvas, šviesą į savo darbus jis įlies per tautinius drabužius. Sūnus Thomas nenori būti tapomas, o netrukus į pensiono lovą jį parguldo gripas.

Rytinį paštą iš Berlyno Corinthas priima kaip „maną dykumoje". Visuose tuose laiškuose dažniausiai rašoma apie didįjį konfliktą Berlyno Secesijoje, neatslūgstantį nuo tada, kai paveikslų pardavėjas Paulis Cassireris buvo išrinktas pirmininku. Į kitą parodą jis nepaėmė visų trylikos už jį nebalsavusių menininkų, dėl to kilo didelių nesutarimų. Dabar, nors sąjunga ir priklauso aplink Corinthą likusiems secesionistams, „ribotos atsakomybės bendrovę", kuri yra parodų patalpų Kurfiurstendamo 208/209 savininkė, kontroliuoja Cassireris ir Liebermannas. Tad aplink Corinthą susibūrusiai draugijai norint įgyti patalpas ir pelnyti šlovę tektų statytis naują pastatą. Tirolyje, sužinojęs apie mintį, kad statyti turėtų Peteris Behrensas – AEG pastatus, lempas ir stalus kuriantis architektas ir dizaineris, Corinthas pripažįsta: nors ano ir nemėgstantis, bet matantis, kiek padėtų laimėti įvaizdis, nes Behrensas esąs „modernus". Tačiau čia, Tirolyje, nuolat pliaupiant lietui, jam tų visų ginčų tolimoje tėvynėje, tiesą sakant, tikrai reikia mažiausiai. Jis „su šiurpu" galvoja apie Berlyną ir ištisas dienas skaito Bernhardo Kellermanno knygą *Tunelis* – metų mokslinės fantastikos bestselerį, kuriame pasakojama apie požeminę

jungtį tarp Europos ir Amerikos žemyno. Corinthas parašo trumpiausią ir glausčiausią metų recenziją: „Gera knyga, aš irgi norėčiau į Ameriką." Bet tai nepadeda – rugpjūtį Corinthui teks grįžti į Berlyną.

Käthe Kollwitz su vyru Karlu irgi Tirolyje, nesutarimai nesiliauja, pila kaip iš kibiro, negalėdami išeiti į išlaisvinančią gamtą, juodu atbukę sėdi pensiono kėdėse ir yra didžiai nelaimingi drauge. Po vasaros atostogų ją ištinka „didelė depresija". Jai kyla mintys apie savižudybę, kamuoja neviltis dėl savo gyvenimo ir meninės kūrybos, ji nepatenkinta pirmaisiais plastikos bandymais. Tada ir klausia savo dienoraščio: „Aš ir Karlas?". Atsakymas: „Stiprios meilės aš apskritai nepažinau."

Karlas jos nebedomina. „Vis toks pat, kiekvieną jo niuansą jau pažįstu, suglebusio juslingumo tai nebejaudina. Reikėtų gauti visai kitokio maisto, kad vėl pajustum didelį apetitą." Va toks Käthės Kollwitz ilgesio išpažinimas ir laisvės pareiškimas 1913-ųjų vasarą. Paguodos ji ieško vis skaitydama Strindbergo dramas: laukinė kitos lyties neapykanta, bukas buvimas kartu, jai tas padeda, ji nesijaučia viena. Papasakoja apie tai sūnui, sako, kad Strindbergo turinys – poros, kurios „draskosi nekęsdamos". Kollwitz tarsi atbukusi sėdi prie lango, žvelgia į lietų, o dienoraštyje rašo: „Vasara eina, o aš jos nė nejuntu."

Vienoje Oskaras Kokoschka padavė sutuoktuvių su Alma Mahler užsakus. Jie bus paskelbti liepos 19 dieną Dioblin-

go rotušėje – tame rajone gyvena nuotakos tėvai. Jis nuėjo pas Carlą Mollį ant Hoe Varte kalvos prašyti Almos rankos. Tėvas neprieštaravo. Tačiau liepos 4 dieną apie Oskaro planus sužinojusią Almą apėmė panika, ji susikrovė lagaminą ir spruko į Francensbadą. Kokoschka ją vejasi, dar randa stotyje, rėkia virpėdamas, jai tenka atidaryti langą, Kokoschka įgrūda autoportretą, prisako pasikabinti jį viešbučio kambaryje, kad tas apsaugotų nuo visų kitų vyrų. Vos tik ji spėja išvažiuoti, jis jau siunčia iš paskos pirmąjį laišką: „Prašau, Almužėle mano, į nieką nežiūrėk, vyrai ten visad į tave spoksos." Ir dar: „Ko gi tu nusijuokei, kai pasakiau „pasveik!"? Aš taip būčiau norėjęs dar tavęs paklausti, bet tu jau nuvažiavai." Tikrai, kažin, ko ji juokėsi? Matyt, per tą nedaugelį šviesių jų santykių akimirkų (kurios buvo tamsiausios) Alma pajuto, kad kartu jiedu negalės pasveikti, nes jų meilė buvo kaip liga. Arba, kaip kitame laiške išdėstė pats Kokoschka: „Man, pavyzdžiui, nejauku, kad tave čiupinėja kažkoks nenaudėlis daktaras, o patarnautoja mato dar ne visai apsirengusią ar netgi lovoje ir taip toliau." Ji visus tuos laiškus pakenčia, gal netgi jais mėgaujasi, tačiau iš Francensbado rašo, kad grįš tik tada, kai jis pagaliau bus užbaigęs savo šedevrą. Pavadina jį „minkštaklyniu", jis esą dar ir „sužydėjęs". Įpykęs Kokoschka tučtuojau vyksta į Francensbadą – pasiekęs viešbutį Almos neranda. O virš lovos kabo ne jo autoportretas, kaip buvo prisakęs. Jai grįžus iš pasivaikščiojimo, jo jausmai prasiveržia lyg audra. Jis niršta ant Almos, būgnija kumščiais į lovą, o paskui šoka į paskutinį Vienos traukinį. Vestuvių diena ateina ir praeina. O tada – jos viešbučio kambaryje dar tvyro Kokoschkos prakaito kvapas – taktikė Alma rašo laišką į Berlyną. Jai

rūpi, ką ji peštų iš Walterio Gropiaus – ankstesnio rimto ir griežto mylimojo, kuris nusivylęs pasitraukė, parodoje „Secesija“ pamatęs dvigubą Kokoschkos ir Almos portretą. Taigi, liepos 26 dieną Alma jam rašo: „Aš turbūt ištekėsiu – už Oskaro Kokoschkos, giminingos mums sielos, bet su tavimi liksiu susaistyta visą amžinybę. Parašyk man, ar esi gyvas ir ar tas gyvenimas yra vertas gyventi.“

Kokoschka dar nenujaučia, kad Alma jau vėl užmetė meškerę. Jis Vienoje dar iš paskutiniųjų tapo. Bet jam irgi kyla klausimas, ar tasai gyvenimas tikrai vertas gyventi. Jis tapo bendrą portretą didžiulėje drobėje. Tapo šedevrą. Galbūt nuo to, kad nepultų į neviltį, tą liepą Vienoje jį gelbsti tik svečias. Juk, palyginti su Georgu Trakliu, Kokoschkos sielai dar ne taip blogai. Traklis laikinai gyvena Vienoje, Štiftgasės 27 name, tarp alkoholio ir svaiginimosi kvaišalais Vienoje ėmėsi neapmokamos tarnybos, lyg tyčia, Karo ministerijoje apskaitininku. Absurdiškesnės veiklos Georgui Trakliui negalėtum įsivaizduoti. Ištveria tik kelias dienas. Tačiau, kol dar nemetęs tarnybos, vos tik baigiasi darbas, vogčiomis ateina į Kokoschkos dirbtuvę. Šis stovi prie drobės neramiai virpėdamas, paniręs į pašėlusius vidinius sapnus apie Almos neištikimybę, burnoje – cigaretė, delne – dažai, tapo teptuku ir dešiniu smiliumi. Už jo ant alaus statinės sėdintis Traklis valandų valandas ritinėjasi pirmyn ir atgal, pirmyn ir atgal. Kiekvieną kitą tai būtų išvarę iš proto. Bet iš proto išsikrausčiusį Kokoschką tai ramina. Retsykiais iš Traklio kampo atsklinda bukas dūzgimas, jis ima deklamuoti savo eilėraščius, kalba apie varnas, pražūtį, puvėsius ir pabaigą, apimtas nevilties šaukiasi savo sesers, paskui vėl panyra į amžiną tylą, vėl nebylus ritinėjasi pirmyn ir atgal, pirmyn ir atgal. Kol Kokoschka tapo dvigubą

portretą, Traklis ateina kasdien. Tai jis pavadina paveikslą: „Vėtra“. Viename Traklio eilėraštyje „Naktis“, sukurtame tomis painiomis dienomis Vienoje, sakoma: „Auksu dega aplinkui / Tautų laužai. / Per juosvas uolas / Ritas mirties ištroškęs / Liepsnojantis viesulas.[58]“ Tad vėtra Alma dirbtuvėje ir ant molberto tebėra liepsnojantis viesulas, bet tikrame gyvenime ji ima rimti. O gal yra visai kitaip: kadangi Kokoschka pertemptais nervais jautė, jog Alma slysta jam iš glėbio ir stengiasi išsaugoti atstumą, kadangi jų simbiozinė meilė susidrumstė, jis ir geba nutapyti jųdviejų paveikslą, tapsiantį tikru menu, o ne meilės įrodymu. Tik tuomet, kai Alma buvo pavadinta „Vėtra“, tik priskyręs nuotakai tai, ko taip greit nebelieka, priskyręs vėjo lakumą, Kokoschka apskritai gali regėti jos atvaizdą. „Vėtros“ vesti juk negali. Tegali ją tapyti.

Maxas Liebermannas tapo Peterio Behrenso portretą. Didysis to meto formos genijus čia panašus į apkūnų jaukų advokatą.

58 Vertė Sigitas Geda.

RUGPJŪTIS

Tai čia šimtmečio vasara?

Kad ir kaip ten būtų, tą mėnesį Sigmundą Freudą ištinka silpnumo priepuolis, o Ernstas Ludwigas Kirchneris yra laimingas. Imperatorius Pranciškus Juozapas eina į medžioklę, o Ernstas Jüngeris, vilkėdamas žieminiu paltu, ištisas valandas sėdi prikaitusiame šiltnamyje. Musilio „Žmogus be savybių“ prasideda neteisinga informacija. Georgas Traklis mėgina atostogauti Venecijoje. Schnitzleris irgi. Raineris Maria Rilke leidžia laiką Hailigendamo pajūrio kurorte ir priima viešnią. Picasso ir Matisse'as kartu jodinėja. Franzas Marcas dovanų gauna romią stirnaitę. Niekas nedirba.

Hailigendame, viešbučio terasoje, Raineris Maria Rilke tomis dienomis pamažėl nusimauna tamsiai pilkas pirštines ir vangiai paima greta jo moką geriančios Helenės von Nostitz ranką. Ji žvelgia jam į akis, švelnias, tamsiai mėlynas, dėl jų gelmės damos pamiršta visas kitas jo veido dalis. Rilke Getingene buvo pas Lou Andreas-Salomé, kaip tik tuo metu jį pasiekė Helenės laiškas, kuriame ji prašė atvykti. Nustebindamas visus aplinkinius glaudžiu neperprantamu simpatijos ir pavyduliavimo raizginiu, Rilke sutinka. Jis, kaip rašo iš Getingeno, nuo tylėjimo drauge, kalbų, ginčų, kamavimosi, skaitymo, tylėjimo išsekusiai Lou sykį prigulus, jaučia „stiprų jūros oro poreikį“. Tačiau atvykęs į Hailigendamą Rilke patenka į margą žirgų lenktynių šurmulį, hipodromas ant neaukštos kalvos tarp Hailigendamo ir Bad Doberano kviečia į dideles tradicines žirgų lenktynes. Hailigendamo viešbutis perpildytas prašmatnios miestiečių publikos ir stambių žirgynų savininkų, šiems stojantis pilvas vos nesuplėšo aptempto dubleto. Visur arklių traukiami vežimai, moterys didžiulėmis skrybėlėmis, veiklus šurmulys, pokalbiai apie statymus, kiek girdėjo, didysis favoritas šiandien esąs Bepo. Vis dar neatsigavęs Rilke viešbučio registratūroje paprašo popieriaus laiškams.

Jis ketinąs, kaip paskubomis rašo Helenei von Nostitz, vėliausiai po pusvalandžio vėl išvažiuoti. Kai pasiuntinukas atneša laiškelį į kambarį, ji su vyru kaip tik kivirčijasi dėl to, kam pasikvietusi tą poetą. Perskaičiusi Rilkės raudą ji greit

apsirengia ir skuba pas jį, randa kurhauze, baltu kostiumu, bet visų pirma – „pilką ir išblėsusį“. Lauke, išaugdami į galingus juodus kalnus, dūksta debesys. Nuo jūros pakyla stiprus vėjas, damos tvirtai laiko skrybėlaites, į orą pakyla pirmieji nuo aukštų bukų nuplėšti apvytę lapai.

Helene von Nostitz įsikibusi Rilkei į parankę energingais žingsniais išsiveda jį iš kurhauzo siauru takeliu pro naujai pastatytus kotedžus, sveikinasi linkčiodama dešinėn ir kairėn, visi eina kiek sulinkę prieš stiprų vėją, paskui Helene ir Raineris pasiekia bukų giraitę. Jiems einant toliau aplinkui vis tyliau, vėjas rimsta. Už jų, virš Brunshaupteno, pro debesis skverbiasi saulė, nužerdama pakrantę šviesa. Čia į Baltijos dangų galingai stiebiasi bukai, sūdrus vėjas iki lygumo nušveitė kamienus, pakeldamas lajas į viršų. Medžiai, nors auga jau ne vieną dešimtmetį, atrodo tokie nekalti. Kaip jie taip geba? Rilkei atrodo, tarsi judėtų tarp milžiniškų kojūkų. Medžiai, keliantys žvilgsnį į aukštybes, toliau nuo žemiško apsamanojimo ir kelmų. Atsirėmęs į kamieną atsikvepia. Į jį padrąsinamai žiūri Helene von Nostitz, tačiau Rilke mato tik mėlyną jūrą, mirguliuojančią tarp medžių kamienų, tai šen, tai ten mažutė putų karūna, o šiaip mėlyna mėlyna mėlyna.

Vėliau, vėl nusileidęs ant žemės, jis rašo Lou Andreas-Salomé: „Čia seniausias Vokietijos jūros kurortas, simpatiškas dėl miško prie jūros ir dėl klientūros – beveik vien aplinkiniai dvarininkai.“ Laiškas netikėtai vėsus, turint galvoje neseniai tarp Rilkės ir Lou įsiplieskusį ryšį, sode Getingene jie tik susiėmė rankomis, tarsi atnaujindami seną sąjungą. Paskui išsiskiria – Lou nusprendė Geingene atidaryti psichoanalizės kabinetą. O Rilke – pamėginti atostogauti. Bet, regis, jis kaip visuomet jaučia didelį spau-

dimą būti truputį kenčiantis, tarsi Lou niekad neturėtų matyti, jog jis galįs būti laimingas ir be jos. Tai tūkstančių jo laiškų tolimoms globėjoms ir gerbėjoms pagrindas. Tad jis *Baedeker* kelionių žinyno stiliumi parašo dar keletą eilučių apie Hailigendamą 1913-aisiais: „Didysis hercogas čia turi savo vilą, šiaip yra tik kurhauzas su gražia kolonada, viešbutis ir bene dešimt vilų, viskas dar nepagadinto, gero prasidedančio XIX amžiaus skonio. Žmonės iš savo dvarų suvažiuoja puikiausiais kinkiniais, taip prie jūros susidaro nuostabūs įdomūs reljefai. O miškuose ir netgi pakrantėje daug tylos, apskritai..." – čia skaitytojas mano, kad Rilkei pabaigoje praslys koks susižavėjimą išreiškiantis ar bent jau teigiamas būdvardis, tačiau jam, šitam laimės rizikos valdytojui, vos pavyksta išsisukti, tad jis rašo: „... apskritai tinkama vietelė".

Kaip gaila, kad ir čia jis nepajėgia savęs nevaržyti. Rilkei, aistringai mylinčiam švelnią nelaimę, tam aukštajam neišsakomų dalykų žyniui, tikriausiai ir rojus būtų buvusi tik „tinkama vieta". Tačiau jis negali paneigti, kad jam vis labiau patinka Hailigendame, dar ir dėl to, kad orai čia geresni nei kitur Vokietijoje, jūros vėjas vis išvaiko debesis, ir Rilke pakrantėje mato gražiausius plevenančių apdarų ir impresionistinių grupinių paveikslų spektaklius. Sėdėti paplūdimio kėdėje užsikėlus koją ant kojos, skaityti Goethės arba to jauno, jį visiškai pavergusio karštakošio Werfelio eilėraščius – štai kas Rilkei gera.

Žodžiu, jam vis labiau patinka, bet ne tiek dėl Helenės von Nostitz, kuri, kaip ir visos jo moterys, iš tolo atrodė labai viliojanti, o iš arti – reikalaujanti ir tampanti nervus. Bet, žinodamas, kaip pabėgti nesupančiotam jos pavydo, jis pareiškia: „Man dabar būtinai reikia pas nepažįstamą-

ją." Ponui von Nostitzui, kuriam žmonos apsižodžiavimai su tuo keistuoliu poetu buvo krislas akyje, tuo jo noru turbūt apsidžiaugė. Tad grįžęs į savo kambarį Rilke mėgina – visiškai rimtai – užmegzti antgamtinį ryšį su savo „nepažįstamąja".

Su ta dama artimiau susipažino per seansus Duine, dalyvaujant ir Marie von Thurn und Taxis, tuomet ta nepažįstamoji skyrė jam užduotį: Tolede nuo tilto į vandenį mesti žiedą arba raktą. O kadangi jis vis tiek pagaliau norėjo nuvykti į Ispaniją, į šią užduotį pažiūrėjo labai rimtai ir leido kunigaikštienei apmokėti kelionę pirmąja klase. Neramus ir nepigus Rilkės gyvenimo būdas tarpo nuolat finansiškai remiamas stiprių damų ratelio – kad šios neprarastų nuotaikos, jis su kiekviena iš jų pradėdavo intensyviai susirašinėti, kasdien į Vidurio Europos pilis ir viešbučius siunčia po kelis melsvo balandžio spalvos laiškus. Jis siekia pinigų, supratimo, simpatijos, žmonos. Aišku, tai jį ir baugina – ne pinigai, ne supratimas ar simpatija, visa tai jis mielai priimdavo. Baugina tik žmona. Jau verčiau laiškais laikyti ją švelniu atstumu nuo savęs. Čia jis buvo Vokietijos čempionas. Kaip ir dabar, Hailigendame. Rugpjūčio 1 dieną jis rašo vieną didžiųjų laiškų – Sidonie Nádherný, mat nusišovus broliui ją baigia pasmaugti gedulas. Rilke džiovina jos sielos ašaras parkeriu lyg tauraus audinio nosinaite ir pataria gedulą paversti praktiniais veiksmais: tegu ji skambina fortepijonu Beethoveną, tai padėsią – „dar šį vakarą".

Tada vėl grįžta prie savo antgamtinio ryšio. Deja, nežinome, ką nepažįstamoji liepė Rilkei Hailigendame. Šiaip ar taip, kai Helene von Nostitz išvažiuoja, jis ten dar pasilieka. Tačiau priežastys veikiau gamtinės nei antgamtinės: mat jis sutiko Ellen Delp, vieną iš tų, kurias Lou Andreas-Salomé globoja

kaip dukras, jauną Maxo Reinhardto teatro aktorę, poilsiavusią netolimame Kiūlungsborne. Vos spėjo Helene traukiniu išvykti į Bad Doberaną, jis rugpjūčio 14 dienos popietę jau rašo: „Mieloji Lou dukra, atvykau paduoti Jums rankos.“ Jis taip ir padaro. Toli nuo pažįstamų ir visuomenės normų čia, Hailigendame, Rilke ir Ellen Delp turi viską, ko reikia beveik nekomplikuotam romanui. Pirmąsyk pasivaikščiojęs su ja po aukštais bukais jis rašo tokias eiles:

Už kaltės nepažįstančių medžių

Už kaltės nepažįstančių medžių
Senoji nelemtis iš lėto lipdo
Savąjį nebylų veidą.
Raukšlės tempiasi į ten...
Ką paukštis čia suklykia,
Skausmo trūksniu ten išsprogsta
Ant sukepusių būrėjo lūpų.

Ak ir greit pamilsiantys
Šypsos viens kitam, dar sudie neištarę,
Virš jų kyla ir leidžias dalia,
Nelyg spiečiai žvaigždžių,
Nakties užkerėta.
Ji dar nesiekia jų patirties,
Ji dar plevendama
Gyvena dangiškam vyksme
Pavidalu lengvu[59].

59 Vertė Lanis Breilis.

„Greit pamilsiantys“! Dar viena būsena, kuria mėgaujasi Rilke. Labiausiai jis vertina „jau mylėjusių“ būseną. Nes tada nebereikia stengtis, tereikia rašyti laiškus. Tarpinės būsenos – ją dažniausiai vadina dabartimi, meile, netikrumu – Rilke nevertina, ji jam per sunki. Tačiau čia, Hailigendame, po kaltės nepažįstančiais medžiais, jis, regis, jaučiasi laisviau nei paprastai.

Dažniausiai jis savo „rytmečio Ellen“ skaito eilėraščius, visų pirma Franzo Werfelio, juodu eina prie jūros, Rilke leidžia švelniam Baltijos vėjui slysti tarp ilgų plonų pirštų. O paskui jie, matyt, iš tiesų eina į jo kambarį. Kitą dieną Ellen poetui į kambarį atsiunčia rožių. O jo padėka rašalu melsvame popieriuje: „Rožės gražios, gražios, turtingos, o kai žiūri į jas štai taip stovinčias, liaupsina tavo paties širdį, neišmatuojamą. Raineris.“

Didinant kariuomenę, visoje Austrijoje-Vengrijoje prasideda pabėgėlių nuo karinės prievolės paieška. Štai rugpjūčio 22 dieną policija įdeda skelbimą apie ieškomą asmenį: „Hietleris (!), Adolfas, paskutinė gyvenamoji vieta – vyrų bendrabutis, Meldemano gatvė, Viena, dabartinė buvimo vieta dar nežinoma, aiškinamasi toliau.“

Graži 1913 metų rugpjūčio diena. Arba: „Virš Atlanto tvyrojo minimalaus slėgio zona, ji slinko į rytus virš Rusijos išsiplėtusios maksimalaus slėgio zonos link ir dar nerodė jokių ženklų, jog bandys apeiti ją iš šiaurės. Izotermos ir izoteros darė savo. Oro temperatūros prideramai lygiavosi į

metų vidurkį, į paties šilčiausio ir paties šalčiausio mėnesio temperatūrą bei periodiškus mėnesinius temperatūrų svyravimus. Saulės ir Mėnulio tekėjimas ir laida, Mėnulio, Veneros fazės ir Saturno žiedo fazės bei daugelis kitų svarbių reiškinių atitiko astronominių kalendorių prognozes. Vandens garai ore buvo beveik visiškai išsisklaidę, oro drėgmė menka. Vienu žodžiu, buvo graži 1913 metų rugpjūčio diena, ir ši frazė, nors ir yra truputį senamadiška, gan tiksliai nusako padėtį.[60]" Šiais žodžiais Robertas Musilis pradeda savo *Žmogų be savybių*. Greta Prousto, parašiusio *Prarasto laiko beieškant* ir Jameso Joyce'o, parašiusio *Ulisą*, tai trečiasis modernybės klasikas, pritvinkęs sprogstamosios 1913 metų galios.

Tačiau koks oras iš tiesų buvo tomis 1913-ųjų rugpjūčio dienomis Vienoje? Dienraštyje *Neue Freie Presse* rugpjūčio 15 dieną pasirodo išsamus straipsnis su iškalbinga antrašte „Nesibaigiantis blogas oras". Jame baronas dr. O. von Myrbachas, pagal pareigas – Centrinės metereologijos stoties asistentas, labai paguodžiančių naujienų neturi: „Kaip ir reikėjo baimintis, šiemetiniai vasaros orai iš esmės ir toliau laikosi tokie, kokie buvo nuo pat pradžių. Tiesa, tapo kiek švelnesni. Tačiau tai dar nelabai ką sako, nes vasaros pradžia buvo tokia neįprastai bloga, kad ir tolesnę ją, nors pagerėjusią, vis dar reikia vadinti prasta." Tai reiškia: 1913-ųjų rugpjūčio dienos nebuvo gražios. Ne, vyraujanti vidutinė temperatūra Vienoje – 16 laipsnių. Tai buvo šalčiausias rugpjūtis per visą XX amžių. Gerai, kad žmonės 1913-aisiais to dar nežinojo.

60 Vertė Teodoras Četrauskas.

Franzas Marcas su žmona išvažiavo į svainio dvarą Gendrynėje, Rytprūsiuose. Nupiešęs dešimtis arklių paveikslų ir piešinių, Marcas dabar pats sėda į balną. Išliko graži to rugpjūčio nuotrauka, vaizduojanti, kaip Marcas jodinėja su svainiu Wilhelmu. Kokia žirgo – širmio – laikysena, ant jo sėdo arklių užkalbėtojas! Sėdi beveik nedrįsdamas spausti žirgo šlaunimis – vien iš didžios pagarbos gyvulio elegancijai. Išvažiuojančiam Franzui Marcui Wilhelmas padovanoja prijaukintą stirną. Stirna traukiniu išsiunčiama į Zindelsdorfą, ištveria kelionę ir pavadinama Hani (nepainiokite su taip pat pavadinta Zindelsdorfo kate), gyvena sode. Kad nereikėtų visai vienišai žingsniuoti po pievą priešais Marco ateljė, Hani netrukus gauna palydovę – stirną vardu Rut. Sužavėtas rudo, baugštaus jų grožio, Marcas vis piešia abu gyvūnus kaip rojaus simbolius.

Rugpjūčio 16 dieną „Ford“ automobilių fabrike Detroite pirmą sykį paleidžiamas konvejeris. 1913-aisiais ūkiniais metais „Ford“ pagamina 264 972 automobilius.

Kai Alma Mahler Francensbade praleido vestuvių terminą, Kokoschka toliau tapė „Vėtrą“, o paskui, nevilties apimtas, ėmėsi juodų dažų, ketindamas visą savo dirbtuvę paversti karstu. Bet tada grįžo Alma, ir juodu vėlei vienas kitam neatsispyrė. Rugpjūčio 31-ąją, jos gimtadienį, jie švenčia viešbutyje „Tre Croci“ Dolomitų kalnuose, netoli Kortina d'Ampeco. Kitą dieną ankstų rytą išėję į tankų mišką,

juodu proskynoje pamato žaidžiančius jaunus arklius. Kokoschka, nors ir paniškai bijo vienatvės, liepia Almai grįžti ir išsitraukęs pieštukus tarsi apkvaitęs puola piešti arklių. Priėję jauni arkliai ėda jam iš saujos, trina gražias savo galvas jam į rankas.

O ką veikia Golo Mannas? Jo mama Katia Mann įrašo užrašų knygelėje apie „Jaunystę Vokietijoje":

„1913 metų vasara. Golo dabar plepa daugiau nei Aisi. Dažnai ištisomis dienomis protingo žodžio nepasako, o šneka vien pakylėtas nesąmones, apie visokius savo draugus, apie Hofmannsthalį ir Wedekindą, apie Balkanų karą, suplakdamas nuogirdas ir išsigalvojimus, tad tenka rimtai jį sudrausminti... Mėgstamiausias vaikų žaidimas yra diriguoti per šią vasarą gausius karinius koncertus. Golo tai daro neapsakomai juokingai, baisiai raukydamasis, minkštais iš apačios keliamais *piano*, o kadangi jis niekada nėra matęs tikro kapelmeisterio, man tai nesuvokiama." Golo, Thomo Manno sūnus, tada buvo ketverių. Iš kurgi jis visa tai turi?

Koks tėvas, toks ir sūnus: Vokietijoje 1913 metais *ius sanguinis*, kilme, grindžiama naujoji pilietybės teisė.

Per vasaros atostogas Ernstas Jüngeris nuobodžiauja Rėburge prie Šteinhudės ežero – tėvų viloje Brunenštrasėje, aukštai ošia seni ąžuolai, žvilgsnis siekia toli. Tačiau

Jüngeris jaučiasi įkalintas tarp tų visų bokštelių ir erkerių. Visame dideliame name pagal kapitalizmo pradžios madą vyrauja tamsios medienos plokštės, vitražų langai beveik nepraleidžia šviesos. Durų staktos puošniausiai išdrožinėtos. Medžioklės kambaryje visuomet prietema, langai visiškai užtapyti – ant jų maurojantis briedis ir tykanti lapė, čia sėdėdamas su draugais tėvas rūko storus cigarus ir viliasi, kad pasaulis liks už uždarytų durų. Ernstas Jüngeris jaučia, kad šitame kambaryje uždus, išsitiesęs ant savo lovos, viršuje, pastogėje, vėl skaito apie ekspedicijas į Afriką. Lyja. Tačiau vos išlindusi saulė visa savo vasariška jėga per kelias minutes lauke įkaitina orą. Jüngeris atidaro langą, jo tėvai iškylauja. Sode sunkūs vandens lašai dar kelias minutes rieda į žemę nuo kietų didžiulių rododendrų krūmų lapų. Jis girdi, kaip jie teška. Pliumpt, pliumpt, pliumpt. Šiaip tą rugpjūčio vidudienį mirtinai tylu. Aštuoniolikmetis Ernstas, nusileidęs plačiais tamsiai rudais laiptais iki drabužinės, jos gilumoje ieško savo storo žieminio palto, to, pamušto plonu kailiu. Iš skrybėlių lentynos dar pasiėmęs kailinę kepurę išsėlina iš namų. Lauke tvanku, 31 laipsnis Celsijaus. Jüngeris eina siauru keliuku tarp rododendrų krūmų į šiltnamius. Čia jo tėvas augina tropinius augalus ir daržoves. Jüngeris atveria agurkų šiltnamio duris, į jį tvoksteli susikaupusi kaitra. Įėjęs ir greit uždaręs duris iš vidaus, užsideda kepurę, užsivelka paltą ir atsisėda ant medinio suolelio šalia gėlių puodų. Susipynę agurkų ūgliai ore raitosi kaip kyščiojantys žali liežuviai. Antra valanda dienos. Termometras šiltnamio viduje rodo 42 laipsnius. Jüngeris šypsosi. Net Afrikoje, mano sau, nebūna daug karščiau.

Rugpjūčio 3 dieną Berlyno rajone Jungfernheide uždūsta užkastas smėliu artistas. Jo menas buvo iki penkių minučių išbūti gyvam.

Tačiau tądien menininkų grupės vadovas jį pamiršo, nes buvo įsitraukęs į pokalbį, dėl to atkasinėti, deja, ėmė tik po dešimties minučių.

Sigmundas Freudas rugpjūčio 11 dieną su žmona, svaine ir dukra Anna vyksta iš Marienbado toliau į San Martino di Kastrocą. Dolomituose, tame kalnų kaimelyje, yra legendinės dr. von Hartungeno iš Rivos sanatorijos filialas. Čia, viršuje, Freudas ketina dar keturias savaites semtis jėgų, o paskui rugsėjo pradžioje vyks į Miuncheną, į tą nelemtą psichoanalizės draugijos kongresą. Freudas į savo viešbutį pasikviečia bičiulį Sándorą Ferenczį, tas mielai atvyksta, abu drauge rengia strategiją Miuncheno kongresui. O popiet apeina ratą su Anna – susikibę už parankių jie žingsniuoja per vėsų mišką. Tų dienų nuotraukoje matome Anną tautiniu kostiumu, patenkinta savimi, ji žvitriai žvelgia į kamerą, šalia – tėvas, nors ir išdidus, bet ir paniuręs, netgi nusigandęs. Kalnų sanatorijoje jis gydosi migreną ir lėtinį peršalimą. Christlis von Hartungenas skiria Freudui griežtą susilaikymą nuo tabako ir alkoholio bei daug gryno oro. Tačiau naujų jėgų Freudas beveik nepasisemia. Kuo labiau artėja Miunchenas, tuo jam neramiau. O paskui, likus dienai iki išvykimo, vidury nakties dr. Freudas kviečiasi dr. von Hartungeną, ištiktas silpnumo priepuolio kitoje vizitinės kortelės pusėje jis prašo skubios medicininės pagalbos.

Rugpjūčio pradžioje Picasso, jau atsigavęs nuo šoko po tėvo ir kalaitės Frikos mirties, vėl vyksta į Serė. Tačiau jis jau toks garsus, kad vietos laikraštis *Indépendant* pranešа: „Serė miestelis džiūgauja. Dailininkas kubistas atvyko šiek tiek pasimėgauti užsitarnauta ramybe. Šiuo metu Serė aplink jį susibūrė dailininkai Herbinas, Braque'as, Kislingas, Ascheris, Pichot, Grisas ir skulptorius Davidsonas." Picasso nuo to šurmulio kenčia. Labiausiai jam nepatinka Juanas Grisas, mat šis kubizmo techniką jau įvaldęs beveik taip pat gerai, kaip ir jis pats, ir iš nuolaužų, tapetų, laikraščių skiaučių virtuoziškai dėlioja naują pasaulį. O paskui į Serė dar atvyksta ir senas jo draugas Ramonas Pichot – įkalbėti Picasso duoti pinigų paskutinei jo meilužei Fernandei. Picasso negali pakęsti, kai jį taip spaudžia. Prieinama iki muštynių. Picasso su Eva, anuomet atėmusia jį iš Fernandės, staiga išvyksta. Grįžta į pulsuojantį Paryžių „atgauti ramybės", kaip Picasso rašo į Romą savo paveikslų pardavėjui Kahnweileriui, ir tai visiškai atitinka tikrovę. Eva ir Picasso įsikelia į naują butą su dirbtuve Monparnase, Viktoro Šolšero gatvės 5 name.

Iš ten naująja linija tik dešimt minučių iki Isi-le-Mulino, kur dabar gyvena Henry Matisse'as. Vos spėję grįžti iš Serė, Pisacco ir Eva vysta tenai ir drauge su Matisse'u raitomis keliauja per vasarą. Tai toks išskirtinis įvykis, kad apie jį centrinei modernybės būstinei pas Gertrude Stein pranešama netgi du kartus. Pirmiausiai rugpjūčio 29 dieną rašo Picasso: „Su Matisse'u jojame per Klamaro mišką". O paskui tą pačią dieną Matisse'as: „Picasso – raitelis. Mudu jodinėjam kartu, tai visus stebina." Žinia apie tų dviejų ponų susitaikymą greit tapo svarbiausia tema Monparnase ir Monmartre, taigi – visame pasaulyje.

„Mudviem tikrai labai įdomios kits kito techninės problemos. Be abejo, mudu vienas kitam naudingi, tai tarsi meninė brolystė“, – rašo Matisse'as apie buvusį didį savo konkurentą. O Maxui Jacobui[61] Matisse'as sako: „Jei nedaryčiau to, ką darau, norėčiau tapyti kaip Picasso.“ O Maxas Jacobas jam atsako: „Tik įsivaizduok, tą patį Picasso man ką tik kalbėjo apie tave.“

Georgas Traklis netveria pykčiu. Jis nori susitikti su seserimi Gretl, bet jos neranda. Iš jo darbo Karo ministerijos apskaitininku Vienoje, aišku, nieko neišėjo. Daugiau ten nebeina, jau iki pietų išgeria pirmuosius penkis ketvirčius (litro) raudonojo vyno. Vartoja kvaišalus. Draugai Adolfas Loosas ir jo žmona anglė Bessie liepia jam tučtuojau atostogauti, pailsėti nuo savojo „Aš“. Kelionė veda į Veneciją. Rugpjūčio 14 dieną bičiuliui Buschbeckui jis rašo: „Šeštadienį su Loosu ketinu vykti į Veneciją, dėl to man nepaaiškinamai baisu.“ Kitą dieną – antras laiškas, jame retas euforijos antplūdis, sukeltas pirmųjų jo gyvenime atostogų perspektyvos: „Mielasis! Pasaulis apvalus. Šeštadienį vykstu į Veneciją. Vis toliau – į žvaigždes.“ Sumanymas, suprantama, žlunga. Kelionė tampa vienu nemalonumu. Siekęs žvaigždžių saujoje laiko tik medūzas. Netgi garbusis Karlas Krausas, irgi atvykęs į Lidą, netgi Adolfas Loosas ir Ludwigas Fickeris, kurie sykiu su žmonomis rūpinasi, kad Trakliui nieko netrūktų, nepraskaidrina jo nuotaikos, ji dar labiau apniunka dėl Peterio Altenbergo, irgi dalyvaujančio toje kolektyvinėje Austrijos inteligentijos iškyloje. Rugpjūčio vidurys, Georgas Traklis

61 Prancūzų poetas, dailininkas ir rašytojas (1876–1944), jo kūryba buvo svarbi grandis tarp simbolistų ir siurrealistų.

be tikslo žingsniuoja Venecijos Lide. Šviečia saulė, vanduo šiltas, o poetas – pats nelaimingiausias žmogus. 1913-ųjų rugpjūčio nuotraukoje matome jį atsargiai tapsenantį per smėlį, pasišiaušę, lūžinėjantys plaukai, oda blyški kaip giliai po žeme oloje gyvenančio tritono. Kairė ranka suspausta lyg pumpuras, lūpos atkištos. Jūrai atsukęs nugarą, akivaizdžiai visai nekaip jaučiasi vilkėdamas tuo maudymosi kostiumu, sutrikęs, apimtas namų ilgesio, regis, po nosimi murma eiles. Naktį viešbutyje jas užrašys: „Juozganas musių spiečius / Akmeninį kambarį temdo, / Ir sustingsta / Nuo auksinių dienų kankynės / Benamio galva.“[62].

Venecija, tasai skęstantis miestas, 1913-ųjų vasarą masina ir traukia Vienos inteligentiją, jai irimas kažkodėl ypač patinka. Tad greta Traklio, Peterio Altenbergo, Adolfo Looso su žmona ir Fickerių poros rugpjūčio 23 dieną į Veneciją atvyksta ir Arthuras Schnitzleris su žmona Olga. Atvykę iš Brioni juodu apsigyvena „Grand Hotel“. Paplūdimyje Schnitzleris sutinka kitą seną pažįstamą – aukštą barzdotą huną Hermanną Bahrą[63] su žmona. Jau kitą dieną, paplaukiojęs gondola su žmona Olga, Schnitzleris susitaria susitikti su savo leidėju Samueliu Fischeriu ir aptarti būsimų publikacijų klausimus. Fischeriai Venecijoje kartu su geriausiais draugais švenčia devynioliktąjį sūnaus Gerharto gimtadienį. Dalyvauja Richardas Beer-Hafmannas, aktorius Alexanderis Moissi, prisideda ir Hermannas Bahras, ir Altenbergas. Apie Traklį

62 Vertė Sigitas Geda.

63 Austrų rašytojas, dramaturgas, teatro ir literatūros kritikas, literatūrinio judėjimo „Jaunoji Viena“ iniciatorius (1863–1934), daug prisidėjęs prie natūralizmo, Vienos moderno, ekspresionizmo literatūrinių srovių.

nekalbėsim. Deja, visi negaluoja, sukaktuvininkas Gerhartas sulysęs ir karščiuoja, o ir Samuelis Fischeris pasigavęs vidurinės ausies uždegimą. Bet vis tiek visi švenčia, susidauždami už jaunystę ir jai atsiveriančias perspektyvas. Rugpjūčio pabaigoje Schnitzleriai išsirengia atgal, vyksta lėtai ir patogiai per Sankt Moricą, Sils Mariją, kur rugpjūčio 28 dieną užeigoje „Waldhaus" švenčia Goethės gimtadienį ir dar truputį – dešimtąsias savo vestuvių metines.

Negalima pamiršti Kafkos ir jo nuotakos! Kažin, kaip Felice reagavo į keisčiausią visų laikų pasipiršimą? Sutriko. Tačiau netgi ji, nors jau užgrūdinta, turbūt nesitikėjo, kad Kafka sugebės dar ir pranokti užmaskuotą kaip pasipiršimas pražūtingą savęs apkaltinimą. O Kafka netrukus rašo *Laišką tėvui*. Jis netapo toks garsus kaip tas, kurį parašė savo paties tėvui. Bet būtų jo vertas. Tikrai sunku patikėti. Rugpjūčio 28 dieną, taigi – per Goethės gimtadienį, Kafka klausia Felicės tėvo, ar šis atiduosiąs jam savo dukrą. Kitaip tariant, grąžydamas rankas jis įspėja tėvą neatiduoti jam dukters: „Esu tylenis, nedraugingas, paniurėlis, savanaudis, hipochondrikas ir iš tikrųjų ligotas. Savo šeimoje, tarp geriausių, mieliausių žmonių, jaučiuosi svetimesnis nei svetimas. Pastaraisiais metais su mama per dieną nepersimetėm nė dvidešimčia žodžių, su tėvu tik pasisveikinam. Su ištekėjusiomis seserimis ir svainiais visai nesikalbu, bet nesu susipykęs. Neturiu jokio šeimos jausmo. Ir Jūsų dukra turės gebėti gyventi šalia tokio žmogaus, kai jos, sveikos merginos, prigimtis lėmė tikrą šeiminę laimę? Ji turės pakęsti gyvenimą tarsi vienuolyne greta žmogaus, kuris, nors

ir myli ją taip, kaip niekuomet nieko kito nemylės, vis dėlto nepermaldaujamo pašaukimo yra verčiamas beveik visą laiką sėdėti savo kambaryje arba netgi klajoti vienas?“

Šeiminis gyvenimas kaip likimo smūgis. Ta tema *Gartenlaube* 21 numeryje rašoma: „Kai kuriose mūsų krašto vietovėse tebėra gražus, bet jau daug kur pamirštas paprotys. Ten nuotakai išeinant tuoktis ir paskutinįkart dar mergiškai žengiant per tėvų namų slenkstį, motina įduoda naują drobinę skepetaitę. Ją nuotaka per iškilmes laiko rankoje ašaroms nusišluostyti. Vestuvių vakarą jaunamartė skepetaitę padeda į kraičio spintą, ten ir palieka – nenaudojamą ir neskalbtą, kol kada nors toji uždengia mirties sustingdytą savininkės veidą ir keliauja su ja į kapą. Ta skepetaitė vadinama ašarų skepetaite.“

Štai tokie sakiniai iš *Gartenlaube*. Skaitai juos kaip Franzo Kafkos apsakymą.

Marcelis Duchampas su aštuoniolikmete seserimi Yvonne vyksta į Angliją, Hern Bėjuje, šiaurinėje Kento pakrantėje, ji kalbų mokykloje mokosi anglų kalbos. Duchampas tik atostogauja, jis rašo: „Puikus oras. Žaidžiu tenisą kiek tik galiu. Keli prancūzai, tad visai nereikia mokytis angliškai.“ Meno jis vis dar nenori.

Maxas Liebermannas, kaip ir kasmet, rugpjūčio pradžioje atvyko prie Šiaurės jūros Olandijoje ir šįsyk apsistojo praš-

matniame pajūrio viešbutyje „Huis ter Duin“ Nordveike. Bet nesupranta, kodėl turėtų ilsėtis. Nori tik tapyti. Pajūrio kurorto kopose vėl piešia medžiotojus, per vandenį šuoliuojančius raitelius, tenisą žaidžiančias damas. Tuose 1913-ųjų vasaros paveiksluose dangus visad pilkas, tačiau Liebermannui tai nė motais – gražus kontrastas baltiems drabužiams ir gelsvai rusvai smėlio spalvai. Rugpjūčio 18 dieną draugui ir rėmėjui Alfredui Lichtwarkui į Hamburgą jis rašo: „Savaitę vėl esu čia, kur pažįstu kiekvieną žmogų, kiekvieną namą, beveik kiekvieną medį ir beveik viską esu tapęs. Tai lyg kurortas sielai, kai šitaip kelias savaites gyvenu vienas.“ Kasdien, pasiėmęs dažų ir molbertą, jis iškeliauja, šiandien kartu su Pauliu Cassireriu – bičiuliu, paveikslų pardavėju ir tuometiniu Berlyno Secesijos pirmininku, ketina aplankyti tabako magnatą jo vasarnamyje Nordveike. Kitaip tariant – jo šunų voljerą. Samdytas medžiotojas atrakina namelį, pasirodo aštuoni nelabai dideli gauruoti spanieliai, pilki ir balti, skalija vienas per kitą, kol iš įkarščio ima mataruoti nukarusios jų ausys. Iš jų savininko Liebermannas sužino, kad spanieliai labai tinka triušiams medžioti. Jie kartu išsirengia į kopas. Liebermannas pasiima molbertą – tapys medžiotoją su visa palyda, o čia orą jau perskrodžia pirmas šūvis. Tai kaskart jį nugąsdina, jis pyksta, kad modeliai šitaip triukšmauja. Nori greit nutapyti šunis, kol šių siluetai matyti ant kopų keterų besileidžiant rožinei saulei. Paskui Liebermannas piešia eskizus – medžioklį, ant peties kabinantį šautuvą, prie vieno pavadžio rišamus šunis, bet saulė jau paniro į jūrą, tad tenka liautis piešinio neužbaigus. Susitaria susitikti kitą rytą – medžiotojas pažada nebešaudyti, o tik pozuoti. Taip sukuriamas paveikslas „Medžiotojas su šunimis kopose“.

Rugpjūčio 28 dieną imperatorius Pranciškus Juozapas per paskutinę tradicinę Hochlaiteno medžioklę su varovais ant Štainkogelio kalno prie Bad Išlio, nušauna kalnų ožį.

Hugo von Hofmansthalis 1913 m. rugpjūčio 24 dienos laiške Leopoldui von Andrianui[64] pratrūksta: „Šįmet Austrija taip išmokė mane matyti, kaip neišmokė per trisdešimt metų ligi šiol. Visiškai praradau ansktesnį pasitikėjimą aukščiausiuoju luomu, diduomene, tikėjimą, kad jie gali ką duoti ir reikšti. Vienos miestas dabar – minios rankose, blogiausios, kokia tik gali būti, piktos, kvailos, šlykščios smulkiosios buržuazijos.“

Į 1913-ųjų sceną įžengia naujas žmogus – Heinrichas Kühnas. Iš Drezdeno šviesuomenės, gimęs „Devynių mūzų“ name. Tėvo remiamas, jis gali gyventi Insbruke ir niekur nedirbti, niekam netarnauti, visiškai atsiduoti fotografijai. Kühnas tyčia elgiasi ekscentriškai – dėvi tirolietišką tautinį ar anglišką kostiumą, o ant viršaus – kai fotografuoja – platų suglamžytą apsiaustą, toks jis pavaizduotas ir ekslibrise, kur negali atskirti, kas labiau sulamdytas – tasai apsiaustas ar dumplinė kamera. Kühną gaubė senamadiškumo ir naivumo dvelksmas. Tačiau kaip tik jam pavyko didžiai modernios fotografijos. Iš 1913-ųjų į mus žvelgia šviežumo, nekaltumo,

64 Tikroji pavardė – Verburgo baronas Ferdinandas von Andrianas (1875–1951). Austrų rašytojas ir diplomatas, aplink Stefaną Georgę ir Hugo von Hofmannsthalį susibūrusių poetų ratelių narys.

gracingumo, jėgos kupinos nuotraukos. Viena vertus, dėl to, kad jos sukomponuotos žvelgiant iš labai žemai. Kita vertus, dėl technikos – mat per bendrus eksperimentus su didžiuoju amerikiečių fotografu Alfredu Stieglitzu Kühnas ištobulino autochromiją, dėl to jau tuomet jam pavykdavo puikios spalvotos Tirolio kalnų pievų ir ganyklų fotografijos. Mirus keistą jo aistrą labai skeptiškai vertinusiai žmonai, Kühnas fotografavo vis tuos pačius penkis modelius: keturis savo vaikus ir jų auklę, Mary Warner, kuri tapo ir jo partnere. Vila Insbruke tapo „Penkių mūzų" namu.

1913 metais šeimos pinigai pamažu išseko, iš Drezdeno gautas apanažas išnaudotas, svainis pralošė šeimos turtą, ir Heinrichas Kühnas žūtbūt ieškojo, kaip išsiversti. Pamėgina Insbruke steigti valstybinę meninės fotografijos katedrą – perspektyvos gražios. Tačiau rugpjūtį, po dvejus metus trukusių derybų, Kühnas sužino, kad už tai atsakinga ministerija nebeturi pinigų, nenori pasirašyti, visi pinigai skiriami karinėms išlaidoms, Balkanų karas, patys suprantate.

Tačiau Kühnas nenuleidžia rankų, vis fotografuoja savo „naminę" aktorių grupę – vaikus Walterį, Edeltrudę, Jansą ir Lottę. Ir Mary. Knygos, kurią Jūs, mielas skaitytojau, dabar laikote rankose, viršelio nuotraukoje matome kalno ketera šmėkštelint Mary ir vyriausią Kühno dukrą, viršuje pritvinkę rugpjūčio debesys[65]. Galima rengtis baltai, galima ir mėlynai, raudonai ar žaliai – tėvas vaikams specialiai perka „fotodrabužius", pritaikytus prie trijų švarių autochromo plokštelės spalvų tonų.

Matome visad melancholiškai atrodantį Walterį su nikeliuotais anksti subrendusio žmogaus akiniais ant nosies,

65 Čia kalbama apie vokiškąjį knygos leidimą.

jis anksti pradėjo tapyti, matome ir introvertiškąją Edeltrudę, atrodančią taip, tarsi kentėtų dėl pasaulio apskritai ir dėl savo vardo konkrečiai, galiausiai Lottę, gyviausią, labiausiai spinduliuojančią, ir dar Hansą – jauniausią ir kantriausią berniuką. Heinrichas Kühnas – mylintis tėvas, bet radikalus menininkas. Jei galop nuotraukai vienu vaiku per daug, jei šis gadina kadrą, tėvas negailestingai retušuoja, na ir kas, kad prireikė kelių valandų, kol vaikus sustatė. Tai, ką Kühnas nori parodyti savo nuotraukomis, yra mažų mažiausiai rojus. Žaidžiantys vaikai, ramūs vaikai, moterys banguojančiomis sukniomis, nekalta gamta. „Pasidavimas nuodėmei būna dviejų pavidalų, – rašo jis viename laiške, – tai socialdemokratija ir kubizmas."

Imperatorius Pranciškus Juozapas paskiria sosto įpėdinį erchercogą Pranciškų Ferdinandą „visų ginkluotųjų jėgų generaliniu inspektoriumi" ir taip išplečia jo įgaliojimus. Generalinio štabo viršininko grafo Franzo Conrado von Hötzendorfo – didžiausio jo priešo – palaikomam prevenciniam karui su Serbija ir Juodkalnija sosto įpėdinis nepritaria.

Hagoje rugpjūtį atidaromi Taikos rūmai, pastatyti už visame pasaulyje surinktas aukas, iš jų apie 1,25 milijono dolerių skyrė amerikiečių multimilijonierius Andrew Carnegie. Prasideda pasirengimas naujai Hagos taikos konferencijai, 1915 metais ji turi išspręsti visus keblumus tarp tautų.

Iširus „Tilto“ grupei, Ernstas Ludwigas Kirchneris iš Berlyno išvyksta į Baltijos jūros Fėmarno salą. Jis taip trokšta palikti miestą, jo triukšmą ir motyvus, kad keliauja iki toliausiai pietryčiuose esančio salos kyšulio, kur stovi vienišas švyturio sargo Lüthmanno namas, o ten į patį viršų, į „pakraigės kambarį“, kurį turėjo jau ir praėjusiais metais. Švyturys, nuošali pakrantė, aštuoni švyturio sargo vaikai – tai ir bus tos vasaros motyvai. Paveiksluose matyti prastas oras, horizonte vis plaukia tamsūs debesys. Apačioje, prie jūros, į vandenį nusvirę medžiai beveik primena pietų jūras, o viršuje žydi pupmedis. Kirchneris ištisas dienas tapė rėksmingai geltoną jo puošnumą. Šįsyk jis atvyko ne tik su Erna, kuri čia vadinama „ponia Kirchner“, nors beveik visada vaikšto nuoga. Prisidėjo ir Otto Muelleris su žmona Maschka, jie tapo vieni kitus besimaudančius, mėgaujasi palengvėle artėjančios šlovės laisve. Lüthmanno vaikai, o ir pats švyturio prižiūrėtojas, priima Kirchnerius į savo šeimą – joje tiek šilumos ir artumo. Gal tos vasaros savaitės Fėmarne – laimingiausios dienos Kirchnerio gyvenime. „O Štaberhukai, koks tu nuostabus, laimė taikiam gražiam kampelyje“, – vis surinka jis priešais vėją. Patobulėja ir Kirchnerio stilius, linija nervingesnė, moterys nebe plačiai partiestos, o besiveržiančios į dangų, lieknos, prailgintos figūros, jo piešiniuose ir paveiksluose dominuoja Erna ir Maschka, nuogos pajūryje, jis toks priklausomas nuo kūno formų, skundžiasi juokais, visiškai priklausomas. Nepatenkintas paveikslu, Kirchneris įpykęs meta jį į jūrą, – o paskui neria į vandenį jo ieškoti ir ištraukęs vėl stato ant molberto, tapo iš naujo, geriau. Į pakrantę vis išplaunamos nuostabiausios trinkelės, mat prieš metus, tuo pat laiku kaip

„Titanikas“, laivas nuskendo ir prie Fėmarno. Škuna „Marie“. Jos mediena tapo meno istorijos dalimi, mat Kirchneris vis plaukia ligi seklumos, kur atplukdomos laivo nuolaužos, pasiimti gražiausių, tinkamų pjaustinėti medžio gabalų. Rugpjūčio 12 dieną jis rašo savo kolekcininkui ir rėmėjui iš Hamburgo Gustavui Schiefleriui: „Galva, kurią Jums pasiunčiau, medžio drožyba (ąžuolas). Čia išdrožiau keletą panašių figūrų.“ O laiške mokiniui Hansui Geweckei rugsėjį jis rašo: „Deja, netrukus turėsim grįžti. Nepatikėsite, kaip mums bus sunku. Nežinau, ar jūra gražiausia vasarą, ar rudenį. Tapau, kiek tik galiu, kad parsivežčiau bent ką iš to tūkstančio grožybių, kurias norėčiau nutapyti. Be to, vis labiau vilioja ąžuolas iš apvirtusio laivo. Turėsiu būtinai parsivežti keletą nedrožinėtų medgalių, nes laikas spaudžia, o dienos vis trumpėja.“ Kad ir kaip Kirchnerį masino tas nuskendęs laivas, kad ir kaip jis panaudojo jį savo darbui, pats laivas nepasirodo nė viename jo Fėmarno laikotarpio piešinyje, raižinyje ar paveiksle, nors vien 1913-aisiais čia sukurta šimtai kūrinių. Baltijos jūroje ant seklumos užplaukęs laivas – tą klasikinį romantizmo motyvą jis kaip gyvą matė prieš akis, – pati tikriausia Casparo Davido Friedricho[66] situacija. Tačiau Ernstas Ludwigas Kirchneris laivo nuolaužų tiesiog užsispyrėliškai neįsileidžia į savo kūrybą. Vargu ar yra aiškesnis ženklas, kad 1913 metais vokiečių romantizmas jau tikrai praėjęs.

„Mona Liza“ vis dar dingusi be pėdsakų. Luvre ant likusios laisvos vinies pakabintas Corot[67] paveikslas.

66 Ryškiausias ankstyvojo vokiečių romantizmo dailininkas (1774–1840).

67 Jean-Baptiste Camille Corot (1796–1875) – prancūzų dailininkas kraštovaizdininkas.

Kafkos laiškų šokiruota, Felice Bauer rugpjūčio mėnesį važiuoja į Ziltą. Nesuskaičiuojami laiškai skrieja į Prahą ir atgal, ar Kafka atvažiuos, ar ne, ar klimato dirgiai jam į gera, ar ne. Galiausiai jis, aišku, neatvažiuoja. Ak, būtų buvę tokie gražūs dienoraščio įrašai – Kafka Kampene. Bet nelemta.

RUGSĖJIS

Mirtis Venecijoje sukrečia Berlyną. Virginia Woolf ir Carlas Schmittas nori nusižudyti. Rugsėjo 9-ąją žvaigždės išsidėsčiusios labai nepalankiai. Dvikova Miunchene: ašmenis suremia Freudas ir C. G. Jungas. Rilkei tenka eiti pas dantų gydytoją, kad įdėtų amalgamos plombas. Karlas Krausas akimirksniu įsimyli Sidonie. Kafka vyksta į Veneciją, nemiršta, bet įsimyli Rivą. Prasideda „Pirmasis Vokietijos rudens salonas“, o Rudolfas Steineris padeda kertinį akmenį Dornache. Louisas Armstrongas pirmą kartą pasirodo viešai. Charlie Chaplinas pasirašo pirmąją sutartį. Visa kita – tyla.

Gerhartas, leidėjo Samuelio Fischerio sūnus, per visai neseniai Venecijoje švenčiamą gimtadienį jau sirguliavo, buvo išblyškęs ir karščiavo, o rugsėjo 9 dieną jaunuolis mirė. Mirtis Venecijoje – taip vadinosi ir didžioji jo tėvo 1913 metų leidybinė sėkmė. Gerhartą dar skubiai gabena į Berlyną, bet ten liga jį įveikia – „itališkoji liga“, mat ji labai jau panaši į Thomo Manno herojaus Gustavo fon Ašenbacho, kurį Venecijoje pasiglemžė cholera. Labai simboliška, kad Hugo von Hofmansthalis apie leidėjo sūnų sužino Venecijoje ir rugsėjo 17 dieną iš ten siunčia užuojautą Samueliui Fischeriui ir jo žmonai: „Ten, kaip tik ten, kur skausmas sunkiausias, kaip tik ties iškilusio skausmo smaigaliu, ten, man regis, slypi ir paguoda – tik ten, o ne kur toliau“.

Gerharto mirtis – šokas „S. Fischer“ leidyklai ir visam kultūriniam Berlynui. Gerhartas buvo karštai mylimas, švelnus žmogus, po ilgų kovų su tėvais stojęs į geras vėžes – pradėjęs studijuoti muziką. Didelių laidotuvių Vaisenzė žydų kapinėse nebuvo, saulė niekaip nepritinka prie liūdesio aptemdytų veidų. Samuelis Fischeris apkurtęs nuo skausmo – dėl šoko jis viena ausimi negirdi. Gerhartas Hauptmannas, įkvėpęs duoti berniukui tokį vadą, dar tik 51-erių, o jau pasiekęs šlovės viršūnę, atskubėjęs į laidotuves paskui dienoraštyje rašė: „Trečią valandą Gerharto Fischerio laidotuvės. Penktą valandą generalinė „Viliaus Telio“ repeticija, tai Berlynas, toks yra tas gyvenimas.“

Raineriui Mariai Rilkei gydyti stiprius dantų skausmus tenka Berlyno Vakarų ligoninėje Marburgo gatvės 4 name. Iš ten jis rašo savo artimai draugei ir žmonos Claros mecenatei Evai Casirer, jog ką tik perskaitęs Thomo Manno *Mirtį Venecijoje*: „Daug kas pirmoje dalyje mane labai nustebino ir atrodė puikiai pavaizduota, tačiau antros dalies įspūdis nebe toks, tad galiausiai nežinojau, ką su tuo viskuo, kas mane iš vidaus kažkur pakėlė, daryti." Paskui Rilkei vėl reikėjo eiti į dantų procedūras. Juo rūpinosi dr. Charlesas Bödeckeris, vokiečių ir amerikiečių kilmės metalinių danties užpildų specialistas, mėginęs sidabriniais užpildais pašalinti didelius Rilkės dantų pažeidimus.

Hermeso galerija iš Miuncheno Lovisui Corinthui į jo buveinę Klain Noidorfe prie Baltijos jūros pasiunčia paveikslą. Dailininkas nutapė jį liepą Tirolyje, kai sūnus vėl pasijuto geriau ir buvo išmaudytas. Paveikslas vadinosi „Nuogas vaikas praustuvėje" – ir Corinthas grįždamas namo iškart paliko jį Miunchene pas Oscarą Hermesą prie Promenadų aikštės. Tačiau šiam nepatiko vaikų auklės nosis. Dėl to jis paveikslą rugsėjo 2 dieną pasiuntė kosmetinei operacijai prie Baltijos jūros. Corinthas apžiūrėjo paveikslą, apžiūrėjo į nosį, pasikvietė auklę, apžiūrėjo jos nosį – ir nosį paveiksle pakeitė. Paskui šis buvo išsiųstas atgal į Miuncheną. Tai vis šiuolaikinio meno galerininko privalumai. Į skundus galima atsižvelgti iškart.

Rugsėjį Augsburgo karališkojoje realinėje gimnazijoje pasirodo pirmasis mokinių laikraščio *Die Ernte*[68] numeris – tiražas 40 hektografinių egzempliorių. Kaina – 25 pfenigai. Daugumą rašinių parašė 6a klasės mokinys Bertoltas Brechtas. Kitus rašinius parašė Bertholdas Eugenas – tai trečiasis Brechto vardas po Friedricho ir Bertolto, be to, Bertolto Brechto pseudonimas. Šiuo vardu jis siunčia eilėraščius ir į laikraštį *Augsburger Neuesten Nachrichten*. Jie ten guli po didele šūsnimi ant kultūrinės dalies redaktorius stalo. Brechtui penkiolika. Marie Rose Amann – dvylika, jie dar nesusitiko, jis dar nelaiko jos rankose kaip sapno šviesaus – taip vėliau skaitysime eilėraštyje „Prisiminimas apie Mari A.“.

Tą žydrojo mėnulio dieną, 1913-ųjų rugsėjį, savo rankose kaip šviesų sapną jis laiko pirmus naujojo mokinių laikraščio egzempliorius – juos neša į direktoriaus kabinetą.

Bene rugsėjo 10 dieną šokėjas ir choreografas Vaclavas Nižinskis, kurį meilės ryšys ilgai siejo su „Rusų baleto“ vadovu Diagilevu, – su juo visai neseniai šventė ir Stravinskio „Šventojo pavasario“ triumfą, – lyg perkūnas iš giedro dangaus per gastroles Pietų Amerikoje veda šokėją Romolą de Pulszky. Patyręs šoką Diagilevas abu iškart atleidžia.

1913 metų rugsėjį gimė Betholdas Beitzas[69], Robertas Lembke[70] ir Hansas Filbingeris[71].

68 *Derlius* (vok.).

69 Įtakingas kalnakasybos Ruro srityje pramonininkas (1913–2013).

70 Vokiečių žurnalistas ir TV laidų vedėjas (1913–1989).

71 Krikščionių demokratų politikas (1913–2007).

Marcelis Duchampas, vis dar nenorintis meno, ant lapelio surašo mintis kaip klausimą, kas apskritai įmanoma. Taigi:

Galima.

To, kas galima vaizdavimas

(nei kaip priešybė negalimam dalykui

nei kaip susijęs su tikėtinu dalyku

nei kaip paklūstantis tikroviškam)

Galima – tai tik fizinis „kandikas“ {„mėlynasis akmenėlis“},

nudeginantis bet kokią estetiką ar kalistiką[72].

Rugsėjo 20 dieną Rudolfas Steineris padeda naujojo antroposofijos centro, „Geteanumo“, kertinį akmenį Dornache, netoli Bazelio. Sykiu su kertiniu akmeniu įkasamas jo užrašytas lapelis: „Padėtas J. B. V (Johannes-Bau-Verein) antroposofiniam darbui 1880 m. n. d. m. v. G. (pagal Golgotos misteriją), t. y. 1913 m. po Kr. gim.“ Paskui užrašomas žvaigždžių išsidėstymas tą dieną. „Vakaro žvaigždė Merkurijus buvo Svarstyklių ženkle.“ Merkurijus atitinka garsą I, o Svarstyklių ženklui priskirtas garsas CH, tad Merkurijus Svarstyklių ženkle atitiko žodį ICH [aš]. Rudolfas Steineris tikriausiai laukė tos dienos, kai danguje atsiras ši, kaip ją vadina, kosminė runa. Be to, tą dieną jis, matyt, pasirinko dar ir todėl, kad Merkurijus buvo vakaro žvaigždė. Merkurijus sudaro jungtį su Saule, skirtumas 03°26’45. (Tai vis tiek nepadėjo, po dešimties metų „Geteanumas“ sudegė.)

72 *Kallos* – „gražus“ (graik.).

Rugsėjo 8 dieną žurnalo *Fackel* leidėjas ir aštriausias liežuvis tarp Vienos autorių, trisdešimt devynerių Karlas Krausas, kavinėje „Imperial“ buvo pristatytas artimai Rilkės bičiulei dvidešimt septynerių baronei Sidonie Nádherný von Borutin. Apie Rilkę jiedu išsyk ir išsišnenka. Kalbasi ir kalbasi, sužavėti vienas kito. Išsvirduliuoja į naktį, fiakru važiuoja Praterio alėja virš galvų šviečiant žvaigždėms. Karlas jai sako: „Kad taip būčiau ten, kur žvelgia Jūsų akys.“ Paskui juodu atsiduria prie vieno viešbučio baro, ji pasakoja jam apie tėvais pasekusio brolio mirtį, apie savo depresiją, dvasinę dykumą, kurioje gyvena. O Karlas Krausas, nuginkluotas Sidonie grožio, neatsispirdamas jos liūdesiui, paima ją už rankos – nori ją iš tos dykumos išvesti. „Jis mato mano esmę“, – mąsto ji po jųdviejų pokalbių naktiniame Prateryje. Ir netgi leidžia Krausui paglostyti leonbergerį Bobį, kurio šiaip niekam nevalia liesti.

Atsitiktinių bičiulių[73] dieną Louisas Armstrongas, kuriam ką tik suėjo trylika, pirmąsyk viešai groja džiazą su pataisos namų grupe, skambiai pasivadinusia „Municipal Boys' Home Colored Dept.Brass Band“. Tų metų grupės nuotraukoje Armstrongas išdidžiai stovi šalia būgno, greta jo – pirmasis mokytojas Peteris Davisas, sausį įbrukęs jam į rankas instrumentą. Ir dar Armstrongas vilki seną policininko uniformą. Naujajame Orleane buvo tokia tradicija: policininkai atitarnavusius švarkus ir kelnes atiduodavo vargšams paaugliams, kad jų orkestras turėtų aprangą. Mu-

73 *Independent Order of Odd Fellows* – paramasoniška savitarpio pagalbos draugija.

zikuodama grupė traukia per miestą, Armstrongas entuziastingai groja savo trimitu, vinguriuoja melodiją, duoda toną. O vakare, kai laiminga ir pavargusi grupė grįžta į pataisos namus ir visi padeda instrumentus į muzikos kambarį, Louisas Armstrongas, vėlei pasiėmęs trimitą klausiamai pažvelgia į savo mokytoją. „Na gerai", – sumurma Peteris Davisas, – išimties tvarka." Daugiaviečiame kambaryje šilta, visi kiti dar lauke – rūko šiltą vasaros naktį ar svajoja apie kūno kultūros mokytoją, iš tolo atsklindant Atsitiktinių bičiulių dienos mieste garsams. Armstrongas nusivelka seną policininko uniformą. Sėdėdamas vienas ant savo lovos jis mėgina instrumento garsais pamėgdžioti per kambarį skrendančią musę, seka ją – dūgzdamas, sustodamas, vėl dūgzdamas. O musei radus, kaip išskristi pro langą, tiesiog groja toliau. Ir nebesiliauja. Louisas Armstrongas taps didžiausiu istorijoje džiazo trimitininku.

Ypatingas rūpinimosi šeima atvejis: Degerloche rugsėjo 4 dieną Augustas Wagneris nužudo savo žmoną ir keturis vaikus – nenorėdamas, kad šie patirtų jo ginkluoto siautėjimo pasekmes. Paskui dviračiu nuvažiuoja į Štutgartą. Sėda į Miulhauzeno traukinį, ten, miestą užklojus nakčiai, padega keturis namus ir laukia, kol dūmai ir ugnis išgins žmones į lauką. Tuomet šautuvu šaudo į bėgančiuosius – dvylika žmonių miršta, dar aštuoni sunkiai sužeisti. Galų gale jį sutramdo policija. Tą naktį jis dar planavo išžudyti sesers šeimą, tada važiuoti į Liudvigsburgą sudeginti pilies ir pats mirti degančioje hercogienės lovoje.

Rugsėjo 9 dieną Albertas Einsteinas Frauenfelde skaito paskaitą Šveicarijos gamtos tyrėjų draugijai, dėsto naują savo požiūrį į gravitacijos ir reliatyvumo teoriją.

Rugsėjo 9 dieną 19 valandą pirmasis vokiečių laivyno dirižablis L1, patekęs į viesulą, nukrenta į jūrą prie Helgolando.

Rugsėjo 9 dieną, kai miršta Gerhartas Fischeris ir žvaigždės aiškiai rodo katastrofą, trisdešimt vienerių Virginią Woolf apžiūri du neurologai, mat ji skundžiasi „negebėjimu jausti". Nuo rugpjūčio, kai užbaigė pirmąjį savo romaną *Kelionė į pasaulį*, Virginia Woolf labai greit prarado daug svorio ir tapo tokia anoreksiška, kad vargiai tegali judėti, tad dvi sesutės turi nuolat ją prižiūrėti. Apžiūra pas neurologus tokia žeminanti, Woolf jaučia tokią didelę beprasmybę, kad praėjus kelioms valandoms po apžiūros, kai sesutėms pertrauka, mėgina nusižudyti didele doze migdomųjų „Vernol". Virginią Woolf paskutinę minutę išgelbsti vyras Leonardas, klinikoje ją reanimuoja.

Atsigauti ji išsiunčiama į Deiligridžą, ten įbrolio George'o Duckwortho valdos. Tai absurdiška žinant, kad Virginios Woolf ligos paaštrėjimas susijęs kaip tik su išnaudojimu vaikystėje – skriaudikas buvo tas pats įbrolis. Tačiau Virginios vyras Leonardas, regis, tam aklas, dar tą patį rugsėjį jis apie žmonos brolį rašo, jog tasai jaunystėje turėjęs būti Adonis. Virginia Woolf apsiginti tegali pasveikdama. Ji vėl valgo, todėl rudenį gali išvykti iš Deiligridžo.

Rugsėjo 7 ir 8 dienomis Miunchene, viešbutyje „Bayerischer Hof“, vyksta Ketvirtasis psichoanalitikų draugijos kongresas. To susitikimo Freudas ir C. G. Jungas bijojo nuo pavasario, kai nutraukė bendravimą. Atmosfera įtempta ir slegianti, visi labai atsargūs. Pirmą dieną salėje 87 dalyviai, antrą jau tik 52. Perrenkant C. G. Jungą pirmininku 22 susilaiko. Freudas leidosi įkalbamas rugsėjo 7 dieną perskaityti trumpą pranešimą „Apie neurozės pasirinkimo problemą“. Atmosfera, anot Freudo, „varginanti ir nieko gero nežadanti“, pagrindinis įvykis – ne pranešimai, o sėdėjimo vietos. „Freudo stalas“ – vienoje pusėje, „Jungo stalas“ – kitoje, o tarp jų – geležinė tyla. Tėvas Freudas ir tėvažudys Jungas vienas į kitą beveik nepakelia akių – po 1913 metų rugsėjo 8 dienos jie daugiau nebesimatys. Freudas didžiai apsidžiaugia, kai posėdžių salėje staiga pasirodo Lou Andreas-Salomé ir dar atsiveda Rainerį Marią Rilkę – jam tik iš eilių pažįstamą poetą. Freudas nuo kongreso nuotaikos bėga į jųdviejų glėbį, vos spėjus pasibaigti paskutiniam pranešimui visi trys jau iškeliauja, nepaliaujamai šnekėdamiesi, netgi pokštaudami eina vakarieniauti. Lou plevena pakilusi virš visko, Rilkei jokie masteliai vis tiek netinka, o supertėvas Freudas, didysis pasąmonės ir išstumtų į ją dalykų kasinėtojas, gaudo kiekvieną Rilkės žodį. Sužinojusi apie tai Freudo dukra Anna parašo tėvui euforišką laišką: „Tu Miunchene tikrai susipažinai su poetu Rilke? Kaip čia taip nutiko? O koks jis?“

Taigi – koks jis? Kitą dieną po tų pokalbių apie pasąmonę, kuriuos Freudas ir Rilke dar tęsė ir pasivaikščiodami, Rilke su Lou – moterimi, kuri jam, jau ne jaunikliui, atėmė

nekaltybę, o dabar vėl tapo motinos pakaitalu, – iš pradžių aplanko Miunchene gyvenančią savo motiną Phią, o paskui Clarą ir Ruth – apleistą žmoną ir apleistą dukterį, truputį padeda joms įsirengti naują butą Trogerštrasės 50 name. Paskui juodu su Lou sėda į traukinį ir važiuoja į kalnus, o Lou analizuoja Rilkės sapnus. Abu kuo rimčiausiai kalbasi apie simbolinius skirtumus tarp falo ir obelisko.

Gulėdamas Miuncheno viešbučio „Vier Jahreszeiten" lovoje, Hugo von Hofmannsthalis sapnuoja, kad jo namai virto Prancūzijos revoliucijos kalėjimu – „o aš žinau, kad tai paskutinė mano gyvenimo diena: esu nuteistas myriop". Visur aplink – mirties nuosprendžius vykdantys raštininkai. Čia pasirodo jo žmona: „tačiau tai būtybė, kurios veido niekada nebuvau matęs, ir vis dėlto ji sapne man tokia pažįstama, kaip moteris, su kuria pragyvenai dešimt metų. Mudu žaibiškai sakom vienas kitam, kad dabar apsikabinti negalim." Žmona palieka jį mirties nuosprendžius vykdantiems raštininkams. „Jaučiu, kad negaliu lydėti jos žvilgsniu, nusisuku į langą, per jį šviečia ryški saulė." Hofmannsthalis atsibunda. Dar neatsigaudamas apsirengia ir mėgina išsklaidyti sapną pasivaikščiojimu Anglų sode. Tačiau vaizdiniai sukasi galvoje, kūnas toks, tarsi būtų pasmerktas mirti. Dar labai anksti, vaikštinėtojų parke beveik nėra. Virš medžių šiltai šviečia rudens saulė. Eidamas tilteliu per Aibacho upelį pamato – tai visai ne sapnas – priešais ateinantį žmogų, labai panašų į didįjį sapnų aiškintoją Sigmundą Freudą. Tai ir buvo Sigmundas Freudas. Jis šiltai sveikinasi su pažįstamu iš Vienos, klausinėja jo apie savijautą, ar gerai miegojęs,

mat atrodąs lyg nesavas. „Viskas kuo puikiausiai, gerbiamas daktare“, – atsako Hofmannsthalis. O kai iš už kampo ateina Raineris Maria Rilke, mat buvo susitaręs su Freudu čia pasivaikščioti, Hofmannsthalis galutinai pamano, kad tebesapnuoja. Bet tai tikra – kaip ir viskas tais ypatingais metais.

Vienos dienraštis *Neue Freie Presse* 1913 metų rugsėjo 6 dienos straipsnyje apie pirmosios pagalbos pamokas rašo, lyg tai būtų visiems savaime suprantama: „Mūšio lauke nuo to, ar gerai uždėtas pirmasis tvarstis, priklauso sužeistojo likimas, o kasdienių nelaimingų atsitikimų baigčiai labai svarbi pirmoji pagalba.“

Neurastenijos – 1913-ųjų perdegimo sindromo – aprašymas įtraukiamas į 11 tomų veikalą *Specialioji patologija ir vidaus ligų gydymas*. Apie „neurasteniją“ turėtų rašyti C. G. Jungas, bet jis atsisako argumentuodamas: „Per mažai apie tai suprantu ir visai tuo netikiu.“

Franzas Kafka rugsėjo pradžioje išvyksta iš Prahos gydyti rezignacijos ir „neurastenijos“. Jo tikslas – Hartungeno sanatorija Rivoje prie Gardos ežero. Iš tiesų tai jis ketino vykti tenai su Felice, bet jos tėvas dar neatsakė į Kafkos pasipiršimo laišką, tad tenka iškeliauti vienam, mat iš pradžių dar turės vykti į Vieną tarnybos reikalais, nuo rugsėjo 9 iki 13 dienos sykiu su savo viršininku dalyvaus Antrajame

tarptautiniame gelbėjimo ir apsaugos nuo nelaimingų atsitikimų kongrese. Paskui traukiniu į Triestą – anais metais neįtikėtinai suklestėjusį Austrijos-Vengrijos uostamiestį prie Triesto įlankos. Uostas į gatves ir kavines sutraukė nepakartojamą tautų samplaiką. Į šį miestą pasitraukęs Jamesas Joyce'as gyvena iš anglų kalbos pamokų diena dienon kaupdamas medžiagą *Ulisui*. Taigi rugsėjo 14 dieną Trieste yra Franzas Kafka ir Jamesas Joyce'as. O ir Robertas Musilis, tą rugsėjį iš Romos vykdamas į Vieną, buvo visai netoliese. Galėtume įsivaizduoti juos visus tris, vėlyvą popietę gurkšnojančius kavą, o paskui keliaujančius toliau.

Kafka laivu plaukia į Veneciją, ten, viešbutyje „Sandwirth", jis po gerokai daugiau nei dviejų šimtų nuo metų pradžios parašytų laiškų ir atvirukų sėdasi prie kol kas paskutinio laiško Felicei Bauer. Jis suprato, kad atsiduodamas meilei ir gyvenimui jokio didelio meno nesukurs. Dienoraštyje rašo: „Sueitis kaip nubausta laimė būti kartu. Gyventi kuo asketiškiau, asketiškiau nei viengungis, tai man vienintelė galimybė." O paskui po poros dienų: „Atsitversiu nuo visų iki sąmonės netekimo. Su visais susipyksiu, su niekuo nesikalbėsiu." Tad rugsėjo 16 dieną viešbučio popieriuje, žvelgdamas į kanalą, nesąmoningas ir „be krašto nelaimingas", rašo Felicei: „Bet ką man daryti, Felice? Mes turime atsisveikinti."

Kafka, staiga išsilaisvinęs nuo naštos, kad teks būti sutuoktiniu, keliauja toliau, rugsėjo 22 dieną į Rivą jis atvyksta jausdamasis tuščias, nesavas, tačiau vis dėlto jaučia ir palengvėjimą. Broliai Erhardas ir Christlis Hartungenai, dar neseniai mėginę kalnuose išgydyti Freudą, dabar savo globon priima kitą didį pacientą. Per įžanginį pokalbį gy-

dytojai rekomenduoja dietą, daug oro ir daug irkluoti. Pirmą savaitę – saulė šviečia ir oras dar šiltas – Kafka perkeliamas į vieną iš „oro trobelių“ pakrantėje, kad būtų apsuptas deguonies. Gydymas, regis, veiksmingas, rugsėjo 28 dieną jis išsirengia į nedidelę iškylą, į Malčezinę, iš kur seseriai Ottlai į Prahą pasiunčia nuotaikingą atviruką: „Šiandien buvau Malčezinėje, kur Goethe turėjo nuotykį, žinotum apie jį, jei būtum perskaičiusi *Kelionę po Italiją*, tą netrukus ir turėtumei padaryti.“

Tą pačią dieną, – jau atvėso, ir viršuje kalnų viršūnėse pasirodė pirmasis sniegas, – Kafka iš oro trobelės persikelia į pagrindinį sanatorijos pastatą. Prie stalo, kaip pasakoja draugui Maxui Brodui, „sėdžiu tarp seno generolo ir smulkios, panašios į italę šveicarės“. Toji smulkutė šveicarė grąžina Kafką į gyvenimą. Juodu prisigalvoja žaidimų – beldžia į kambarius skiriančią sieną, parke žaidžia gaudynių. Drauge išsiyrę valtimi į ežerą leidžiasi nešami vandens. „Liūdesio ir meilės saldybė. Jos šypsena man valtyje. Tai buvo pats gražiausias dalykas. Vis tas troškimas mirti ir dar nepasidavimas jam, vien tai yra meilė.“ Abiem aišku, kad tai meilei duota tik dešimt dienų. Paskui jie išvažiuoja. Kafka – į Prahą, šveicarė – į Genują, kur gyvena jos šeima. Kafka pirmą kartą negalvojo apie Felicę kiekvieną valandą. Dešimt dienų jis pasidavė vaikiškam įsimylėjimui, ir tai niekur nenuves.

Kurtas Tucholsky, karštakošis, truputį rubuilis Jenos universiteto teisės disertantas, o netrukus – vienas aštrialiežuvių žurnalo *Schaubühne* kritikų, susvajoja visų tokių karštakošių aštrialiežuvių žurnalistų planą. Nori įsteigti savo žurna-

lą, šis vadinsis *Orion*. Tucholsky nori siekti žvaigždžių. Tai būsiąs „metų ratas laiškuose". Žodžiu, didieji to meto žmonės bus pristatyti per autentiškus jų gyvenimo liudijimus. Idėja keistoka: prenumeratoriai triskart per mėnesį turėtų gauti „didžio europiečio laiško faksimilę". Tai neišdegs. Netrukus Tucholsky žurnalo prenumerata susidomėjusiems 94 žmonėms turi pranešti: „Orionas yra tai, kas buvo ligi šiol – žvaigždynas, tolimas ir nepasiekiamas." Raineris Maria Rilke ir Hermannas Hesse, didieji laiškų rašytojai, buvo jau sutikę bendradarbiauti (Rilke jau rugsėjo 21 dieną pasiuntė eilėraštį), Thomas Mannas – irgi. Bet to neužtenka. Šiaip ar taip, iš steigiamojo laikotarpio liko neįprastas ir pasiekiamas dokumentas: Tucholskio laiškas, kuriuo jis iš savo kambario Nachodštrasės 12 name rugsėjo 26 dieną kvietė garsius bendradarbius. Laiške jis pateikia 1913-ųjų skerspjūvį ir išvardija žmones, kurie, vokiečio požiūriu, atrodo „didūs europiečiai" – unikalios apimties ir tikslumo sąrašas. Iš literatų jis ketina prašyti prie žurnalo prisidėti Dehmelį, Hofmannsthalį, Brodą, Blei, Morgensterną, Werfelį, Rilkę, Hauptmanną, Wassermanną, Th. Manną, Heinrichą Manną, Hessę, Schnitzlerį, Altenbergą, Robertą Walserį, Sternheimą, Shaw, Wedekindą, Kellermanną, Friedellį, Keyserlingą, Hamsuną ir (!) Kafką. Tačiau greta ir Mynona, Owlglaßas, Holzas, Schäferis, Willy Speyeris, Wiedas, Hochdorfas (iš Briuselio), Irene Forbes-Mosse – tos pavardės 1913 metais rašytos kaip lygios greta didžiųjų, šiandien jų jau niekas nežino. Įspūdingas ir gyvų filosofų, kuriuos Tucholsky ketino kviestis pagalbon, sąrašas: Mauthneris, Chestertonas, Rathenau, Simmelis, Wundtas, Machas, Buberis, Flammarionas, Bergsonas. Geriausi vaizduojamojo meno atstovai –

Meieris-Graefe, Lichtwarkas, Behrensas. O iš iliustratorių ir piešėjų Tucholsky galvoja apie Klimtą, Barlachą, Käthę Kollwitz. Juk būtų puiku, jei iš tų ketinimų būtų kas išėję.

Yra ir dar vienas anuometinis 1913-ųjų skerspjūvis – meninis. „Pirmasis Vokietijos rudens salonas“ Berlyne, kuriam tinklus nuo pavasario rezgė pirmiausia Franzas Marcas iš Zindelsdorfo su bičiuliu Augustu Macke iš Bonos, rugsėjo 19 dieną buvo atidarytas legendinėje Herwartho Waldeno galerijoje „Sturm“. Nugriauti skirtą vilą Tyrgarteno gatvėje 34a jis prieš metus pavertė įspūdingais parodų rūmais.

Šios „Rudens salono“ parodos – pagal Paryžiaus „Salon d'Automne“ analogiją – dailininkų sąraše rasime visą 1913 metų avangardą, išskyrus „Tilto“ dailininkus iš Berlyno, mat šie, skausmingai iširus dailininkų bendrijai, gegužę dar laižėsi žaizdas vasaros priebėgose prie Baltijos ir jokia kita grupės dinamika jiems nė nerūpėjo. „Jei jie neprisidės, – rašė Marcas Mackei į Boną, – nebus pati didžiausia nelaimė, man tik būtų gaila dėl Noldės ir Heckelio.“ Apie Kirchnerį nė žodžio. Abiem širdingiesiems „Mėlyniesiems raiteliams“ jis buvo išties svetimas. Galiausiai eksponuojami 366 paveikslai – 90 dailininkų iš dvylikos šalių. Po „Armory Show“ Niujorke tai antroji gaires žyminti tų metų paroda. Waldenas „Rudens salonui“ išsinuomojo didžiulę 1200 kvadratinių metrų salę Potsdamo gatvės 75 name. Didysis mecenatas Bernhardas Koehleris parodai organizuoti davė 4 000 markių, paskui jam teks dar primesti transporto išlaidoms. Tačiau „Pirmasis Vokietijos rudens salonas“ tapo sensacija. Į atidarymą atvyksta Robertas ir Sonia Delaunay

iš Paryžiaus ir Marcas Chagallas, „Mėlynojo raitelio“ grupė dalyvauja beveik visa, į galeriją „Sturm“ specialiai atvyksta net italų futuristai. Visi supranta, kad yra istorinio įvykio dalyviai. Anglus, prancūzus, vokiečius, rusus, austrus, vengrus, italus, čekus – visus susieja bendras noras turėti naują dailę. Tai sienų nepaisantis estetinis aljansas, demonstruojantis avangardo bendrystę, nepaisančią jokių užsienio politikų susišaudymų.

Ten galima buvo pamatyti Archipenko, Delaunay, Légero, Severinio, Carros, Boccionio, Jawlenskio, Marco, Mackės, Münter, Klee, Chagallo, Kandinskio ir Picabios darbus, greta – pirmąsyk prie avangardistų prisidėjusių jaunų dailininkų Lyonelio Feiningerio ir Maxo Ernsto kūrinius. Franzas Marcas eksponuoja tris 1913 metais sukurtus šimtmečio paveikslus, jų dažai dar ne visiškai išdžiūvę: „Mėlynųjų arklių bokštą“, paskui dar „Vilkus (Balkanų karą)“ ir galiausiai vienas į kitą sukibusių padarų paveikslą, kuriam taip ir nesurado pavadinimo, paveikslą galiausiai pavadino Paulis Klee – „Gyvūnų likimai“. Greta vyksta paskaitos – į „Sturm“ galeriją atvyko du patys ryškiausi dailės teoretikai: kubizmą pavadinęs Guiliaumme'as Apolinaire'as iš Paryžiaus ir italų futuristas Tomasso Marinetti.

Visuomenė reaguoja pasipiktinusi ir net įtūžusi. Laikraščiuose spausdinama pikta kritika po begalinių organizacinių pastangų smarkiai žeidžia Augustą Mackę. Jis piktinasi „šunsnukiais“ ir „paršų laikraščių bernais“, nesuprantančiais, kas Berlyne rodoma. Antai *Frankfurter Zeitung* rašo: „Žadinamas įsivaizdavimas, tarsi toje parodoje būtų kokia raidos pažanga. Niekada nėra buvę tuštesnės, mažiau pagrįstos pretenzijos.“ O *Hamburger Nachrichten*

apibendrina: „Iš tiesų tai baisi nesąmonė, šitokia daugybė juokingų dalykų, kvailų terlionių. Manaisi parėjęs iš beprotnamio, o ne iš paveikslų galerijos." Užtat Franzas Marcas laiške Kandinskiui rašo: „Kabindamas paveikslus vadovavausi idėja: parodyti neįsivaizduojamą vidinį įsigilinimą ir meninį budrumą. Žmogus išeis stipriau plakančia širdimi ir pripildytas gerų staigmenų. Mane patį irgi apstulbino galutinis rezultatas: ženkli abstrakčių formų persvara (ir jų kokybė)." Marcas, Macke ir Herwarthas Waldenas dar išleidžia ir skrajutę, kurią dalija Kurfiurstendame ir Zoologijos sode. Joje iškalbingi žodžiai: „Dailės parodas reikia lankyti nepaisant meno kritikų valios!" Bet tai nieko nepadeda. Į parodą beveik niekas neina. Ji baigiasi finansine katastrofa, mecenatui Koehleriui galiausiai tenka pridurti ne 4 000, o 20 000 markių, kad būtų padengtos nuomos ir transporto išlaidos.

Arthuras Schnitzleris šiomis pirmosiomis rugsėjo dienomis irgi Miunchene, kaip ir Rilke ar Freudas. Jis apsistojo viešbutyje „Continental" ir dalyvauja pjesės „Meilystės"[74] repeticijose. Taip jau sutapo, kad pagrindinį moters vaidmenį pjesėje vaidino buvusi jo meilužė Marie, vadinama Mici. Toji Marie Glümer, autoriaus dienoraštyje žymima tik „Mz", buvo jo pacientė ir viena tų „saldžių Vienos merguželių", kurias Schnitzleris visą gyvenimą mylėjo. Jos puikiai mokėjo susitarti su savo sąžine, kad ši negraužtų, su jomis sykiais tekdavo pavakarieniauti, sykiais išsirengti į iškylą, bet

74 *Liebelei* (vok.).

ne daugiau, dar jas buvo nesunku įterpti į biurgerišką meilužių gyvenimą. Tačiau dabar, Miunchene, į kurį Schnitzleris atvykęs su žmona Olga, viskas jau nebe taip aišku.

Rugsėjo 9 dieną jis pakviečiamas į Leopoldo gatvę, pas žmogų, mylintį moteris taip pat labai kaip ir jis pats: „Liesl nuvedė mus pas Heinrichą Manną, kuris čia gyvena su meiluže, Prahos žydaite. Pristato ją kaip savo žmoną ir reikalauja, kad į ją būtų kreipiamasi ir su ja elgiamasi būtent taip. Atėjo ir hercogas su pnl. Morena. Kava terasoje. Pakenčiamas pokalbis. Man ponia Mann neatrodo tokia prasta, kaip kiti apie ją pasakojo. Visi kartu prie ežero." Jo nuotaika: „Be nuotaikos."

Diuseldorfe teisininkas Carlas Schmittas[75] kasdien laukia, kada jį atras. Vakarais eina į lovą su savo mylimąja Cari ir, kaip pasipasakoja dienoraščiui, būna „labai jau išdykęs", „naktį – smagus pasigrabaliojimas".

Šitaip bėga dienos, teisme nėra ką veikti, o jo knygos *Valstybės vertė*[76], kurioje surašyta didžioji Schmitto antiindividualistinė programa, leidėjai nenori. Bet paskui, rugsėjo 20 dieną, leidėjui Mohrui pagaliau sumanius spausdinti Schmitto knygą, autorius ūgteli per metrą: „Puikus rudens oras. Vėl jaučiuosi kaip gatvėmis žingsniuojantis didelis žmogus, kurio slaptų galių niekas nemato."

Deja, tai greit išblėsta. Rugsėjo 30 dieną, apsilankęs koncerte, jis paskui rašo: „Muzika iškėlė visus mano kom-

75 Vokiečių teisininkas ir filosofas(1888–1985). Viena ryškiausių ir prieštaringiausiai vertinamų teisės ir politinės teorijos figūrų: politinio mąstymo klasikas, daręs didelę įtaką valstybės teisei ir teisės mokslui, buvo ir svarbiausias Trečiojo reicho teisininkas.

76 *Der Wert des Staates* (vok.).

pleksus. Norėjau nusižudyti. Kokia prasmė? Niekam nerūpi, aš niekam nerūpiu, man niekas nerūpi. Kad bent jau būtų toji mano knyga.“ Tada, štai tokia fantastiškai naivi viltis, viskas būsią gerai. Tačiau šio dėsnio negali pagrįsti ir teisininkas dr. Carlas Schmittas.

1913 m. rugsėjo 25 d. Charlie Chaplinas pasirašo pirmą savo sutartį su „Keystone Studios“. Už filmavimąsi debiutiniame filme „Kaip žmogui išgyventi“[77] jam mokės po 150 dolerių per savaitę.

Waltheris Rathenau išleidžia knygą *Apie dvasios mechaniką*, joje, be kita ko, AEG stebėtojų tarybos pirmininkas ir apskritai vienas svarbiausių Vokietijos ekonomikos veikėjų primygtinai įspėja apie technikos ir mechanizavimo pavojus grynumui ir „sielos valdoms“. Knygą jis skiria „jaunajai kartai“.

77 *Making a living* (angl.).

SPALIS

Tą mėnesį Thomą Manną prisiveja jo praeitis. Per misterijas Helerau, netoli Drezdeno, susitinka avangardas. Vokiečių jaunimas kopia į Meisnerio kalną, kuris nuo tada vadinamas Aukštuoju Meisneriu. Emilis Nolde išvyksta iš Berlyno – su ekspedicija iškeliauja į pietų kraštus. Augustas Macke randa rojų Šveicarijoje – prie saulėto Tuno ežero. Rimtas klausimas: ar leistina pajusti, kad Franzo Werfelio veidas atstumia? Ir: kiek avangardo pakenčia Berlynas? Ludwigas Meidneris tiesiog vidury šviesios dienos tapo mūšio lauką ir pavadina jį „Apokaliptiniu kraštovaizdžiu“. Kaizeris Vilhelmas II atidengia Tautų mūšio paminklą. Freudas pasiima skrybėlę... ir mėto ją ant grybų.

Ant 753 metrų aukščio Meisnerio, Kaufungeno girioje, šiaurės Hesene, spalio 11 ir 12 dienomis vyksta legendinis gyvenimą reformuojančių ir jaunimo judėjimams pritariančių grupių susitikimas. Nuo to susitikimo kalnas vadinamas Aukštuoju Meisneriu. Paskutinės XIX amžiuje gimusios kartos vokiškasis Vudstokas – tai mėginimas po atviru dangumi suburti „Wandervogel“[78] judėjimą ir vokiečių jaunimo organizacijas. Tai protestas prieš tuo pat metu vykusios šventės prie Tautų mūšio paminklo vokišką pompastiką. Hauseno slėnyje išdygsta didžiulis palapinių miestelis – du tūkstančiai dalyvių. Keliaujama per miškus, dainuojama, debatuojama, klausomasi įvairių kalbėtojų. Kad ir Ludwigo Klageso, pareiškusio jaunimui, kad modernybė esąs didžiausias pavojus. Mat ji kelia grėsmę Vokietijos miškams, o tada ir esmingiausiam vokiškam gyvenimo principui. Klagesas įspėja dėl gamtą ardančios technikos ir agituoja už natūralų gyvenimą. „Žmogus ir žemė“ vadinasi ugninga jo kalba, raginanti būti atsargiems su pažanga ir aplinkos griovimu. Gyvenimo reformų judėjimo dalyvis Fidus, žinomas iš įžemintų, į dangų besiveržiančių akvarelių, specialiame leidinyje *Festschrift* išspausdintu patetišku kūriniu „Saugant iš aukštai“ sukuria susitikimo ant „Aukštojo Meisnerio“ logotipą: išdidžiai žvelgiantys jauni nuogi vyrai su kardais prie diržų. Tokiems vyrams pirmą kartą viešai kalba ir jaunas studentas Walteris Benjaminas, jis, ką tik perėjęs iš Freiburgo universiteto į Berlyno, kopia su draugais į kalną ir yra vienas iš kalbėtojų. Jis pareiškia, kad tik tuomet, kai antisemitizmas ir šovinizmas nebebus reikšmingi, būsią galima kal-

78 „Keliaujantys paukščiai“ – pačioje XIX a. pabaigoje kilęs daugiausia studentų ir vyresniųjų moksleivių judėjimas. Jų atsakas į kapitalizmo pažangą buvo grįžimas prie romantizmo idealų, griežtų mokyklos bei visuomenės diktuojamų taisyklių nepaisymas, savito gyvenimo būdo gamtoje propagavimas. Tai buvo jaunimo judėjimų apskritai pradžia ir svarbus impulsas alternatyviajai pedagogikai, nuogo kūno kultūrai ir pan.

bėti apie tikrai laisvą vokiečių jaunimą. O pedagogas reformatorius Gustavas Wynekenas, vienas iš Laisvosios Vikersdorfo mokyklos steigėjų ir Walterio Benjamino mokytojų, į kokius tris tūkstančius jaunuolių kreipiasi taip: „Ar bus prieita iki to, jog tereikės sušukti jums tam tikrus žodžius – Vokietija, nacionalinis, kad išgirstume jūsų plojimus ir šūksnius „valio"? Ar jūsų susižavėjimą sukels kiekvienas įkyrus plepys, apsivilkęs tinkamą frazių uniformą? Žvelgdamas į šviečiančius iš tolo mūsų tėvynės slėnius noriu tik vieno: te niekad neišaušta diena, kai juose siautės karo ordos. Ir te niekad neišaušta diena, kai būsim priversti nešti karą į kitos tautos slėnius." Baigiamasis pareiškimas, „Meisnerio formulė", kurio laikytis prisiekė visi dalyviai, jau nebe toks patetiškas. Ten sakoma, kad „laisvasis vokiečių jaunimas formuoja savo gyvenimą pagal vidinę tiesą". Nusprendžiama, kad visi „laisvojo vokiečių jaunimo renginiai vyksta be alkoholio ir nikotino". Nenuostabu, kad jie neperauga į revoliuciją. Be alkoholio ir nikotino! Panašiai savo eiliuotame įvade suformulavo Herbertas Eulenbergas: „Sveikinu jaunimą nebegeriantį / Vokietiją permąstantį ir pereinantį." Nusileidę nuo kalno į tėvynės slėnius visi greit prablaivėja. Walteris Benjaminas, slapyvardžiu Ardoras rašantis į Franzo Pfemferio Berlyne leidžiamą žurnalą *Die Aktion* – irgi, jis daro tokią išvadą: „Žygiai, šventiniai kostiumai, liaudies šokiai nėra galutinis dalykas ir – 1913-aisiais – dar ne dvasingumas. Šis jaunimas dar nerado priešo, to prigimtinio, kurio turėtų nekęsti." Benjaminas pasigenda sukilimo prieš kapitalizmo pradžios kartos tėvus. Jis pasigenda tėvažudystės. Tas daug pasakančias eilutes, teatleidžia Benjamino mokiniai, jis rašo iš tėvų namų Berlyne, Delbriuko gatvė 23, kur vėl apsigyveno po semestro Freiburge.

Betgi visiškai suprantama, kad Benjaminas iš Freiburgo vėl grįžo į Berlyną. Arba, kaip 1913-aisiais sakė Else Lasker-Schüler: „Juk dėl to menininkas ir grįžta į Berlyną, meno laikrodis čia nei vėluoja, nei skuba.“

Po permirkusių dienų nušvitus saulei dabar visur dygsta grybai. Sigmundas Freudas, kuriam akivaizdžiai palengvėjo oriai ir padoriai susidorojus su psichoanalitikų susitikimu (ir dar dėl iškalbingo C. G. Jungo pralaimėjimo balsuojant), sekmadienį su šeima eina grybauti. Nešdamiesi karklų pintines, išklotas languotomis skepetomis, visi neatitraukdami akių žiūri tik į samanotą Vienos miško paklotę. Kartais Freudai nuvažiuoja ir į Zemeringą, ten visi tik ir šnabždasi apie tai, kad čia Mahlerio našlė Alma sukanti meilės lizdą sau ir tam nesuvaldomam dailininkui Kokoschkai. Bet Freudą ir jo šeimą traukia į miškus, ne į vasarnamius. Vaikai apsirengę dirndelėmis ir trumpomis kelnėmis, Freudas su odinėmis kelnėmis iki kelių, žaliu žiponu ir skrybėle su gemzės šerių kuokštu. Tada jau galima ir grybų ieškoti. Grybautojų vedlys būna Freudas – jis erelio žvilgsniu vis aptinka ir geriausiai pasislėpusius gražiausius grybus. Tada, žengęs dar keletą žingsnių, meta skrybėlę, o užmetęs ją ant grybo šaižiai sušvilpia sidabriniu švilpuku, kad visi grybautojai išlįstų iš savo pakrūmių. Visai šeimai pamaldžiai susirinkus tėvas pagaliau kilsteli skrybėlę ir leidžia visiems pasigėrėti laimikiu. Įdėti grybą į pintinę dažniausiai leidžiama mylimai dukrelei Annai.

Kai Berlyne futurizmas ir vėl paskelbiamas tikruoju judėjimu, o Tommaso Marinetti pasako kalbą „Pirmajame Vokietijos rudens salone“, didis gydytojas, didis autorius ir didis Ernsto Ludwigo Kirchnerio bei Elsės Lasker-Schüler draugas paskelbia savo „Laišką F. T. Marinečiui“. Jame – viską pasakantys žodžiai: „Puoselėkite savo futurizmą. Aš puoselėju savo dioblinizmą“. Döblinas nenusiteikęs prisidėti prie Marinečio. „Futuristiniame manifeste“ reikalaujama, kad naujos literatūros ir meno pamatu taptų sutraiškyta sintaksė. O Döblinas iš žodžio meistrų reikalauja ne triuškinti gyvenimą, o kuo labiau prie jo priartėti.

Bet kai autorius pernelyg priartėja prie gyvenimo, jis labai greit gali stukteleti esančiam priekyje. Laikraštyje *Lübeckischen Nachrichten* 1913 m. spalio 28 dieną pasirodo toks skelbimas: „Per pastaruosius dvylika metų, pasirodžius *Budenbrokams*, kuriuos Miunchene parašė mano sūnėnas ponas Thomas Mannas, mane užklupo daugybė nemalonumų, turėjusių liūdniausių pasekmių, o dabar prie jų dar prisideda ką tik išleista Alberto knyga *Thomas Mannas ir jo pareiga*. Tai mane paskatino kreiptis į Liubeko skaitytojus ir paprašyti, kad šie deramai įvertintų minėtąją knygą. *Budenbrokų* autorius, karikatūrindamas artimiausius savo giminaičius, išmaudo juos purve ir rėksmingai išdėsto jų likimus, tačiau kiekvienas sveikai mąstantis žmogus supras, kad taip nedera. Blogas tas paukštis, kuris teršia savo lizdą. Friedrichas Mannas, Hamburgas.“ Tad štai kaip viskas atrodo šešiasdešimt septynerių metų dėdei Frydeliui, kuris

Budenbrokuose pavadintas Kristianu. Thomas Mannas labai linksmai į tai reaguoja laiške broliui: „Galgi į jį jau ne taip dažnai kreipiamasi „Kristianai“ ir jis norėjo apie save priminti? Gaila jo, išties. Mano Kristianas Budenbrokas tokio paiko skelbimo tikrai nebūtų rašęs.“

Spalio 18 dieną šimtajam mūšio su Napoleonu prie Leipcigo jubiliejui atidengiamas penkiolika metų statytas pompastiškas Tautų mūšio paminklas. Kaizeris Vilhelmas II pagerbia kovinę vokiečių tautos galią. 91 metro aukščio paminklas, atsiėjęs šešis milijonus reichsmarkių, primenantis, kaip prūsai sykiu su Rusija ir Austrija sumušė prancūzus, buvo finansuojamas vien iš aukų ir loterijų. Tamsus akmuo – tai granito porfyras iš Boichos prie Leipcigo. Statybai buvo sunaudota 26 500 luitų akmens ir 120 000 kubinių metrų betono. Atidengiant Clemenso Thiemės sukurtą paminklą, greta Vokietijos kaizerio ir Saksonijos karaliaus dalyvauja visi vokiečių kunigaikščiai ir Austrijos, Rusijos, Švedijos atstovai. Atidengimas tampa karinga nacionaline džiūgavimo švente su dideliu paradu. Garbingi svečiai iš visų trijų šalių nugalėtojų paminklo papėdėje padeda vainikus. Paskui Gevandhauze patiekiama iškilminga vakarienė 450 svečių. Tostas už taiką neskelbiamas, geriama tik už nesugriaunamą ginklo brolystę tarp Prūsijos ir Austrijos-Vengrijos.

Ji iš pradžių išbandoma fazanais, tiesa, vos penkias dienas, pradedant spalio 23-iąja. Leipcige atidengiant Tautų mūšio

paminklą Austrijos sosto įpėdinis Pranciškus Ferdinandas gudria diplomatine iniciatyva kaip tik pasiekė, kad antrajame Balkanų kare serbai pasitraukė iš Albanijos. Nuo to vokiečių kaizeriui Vilhelmui taip palengvėja ir tai jam padaro tokį įspūdį, kad jis aplanko sosto įpėdinį jo Konopišto pilyje. Abudu kuo puikiausiai sutaria. Pranciškus Ferdinandas organizuoja dviejų dienų medžioklę, kurioje kaizeris Vilhelmas II nušauna lygiai tūkstantį šimtą fazanų. Vakare, deja, tesuvalgo vieną paukštį.

Ludwigo Meidnerio dirbtuvėje, Vilhelmshioe gatvės 21 name, Berlyno Frydenau dalyje, trečiadienių vakarais susirenka garbinga draugija: Paulis Zechas, René Schickele, Raoulis Hausmannas, Kurtas Pinthus, Maxas Herrmannas-Neiße. Iš pradžių šeimininkas svečiams parodo naujausius savo kūrinius. Vadina juos „Apokaliptiniais kraštovaizdžiais". Jie nutapyti pagal dailininko *motto*: „Tapyk, kol atsikratysi graužaties, viso savo nuodėmingumo ir šventumo." Meidnerio peizažuose viskas lekia į orą. 1913-aisias jis nutapo „Aš ir miestas" – paveikslą, kuriame jo galva, regis, sprogsta, kaip ir miestas už jos. O viršuj kybo saulė, siūbuodama, tarsi tuoj nukris.

Meidnerį vis užplūsta tokios šiurpios vizijos. Savo mažoje dirbtuvėje Frydenau jis dirba kaip apsėstas, o apie tai rašo: „Skausmingas raginimas liepė man sulaužyti visas vertikalias tieses. Ant visų kraštovaizdžių paskleisti nuolaužas, skutus ir pelenus. Mano smegenys kraujavo per baisius veidus. Mačiau vien tik šokantį tūkstančių skeletų ratelį. Daug kapų, ir sudegę miestai raitosi per lygumą."

Miestai dega, žmonių ir jo paties veidas jau iškreiptas vien skausmo, peizažas sudraskytas bombų ir karo. Virš viso to klajoja bauginanti šviesa. Regis, Meidneris teptuku kovoja su grėsmingomis, bauginančiomis jėgomis. Jis stengiasi suvaldyti savo košmarus užfiksuodamas juos paraidžiui. Kubizmas ir ekspresionizmas jam – rimta. Tuos trauminius paveikslus pavadina „Apkasų vizija" arba „Apokaliptiniu peizažu". Kaip minėta, gyvena idiliškame Frydenau. Šiltos, taikios spalio dienos. 1913-ieji. Draugai, apsilankantys pas jį trečiadienių vakarais, pamatę paveikslus ima nerimauti dėl jų kūrėjo. Gal jis pamišo?

Praėjus mėnesiui po to, kai prie Helgolando į jūrą nukrito orlaivis L1, spalio 17 dieną sprogsta karinis orlaivis L2 – per pirmą skrydį, ties Johanistaliu šalia Berlyno. 28 žmonių įgula žūsta degančioms nuolaužoms atsitrenkus į žemę, užsiliepsnoja pušynas, orlaivio viduje – suanglėję kareivių kūnai. Grafas Zeppelinas, kurio pavarde pavadinti orlaiviai, tą pat dieną rašo grosadmirolui von Tirpitzui: „Kas galėtų būti labiau sukrėstas ir stipriau gedėti drauge su kariniu laivynu nei aš."

Kokia buvo Picasso ir apskritai modernybės reputacija, byloja recenzijos apie 1913 metų rudenį Berlyne, Leneštrasės 6a name atidarytą Otto Feldmanno galeriją „Neue Galerie". Galerijos atidarymo paroda iki šių dienų tebėra neįžvelgtoji priežastis, dėl kurios tuo pat metu surengtame „Pirmajame Vokietijos rudens salone" nebuvo matyti

didžiųjų prancūzų – Picasso arba Braque'o. Jų darbų pardavėjui Paryžiuje Kahnweileriui labiau rūpėjo parduoti, o ne eksponuoti, tad kūrinius jis nusiuntė į konkuruojantį komercinį renginį Berlyne. Pamatę abi parodas kartu, turėtume visą 1913 metų meninį repertuarą, visų pirma – jo herojų dėka. Mat greta didžiųjų prancūzų Feldmannas eksponavo ir „negrų skulptūras", helenizmo plastiką, „Rytų Aziją". Žodžiu, ankstyvi tolimųjų kultūrų kūriniai, anuomet darę didžiausią įtaką menininkams, buvo įterpiami tarp europietiškųjų – o Carlas Einsteinas, vėliau išgarsėsiantis knyga apie „negrų plastiką", parašė įžanginį žodį. Taigi pagavi prancūzų dailės *status quo* 1913-aisiais paroda. Tačiau Kurtas Glaseris, rašydamas žurnalui *Die Kunst*[79] apie naujus dailės salonus, daro tokią išvadą: „Iš Matisse'o kūrinių eksponuojamas natiurmortas, spalvos skystokos. Picasso užėmė visą sieną, susidaro įspūdis, kad jis čia paverstas svarbiausiu stabu. Turbūt kiek pavėluotai, nes reikėtų tikėtis, kad triukšmas, sukeltas dėl šio subtilaus, bet vis dėlto silpnoko menininko, netrukus aptils." Feldmanno tai netrikdė. Iškart po galerijos atidarymo parodos jis gruodį eksponavo 66 Picasso darbus – gautus vėlgi iš Kahnweilerio komiso pagrindais. Vokiečių kritikai ėdė toliau. *Cicerone* rašė, kad savo kubistinius darbus eksponavęs Picasso „vis dar neatrodo labai stiprus ir labai savarankiškas". Garsusis Karlas Schefflleris *Kunst und Künstler* vertino taip: „Iš Picasso ne ką teišpeši." O žurnale *Die Kunst* daroma triuškinanti išvada, kad „vargu ar liko kokių abejonių, kad Picasso pasiekė mirties tašką."

79 Dailė (vok.).

Ratelyje trūksta tik vieno – Ernsto Ludwigo Kirchnerio. Abiejose parodose jo nebuvo matyti, mat jis kaip tik rengėsi pradėti kažką nauja ir didinga. Rugsėjo pabaigoje laimingas ir apsikrovęs turtais jis grįžo į Berlyną. Vien paveikslų per tuos mėnesius pajūryje nutapė šešiasdešimt. Ketina pamiršti senus laikus, „Tilto“ iširimą, butą Durlacho gatvėje. Sykiu su Erna Schilling ieškosi naujo „plėšikų urvo“, toks atsiranda Kiornerštrasėje 45. Jie vėl Berlyne, tame „neskoningai sujauktame ir gana beprasmiškai augančiame mieste“, kaip tomis dienomis jį vykusiai apibūdina Rilke. Fėmarne Kirchneris atrado naują moters tipažą, suformuotą pagal Erną ir Maschką, kai šios nuogos žengė iš švelnių Baltijos vandenų. Tai gotiški kūnai, jaunėjantys į viršų, veido bruožai išskaptuoti tarsi medžio gabale. Erna rūpinasi, kad ateljė Kiornerštrasėje virstų ištisu meno kūriniu iš skulptūrų, tapybos, patiesalų ir siuvinėjimų, su dideliais pagalvėlių plotais, kuriuose patogiai gali įsitaisyti modeliai ir bičiuliai. O Kirchnerį vėl traukia į Potsdamo aikštę.

Mėnesiai prie jūros taip užaštrino jo nervus, jo suvokimas ir poros tokie atviri, kad visa pirmaprade galia į jį veržiasi miestas, jo triukšmas, jėga ir veidai. Ir tik dabar, toli gražu ne minkščiausiam Baltijos orui išvalius regos nervą, Kirchneris išvysta visiškai naujus vaizdus: viskas prasideda nuo „Gatvės scenos Berlyne“ – pirmojo paveikslo iš Potsdamo aikštės serijos. Sutirštintą mažutėje erdvėje, čia matome miesto modernybę, didmiestį ir pagrindinius jo veikėjus, rėksmingų spalvų, kokotes negyvais veidais, kurių žadama laime nebetiki net jų klientai. Kirchneris pajunta, kaip kūniškumas, kurį, žvelgdamas į moteris ir vaikus Fė-

marne dar tapė kaip gryną natūralumą, jau nebeįmanomas naujųjų laikų miesto erdvėje – po apdarais, triukšmu ir kitokiais žvilgsniais bei kitokiais lūkesčiais. Vienintelė varomoji miesto jėga yra greitis, veržimasis pirmyn, užmiršta dabartis. Tačiau Potsdamo aikštės paveikslais Kirchneris spaudžia pauzės mygtuką. Viskas staiga sustoja. O jam, pavertusiam savo paveikslų žiūrovą klientu, kuriam savo beprasmiu pasirengimu ir nesąmoningu tikėjimu, kad rytoj viskas bus kitaip ir geriau, siūlosi kokotės ir miestas, pavyksta unikalūs modernybės paveikslai – juose miesto kūnas vien tik iš sausgyslių ir nervų, o ne iš raumenų ir kraujo.

Emilis Nolde Berlyne nebeištveria. Tad spalio 1-ąją su žmona Ada į kelis didelius lagaminus pradeda krautis tapymo reikmenis ir drabužius. Ankstyvą spalio 2-osios vakarą juodu įžengia į meno kolekcininko Eduardo Arnholdo namus Princo regento gatvėje 19, Tyrgarteno rajone.

Arnholdas 1913-aisiais iškilo į visuomenės viršūnę: iš anglių prekybos susikrovęs turtus dabar yra *Dresdner* banko stebėtojų taryboje, o 1913-aisiais Vilhelmas II jį – pirmą ir vienintelį žydą – pakvietė į Prūsijos dvarą; Arnholdas netgi turėjo gauti didiko titulą, bet atsisakė. Pinigus beveik be išimties investuoja į menininkus ir meną, sykiu su Jamesu Simonu jis yra didžiausias pasaulietinis meno mecenatas, štai 1913-aisiais įsteigė prūsų valstybei kultūros institutą Romoje, *Villa Massimo*. Jo paties namai Tyrgarteno gatvėje kuo aiškiausiai demonstruoja skonį ir galią – „kaizerio žydų“; taip nepagarbiai garsius Berlyno žydus, tarp jų ir Jamesą, Simoną, Albertą Balliną ir Waltherį Rathenau, dėl

suartėjimo su Vilhelmu II vadino būsimas Izraelio prezidentas Chaimas Weizmannas. Arnholdo name kabo Menzelis, Liebermannas ir Böcklino „Prometėjas“, o šalia – Vilhelmo II ir Bismarcko portretai.

Spalio 2-osios vakare Arnholdo namuose renkasi garbinga keliautojų draugija. Emilis ir Ada Noldės jaudinasi. Puotaujama, valgoma, geriama, ketvirtis iki vidurnakčio visi būriu patraukia į Zoologijos sodo geležinkelio stotį. Kai kauštelėjusi draugija ją pasiekia, perone jau stovi naktinis traukinys į Maskvą per Varšuvą, išvyksiantis 0 val. 32 min. Jis pajuda pagal tvarkaraštį. Ekspedicijos vadovas dr. Alfredas Leberis užima naktinį kupė, o greta Noldės su žmona įsikuria jauna medicinos sesuo Getruda Arnthal, Arnholdo dukterėčia, globosianti nelabai stiprios sveikatos Adą. Medicininė demografinė Vokietijos-Naujosios Gvinėjos ekspedicija gali prasidėti.

Spalio 5 dieną ekspedicijos, su kuria Noldei buvo paprasčiausia patekti į garbinamus tolimuosius Pietų kraštus, traukinys atvyksta į Maskvą. Spalio 7 dieną Transsibiro geležinkeliu per Uralą ir Sibirą toliau keliaujama iki Mandžūrijos. Kaip Vokietijos vyriausybės atstovai, visi keliauja pirma klase. Iš Mandžiūrijos toliau vykstama per Šenjangą ir Seulą. Iš ten kelionės dalyviai laivu plaukia į Japoniją, kur atvyksta spalio pabaigoje. Šalta ir nejauku. Jokių šiltųjų jūrų salų dar nematyti.

1913 metų spalio 5 dienos vakarą Helerau prie Drezdeno rodoma Paulio Claudelio „Apsireiškimas Marijai“[80]. Dalcroze'o suburta šokio mokykla ir naujasis Heinricho Tessenow

80 *L'Annonce faite à Marie* (pranc.).

teatras į Helerau atviliojo rinktinę publiką: atėjo Thomas Mannas, Raineris Maria Rilke su abiem artimiausiomis draugėmis, taigi Lou Andreas-Salomé ir Sidonie Nádherný, taip pat Henry van de Velde ir Else Lasker-Schüler. Tą vakarą Helerau yra ir Maxas Reinhardtas, Martinas Buberis, Anette Kolb, Franzas Blei, Gerhartas Hauptmannas, Franzas Werfelis, Stefanas Zweigas ir abu svarbiausi jaunieji leidėjai – Ernstas Rowohltas ir Kurtas Wolffas.

Reinhardtas ir Hugo von Hofmannsthalis Drezdeno rūmų teatre stato „Kavalierių su rože", o naujasis teatras tampa avangardo susitikimų vieta. Émile'io Jaques-Dalcroze'o tikslas buvo rasti naują kūno, dvasios ir muzikos vienovę. Ritminiai pratimai ir improvizacijos kartu su muzika turi išlaisvinti kūną iš civilizacijos suformuotų blokadų. Ernstui Ludwigui Kirchneriui tai būtų patikę. O amerikiečių autorius Uptonas Sinclairas, spalio 5 dieną, matyt, irgi buvęs Helerau, vėliau romane *Pasaulio pabaiga*[81] rašys: „Helerau buvo mokoma judesio abėcėlės ir gramatikos. Taktas buvo mušamas rankomis, judesių seka atliekama trijų, keturių ketvirtinių taktu ir taip toliau. Pėdomis ir kūnu buvo rodoma, kokios trukmės nata. Tai tarsi ritminė gimnastika, sumanyta taip, kad kūnas išsitreniruotų greit ir tiksliai reaguoti į dvasinius įspūdžius."

Naujoji išraiškos šokio forma pakerėjo visus. Tik va, ji nelabai derėjo su Paulio Claudelio „Apsireiškimu". Claudelis tą vakarą sutrikęs dienoraštyje rašo, kad beveik niekas neplojo. Dalcroze'as netgi atvirai kalba apie fiasko. Rilke dviejuose laiškuose Hugo von Hofmannsthaliui ir Helenei von Nostitz tą vakarą savo sutrikimą apibendrina išties iškalbingai: „Helerau žmonės, kaip kokie dideli vaikai, lei-

81 *World's End* (angl.).

džiasi į tai, ko nesupranta, bet, dievaži, galgi jie pasimokys ir pateks ne į tą drumzlinumą, koks dabar yra teatras, o iškart atsirems į peršviečiamų ir tyrų dalykų dugną, – tai mums visiems būtų į naudą.“ Tad Helerau eksperimentuose Rilke iš esmės įžvelgia galimybę – paslapties, kurios ieško visi nuo modernybės išsekę avangardistai. Tačiau – ir dėl to Rilke tikras – Paulio Clauelio „Apsireiškimas“ čia nepadės. Arba, kaip rašė Hofmannsthaliui: „Apsireiškimas“, Claudelis, nieko konkretaus apie tai negalėčiau papasakoti, ėjo ir praėjo, sukėlė minčių, tačiau jos buvo taip sumišusios su Helerau eksperimentais, kurie irgi sukėlė minčių, kad nelabai žinojau, ar tas neramias mintis, su kuriomis išėjau namo, reikia priskirti vienam, ar kitam.“

Tad pats pastatymas į kultūros metraščius nepatenka. Užtat pateks pertrauka. Ir neramios mintys, su kuriomis namo grįžta kai kurie žiūrovai. Per pertrauką įvyksta pirmasis Rainerio Marios Rilkės ir ratelio, kuriam jis jau kelis mėnesius liaupsino poetinę Franzo Werfelio jėgą, susitikimas su pačiu dvidešimt trejų metų Franzu Werfeliu. Rilkei tai turėjo būti šokas. Marie von Thun und Taxis į Duiną jis rašo, kad pamatęs Werfelį iš pradžių pajuto „žydiško mentaliteto dirbtinumą“, „tasai protas, prasiskverbiantis į viską kaip nuodai, patenkantys visur iš keršto, kad nėra organizmo dalis“. Bet paskui Rilke vėl skaito „įstabius“ Werfelio eilėraščius *Balti lapai*[82], „kurie mano viduje viską, kas susitikus su juo trikdė ir ribojo, nubraukia vienu mostu, ir aš vėl einu už jį per visas ugnis“.

Tačiau Helerau per pertrauką, akivaizdžiai nesavas ir nesugebėdamas pradėti pokalbio, Rilke Werfeliui pristatė

82 *Weiße Blätter* (*vok.*).

gerą savo draugę Sidonie Nádherný, – o toji ir sutrinka, ir pasijunta atstumta. Rilke pasakoja, kad pamačiusi Werfelį ji sušnibždėjo „žydukas!“. O šis turbūt išgirdo. Šiaip ar taip, baronė su jaunuoju poetu bendrauja iš aukšto. Prasideda labai nesmagi istorija. Bet iš lėto.

Prahietis Franzas Werfelis, geram Kafkos draugui Maxui Brodui patarpininkavus, gavo redaktoriaus vietą iškilusioje Kurto Wolffo leidykloje Leipcige, avangardinį jos vaidmenį 1913 metais reikėtų sieti ir su vidutiniu visų leidyklos darbuotojų amžiumi – jis tebuvo dvidešimt treji metai. Werfeliui pavyko į Kurto Wolffo leidyklą atvesti autorių Karlą Krausą, o 1913 metų vasarą jis parašė ir puikų leidyklos skelbimą: „Vis dar reikia priminti, kad tarp mūsų gyvenantis Karlas Krausas yra didžiausias meistras Europoje. Labiausiai sukrečiantį šio iškilaus satyriko veikalą *Kinų siena*[83] leidykla dabar išspausdina kaip monumentalų, Kokoschkos piešiniais papuoštą leidinį. Pats metas, kad naujasis jaunimas, visi dvasingieji ir teisieji, leistųsi atplėšiami šios retorinės fugos apokaliptinės jėgos, idant ateities kartos mūsų negėdytų.“ Puikūs žodžiai. Sykiu jie rodo, su kokiu įkarščiu ir maksimalizmu dvidešimt trejų Werfelis gerbė trisdešimt septynerių Karlą Krausą. Juodviem susitikus jis ištisas valandas galėjo gaudyti kiekvieną šio žodį, jo laiškai kupini baimingos pagarbos ir atsidavimo. Birželio mėnesį Ludwigui von Fickeriui į apklausą apie Karlą Krausą žurnale *Brenner* Werfelis buvo nusiuntęs tokį sakinį: „Myliu šį žmogų iki skausmo.“ Karlas Krausas į tą meilę atsakė pripažinimu. Jis reguliariai spausdino Werfelio eilėraščius savo *Fackel* ir rašė euforiškas recenzijas.

83 *Die chinesische Mauer* (vok.).

Tą spalio 5-ąją Heleraų susitikus Franzui Werfeliui ir Sidonie Nádherný von Borutin niekas nežinojo, kad Karlas Krausas ir ji jau mėnesį beveik visad kartu, kad abu liepsnojo didele meile. Savo ruožtu Sidonie nežinojo, kad jos Karlas labai vertina jaunąjį poetą. Tad abu nebuvo susaistyti: Sidonie nepriimdama Werfelio, o įskaudintas Franzas Werfelis – paleisdamas apie Sidonie gandus. Tarp jų ir tokį, kad Rilke liepsnoja pašėlusia meile Sidonie, o ši anksčiau klajojusi su cirko trupe. Gandams vieną dieną pasiekus ir Sidonie, o paskui ir Karlą Krausą, šis įsiunta ir užpyksta – ilgam. Nutraukia ryšius su Werfeliu, sudirba jo lyriką, *Fackel* iš jos piktai juokiasi, ten Krausas paskelbia ir triuškinantį nuosprendį Werfeliui: „Eilėraštis geras tol, kol sužinai, kas jį parašė.“

Neaišku, ar žydas Krausas kada nors sužinojo, kad kaip tik jo mylimiausiosios Sidonie replika „žydukas“ taip įžeidė Werfelį, jog šis išsigelbėjimo ieškojo skleisdamas piktus gandus. Rilke, galų gale sužinojęs apie artimus Sidonie ryšius su Krausu, nuoširdžiuose laiškuose pataria gerai savo draugei nesituokti, mat juos skiriąs „mažutis nepašalinamas skirtumas“, ir tuomet įvykiai per pertrauką spalio 5-ąją Drezdene galutinai tampa liūdna data vokiškoje kultūros istorijoje. Beje, per tą pertrauką didžioji „hebrajiškų baladžių“ poetė Else Lasker Schüler vis rėkavo: „Blogai, blogai!“ – taip jai nepatiko spektaklis, o tai savo ruožtu trikdė Rilkę, jam tai atrodė barbariška.

Trumpas epilogas, tema „meilė ateina, meilė praeina“: Raineris Maria Rilke spalio 16 dieną Helerau dar sykį žiūri,

kaip šoka Émile'is Jaques-Dalcroze'as ir jo mokiniai, iš ko konkrečiai susideda tas kūno aktyvinimo metodas. Šiaip teatro salė tuščia, tik Rilkei iš dešinės sėdi Lou Andreas-Salomé, o iš kairės Ellen Delp – toji rugpjūčio Hailigendame karštai geidžiama „rytmečio Ellen", kurią Lou vadina „dukra". Rilke, Drezdene tikrai gyvenęs Sidonieštrasėje (viešbutyje „Europäischer Hof"), sykiu su Lou Andreas-Salomé rašo laišką Sidonie Nádherný ir abu jai pataria dėl tokios sielos kančios būtinai kreiptis į dr. Friedrichą Pinelesą Vienoje – į tą patį Pinelesą, kuris buvo ne tiek sėkmingas psichologas, kiek gundytojas, o pasivadinęs „žemiškuoju žmogumi", prieš keletą metų mokė Lou Andreas-Salomé kūniškų džiaugsmų. Kokia fantastiška maišatis! Netgi Rilkei to galėjo būti per daug. Kitą dieną jis strimgalviais išlekia į Paryžių. Iš ten spalio 31 dieną rašo, kad prašys Claros skyrybų.

Jaunasis Arnoltas Bronnenas rašo įtūžusią dramą *Teisė į jaunystę* – tai jaunosios kartos sukilimas prieš senąją. O Gottfriedui Bennui prieš metus teko matyti, kaip jo tėvas Gustavas Bennas – Morino kaimo pastorius Noimarkoje – mirtinai sergančiai motinai dėl etinių priežasčių nedavė morfijaus, kurį jis, sūnus ir gydytojas, norėjo paskirti. Motina paskui mirė klykdama iš skausmo. Skausmas, kaip pamokslauja pastorius žmonai ir sūnui, irgi esąs Dievo siųstas. Tuomet Gottfriedas Bennas paskutinį kartą pakluso tėvų pasauliui. Po metų, 1913-aisiais, jis atlieka tėvui egzekuciją savo lyrika. Jo eilėraščių rinkinys pavadintas *Sūnūs*, jau pats pavadinimas leidžia suprasti, kieno žodis bus dabar. Tai savęs įtvirtinimo prieš visagalius tėvus ženklas. Tėvams metamas iššūkis, ken-

čiant, iš pradžių tik mintyse, bet vėliau jau ir žodžiais. Bet tai dar šiek tiek užtruks. Georgas Traklis tą rudenį rašo *Blogio metamorfozę*, klykiantį kaltinimą sau: „Kas verčia tave tyliai stovėt ant sudūlėjusių laiptų tavo tėvų namuos?“ O Kafka irgi rašys *Laišką tėvui*. Gi Bennas eilėraščiuose apdainuoja prisiminimus apie motiną. Jau daug vėliau jo šimtmečio eilėraštyje „Vienaip ar kitaip“ skaitysime: „Mano tėvas kartą buvo teatre / Wildenbrucho „Vieversėlyje“.[84] Tai jo akyse jau buvo aukščiausia tėvažudystė, kitokia nei pirmykštės Freudo ordos: užmaskuota kaip kultūrinis snobizmas.

Tarp kitko, Benno *Sūnūs* skirti Elsei Lasker-Schüler. „Sveikinu Elsę Lasker-Schüler: betikslė ranka iš žaidimų ir kraujo“ rašo jis priešlapyje, tai paskutinis trumpas sentimentalumo antplūdis, paskui šio patologo sprukimas nuo jausmų galutinai taps patologišku. O Else iš savo čiužinių kriptos, kuri pakenčiama tampa tik dėl opijaus ir namų bei sielos gydytojo Alfredo Döblino vizitų, savo „mėlynajam raiteliui“ Franzui Marcui į Zindelsdorfą rašo naujausią pranešimą apie meilės situaciją: „Kiklopas dr. Bennas dedikavo man naująsias savo eiles *Sūnūs*, jos raudonos kaip mėnulis, kietos kaip žemė, siautėjančios sutemos, dūžiai kraujuje.“ Tad štai kaip baigiasi didžioji meilė – kaip ir prasidėjo: dideliais žodžiais.

Ludwigas Wittgensteinas su draugu Davidu Pinsentu spalio 16 dieną laivu iš Anglijos plaukia į Norvegiją ir toliau rašo

84 Vertė Sigitas Geda.

Tractato logico-philosophicus. Savo mintis kruopščiai žymisi užrašų knygelėje. Tačiau iš pradžių pirmame puslapyje įrašo: „Po mano mirties siųsti poniai Poddy Wittgenstein, Noivaldegerštrasės 38 namas, Viena, ir B. Russellui, Švč. Trejybės koledžas. Kembridžas." Akademinis mokytojas ir šeima – stulpai, laikantys Wittgensteiną, pasiryžusį statyti naują logikos rūmą. Dar laive jis parašo Russellui laišką, užduodamas pagrindinius klausimus, tačiau pamiršta jį pasiimti. Spalio 29 dieną rašo dar vieną laišką Russellui: „Ar gavote mano laišką? Palikau jį garlaivio valgomajame, turėjau išsiųsti Jums, bet turbūt pamiršau."

Carlas Schmittas, tikėjęsis būsiąs laimingas, išėjus jo knygai *Valstybės vertė*, dabar visiškai nelaimingas: nors knyga jau spausdinama, dienoraštyje jis rašo: „Visai negaunu laiškų." Dar blogiau: jis sloguoja. Nežino, ar liks gyvas, spalio 2 dieną įrašyta: „Šitas kataras šlykštus; o Dieve, kada nors reikės mirti."

Bet prieš tai Schmittas dar nori vesti – mylimąją Cari, kuriai dedikavo pirmąją savo knygą. Tam pritaria netgi slaptasis patarėjas Hugo am Zehnhoffas – tais mėnesiais tapęs Schmittui lyg tėvu, vis pamėtėjantis jam smulkių teisinių įgaliojimų. Zehnhoffas yra antras didysis 1913-ųjų žvaigždynas, Schmittas jo vis prisibijo ir jaučia jam simpatiją, daro viską, kad pelnytų palankumą, geria ir rūko su juo iki vėlyvos nakties. Zehnhoffas tik įspėja Schmittą saugotis „artistės" Cari, o paskui reikalauja, kad ji bent pasikrikštytų kaip katalikė, tada vestuvės galėtų vykti sename vienuolyne prie Lacho ežero.

Cari nusiperka skrybėlaitę, Carlas nuperka žiedą, juodu susižada. Paskui Cari staiga pameta pasą, tad negali tuoktis, o Carlas dėl to tūžta. Keista, tačiau Cari nesijaudina. Kadangi juodu dabar negali įsikelti į naująjį butą prie konservatorijos kaip sutuoktiniai, be to, pinigų ir toliau labai stinga, mat Carlas dar neturi nuolatinės tarnybos, Cari tenka keltis pas Schmitto tėvus į Pletenbergą, kol juodu susituoks ir galės gyventi kartu. Abu vyksta tenai traukiniu, paskui Schmittui tenka grįžti į Diuseldorfą, puikiai suprantant, kokioje baisioje aplinkoje „padėjo" savo mylimąją: „Pletenberge ji su baisia ir pikta motina ir išpaikinta mažąja Anna." Jau greit, rašo Schmittas, jis išvaduos Cari iš šeimos pragaro ir nuves prie altoriaus.

Su ispane šokėja Cari jis susipažino 1912 metais vienoje varjetė. Ir iškart pasidavė jos kerams. Ji sakėsi esanti Pabla Carita Maria Isabella von Dorotic. Jos pasas taip ir neatsiras. Ir tam bus svari priežastis. Vėliau, skirdamasis, Schmittas sužinos, kad jo žmona buvo visai ne kilminga ispanė, o tiesiog ne santuokoje gimusi miunchenietė, tikroji jos pavardė – Pauline Schachner.

Vis dėlto tą 1913-ųjų spalį tikrai yra vieta, kur daug saulės ir laimės. Augustas ir Elisabeth Mackės su dviem sūnumis apsigyvena Hilterfingene, prie pat Tuno ežero, Rožyno name, iš kurio atsivėrė vaizdas į vandenį ir aukštas snieguotas Štokhormo viršūnes horizonte. Pieva prie namo pamažėle leidžiasi prie kranto, ten, rožėmis apaugusioje verandoje, Mackės ketvirtą valandą geria šviežiai užplikytą kavą.

Augustas Macke pirmą sykį nepasiėmė jokių senų paveikslų, čia, Šveicarijoje, jis nori pradėti iš naujo. Vis dar išsekęs po „Pirmojo Vokietijos rudens salono“ paveikslų kabinimo, jaučia kartėlį dėl nesėkmės ir prastų atsiliepimų. Tačiau čia, prie tolimo Tuno ežero, kaitinant šiltai spalio saulei, jo nuotaika jau po kelių dienų vėl visiškai pasitaiso. Nusipirkęs tapymo reikmenis, imasi darbo – su tokiu aistringu pakilimu, kokio dar nebuvo patyręs – per keturias spalio savaites prie Tuno ežero nutapo svarbiausius savo kūrinius. Jį vis traukia į promenadą prie ežero, jis vis piešia ir tapo išėjusias pasivaikščioti elegantiškas moteris, skrybėlėtus vyrus, šiltą, žėruojančią šviesą, krintančią pro alėjos medžius. O toliau, ežero mėlyje, tai šen, tai ten baltuoja valtelė. Štai kad ir „Saulėtas kelias“, nutapytas pačioje spalio pradžioje – tame paveiksle medžio kamienas tviska kaip ir moters suknelė, moteris žvelgia į gilų, tamsų, mėlyną vandenį, pro žalsvai ir gelsvai tviskančią lapiją dangaus nematyti. Pakraštyje žaidžia vaikai. Čia, prie Tuno ežero, Augustas Macke tapo naujausius rojaus variantus.

Mackės turi laivelį. Atvyksta pasisvečiuoti Louis Moiliet su žmona Hélène – bičiulis dailininkas, su kuriuo Macke netrukus išsiruoš legendinėn kelionėn į Tunisą, bet iš pradžių visi kartu plaukia Tuno ežeru. Išlipę saloje susikuria ugnelę, o Hélène tunisiškame variniame kavinuke verda puikią arabišką kavą.

Gyvenimas idiliškas ir paprastomis savaitės dienomis. Rytais atvėręs žalias langines matai mirguliuojantį bobų vasaros mėlį.

Taip karšta, kad visą spalį valgoma lauke, tik popietę, kai per pievą nuo ežero pamažėl atslenka vėsa, Macke, apsivil-

kęs mėgstamiausią storų siūlų nertinį aukštu kaklu, surūko pirmą pypkę. Paskui sode dūksta su abiem savo berniukais Walteriu ir Wolfgangu.

Pačiame viršuje Augustas Macke įsirengė savo karalystę – kambaryje su balkonu ir plačiu vaizdu į ežerą, ten jis tapo, ką žvilgsnis pagauna promenadoje, skrybėlių krautuvėlėse, vitrinose. Vėliau Elisabeth Macke pasakojo, kad vyras perpiet nešdavęsis paveikslus iš dirbtuvės pastogėje į sodą, „kuris saulės buvo užlietas švytinčiomis rudens spalvomis, ir statė pačiame to žioravimo viduryje, o paveikslai tikrai nenublankdavo, jie patys švytėjo. Tada klausinėdavo manęs: „Kaip manai, jie ko nors verti, o gal čia kičas, aš tikrai nežinau?“ Elisabeth žinojo. Žinome ir mes. Tai tokio tikro, pavergiančio grožio paveikslai, kad kartais gali juos ištverti tik mėgindamas išvadinti kiču.

LAPKRITIS

Alfredas Loosas sako, kad ornamentas esąs nusikaltimas, jo statomi namai ir siuvimo salonai labai aiškūs. Viskas baigta tarp Elsės Lasker-Schüler ir dr. Gottfriedo Benno – ji pasidavė nevilčiai, o dr. Alfredas Döblinas, kaip tik pozuojantis Ernstui Ludwigui Kirchneriui, švirkščia jai morfijaus. Išeina Prousto *Svano pusėje* – pirmasis *Prarasto laiko beieškant* tomas, Rilke iškart jį perskaito. Nuėjęs į kiną Kafka verkia. Mados namai „Prada“ Milane atidaro pirmą butiką. Aštuoniolikametis Ernstas Jüngeris susidėjęs daiktus iškeliauja į svetimšalių legioną Afrikoje. Oras Vokietijoje nesmagus, bet Bertoltui Brechtui atrodo, kad slogą bet kas gali pasigauti.

Lapkričio 7 dieną gimė Albertas Camus. Tai jis vėliau parašys dramą *Apsėstieji.*

Metų žurnalas: Vienoje – koks sutapimas – lapkričio 7 dieną pasirodo pirmas žurnalo *Die Besessenen*[85] numeris. Viršelyje – Egono Schielės autoportretas. Žurnalo paantraštė – „Aistrų mėnraštis“.

Lapkričio 7 dieną Adolfas Hitleris, nutapęs Miuncheno Teatinų bažnyčios akvarelę, parduoda ją sendaikčių krautuvininkui Viktualijų turguje.

Gyvenimu besidžiaugianti grafienė von Schwerin-Löwitz, reichstago pirmininko sutuoktinė, lapkričio viduryje pakviečia į tango arbatėlę Prūsijos landtage. Ant parketo – prie valdžios vyrų ir aukštų kariškių prigludusios šokėjos. Reaguodamas į tai įsikiša kaizeris Vilhelmas II, jam tango – vulgarus. Lapkričio 20 dieną išleidžiamas kaizerio įsakas, pagal kurį uniformą vilkintiems karininkams uždraudžiama šokti tango.

„Monos Lizos“ pėdsakų vis dar nerasta.

85 *Apsėstieji* (vok.).

Pamažu baigiasi didieji Adolfo Looso metai. „Ornamentas ir nusikaltimas“ – taip jis pavadino straipsnį, kupiną pasipiktinimo tuo, kad „tortų puošmenos“ uždusins Vienos Ringštrasę. O dabar, 1913-aisiais, atsiranda vis daugiau norinčiųjų, kad laisva Looso dvasia ir aiškus žvilgsnis išvalytų jų projektus ir sielas, krautuves ir namus. Užbaigtas Scheu namas, Larochegasės 3, ir Hornerio namas, Nortartgasės 7. Atidaromos ir dvi patalpos, kurioms jis sukūrė niekam kitam nepasiekiamos minimalistiškai puošnios, bet vis dėlto solidžios elegancijos interjerus: kavinė „Capua“ Johano gatvėje ir Kniže siuvykla Am Graben 13.

Kaip tik todėl, kad Loosas ir jo žmona amerikietė Bessie artimai susidraugavę su daugybe Vienos avangardo veikėjų – Kokoschka, Schönbergu, Krausu, Schnitzleriu, jam menas ir architektūra skiriasi kaip dangus ir žemė: „Namas turi patikti visiems. Skirtingai nei meno kūrinys, kuris nebūtinai turi kam nors patikti. Meno kūriniu norima išplėšti žmones iš jų patogumo. Namas turi tarnauti patogumui. Meno kūrinys revoliucinis, namas – konservatyvus.“

1913-aisiais sukurtas jo šedevras – Scheu namas Hycingene – pirmasis Europoje terasinis namas, kuklia balta elegancija ir arabišką architektūrą primenančiomis pakopomis jis kaitino Vienos galvas dar tada, kai buvo statomas. Užtat šeimininkai – Looso draugas advokatas Gustavas Scheu ir jo žmona Helene – buvo patenkinti. „Projektuodamas šį namą nė iš tolo negalvojau apie Rytus, – sakė Loosas. – Tik maniau, kad iš miegamųjų, kurie buvo antrame aukšte, būtų labai patogu išeiti į didelę bendrą terasą.“ Ir vis dėlto Scheu namas visus veikia kaip *fata morgana*. Gyvenamieji

ir miegamieji kambariai atsiveria į lauką, iš jų išeinama į dideles terasas, visas namas užlietas šviesos ir oro. Aplinkiniams gyventojams ir valdžios įstaigoms protestuojant Loosas sutiko padaryti kompromisą: fasadus apželdino. Juk Loosui svarbiausia, kaip patalpos veikia žmogų: „Bet aš kaip tik noriu, kad žmonės mano kambariuose justų medžiagą aplink, kad ji juos veiktų, kad jie suvoktų uždarą patalpą, justų medžiagą, medį, suvoktų jį veidu ir lytėdami – apskritai juslėmis, kad galėtų sėdėti patogiai, justų kėdę didelėje kūną supančioje erdvėje ir sakytų: čia galima sėdėti tobulai."

Adolfas Loosas niekada nejuokauja ir visada kalba mirtinai rimtai. Ir vis tiek jis neįtikėtinai traukė žmones. Kiekvienoje jo patalpoje, kiekviename jo name jutai, kad jie tikrai „sukurti pagal primatavimą". Ir dar: kad Loosas verčiau visai nestatys, nei statys ką netinkama. Arba, kaip jis pats pasakė didžiuoju ir tikruoju savo *credo*: „Nebijok, kad išvadins nemoderniu. Keisti senąją statybą leistina tik tuomet, jei ji pagerėja, o šiaip lik prie to, kas sena. Mat tiesa, tegu ir šimto metų senumo, su mumis susijusi labiau nei dabar greta žingsniuojantis melas." Provokuojantis atnaujintojas pasirodo besąs mąslus tradicijų šalininkas: Loosas iš savo publikos reikalavo daug. Jis visai nesijaudino, kad nebus laikomas moderniu (kad ir ką šis žodis reikštų). Tačiau šiandien mes žinome, kad jis buvo labai modernus. Turbūt modernesnis už bet kurį kitą 1913-ųjų architektą.

Franzas Kafka lapkričio 8 dieną 22 val. 27 min. po aštuonias valandas trukusios kelionės geležinkeliu atvyksta į Anhal-

to stotį Berlyne. Grete Bloch, Felicės Bauer draugė, spalio pabaigoje tapusi tarpininke tarp Prahos ir Berlyno, mėgino suartinti nelaimingus įsimylėjėlius, kurie dėl niekam tikusio Kafkos pasipiršimo buvo it paralyžiuoti.

Lemtingą Vokietijos likimui lapkričio 9 dieną įvyksta antras jųdviejų susitikimas Berlyne. Tragedija jis tampa ir šįsyk. Įdienojus jie daugiau nei valandą vaikštinėja po Tyrgarteną. Tada Felice turi eiti į laidotuves, paskui ketina duoti žinią Kafkai „Askanischer Hof" viešbutyje. Ji to nepadaro. Lyja – lėtai ir be atvangos. Kafka vėl, kaip kadaise kovą, sėdi viešbutyje laukdamas žinios iš Felicės. Tačiau – nieko. 16 val. 28 min. Kafka sėda į traukinį ir išvažiuoja į Prahą. O tarpininkei Gretei Bloch pasakoja: „Tad išvažiavau iš Berlyno kaip žmogus, visiškai neteisėtai tenai atvykęs."

Tą pat lapkričio 9 dieną Berlyne žinomą psichoanalitiką ir autorių Ottą Grossą Prūsijos policijos pareigūnai suima Franzo Jungo bute ir išsiunčia į Austriją. Ten tėvas paskelbia jį pamišusiu, neveiksniu ir išveža į Tulno sanatoriją. Maxas Weberis iš Heidelbergo gina savo bičiulę ir Otto žmoną Friedą Gross. Berlyne žurnalas *Die Aktion* protestuoja specialiu numeriu. Tai tėvo ir sūnaus kova, visai kitoks kartų konfliktas. Nepalenkiamo sūnaus suvaldymas, padarant jį neveiksnų.

Trieste, reikšmingiausiame Austrijos-Vengrijos uostamiestyje, Minervos salėje, Jamesas Joyce'as skaito paskaitų ciklą apie Hamletą. Dubline jis iš pradžių mėgino prasimanyti

pinigų atidaręs kino teatrą, paskui puoselėjo mintį iš Airijos į Italiją importuoti tvidui tinkamą vilną. Nepavyko ir jo mėginimai užsidirbti iš savo knygų. Dabar priešpiet jis dirba anglų kalbos mokytoju, o popiet moko privačiai, tarp visų kitų ir būsimą rašytoją, pasivadinusį Italo Svevo[86]. O vakare pasakoja apie Hamletą. Vietos laikraštis *Piccolo della Sera* reaguoja entuziastingai: paskaita tikrai žaižaravo „viena kitą vejančiomis, tačiau aiškiomis mintimis, pakilia ir sykiu paprasta forma, sąmoju ir gyvumu“.

„Prie tavęs prisilietusioji / nugriūva“ – taip eiliavo išmintingoji pašėlusi Else Lasker-Schüler, susipažinusi su Gottfriedu Bennu. Dabar jis ją paliko. O ji atgulė kentėdama nepakeliamus pilvo skausmus. Atvažiavęs į Grunevaldą dr. Alfredas Döblinas, dar ką tik pozavęs Ernsto Ludwigo Kirchnerio tapomam portretui, suleidžia jai morfijaus. Kitaip jai padėti negali.

Lapkričio 13 dieną pasirodo knyga *Svano pusėje* – pirmoji Marcelio Prousto romano *Prarasto laiko beieškant* dalis. Jos nenorėjo leisti ne vien leidyklos „Fasquelleir Oldenbourg“ ir „Nouvelle Revue Français“, bet ir tuometinis „Gallimard“ redaktorius André Gide’as, tad knygą Proustas išleido savo lėšomis leidykloje „Grasseri“. Tačiau vos Proustas spėjo paimti į rankas pirmą egzempliorių, jį palieka vairuotojas ir mylimasis Alfredas Afostinelli. O visi kiti dabar graibsto šį autorių. Rilke knygą perskaito praėjus

86 Aron Hector (Ettore) Schmitz (1861–1928) – vienas reikšmingiausių XX amžiaus italų romanistų.

vos porai dienų po jos išleidimo. Prasideda ji auksiniais žodžiais „Ilgą laiką miegoti eidavau anksti“ – šitaip Proustas užgauna pervargusio avangardo nervą, mat šis visas, nuo Kafkos iki Joyce'o, nuo Musilio iki Thomo Manno, savo dienoraščiuose girdavosi, jei pavykdavo nueiti miegoti iki vidurnakčio. Anksti eiti miegoti – nuolatos neišsimiegojusiems modernybės šaukliams tai buvo drąsiausia kova prieš depresiją, gėrimą, beprasmį prasiblaškymą ir į priekį besiveržiantį laiką.

Miunchene Oswaldas Spengleris toliau karštligiškai rašo stambųjį veikalą *Vakarų saulėlydis*. Pirma didžioji dalis jau baigta. Dvasinė Spenglerio būsena panaši į Vakarų. Jo dienoraštis – tragedija. Spengleris rašo: „Nebuvo tokio mėnesio, kad man nebūtų kilusi mintis nusižudyti.“ Bet vis dėlto: „Viduje išgyvenau turbūt daugiau nei bet kuris mano laikų žmogus.“

Alma Mahler plaukus visad susikeldavo taip, kad kalbantis ar šokant jie nesunkiai išsidraikytų. Ji buvo puikiai įgudusi padaryti taip, kad tamsios sruogos idealiausiu metu kristų ant veido, ir vyrai prarastų protą. Šiandien tokį džiaugsmą ji vėl suteikia Kokoschkai. Mat jis baigė jųdviejų dvigubą portretą, paveikslą, nuo metų pradžios stovėjusį ant jo molberto, jame juodu su Alma audringoje jūroje. Iš pradžių norėjo jį pavadinti „Tristanu ir Izolda“, pagal Wagnerio operą, kurios motyvus Alma dainuodavo per pirmus jųdviejų susitikimus. Tačiau paskui Georgas Traklis davė paveikslui

pavadinimą „Vėtra“ – toks jis galiausiai ir liko. Giliai įklimpęs į skolas Kokoschka lapkritį praneša savo galerininkui Berlyne Herwarthui Waldenui: „Mano dirbtuvėje yra didelis darbas, prie kurio dirbau nuo praėjusio sausio, „Tristanas ir Izolda“, 2½ kart 3½, 10 000 kronų, baigtas prieš kelias dienas. Iki sausio 1 dienos turiu gauti 10 000 kronų užstatą, nes mano sesuo susižadėjusi ir vasarį išteka. Tas paveikslas parodytas viešai taps įvykiu, tai stipriausias ir didžiausias mano darbas, visų ekspresionistinių siekių viršūnė. Ar įsigysite jį? Tai gali būti pasaulinė sėkmė.“

Kuklumas niekad nebuvo Oskaro Kokoschkos stiprybė. Tačiau stulbinantis dalykas: Alma Mahler iš tiesų „Vėtroje“ mato seniai iš Kokoschkos reikalautą šedevrą. „Puikiame paveiksle „Vėtra“ jis nutapė mane – per audrą smarkiausiai banguojant jūrai aš guliu prie jo prisispaudusi – tikėdamasi iš jo pagalbos, o jis numaldo bangas tironišku veidu spinduliuodamas energiją.“ Tai jai patinka, tokią ji save ir matė: pilną energijos, nusiraminusią, nuramintose pasaulio bangose. Pasaulio valdovė Alma. Tokį ji ir įsivaizdavo meilužio šedevrą. Kaip aklą atnašą. Kad kadaise žadėjo atsilygindama už jo ištekėti, Alma lyg tyčia nebeprisimena. Bet vietoj atpildo jis gali atvykti į Zemeringą, mat jos naujas namas jau baigtas. O ten galės tapyti naują paveikslą.

Vasarą Braitenštaine Alma pasistatydino keistą namą – sklype, kurį Mahleris buvo nupirkęs prieš trejus metus. Namas primena milžinišką židinį, tamsus, stogai dar dengiami maumedžio malksnomis, verandomis apjuosti kambariai tamsūs ir blausūs. Melancholijos šventovė. Svetainėje kabo Kokoschkos pieštas Almos portretas, vaizduojantis ją kaip nuodytoją Lucrezią Borgią. O greta, stiklinėje spin-

toje – nebaigta Mahlerio dešimtoji simfonija, atversta ties tuo puslapiu, kur mirtimi besivaduojantis ligonis užrašė pagalbos šauksmus: „Almši, mieliausioji Almši.“

Kokoschkai atsilyginant už „Vėtrą“ buvo leista tik ištapyti svetainę Zemeringe. Keturių metrų pločio freska virš židinio. Tema, visų nuostabai, – Alma Mahler ir Oskaras Kokoschka. Arba, kaip apibūdino Alma: „Vaizduoja mane, vaiduokliškos šviesos nutviekstą ir rodančią į dangų, o jis, stovėdamas pragare, atrodo apaugęs mirtimi ir gyvatėmis. Viskas sumanyta kaip liepsnos židinyje tęsinys. Šalia stovėjęs mažasis mano Gukis paklausė: „Tai gal tu nemoki piešti nieko kito, tik mamą?“ Gerai paklausta. Atsakymas: ne.

Rilke Paryžiuje it nesavas prisimena vasarą ir rudenį Vokietijoje. Kaip nerimo pagautas, keliavo tai ten, tai šen, tarp visų savo moterų ir matronų: Claros – dar žmonos, buvusių meilužių Sidonie ir Lou, vasaros meilės Ellen Delp, savo motinos, apimtų susižavėjimo damų Cassirer, von Nostitz ir von Thurn und Taxis. Kad viskas ir toliau liktų atvira, reikia neiti vienu kuriuo aiškiu keliu, nors ir kur jis vestų, mąsto sau Raineris Maria Rilke lapkričio 1 dieną. Tokia gyvenimo laikysena – katastrofiška. Bet tokia poezija – apreiškimas:

Keliai atviri

Kad prieš mane to nebėra daugiau,
ko atsisakydamas atgal aš traukiuos:
atvirų kelių, dangaus, kalvų švariausių,
ir nė vieno veido mielo man žmogaus.

Ak, meilės galimybių skausmą
dienomis ir naktimis jutau:
bėgant viens į kitą, pasitraukiant,
džiaugsmo tikro nebebuvo jau.

Augsburge aimanuoja Bertoltas Brechtas, mat lapkritis – peršalimų metas. Ir šiaip jau penkiolikametį moksleivį kamuoja visokiausios bėdos: jo dienoraštis praneša apie galvos skausmus, slogą, katarą, dilgčiojimą nugaroje, nugaros skausmus, kraujavimą iš nosies. Kasdien trumpi pranešimai apie „savijautą", su pasimėgavimu jis stebi savo skausmus ir atranda šalutinę ligos naudą: „Priešpiet atėjo daktaras Müleris. Sausas bronchitas. Įdomi liga. Slogą bet kas gali pasigauti."

Posakis „Po obuolį kasdien suvalgyk tu – ir nereikės tau daktarų[87]" pirmąsyk pasirodė 1913 metais Anglijoje. Jis paimtas iš Elizabeth M. Wright knygos *Kaimo kalba ir folkloras*[88].

Emilis Nolde prie pietų jūrų artinasi labai pamažu. Lapkričio 5 dieną keliamasi per Geltonąją jūrą į Kiniją. Po penkių dienų garlaiviu „Prinz Eitel Friedrich" pro Taivaną plaukiama į Honkongą. Iš Honkongo ekspedicijos grupė garlaiviu „Prinz Waldemar" per Pietų Kinijos jūrą plaukia į Vokietijos Naująją Gvinėją. Tačiau išlipęs į sausumą tolimoje vokiečių

87 *An apple a day keeps the doctor away* (angl.).

88 *Rustic Speach and Folklore* (angl.).

kolonijoje Nolde pasijunta nesavas. Čia rado ne nepaliestą rojaus kampelį, o rinką. 1913 metų lapkritį jis rašo į tėvynę: „Mielas drauge, graudu žiūrėti, kaip čia visos šalys užverstos blogiausiomis europietiškomis galanterijos prekėmis, pradedant žibaline lempa ir baigiant paprasčiausiais netikrais aniliniais dažais dažytu medvilniniu audiniu.“ Kad tai pamatytų, – skundžiasi jis, – nevertėjo tiek keliauti. Neišsiėmęs tapybos reikmenų iš lagaminų jis plūstasi.

Lapkričio 2 dieną gimė Burtas Lancasteris[89].

Goergui Trakliui iš Venecijos grįžus į Austriją, žlungantis miestas pavėluotai užveda įkvėpimo mechanizmą. Paskutiniaisiais 1913-ųjų mėnesiais poezija užklumpa Traklį netikėta jėga, sykiu vos nesuaižydama jam kaukolės. Kalbinis kvaitulys byloja apie vidinį pragarą.

„Viskas skyla pusiau“, – rašo jis lapkritį. Niekada taip iki galo ir nepaaiškės, kas ten nutiko, bet reikėtų manyti, kad mylima jo sesuo Grete buvo nėščia. Visiškai neaišku, ar nuo savo vyro (o tokio būta, Berlyne), ar nuo paties Traklio, ar nuo jo draugo Buschbecko, kuris, kaip brolis įtarė, turėjo su seseria meilės ryšį. Žinome tik tiek, kad viename lapkritį parašytame Traklio eilėraštyje atsiranda „negimusysis“, o po trijų mėnesių Traklis rašys, kad jo sesuo persileido. Bet – niekas nežino. Jo siela buvo tokia iškankinta, kad jį plėšė pusiau ir pats gyvenimas.

89 JAV kino aktorius ir prodiuseris (1913–1994), garsėjęs vaidmenimis nuotykių filmuose ir vesternuose, o vėliau – charakteriniais vaidmenimis.

Iš dėkingumo savo geradariui ir gelbėtojui Ludwigui von Fickeriui Traklis, nepaisydamas šlykščios vidinės būsenos, leidžiasi įkalbamas pasirodyti viešai. Jis skaito eiles per ketvirtą Fickerio žurnalo *Brenner* literatūrinį vakarą Insbruko muzikos draugijos salėje. Ir poetas, matyt, kalbėjo taip, tarsi vis dar eitų Lido pakrante Venecijoje, murmėdamas sau po nosimi. „Poetas, deja, skaitė per tyliai, lyg būtų įsislaptinęs, iš praeičių ar ateičių, ir tik vėliau iš šito vien išoriškai labai unikalaus žmogaus monotoniško, maldą primenančio niurnėjimo galėjai atpažinti žodžius ir sakinius, paskui vaizdus ir ritmus, sudariusius futuristinę poeziją." Taip laikraštyje *Allgemeiner Tiroler Anzeiger* pasakojo Josefas Antonas Steurersas.

Tarp tų dviejų nevykusių pasirodymų Lido ir Muzikos draugijoje atsirado vienas svarbiausių XX amžiaus vokiečių kalba parašytos lyrikos skyrių. Iš viso 49 eilėraščiai, tarp jų svarbiausi Traklio kūriniai – ciklai *Sapnuojantis Sebastijonas*, *Kasparo Hauzerio dainos* (vienas skirtas Venecijoje buvusiam Adolfui Loosui, kitas jo žmonai Bessie) ir *Blogio metamorfozė*. Iš tiesų buvo sukurti 499, o gal ir 4999 eilėraščiai, mat Traklio eilės niekad nebūdavo užbaigtos, esama nesuskaičiuojamų variantų, užrašytų ant viršaus, perrašytų iš naujo, taisytų. Jis vis griebiasi pieštuko, daro pakeitimus rankraščiuose, vis rašo jo eilėraščius publikuojančių žurnalų leidėjams, kad tą žodį reikia pakeisti anuo, o aną – tuo. Taip „mėlyna" gali pavirsti „juoda", o „tyliai" – „ratilais". Matai, kad motyvus jis nešiojasi su savimi ir posmas po posmo ieško, kur juos padėti, o jei visai nesiseka, išbraukia ir pasiima į kitą eilėraštį, į kitus metus. „Tauriąja prasme nepataisomas", – taip Georgą Traklį apibūdino Albertas Ehrensteinas. Tačiau taip nebuvo. Net jis

dar buvo pataisomas. Bet pasitaisyti galėjo tik pats. Jo eilėraščiai – montažai iš to, kas girdėta, skaityta (pirmiausia Rimbaud ir Hölderlino), iš to, kas pajusta. Tačiau gali susiklostyti kaip 1913 metų lapkritį rašytame eilėraštyje „Nuskaidrėjimas“: tai, kas prasidėjo kaip „žydra versmė“, nakty ištrykštanti iš negyvų akmenynų, galiausiai vis dėlto tampa „žydra gėle, tyliai suskambusia uolyne gelsvam“[90]. Romantizmas visad atspirties taškas, bet jis yra ir tyliai suskambusio Traklio ilgesio tikslas. Vien 1913 rudenį mėlynoji gėlelė Traklio eilėraščiuose pražysta devynis kartus. Tačiau jo rašytame Novaliui skirtame antkapio tekste ji nužydi jau ankstesnėje teksto pakopoje. Užtat vos spėjo „žydra spalva“ nuvysti, vos ji išbraukiama, iškart išmėginama daug naujų žodžių. Tuomet gėlė gali būti visokiausia: iš pradžių „naktiškesnė“, paskui „spindulingesnė“, galiausiai „rožiškesnė“. Kad taptų pranašiškos, Traklio eilėms trūksta išraiškingumo. Užtat jose dar sykį visu savo grožiu, visa jėga, vėlyvuoju Zalcburgo baroku sužėri vokiečių kalbos lobynas, – prieš Trakliui atidarant duris į savo įkvėpimo mašinų salę ir virš to lobyno paleidžiant laikinumo maro ir dar ledinį savo sielos gūsį. Visur miršta gėlės, niaukiasi miškai, bėga briedžiai, nutyla balsai.

Numirėlis lanko tave.
Iš širdies laša jo paties pralietasis kraujas
O tarp juodų antakių prisiglaudęs neapsakomas mirksnis;
Tamsus pasimatymas.
Tu – purpurinis mėnuo, kai tasai
Pasirodo žalioje ūksmėje alyvmedžio.
Paskui stoja naktis begalinė.[91]

90 Vertė Sigitas Geda.

91 Vertė Sigitas Geda.

Pernelyg egzistenciškai išgyventos atrodo šios neišdylančios *vanitas* – tuštumos – patirtys, tarsi galėtum apkaltint jas sukeistais žodžiais, netgi kiču. Traklis galėjo kalbėti tik lyriškai, jo taisyti ir iš naujo parašyti eilėraščiai yra jo autobiografija. Jis regėjo tai, kas tamsu, sugavo tai, kas efemeriška, prakalbino tai, kas nesuvokiama. Žvelgdamas į save tapo neregimybės liudytoju, tik introspekcijos visiškai išsilaisvinta fantazija.

Traklis tol gludina žodžius, tol rungiasi su kalba, kol supranta, kad jau gali paleisti juos į pasaulį. Į tą pasaulį, kuriame pats išgyventi nesugeba. Jo eilėraščiai, nors ir apie paskutines žmonijos dienas, neskelbia nuosprendžio. Juose istorija, anot Dürrenmatto, jau seniai krypo „pačia blogiausia linkme“ kaip tik todėl, kad ji jau sykį mąstyta, sykį sueiliuota.

Lapkričio 3 dieną gimė Marika Rökk[92].

Robertas Musilis pavargęs ir gulasi anksčiau už žmoną. Bet neužmiega, girdi, kaip ji eina į vonią atlikti vakarinio tualeto. Pasiėmęs ant naktinio stalelio visada gulinčią užrašų knygutę ir pieštuką, tiesiog užrašo, ką išgyvena: „Girdžiu, kaip Tu velkiesi naktinius marškinius. Bet tuo dar toli gražu nebaigta. Vėlei šimtai smulkių judesių. Žinau, skubi: turbūt viso to reikia. Suprantu: žiūrėdami į nebylius gyvūnų veiksmus stebimės, kaip nuo ryto iki vakaro rikiuojasi jų judesiai, nes jie juk neturi sielos. Tai visiškai tas pat. Tu neįsisąmonini tų nesuskaičiuojamų judesių,

92 Vengrų kilmės Austrijos kino aktorė, dainininkė ir šokėja (1913–2004).

kuriuos atlieki, – nieko iš to, ką laikai būtina ir kas lieka visiškai nesvarbu. Bet jie daug kur į tavo gyvenimą įsiterpia. Aš, belaukdamas, netyčia tai pajuntu." Meilė pasireiškia ir jaučiančiu, nustebusiu, susižavėjusiu, švelniu girdėjimu ir stebėjimu.

Lapkričio 1 dieną Bavarijos karalius Otas oficialiai paskelbiamas pamišusiu. Gydytojai diagnozuoja „paskutinę ilgai trunkančios psichikos ligos stadiją". Šitaip tampa teisiškai įmanoma sostą užimti princui regentui Ludwigui ir tapti Liudviku III.

Pamišęs Voicekas mato haliucinacijas: „Virš miesto viskas žioruoja! Dangumi lekia ugnis, gausdama kaip trombonai." Lapkričio 8 dieną Miunchene, Rezidencijos teatre, pirmą kartą rodoma 1836 metais parašytos 1813 metais gimusio Georgo Büchnerio dramos „Voicekas" išlikęs fragmentas – dėl to ne vienus metus spaudė Hugo von Hofmannsthalis. Drama kuo puikiausiai dera prie tų metų, tada tikrai buvo pats geriausias momentas jai įsiskverbti į žmonių sąmonę. Kokia pjesė, kokia kalba, koks tempas! Praėjo beveik aštuoniasdešimt metų, o tarsi būtų parašyta dabar. Ji lygiagreti su Heinricho Manno „Valdiniu", tik smurto joje daugiau ir ji archajiškesnė. Voicekas leidžiasi išnaudojamas gydytojo – eksperimentams, o paskui ir jį žeminančio kapitono. Mylimosios Mary apgaudinėjamas su žvitriu pulko būgnininku, jis nebesuvaldo savo agresijos ir nuduria Mary. Auka tampa nusikaltėliu. Anot Alfredo Kerro, esme tampa kankinama žmonija, o ne jos kankinamas žmogus. Tai proletarų drama, sukilimo ir nepasitenkinimo pjesė. Rilke iš

susižavėjimo neranda žodžių: „Tai toks neprilygstamas reginys, kaip tasai išnaudotas žmogus plieniniu uniforminiu švarku stovi visatoje, *malgré lui*[93], po begaliniu žvaigždėtu dangumi. Tai teatras, toks galėtų būti teatras." Tačiau visų pirma tai unikalios kalbos, medžiojančios tarp haliucinacijos ir pasakos, tarp gatvės šnektos ir poezijos, ir smingančios kaip suopis, šventė. Pjesės pabaigoje sekama pasaka – apie vienišą vaiką: „Kadangi žemėje nieko daugiau nebuvo, jis norėjo pakilti į dangų, Mėnulis taip maloniai į jį žiūrėjo, bet kai pagaliau tą Mėnulį pasiekė, ten tebuvo sutrūnijusio medžio pliauska, tada jis nuėjo pas Saulę, bet ją pasiekęs rado ten tik nuvytusią saulėgrąžą. O kai atėjo pas žvaigždes, ten buvo auksiniai uodeliai, persmeigti taip, kaip medšarkės smeigia juos ant dygiųjų slyvų. Ir kai vėl panoro į Žemę, ji buvo apverstas puodas ir visai vienas."

Pasaka visai atitinka 1913-ųjų skonį. Liūdna, tolima nuo bet kokių utopijų, bet kupina poezijos.

Gal aną lapkričio 8 dienos vakarą tarp „Voiceko" premjeros svečių, – vos keli metrai nuo jo namų Ainmilerio gatvės 19, – buvo ir jis, Eduardas von Keyserlingas, didžiausias ir labiausiai pamirštas savo meto antiutopistas. Jis visados buvo labai negražus, sunkus sifilis ir stuburo smegenų liga prie to dar prisidėjo, dabar nuskurdęs Baltijos vokiečių grafas su seserimis Henriete ir Else gyveno viename namo aukšte Švabinge. Jau beveik visiškai apakęs, jis seserims diktavo spalvingiausius apsakymus ir romanus. Beveik kasmet išeinančiose knygose jis vis pasakoja tą pačią istoriją. Tačiau kalbiniu požiūriu

93 *„Prieš savo valią"* (pranc.).

tai unikali gamtos permaldavimo dainelė, kuria jis bajoriškajai giminei norėjo padėti kuo švelniau palikti šį pasaulį. Savistabos stygių jis įvardija kaip didžiausią tos giminės skiriamąjį bruožą. Iš jo knygų sklinda provokuojanti ramybė, jis nešykšti emocijų, žodžių ir būdvardžių, o juos visus pasitelkia tik pridengti beprasmybei, kuriai pasidavė modernus pasaulis. Niekur, išskyrus gal tik Stifterio *Vasarai praėjus*[94], šiaurietiškos vasaros puošnumas nebuvo aprašytas taip aistringai ir su tokiomis nuokrypomis. Sykiu Eduardas von Keyserlingas norėjo pademonstruoti, kad nostalgija netinka dabarčiai suvaldyti. Veikėjams kalbant jis tik klausosi, skeptiškai, susidomėjęs, sutrikęs. Jis tiki vien gamta, augimu, žydėjimu ir vytimu. Išties genialu. Ką tik buvo pasirodęs jo didysis antiutopinis manifestas *Bangos*[95]. 1913-aisiais jis rašė novelę *Prie pietų šlaito*[96] – savo šedevrą. Pagrindiniam veikėjui Karlui Erdmanui fon Vest-Valbaumui, gyvenančiam, kaip kadaise ir autorius, viename Latvijos ar Estijos dvare, sklendžia dvikovos pavojus, „pažeidžiamas, plonyte žievele, kaip ant pietinio šlaito sunokęs vaisius“. Visa novelė kreipia į tą dvikovą. Sykiu čia bajorai ironizuoja pirmuosius lyčių įvaizdžių įtrūkius, kai, pavyzdžiui, visų geidžiama Daniela fon Bardou gerbėjui Karlui Erdmanui sako: „Nenorėkite ir Jūs būti komplikuotas, dabar visi nori būti komplikuoti ir paslaptingi, mano, kad tada mums patiks.“ Kiek vėliau, kai jis jau parašė meilės laišką, kurį pats laikė jausmingu, ji sodo pavėsinėje tarsi skrodimo peiliu kuo gražiausiai tą laišką išdarinėjusi pavadina jį „kiču“. Tad kūrinys *Prie pietų šlaito* kartu yra ir paminklas kalbiniam skepticizmui. Ta-

94 *Nachsommer* (vok.).

95 *Wellen* (vok.).

96 *Am Südhang* (vok.).

čiau labiausiai Keyserlingas paperka pasakojamos istorijos įtampa, viską kreipiančia į gresiančią didžią dvikovą. Ką ji pasiglemš – plačių mostų kičišką meilužį Karlą Erdmaną ar jį įžeidusį doruolį priešininką? O paskui, pasiekęs kulminaciją, Keyserlingas tiesiog leidžia abiem prašauti pro šalį, ir dvikovos dalyviai renkasi savo daiktus. Viskas subliūkšta. Novele vadinti kūrinį nelabai pritinka, nes joje nėra jokio „įvykio". Dvikovą matęs gydytojas akivaizdžiai nusivylęs, jis, kaip taikliai ir ironiškai pastebi Keyserlingas, „viduje per daug pasirengė". Visi dalyviai, o kartu ir skaitytojas, jaučia, kad tik gresianti dvikova ir galima mirtis buvo tikrasis pažadas. Šiuolaikinė literatūra retai kada pateikia tokį mentaliteto tyrimą kaip šis 1913-aisiais arba – metais ant pietinio istorijos šlaito.

Per daug pasirengė ir Ernstas Jüngeris. Pavojų troškimas gena jį iš Bad Rėburgo – kurorto, kuriame kvepia karvėmis, durpėmis ir senais žmonėmis, iš tėvų namų, per kurių storus vitražų stiklus beveik neprasiskverbia šviesa.

Rugpjūtį jis žieminiais drabužiais buvo įlindęs į tėvų šiltnamį – ruošė organizmą ekstremalioms sąlygoms. Dabar jau jaučiasi tinkamas Afrikai. Iš po mokyklos suolo ne vienus metus skaitė knygas apie nuotykių keliones į pačią juodojo žemyno gūdumą. Dabar nori ten vykti pats. „Vieną drėgną ir tvankią rudens popietę virpėdamas nedrąsiai įžengiau į sendaikčių krautuvę nusipirkti šešių kulkų revolverio ir šaudmenų. Jis kainavo dvylika markių. Iš krautuvės išėjau triumfuodamas ir iškart nuėjau į knygyną nusipirkti knygos *Juodojo žemyno paslaptys*, kuri man atrodė būtina."

O paskui, įsidėjęs knygą ir revolverį, lapkričio 3 dieną jis iškeliauja – niekam nieko nepasakojęs. Tačiau kaip iš Rėburgo traukiniu nuvažiuoti į Afriką? Deja, geografijos Ernstas Jüngeris niekada gerai nemokėjo. Jis nusiperka pypkę, kad atrodytų suaugesnis ir sustiprintų nuotykių ieškotojo širdį, ir įsigijęs ketvirtos klasės bilietą važiuoja iš stoties į stotį pietvakarių link. Važiuoja vis toliau, iš pradžių pasiekia Tryrą, paskui Elzasą-Lotaringiją. Skindamasis kelią Jüngeris po nesibaigiančios odisėjos lapkričio 8 dieną atsiduria lyg tyčia Verdene ir ten įstoja į svetimšalių regioną. Jis paskiriamas į 26 mokomąją kuopą, gauna numerį 15 308 ir nugabenamas į Marselį, ten įlaipinamas į laivą, plaukiantį į pažadėtąją žemę – Afriką. Vietos laikraštis praneša: „Bad Rėburgas, lapkričio 16 d. Abiturientas – svetimšalių legione. Gimnazistas Juengeris, kasyklos savininko dr. fil. Juengerio sūnus, užsiverbavo į svetimšalių legioną ir iš Marselio jau keliauja į Afriką. Į apgailėtiną padėtį patekusio jaunuolio tėvas Berlyne kreipėsi pagalbos į Užsienio reikalų ministeriją. Vokietijos ambasada dėl Juengerio paleidimo turės susisiekti su Prancūzijos vyriausybe.“

Po gegužę įvykusių vestuvių Prūsijos princesė Viktorija Luizė ir Hanoverio princas Ernstas Augustas lapkritį persikelia į Braunšveigą. Po beveik penkiasdešimties metų Braunšveigą valdantis hercogas vėl yra iš Velfų giminės. Laiminga pora susilauks penkių vaikų.

Nedideliame Elzaso-Lotaringijos karinės apygardos miestelyje Saverne, nuo 1871 metų priklausiusiame Vokietijos imperijai, spalio 28 dieną nutinka neįprastas įvykis. Vakare prie vokiečių armijos kareivinių susirenka kelios dešimtys demonstrantų, protestuojančių prieš tai, kad leitenantas baronas Günteris von Forstneris savo rekrutams pareiškė, jog visi prancūzai esą „perėjūnai“ ir „galit šikt ant prancūzų vėliavos“. Tie žodžiai pasiekė vietos laikraštį ir sukėlė gyventojų pasipiktinimą. Prieš plakatus iškėlusius ir daugiau pagarbos reikalaujančius demonstrantus pulko vadas pasiunčia tris pėstininkų būrius su užtaisytais šautuvais ir užmautais durklais. Demonstrantus apima panika, o vokiečių kareiviai ima juos mušti ir sulaiko per trisdešimt asmenų, tarp jų nemažai niekuo dėtų praeivių. Juos uždaro į anglims skirtą rūsį be šviesos ir tualetų. Apie tai pulko vadas pulkininkas Ernstas Reuteris kalba taip: „Manysiu, kad mums pasisekė, jei dabar bus pralietas kraujas... Dabar įsakinėju aš ir laikau savo pareiga išsireikalauti, kad armija būtų gerbiama.“

Po penkių dienų Forstnerį su kareivių grupe atpažinę keli batų fabriko darbininkai sušunka jam: „Perėjūnų leitenante!“, šis nebesusivaldo ir suduoda nespėjusiam pabėgti šlubčiojančiam pameistriui kardu per galvą – apsipylęs krauju tas susmunka.

Jau kitą dieną apie įvykius Saverne debatuojama Berlyno reichstage. „Saverno skandalas“, kaip joks kitas įvykis iki tol, sukėlė grėsmę taikai tarp Prancūzijos ir Vokietijos. Vokietijos karo ministro Ericho von Falkenhayno netrikdo, kad vokiečių kariškiai atvirai pažeidinėja įstatymus. Jis tvir-

tina, kad atsakomybė už paaštrėjusią padėtį Saverne tenka „triukšmautojams ir erzeliuotojams“, ir „kurstantiems spaudos organams“. Paskui kyla erzelis reichstage, opozicija kategoriškai protestuoja prieš tai, kad teisinami įstatymų ir tvarkos normas peržengusių kariškių veiksmai. Centro deputatas Konstantinas Fehrenbachas: „Kariškiai irgi turi laikytis įstatymų ir teisės, ir jei prieisime iki to, kad kariškiams įstatymai negalios, ir atiduosime civilius kariškių valiai, tuomet, mano ponai, *finis Germaniae!*... Tai Vokietijos reicho pragaištis.“ Tačiau tikroji pragaištis dar neatėjo: mat Vokietijos valstybės galvai Vilhelmui II toks šaunus vokiečių pasirodymas, tiesą sakant, patinka, jis nedramatizuoja vadinamojo „Saverno skandalo“. Vis dėlto Europos spauda garsiai reaguoja, kai, apskundus nuosprendį, Vyriausiasis karo teismas išteisino vadą Forstnerį, kuriam iš pradžių dėl tyčinio kūno sužalojimo buvo skirtos 43 dienos kalėjimo. Anot teisėjų, Forstneris tegalėjo rinktis būtinąją gintį ir dėl to esąs nekaltas. Liberalusis dienraštis *Frankfurter Zeitung* įžvelgia bauginančią šio išteisinimo žinią: „Piliečiai patyrė pralaimėjimą. Tai yra tikrasis ir matomas Saverno proceso ženklas... Nesutariant karinei ir civilinei galioms, karo teismas įtvirtino neribotą karinės jėgos viršenybę.“

1913 metais įsteigti mados namai „Prada“ Milane Viktoro Emanuelio pasaže atidaro pirmą elegantiškų odos dirbinių parduotuvę.

Kaizeris Vilhelmas II lapkričio viduryje geležinkeliu vyksta į Halbę, į „kaizerio stotį“, iš ten karieta į Dubrovo miškus.

Tenai pusę dviejų popiet prasideda medžioklė – skepetomis ir tinklais aptvertoje teritorijoje. Laukiniai žvėrys varomi prie jo didenybės šaudyklos. Du pagalbininkai užtaisinėja kaizerio šautuvus. Kai 14 val. 45 min. ragas skelbia medžioklės pabaigą, nušauta 360 laukinių žvėrių. Vien danielių kaizeris paguldė dešimt, o dar dešimt šernių. Per medžioklių vakarienę jis pats pasiūlo savo taiklumą įamžinti atminimo akmeniu.

1913 metų lapkritį vyko intymiausias, supratingiausias ir turbūt nuoširdžiausias susirašinėjimas tarp Thomo ir Heinricho Mannų. Tuo metu Thomui Mannui sekasi nekaip. Jo žmona Katia nepasveiksta, ne vieną mėnesį, netgi metus sanatorijose mėginamas gydyti kosulys vėl sugrįžo, dar labiau lojantis. Be to, Thomas Mannas pirmą kartą prasiskolino, mat per plačiai užsimojo statydindamasis namą Pošingo gatvėje, o šis netrukus bus baigtas. Tad prašo leidėjo Samuelio Fischerio 3 000 markių avanso už būsimąjį romaną. Broliui Heinrichui rašo: „Mane visada domino irimas, matyt, kaip tik tai ir trukdo domėtis pažanga?“ O paskui: „Betgi kokie čia tauškalai. Blogai, kai tave užgula visa vargana laiko ir tėvynės padėtis, o ją pataisyti neužtenka jėgų. Bet, matyt, tai irgi yra vargana laiko ir tėvynės padėtis. Gal ji bus pataisyta *Valdinyje*? Labiau laukiu tavo kūrinių nei savo. Tavo dvasinė būsena geresnė, o tai ir yra svarbiausia.“ Ir paskui – retai prasiveržianti šilta broliška meilė: „Kad rašau tau šitaip – žinoma, elgiuosi labai netaktiškai, nes ką turėtum man atsakyti.“ Tačiau Heinrichas Mannas, artimiausiais mėnesiais užbaigsiantis didįjį ano meto romaną *Valdinys*, tikrai žino,

ką jam atsakyti. Tiesa, negalime pacituoti, kaip konkrečiai nuskambėjo jo atsakymas. Bet žinome Thomo reakciją: „Už tavo protingą ir švelnų laišką dėkoju iš visos širdies.“ O toliau savotiškas meilės broliams ir seserims prisipažinimas: „Jau seniai gražiausiomis valandomis svajoju dar sykį parašyti didelę ir tikrą gyvenimo knygą, Budenbrokų tęsinį, pasakojimą apie mus – penkis brolius ir seseris. Mes to verti. Visi.“ Daugiau niekad jis neleis broliui taip giliai pažvelgti į nuovargio ir abejonių kamuojamą sielą.

„Monos Lizos“ vis dar nė ženklo.

Marceliui Duchampui meno vis dar nesinori, bet jam kilo mintis. Jam rūpi, „ar galima sukurti kūrinį, kuris nebūtų meno kūrinys?“ O paskui, rudenį, naujajame jo bute Paryžiuje, Šv. Ipolito gatvėje, staiga atsirado tas priekinis dviračio ratas, jį Duchampas pritvirtino prie paprasčiausios virtuvinės taburetės. Apie tai kalba lyg tarp kitko: „Tai buvo daiktas, kurį norėjau turėti savo kambaryje, kaip turi ugnį ar drožtuką, tik tiek, kad šitas nebuvo naudingas. Tas įtaisas malonus dėl judesių, kuriuos atlieka.“ Duchampą labai ramina rato sukimas ranka. Patinka begalinis jo sukimasis aplink save. Paryžiuje, Berlyne, Maskvoje menininkai dar rungiasi dėl to, koks kelias yra tikrasis – kubizmas, realizmas, ekspresionizmas ar abstrakcionizmas, o jaunasis Duchampas virtuvėje tiesiog pastato dviračio ratą, šitaip sukurdamas pirmąjį *ready-made*. Tai bene pats atsainiausias paradigmos keitimas meno istorijoje.

Lapkričio 20 dieną Franzas Kafka dienoraštyje įrašo: „Buvau kine. Verkiau.“

Kino salėje plūstančios emocijos 1913 metais sukelia ant kojų jaunimo auklėtojus. Knygos *Kinas ir mokykla* įžangoje pedagogas Adolfas Sellmannas rašo: „Mokytojai pašaukti atkreipti dėmesį į pavojus, kurie gresia žiūrint blogą kiną, ir apsaugoti nuo jų jaunimą. Mokykla turi prusinti ir šviesti, kad ir joje, ir už jos pamatytum, koks prastas dvasinis penas dar ir dabar siūlomas kino teatruose. Mokytojai turi rūpintis švietimu per spaudą, tėvų susirinkimus ir konferencijas. Jie turi reikalauti, kad būtų išleisti įstatymai ir policijos potvarkiai, idant mūsų jaunimas būtų apsaugotas nuo visų gadinančių įtakų, kurios gali būti patiriamos per kiną.“ Fuldoje Vokietijos vyskupų konferencija priima specialias direktyvas dvasininkijai, kad apsaugotų nuo neigiamo lankymosi kine poveikio. Niekas nebeverks žiūrėdamas pigų niekalą! Reikalaujama, kad vaikai iki šešerių metų į kiną nebūtų įleidžiami. Be to, suaugusieji turį atsisakyti morališkai nevertingų filmų.

Tai vadinama šventu noru.

Kokia prašmatni pavardė: grafas Albertas Mensdorffas-Pouilly-Dietrichsteinas. Dėl vieno protėvio vedybų su Saksonijos-Koburgo princese tolimame XIX amžiuje Albertas Mensdorffas, vadinamas grafu Ali, susigiminiavo beveik su visais Europos dvarais. Situo jis kasdien iš naujo žavėda-

vosi. Britanijos karaliaus pusbroliui ir Austrijos-Vengrijos pasiuntiniui Londone 1913 metų lapkritį pavyko tikras šedevras. Britanijos karalius Jurgis V rašo jam, jog tikisi, kad „erchercogas ir hercogienė galėsią pasitvarkyti taip, kad lapkritį kelioms dienoms atvyktų pašaudyti į Vindzorą.“ O jie dar ir kaip gali! Tai pirmasis oficialus kvietimas Austrijos sosto įpėdiniui ir jo sutuoktinei – šitiek protokolo pažeminimų patyrusiai hercogienei Sophie. Grafas von Mensdorffas-Pouilly-Dietrichsteinas supranta, kas jam pavyko, todėl rašo erchercogui Pranciškui Ferdinadui: „Kaip Jūs žinote, nuo tokių oficialių susibūrimų su vakarienėmis, tostais, priėmimais, teatrais etc., etc., per kuriuos gali susirgti ir esi mirtinai užvaikomas, man oda pagaugais eina (sic).“ Visai nevykęs sąmojis. Mat grafas yra turbūt didžiausias salonų liūtas tarp visų Austrijos-Vengrijos diplomatų – pasiima visų vakarienių, kuriose dalyvauja, meniu, o kitą dieną nubraižo svečių sėdėjimo schemą, kurioje pažymi, greta ko sėdėjo. Visuomeninę erchercogo vizito dalį jis taip apjuodino tik dėl to, kad juodu su sosto įpėdiniu siejo nuoširdi antipatija. Tačiau erchercogui tai nė motais. Jis mėgaujasi mintimi, kad su žmona pirmąsyk išvyks į užsienio kelionę. Mėgaujasi ir tuo, kad, praėjus vos dviem savaitėms po medžioklės su kaizeriu Vilhelmu, netoli Vindzoro pilies medžios fazanus su karaliumi Jurgiu V. Pranciškų Ferdinandą ir karalių lydi trys Anglijos hercogai, o damos lieka šnekučiuotis ir klausytis koncertų Vindzoro pilyje. Antradienį, lapkričio 18 dieną, šauliai nušauna tūkstantį fazanų ir keturis šimtus penkiasdešimt laukinių ančių, kurias varovai atvijo jiems tiesiai po šautuvais. Trečiadienį, lapkričio 19 dieną, kuo gražiausiai švie-

čiant saulei, jie nušauna tūkstantį septynis šimtus fazanų. Ketvirtadienį pataiko į maždaug tūkstantį fazanų. O penktadienį, kai karališkajai medžioklės svitai veidus plaka vėjas ir lietus, vis dėlto išguldoma dar aštuoni šimtai fazanų ir keturi šimtai laukinių ančių. Skerdynės.

GRUODIS

Viskas prasiveria – ateitis ir gražių moterų lūpos. Kazimiras Malevičius tapo juodą kvadratą. Robertui Musiliui Vokietijoje atrodo labai tamsu. Florencijoje surasta „Mona Liza“ tampa pačiu svarbiausiu paveikslu. Raineris Maria Rilke norėtų būti ežys. Thomas Mannas patikslina: rašau ne apie burtininko mokinį, o apie užburtąjį kalną! Emilis Nolde pietų jūrų rojuje randa tik sutrikusius žmones, o Karlas Krausas Janovicuose – laimę. Ernstas Jüngeris surandamas Afrikoje ir švenčia Kalėdas Bad Rėburge. O ką rodo žvaigždės?

1913 metų gruodį, kai Marcelio Duchampo ranka Paryžiuje kaip tik suka pirmą *ready-made*, t. y. dviračio ratą ant taburetės, Maskvoje atsiranda pirmas „Juodas kvadratas“. Du moderniojo meno atskaitos taškai.

1913 metų gruodžio 3 dieną Lunaparko teatre Sankt Peterburge įvyksta futuristinės operos „Nugalėtoji Saulė“ premjera. Kostiumus ir scenografiją kuriantis Kazimiras Malevičius ant uždangos nutapo juodą kvadratą. Forma primena paveikslą, ji įkūnys „Naujosios civilizacijos pradžią“, arba, kaip šią cezūrą pavadino Malevičius – „suprematizmą“. Po dvejų metų, 1915-ųjų gruodį, Sankt Peterburge, parodoje „0,10“, jis parodys 35 naujausius savo darbus, „Suprematizmo manifestą“ ir tą negirdėtąjį paveikslą „Juodas kvadratas baltame fone“. Paveikslas – gryniausia provokacija ir apreiškimas. Kvadratas Malevičiui įkūnija „nulinę formą“, gryno nedaiktiškumo patyrimą. O iš šio elementaraus baltos ir juodos spalvos kontrasto randasi universali energija. Tai galutinis meno taškas – ir vis dėlto sykiu kažko visiškai naujo ištakos. Tai nekelia jokių pretenzijų menininkui ir menui – ir kaip tik per tai labiausiai apgina menininko autonomiją. Galvojant apie 1913-uosius visada reikėtų prisiminti ir „Juodą kvadratą“.

Kitam 1913-uosius paženklinusiam šedevrui – keturi šimtai metų, nutapytas jis ant baltosios Lombardijos tuopos lentos, 77 iš 53 centimetrų. Leonardo da Vincio „Mona Liza“ prieš dvejus metus dingo iš Luvro – ir kaip į vandenį.

Tačiau gruodžio pradžioje meno dirbinių pardavėjas Alfredo Geri gauna laišką. Apkūnaus plačiapečio ir draugiją mėgstančio pono antikvariatas Borgo Onisanti gatvėje aprūpina aukštuosius Florencijos sluoksnius. Tarp jo klientų yra ir Eleonora Duse bei jos meilužis Gabriele d'Annunzio. Gavęs laišką antikvaras nebežino, ką ir galvoti. Čia tikras reikalas ar tik pamišėlio laiškas? Skaito dar sykį: „Pavogtąjį Leonardo da Vincio kūrinį turiu aš. Jis aiškiai priklauso Italijai, nes dailininkas buvo italas. Aš noriu sugrąžinti šį šedevrą šaliai, kurioje jis buvo sukurtas ir kuri jį įkvėpė. Leonardas."

Geriui pavyksta laiškais susitarti su tuo labai neaiškiu siuntėju „Leonardu" susitikti gruodžio 22 dieną Milane. Tačiau kai gruodžio 10 dieną pusę aštuntos vakaro antikvaras ketina užrakinti savo parduotuvėlę, prie jo prieina ponas, jau sukiojęsis tarp paskutinių lankytojų: „Aš esu Leonardas." Geri žiūri į vyriškį priblokštas: tamsaus gymio, pomaduotais juodais plaukais, išvis su tais raitytais juodais ūsiukais jis atrodo tarsi būtų suteptas alyva. Vyriškis sakosi vis dėlto atvykęs kiek anksčiau ir apsistojęs pigiame pensione „Tripoli-Italia" Panzani gatvėje. Taigi, vos per kvartalą nuo Borgo San Lorenco, kur prieš keturis šimtus metų Lisa del Giocondo pozavo Leonardui.

Leonardas sako, kad sinjoras Geri „Moną Lizą" galėsiąs apžiūrėti kitą dieną 13 val. pensione. Geri duoda žinią Uficių galerijos direktoriui Giovanni Poggi, tad iš antikvarinės krautuvėlės į aptriušusį pensioną jie eina trise. Pakeliui Geri pažada Leonardui 50 000 lirų, jei paveikslas būsiąs tikras. Labai malonu, atsako tasai, bet jam rūpį visai ne pinigai, jis tik norįs grąžinti Italijai pagrobtą meno lobį. Poggi ir Geri sutrikę susižvalgo.

Atėję į „Tripoli-Italia“ vyrai stačiais laiptais užlipa į skurdų Leonardo kambarį trečiame aukšte. Ištraukęs iš po lovos lagaminą šeimininkas išverčia ant lovos visą jo turinį – apatinius, įrankius, skutimosi reikmenis. Tada atidaro dvigubą lagamino dugną, ir jo rankose – į raudoną šilką įsukta lenta. „Mums prieš akis pasirodė dangiškoji Džokonda, nepažeista, puikiai išsilaikiusi. Nusinešėme ją prie lango, norėdami palyginti su turima nuotrauka. Poggi ją atidžiai apžiūrėjo“, – taip vėliau pasakos Geri. Abejonių nėra, kitoje paveikslo pusėje – Luvro inventorinis numeris. Tačiau, nors apimti jaudulio, Geri ir Poggi puikiai tvardosi – Leonardui jie pasako, kad paveikslas, galimas daiktas, tikrai yra ieškomasis, bet dar reikėtų šį tą pasitikslinti. Ilgos kelionės išvargintas Leonardas, tikėdamasis gauti 50 000 lirų, atremia paveikslą į kambario sieną ir prigula pamiegoti.

Poggi iškart praneša policijai. Karabinieriams atidarius kambario duris Leonardas dar miega, greta lovos išbarstytas visas jo lagamino turinys. Jis nesipriešindamas leidžiasi suimamas. „Mona Liza“ su policijos apsauga nugabenama į Uficių galeriją. Suprasdamas, koks reikšmingas jo radinys, Poggi paskambina ne tik Paminklų valdybos direktoriui Romoje Corrado Ricci ir Prancūzijos ambasadoriui Camille'iui Barrère. Jis paprašo sujungiamas ir su karaliumi Viktoru Emanueliu III bei popiežiumi Pijumi X.

Italijos parlamente kaip tik mušėsi du deputatai, kai kažkas, įžengęs į plenarinę salę, riktelėjo: „La Gioconda é stata trovato!“ Džokonda atsirado! Žinią suprato visi. Abu mušeikos iškart apsikabino ir iš džiaugsmo pasibučiavo.

Nuo tos akimirkos visą Italiją ėmė krėsti „Monos Lizos“ karštinė. O Leonardas? Leonardas iš tikrųjų buvo trisdešimt dvejų metų Vincenzo Peruggia, vagystės metu

jis dirbo Luvre – stiklintojo pagalbininku. Tai jis įrėmino „Moną Lizą“ po stiklu – dėl šios procedūros buvo nemažai ginčytasi. Ir kas, jei ne rėmintojas, geriausiai žinos, kaip paveikslą iš rėmų išimti? Likęs naktį Luvre, kad jį ten užrakintų, Peruggia išėmė paveikslą, įsuko į drobę, o ryte ramiausiai išėjo iš Luvro, jį pažinoję prižiūrėtojai dar su juo pasisveikino.

Visiškas absurdas. Ieškodama vagies policija Luvre nuėmė visų pirštų atspaudus – kiekvienos valytojos, kiekvieno meno istoriko ar archyvaro, mat vagis ant paveikslo rėmų buvo palikęs žymes. Tačiau stiklintojo pagalbininką Vincenzo Peruggią policija pamiršo. Jį, kaip ir visus Luvro darbuotojus, „Monos Lizos“ ieškanti policija netgi aplankė namie, varganame kambarėlyje, Šv. Luiso ligoninės gatvės 5. Tačiau po lova nepažiūrėjo.

O kaip tik ten dvejus metus ir pragulėjo pats ieškomiausias meno kūrinys – vos per kilometrą nuo Luvro. Ši istorija sukėlė tikrą šoką Luvrui ir Paryžiaus policijai. Bet sykiu tapo džiaugsmingiausia kalėdine žinia. Kameroje uždarytam Peruggiai dėkingi italai atsiuntė gausybę padėkos laiškų, saldumynų ir dovanų.

Gabriele d'Annunzio rašė: „Jis, svajojęs apie garbę ir šlovę, jis, keršijęs už Napoleono vagystes, per sieną pargabeno ją į Florenciją. Tik poetas, didis poetas, galėjo taip susvajoti.“

Prancūzijos vyriausybės pareigūnai ir meno istorikai gruodžio 13 dieną jau buvo Florencijoje – patikrinti, ar tai „Monos Lizos“ originalas. Italų paminklų valdybos generalinis direktorius ištarė tokius žodžius: „Taip norėčiau, kad prancūzai pasakytų, jog paveikslas – kopija, tuomet „Mona Liza“ liktų Italijoje.“ Bet ir prancūzai pasakė, kad paveikslas – originalas.

Alfredo Geri iš Luvro gavo radybų, o iš Prancūzijos valstybės – Garbės legiono rozetę. Leonardu pasivadinęs Vincenzo Peruggia buvo nuteistas septyniems mėnesiams kalėjimo.

Gruodžio 14 dieną, saugoma unikalios tarptautinės garbės sargybos – žandarų ir karabinierių paradine uniforma, „Mona Liza“ buvo pakabinta Uficių galerijoje: puošniuose paauksuotuose rėmuose iš riešutmedžio, ji buvo nešama koridoriais kaip per procesiją. Paveikslą pamatė trisdešimt tūkstančių žmonių, Italijos vaikams buvo leista vieną dieną neiti į mokyklą, kad galėtų nukeliauti į Florenciją ir pamatyti nacionalinę šventenybę. Gruodžio 20 dieną pilnu garbės svečių karališkuoju vagonu paveikslas buvo nugabentas į Romą karaliui Viktorui Emanueliui III. Kitą dieną per simbolinį aktą Farnezės rūmuose jis perdavė paveikslą Prancūzijos ambasadai. Per 1913-ųjų Kalėdas paveikslas dar buvo eksponuojamas Borgezių galerijoje – darbo valandomis greta jo sėdėjo pats Paminklų valdybos direktorius Ricci, mat buvo pažadėjęs brangenybės nė sekundę neišleisti iš akių. Naktimis paveikslą saugojo tuzinas policininkų. Paskui „Mona Liza“ vėlgi karališkuoju vagonu buvo nugabenta į Milaną – laikantis griežčiausių saugos taisyklių paveikslą dvi dienas buvo galima pamatyti Breros pinakotekoje. „Monos Lizos“ pasivažinėjimas po Italiją buvo neprilygstamas triumfo žygis. Nesvarbu, pro kokią stotį važiavo karališkasis vagonas, jam mojavo džiūgaujantys žmonės. Iš Milano „Mona Liza“ keliavo atskiru ekspreso Milanas–Paryžius vagonu. Su ja buvo elgiamasi kaip su karaliene. Vėlyvą gruodžio 31-osios vakarą „Mona Liza“ kirto Prancūzijos sieną. Palikusi Luvrą kaip paveikslas, ji grįžo ten kaip misterija.

Gruodžio mėnesio žurnale *Neue Rundschau*, reklaminiame priede nenumeruotais puslapiais, pasirodo Oscaro Bie, prieš tai pasisvečiavusio pas Thomą Manną, žinutė: Mannas rašąs naują romaną, pavadintą *Burtų mokinys*[97]. Bie braižas buvo toks neperskaitomas, kad jis ir pats neretai neiššifruodavo, ką užsirašęs. O Thomui Mannui visą gruodį tenka aiškinti jam parašiusiems draugams ir pažįstamiems: „Tik nemanykit, kad (novelė) baigta. Beje, ji vadinasi *Užburtas kalnas* (Bie ne taip perskaitė.)."

Gruodžio 15 dieną didis poetas ir vienas svarbiausių bei veikliausių Londono kultūrinių tarpininkų, Ezra Poundas, rašo laišką Jamesui Joyce'ui į Triestą. Nuskurdusio anglų kalbos mokytojo jis prašo kelių naujausių eilėraščių žurnalui *The Egoist*. Malonus laiškas prasideda kreipiniu „Gerbiamasis pone". „Pagal tai, ką man papasakojo Yeatsas, manyčiau, kad yra ne vienas dalykas, kuriuo mes abu bjaurimės." Joyce'ui atrodo, kad šis laiškas tarsi prikėlė jį iš numirusiųjų. O jau ateina antrasis Poundo laiškas iš Kensingtono, jis iš Yeatso gavęs eilėraštį „Girdžiu kariuomenę"[98], kuris jį labai sužavėjęs. Šitaip padrąsintas, Joyce'as tą pačią dieną atsisėdęs pataiso abu savo rankraščius. Po dviejų savaičių jau baigtas pirmasis *Menininko jaunų dienų portreto* skyrius ir apsakymai *Dubliniečiai*, Joyce'as ekspresu siunčia juos į Londoną Ezrai Poundui. *A star is born.* Užgimė žvaigždė.

97 *Der Zauber-Lehrling* (vok.).

98 *I Hear an Army* (angl.).

Med. dr. Alfredas Döblinas, rašytojo plunksną miklinantis nervų gydytojas ir Herwartho Waldeno leidžiamo žurnalo *Der Sturm* bendradarbis, ištisas naktis leidžia naujoje Ernsto Ludwigo Kirchnerio ateljė Kiornerštrasėje. Döblinas vis rašo apie vyrą ir moterį, apie sąlygas jiems būti drauge, apie lyčių kovą. Pavyzdžiui, meilužei pagimdžius nuo jo sūnų, vyras pareiškia: „Santuoka nėra specializuota seksualumo parduotuvė. Reikalavimas visus seksualinius poreikius tenkinti sudarius santuoką yra toks pat kvailas, kaip ir reikalavimas justi alkį tik įprastu valgymų metu ir tik tam tikruose restoranuose.“ Kirchneriui tai labai patiko. Vasarą jis padarė medžio raižinius Döblino apsakymui *Vienuolyno panelė ir mirtis*, apsakymas išėjo 1913 metų lapkritį nedidelės A. R. Meyerio leidyklos Vilmersdorfe išleistame rinkinyje *Lyrinės skrajutės*[99]. Žodžiu, tos leidyklos, kuri 1912 metais išleido ir Benno *Morgą*, o 1913 metais išspausdino ir naują jo eilėraščių tomelį *Sūnūs*.

Gruodį Kirchneris pradeda kurti iliustracijas vienaveiksmei Döblino pjesei apie kokotes „Grafaitė Micė“, Kirchneris dailininko akimis godžiai stebėjo jas, žingsniuojančias Frydricho gatve ir Potsdamo aikštės pakraščiais. Döblinas apie kokotę sako taip: „Lytiniai organai yra darbo įrankiai.“ Tokia tad teorija už Kirchnerio piešiamos praktikos. Tą gruodį dailininkas vis iš naujo bando Potsdamo aikštę, jos trauką ir šaltį, jos bruzdesį ir nesąryšingumą paversti menu. Kailinės kokočių apykaklės, rožiniai jų veidai blyškiame lediniame apykaklių kvaitulyje, tos rėkiančios žalios plunksnų boa, – o greta beveidžiai,

99 *Lyrische Flugblättern* (vok.).

tarsi genami, vyrai. Kirchneris vis piešia ir piešia, o sykį eskizų sąsiuvinyje netgi įrašo žodžius: „Kokotė=moteris tam kartui“.

Kūčių vakaras Klopštokštrasėje Berlyne, pas Lovisą Corinthą.

Gyvenimo kūryba praturėjo dar vienais metais. Savo paletę Corinthas ypač praplėtė Tirolyje, rado tinkamą toną kalnams, o Valcheno ežero portretuose ištobulino jį iki aukščiausios meistrystės. Tačiau Corinthas dar ne visiškai atgavęs jėgas. Pagaliau pasibaigus Kalėdų vakarienei, kai jau atėjo metas dalyti dovanas, tėtis Corinthas paprašo vaikų dar truputį pakentėti. Jis atsineša molbertą, rėmą ir dažus. Charlotte irgi trumpai išeina, kaip paaiškina vaikams – apsidairyti, ar neateina Kalėdų senis. O iš tiesų – persirengti Kalėdų seniu. Vaikai, Thomas ir Wilhelmine, nekantraudami laukia. Tada pasirodo Kalėdų senis, kuris iš tiesų yra Kalėdų senė, ir jau galima dalyti dovanas. Tačiau Lovisas Corinthas savo dovanų neišvynioja, jis mato tik drobę – keli energingi potėpiai, ir ant jos randasi Kalėdų eglutė su šiltai žibančiomis raudonomis žvakėmis. Šalia matome Thomą, tarsi visiškai nugrimzdusį naujajame lėlių teatre raudonomis užuolaidomis. Balta suknele vilkinti mažoji Wilhelmine ką tik išpakavo naują lėlę ir jau siekia kitos dovanos. Kairėje Charlotte, dar nenusivilkusi Kalėdų senio kostiumo. Paveikslo priekyje, kairėje, matyti dar neprapjautas marcipaninis tortas. Bet gražiausiais rudais atspalviais jį nutapęs Corinthas jau deda teptuką į šalį, nusišluosto į skudurėlį pirštus ir gabalą atsipjauna.

Josifas Stalinas šąla Sibiro tremtyje.

Ernstas Jüngeris pagaliau atvyko į Afriką. Šviežiai iškeptas svetimšalių legiono legionierius su bendražygiais sėdi apdulkėjusioje palapinėje Šiaurės Afrikoje, netoli Sidi bel Abeso. Vietoj tikros laisvės – tikras muštras. Pratybos, manevrai, ilgų distancijų bėgimas svilinant saulei – iki išsekimo. Ir kas vertė jį užsiverbuoti išsyk penkeriems metams? Jüngeris vėl mėgina bėgti – šįsyk iš svetimšalių legiono. Jis pasislepia Maroke. Tačiau jį pagauna ir skiria 10 dienų arešto karinės apygardos kalėjime. Vis dėlto Afriką jis įsivaizdavo visai kitaip. O gruodžio 13 dieną pasiuntinys atneša jam tokią telegramą: „RĖBURGO MIESTAS, IŠS. 12 VAL. 06 MIN. PRANCŪZIJOS VYRIAUSYBĖ SUTVARKĖ KAD TAVE PALEISTŲ TEGU TAVE NUFOTOGRAFUOJA JÜNGERIS“. Įsikišus diplomatams Jüngerio tėvas pasiekė, kad sūnų paleistų ir pargabentų atgal. Gruodžio 20 dieną jaunuolis palieka svetimšalių legiono būstinę Šiaurės Afrikoje, jo paleidimo rašte įrašyta pasitraukimo priežastis: „Prieštaraujant tėvui dėl nepilnametystės.“ Smarkiai įrudęs, smarkiai susigėdęs, smarkiai sutrikęs Jüngeris ilgą kelią iš Marselio į Bad Rėburgą grįžta traukiniu. Pasiekęs tėvų namus prieš Kalėdas jis Kūčių vakarą sėdi ne po žvaigždėtu Afrikos dangumi, o prie Kalėdų eglutės, prieš porą dienų nukirstos Rėburgo miške. Valgomas karpis. Jüngeris prižada tėvui stropiai mokytis abitūros egzaminams. Paskui atsiprašo ir anksti eina miegoti. Prieš užmigdamas jau nebeskaito *Juodojo žemyno paslapčių*.

Emilis Nolde pasiekė savo svajonių tikslą. Gruodžio 3 dieną, praėjus dviem mėnesiams po išvykimo, jis su Ada ir visa ekspedicija Šiaurės Vokietijos „Lloyd“ bendrovės garlaiviu „Prinz Waldemar“ plaukia pro Palau salas. Nedidelėje Japo saloje, vakarinėje Karolinų salų dalyje, įvyksta pirmieji susitikimai su čiabuviais – šie prisišvartavę užlipa į laivą. Paskui plaukiama toliau. Artėdami link pusiaujo jie dar praplaukia ir Vokietijos Naujosios Gvinėjos salą, kurioje savo imperiją buvo įkūręs Augustas Engelhardtas. Vokietis gyvensenos reformatorius, tuomet jau gerokai nustekentas, čia pakrantėje turi knygų prikimštą trobelę ir buria aplink save kokoso religijos šalininkus. Kokoso riešutas jam – dieviškasis vaisius (mat jis kabo taip aukštai), Engelhardtas skelbia, kad žmonės sveiki bus tik tuomet, kai maitinsis vien kokoso pienu ir minkštimu. Jam taip patinka tas nuostabus, dieviškas garsas praskeliant riešutą, ta akimirka, kai kokoso riešutas įskyla.

Tomis dienomis Nolde irgi valgo daug kokoso riešutų, tačiau jam jų neužtenka, vis reikia ir šviežiai papjautos vištos. Gruodžio 13 dieną ekspedicijos grupė pasiekia Naujosios Pomeranijos protektorato sostinę Rabaulą. Ten kiekvienas gauna čiabuvį patarnautoją – *boy*. Tulie ir Matamas – berniukai, rūpinęsi Emiliu ir Ada. Kad visi aklimatizuotųsi, grupė keturias savaites praleis nedidelėje aukštumoje virš Rabaulo, vadinamoje Namanula, ten jie apsigyvena neseniai pastatytoje, bet dar nenaudotoje kolonijinėje ligoninėje. Po laukimo savaičių Noldę apninka didžiulis įkarštis kurti. Pasiėmęs popierių akvarelėms, įsipylęs į indelį upės vandens, jis nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro tapo: iš pradžių Matamą ir Tulie, paskui ir

čionykščių gyventojų trobeles, moteris, vaikus, ramybę, palmes. Išskaptavęs medžio gabalą, atspaudžia ir berniukų medžio raižinį. Filigraniškos juodbruvų galvų ausys ir akys, atpažįsti ypatingą Tulie nosį ir atsikišusią viršutinę Matamo lūpą, o už jų nugarų veši Pietų jūrų augmenija.

Tačiau Emilis Nolde ne tik pagautas įspūdžio, bet ir atgavęs blaivų žvilgsnį. Čia, Palau, jis neberanda tos nepaliestos Pietų jūrų salos, kokią kadaise tapė Paulis Gauguinas, o savo eilėmis garbino Europos poetai. Liūdna žiūrėti į sueuropietintus kolonijų čiabuvius, rašo Nolde, „jų užsispyrimas palaužtas, plaukai trumpai apkirpti“. Jie visi atgabenami į Rabaulą, kad išmoktų vokiškai arba angliškai, o paskui grįžta į gimtuosius kaimus, kur bus vertėjai turistams. Nolde valtimi persikelia į Gazelės pusiasalį, kur dar tikisi rasti pirmykščių struktūrų, – supratęs, kad pamatė kultūrą jos žlugimo akimirką, savo akvareles ima suvokti kaip jos pėdsakų fiksavimą. Rojaus ieško rožine spalva nušvintančiuose bugenvilijų ir kinrožių žieduose, ieško jo ir nuoguose čiabuvių kūnuose. Bet čiabuvių veiduose Nolde mato bauginančią apatiją. Užuot pasakoję apie pirmykštį gyvenimo džiaugsmą, prie pietų jūrų tapyti paveikslai byloja apie rimtąją modernybės pusę. Į tolimą tėvynę Nolde rašo: „Tapau, piešiu, stengiuosi užfiksuoti bent šį tą iš pirmykštės būties. Šis tas, matyt, pavyksta, šiaip ar taip, manau, kad mano pirmykščių žmonių paveikslai ir kai kurios akvarelės tokios tikros ir šiurkščios, kad jų neįmanoma kabinti iškvėpintuose salonuose.“

Tą gruodį Naujojoje Pomeranijoje atsiradusios dešimtys akvarelių – melancholiškos po Europos spaudimu palūžusios kultūros agonijos studijos. Motinos ir vaikai glau-

džiasi vieni prie kitų kaip skęstančiame laive. Tai štai koks tasai rojus, apie kurį jis ne vienus metus svajojo ir į kurį keliavo šešiasdešimt sunkių dienų.

Gruodžio 23 dieną Nolde draugui ir rėmėjui Hansui Fehrui pašto garlaiviu iš Rabaulo į Halę išsiunčia 245 piešinius ir akvareles. Gruodžio 24 dieną dailininkas dienoraštyje rašo, kad jam labai trūksta baltų Kalėdų, židinyje spragsinčių malkų, papuoštos eglutės. „Buvo beveik neįmanoma tokioje kaitroje jausti kalėdinę nuotaiką. Mūsų mintys per jūras ir žemynus skriejo į tėvynės Vokietijos gryčias, prie įžiebtų žibintų. Ant mūsų Kalėdų stalo pastačiau keliaujant jūromis kišeniniu peiliuku išdrožinėtas figūrėles."

Žurnalo *Schaubühne* 52 numeryje, išėjusiame gruodžio 25 dieną, pasirodo Kurto Tucholskio, pasirašiusio Teobaldu Tigru, eilėraštis „Didmiesčio Kalėdos". Jame apie Kalėdas pasakojama kaip apie buržuazinį spektaklį, per kurį žmonėms nebeliko emocijų, tik vaidmenys.

Didmiesčio Kalėdos (...)
Tuoj kūdikėlis Jėzus nusileis. O mes, jaunimas,
kaip šventenybės klausom gramofono.
Tuoj kūdikėlis Jėzus nusileis. Ir Išdalins mums
kaklaraiščius, lėles ir leksikonus.
O doras miestelėnas tyliai knapso krėsle tarp namiškių
prikirtęs karpio pusę dešimtos,
Pats savimi patenkintas, mat jam užtenka visko:
„Tos Kristaus šventės būta juk visai gražios."

Ir jau guviai apie „Kalėdų orą" šneka,
tai kas, kad šalo, snigo, buvo daug lietaus.
Sau pypkę papsi, laikraščiai rytiniai čeža,
šiandien juose tiek plepalo saldaus.

Tai galgi apsilankęs šituose namuose
Jėzulis vien tik gėrį ten patyrė nuostabiausią?
Dievaž, jie santarvę Kalėdų moka imituoti...
„Visi mes tik vaidinam. Suprasi – būsi protingiausias."

Citata paskutiniame posmelyje paimta iš Arthuro Schnitzlerio. „Visi mes tik vaidinam. Suprasi – būsi protingiausias." Tai tarsi koks slaptas 1913-ųjų kodas. Schnitzleris būtų galėjęs didžiuotis, jog jaunasis avangardas suprato jį taip gerai, kad net citavo, ir visiems buvo aišku, apie ką kalbama.

Tačiau Arthuras Schnitzleris nesididžiuoja. Gruodžio mėnesį dienoraštyje rašo galutinai praradęs viltį, kad jį kas nors iš tiesų supranta: „Dr. Roseeu atsiuntė brošiūrą apie mane: gražus noras – iš esmės rašoma tas pats, kas visur. Nebesitikiu sulaukti šiuolaikinės kritikos supratimo."

1913 metų gruodžio 18 dieną Liubeke gimė Herbertas Ernstas Karlas Frahmas, vėliau pasivadinsiantis Williu Brandtu[100].

100 Willy Brandt (1913–1992) – Vokietijos Federalinės Respublikos politikas socialdemokratas, buvo Vakarų Berlyno meru, VFR užsienio reikalų ministru, vicekancleriu ir Federaliniu kancleriu (1969–1974).

Populiariausi 1913-ųjų vardai: Gertrud, Marta, Erna, Irmgard, Charlotte, Anna, Ilse, Margarete, Maria, Hertha, Frida, Else.

O berniukų: Karlas, Hansas, Walteris, Wilhelmas, Kurtas, Herbertas, Ernstas, Helmutas, Otto, Hermannas, Werneris, Paulis, Erichas, Willy.

Oskaras Kokoschka švenčia Kalėdas su Alma, jos motina ir dukra naujame name Braitenštaine. Šviesa dar neįvesta, tad pradėjus temti visi sėdi prie židinio, besiplaikstanti ugnis ir daugybė žvakių viską užlieja iškilminga šviesa. Kokoschka padovanoja Almai didelę vėduoklę, pats ją ištapė, viduryje vyras pralaimi Almą didelei žuviai. Kokoschka garantuotas: „Nuo viduramžių nieko panašaus nebuvo, nes nė vienas meilužis nekvėpavo mylimąja taip aistringai.“ (Jau vėliau, kai mylimąja Alma seniai kvėpuos Walteris Gropius, Kokoschka užsisakys žmogaus didumo lėlę – kaip Almą, su lėlių gamintoja smulkiai aptarinės kiekvieną spalvą, kiekvieną riebalų klostelę ties klubais, jis pragyvens su ta lėle ilgiau nei su pačia Alma, bet tai tik skliausteliuose, mums juk terūpi, kaip viskas toliau klostysis šiais, 1913-aisiais, metais.)

D. H. Lawrence'as Anglijoje kaip tik džiaugiasi didžiausia savo sėkme – *Sūnumis ir meilužiais*. Išeitų, kad vyras tegali būti arba sūnus, arba meilužis (irgi tam tikra tėvažudystė). Jau šioje knygoje jis labai išryškino kovą tarp intelekto ir instinkto. Kad mylimoji Frieda von Richthofen juo patikėtų, rude-

nį Lawrence'as pėsčiomis perėjo visą Šveicariją, dabar abudu švenčia šiltas Kalėdas uosto smuklėje prie Viduržemio jūros. Per Kalėdas Lawrence'as sutvirtina sausį atliktą tikėjimo išpažinimą: „Stipri mano religija yra tikėjimas, kad kraujas, kūnas protingesni už protą. Protas gali mus suklaidinti. Bet tai, ką junta, kuo tiki mūsų kraujas, visuomet tikra."

Jo žodžiai – Kafkai į ausį. Felice Bauer jam nebeatsako. Jis rašo jai registruotus laiškus, siunčia skubų laišką, prašo bičiulio Ernsto Weißo nunešti žinią jai į darbą „Lindström AG", bet ji neatsako. Tada Kafka gauna telegramą, kuria pranešama apie laišką. Bet šis taip ir neateina. Jie trumpai pasikalba telefonu, Felice prašo, kad jis per Kalėdas nevažiuotų į Berlyną, ji jam greit parašysianti. Tačiau vis nerašo. Kai gruodžio 29 dieną perpiet laiškas vis dar nepasiekia Prahos, Kafka atsisėdęs imasi rašyti naują, antrą kartą jai peršasi. Jis rašo ir svarsto, rašo ir svarsto, rašo ir svarsto. Naujametę naktį rašo jau 22-rą puslapį. Galiausiai laiškas bus 35 puslapių. Kafka rašo: „Felice, myliu tave viskuo, kas manyje žmogiškai gera, viskuo, dėl ko esu vertas būti tarp gyvųjų." Dvyliktą valandą nuo Hradšino vėl ataidėjus varpams, Kafka atsistojęs pažvelgia pro langą. Lapkričio mėnesį visa šeima persikėlė į kitą butą, dabar Kafka mato jau nebe upę, tiltą ir parką, o žiedinę senamiesčio gatvę. Tyliai ir be perstojo sninga, sniegas slopina prie pilies šaudančių patrankų griausmą, lauke, gatvėje, žmonės švenčia Naujųjų metų pradžią. Kafka atsisėda ir rašo toliau: „Netgi tai, kad turi man daug ką prikišti ir norėtum tai pakeisti, netgi tai myliu, tik noriu, kad Tu tai žinotum."

Käthe Kollwitz, pavargusi gyventi su savo vyru ir neapsisprendusi, į kurią pusę turėtų pasukti jos kūryba, naujametę naktį apibendrina: „1913-ieji bent jau prabėgo nepiktybiškai, nebuvo negyvi ar mieguisti, tikrai daug vidinio gyvenimo.“

Tikrai daug vidinio gyvenimo, gryniausia tiesa. Robertas Musilis tamsią gruodžio naktį sėdi prie užrašų, iš kurių daug daug vėliau išaugs romanas *Žmogus be savybių*. O dabar jis rašo iškalbingą sakinį: „Ulrichas išpranašavo likimą to nė nenutuokdamas.“ Neblogai. Gurkštelėjęs vyno ir užsidegęs cigaretę (bent jau taip įsivaizduojame) nuo Ulricho pereina prie herojės Diorimos, geidžiamos gražuolės, moters su daugybe savybių, šitas konkretus sakinys jam jau visą laiką sukosi ant liežuvio. O dabar jį užrašo: „Kažkas atsivėrė – galbūt ateitis, bet, šiaip ar taip, truputį ir jos lūpos.“

Tą 1913-ųjų Kalėdų dieną buvo ir keli laimingi žmonės. Karlas Krausas ir Sidonie Nádherný von Borutin – du iš tų, kuriems viskas atvira. Kivirčo su Franzu Werfeliu sukeltos bangos dar nepasiekė jų idilės. Juodu mėgaujasi vienas kitu dar slapta, užtat meilė liejasi per kraštus. Krausą pribloškė Borutinų pilies Janovicuose žavesys: čia šviečia tik žibalinės lempos, pasakiškas parkas su puikia 500 metų tuopa vidiniame kieme – tas pats parkas, kuris visiems laikams pakerėjo Rilkę. Netgi dabar, gruodį, tuopos vainiko viršuje tebėra keli sutaršyti lapai, virš kalvų

prašvilpiant vėjui, jie suošia. Krausas visiškai pavergtas šios vietos kerų, čia, kur mylimoji Sidonie yra žirgų, šunų ir kiaulių šeimininkė. Čia yra jo rojus. Čia viskas aplink yra gera, natūralu ir tikra. Sidonie ir Janovicai, išsilaisvinimas iš Vienos ir jos intelektinio korseto paverčia Karlą Krausą kitu žmogumi. Sidonie brolis nori sesers luomui derančių vedybų. Bet kai naktį, vos tik brolis užmiega, tamsiais šaltais pilies koridoriais atsėlinęs Karlas įlipa į šiltą lovą pas savo Sidonie, juodu jau nebegalvoja apie senamadiškas luomų užgaidas. Karlas Krausas į Janovicus atvažiavo gruodžio 23 dieną, o gruodžio 24-ąją iš paskos atvyksta bičiulis Alfredas Loosas, jie ketina Kalėdas švęsti kartu. Loosas, turbūt nenorėdamas per ilgai trukdyti jaunajai porai, ketino aplankyti sosto įpėdinį pilį Konopište, ji visai šalia Borutinų pilies. Parašo laišką prašydamas, kad jį įsileistų. Tačiau Pranciškus Ferdinandas nenori, kad jam trukdytų. O gaila, būtų buvęs gražus abiejų kraštutinių Austrijos-Vengrijos polių susitikimas – šaltakraujiškai su ornamentais kariaujančio Looso ir karšto kraujo kariškių vado Pranciškaus Ferdinando.

Ateina laiškas iš Paryžiaus – skirtas Sidie, siuntėjas Rilke. „Ar Karlas Krausas pas Jus?“ – klausia jis, mat Sidie jam išsipasakojo. Ir lyg tyčia Sidie, nors jai toji pažintis buvo tokia atgrasi, jis prašo, kad perduotų Karlui Krausui rašinį apie Franzą Werfelį pavadinimu „Apie jaunąjį poetą“. Ko nors netinkamesnio Karlui Krausui atsiųsti tikrai buvo neįmanoma, juk visai netrukus, sužinojęs, kad Werfelis paleido gandus apie mylimąją, jis ims siautėti lyg koks įsiūčio apakintas bulius.

Bet Rilkės laiškas meilės idilei Janovicuose kol kas visai netrukdo. Sidie padeda jį į šalį, nėra ko skubėti, mano sau, ir, darsyk išėjusi į parką su Karlu bei mylimu šunimi, sukasi tarp minkštai iš dangaus besileidžiančių snaigių.

Krausas, šiaip jau nepasitraukiantis nuo savo rašomojo stalo ilgiau nei dviem dienoms, dabar pratęsia atostogas iki Naujųjų ir rašo poetiškus eilėraščius apie gamtą. Vėliau Sidie, toji išdidi gražuolė, padovanos jam savo – užsisvajojusios – nuotrauką, kitoje pusėje mėlynu rašalu užrašiusi: „Karlui Krausui / kartu praleistoms dienoms atminti / nuo Sidie Nádherný / Janovicai 1913–1914.“ Krausas Vienoje tą nuotrauką išsyk pasikabina virš savo rašomojo stalo ir nebenukabina. O vėliau, jau po to, parašys jai atviruką iš Sankt Morico: „Prašau šįvakar prisiminti 1913 metų Kalėdas.“ Toji Kalėdų šventė turėjo būti tikrai labai graži.

Gruodžio 27 dieną ministerija Vienoje pratęsia neurastenija sergančio II klasės bibliotekininko Roberto Musilio atostogas dėl ligos dar trims mėnesiams. Jis išsyk išvyksta į Vokietiją derėtis su Samueliu Fischeriu ir jau netrukus taps žurnalo *Neue Rundschau* redaktoriumi. Važiuodamas traukiniu iš Vienos į Berlyną ir mėgindamas suvokti, ką mato, Musilis užsirašo: „Kas krenta į akis Vokietijoje: labai tamsu.“

Paskutinė 1913-ųjų gruodžio diena. Oskaras Spengleris dienoraštyje rašo: „Prisimenu, kaip jausdavausi dar būdamas

berniukas, kai naujametę naktį būdavo nupuošiama ir išnešama Kalėdų eglutė, ir viskas vėl tapdavo proziška kaip ligi tol. Visą naktį lovoje pats vienas verkdavau, o tie ilgi ilgi metai iki kitų Kalėdų būdavo tokie liūdni." Ir toliau: „Šiandien mane slegia šio šimtmečio būtis. Visa buvusi kultūra, visas buvęs grožis, visos spalvos, viskas nudraskoma."

1913 metų pabaigoje pasirodo nustebinusi knyga. Ji vadinasi „1913-ieji", autorius mėgina apibendrinti dabartį, kuri „persisotinusi kultūrinėmis vertybėmis", tačiau sykiu „regi didėjantį masių atbukimą ir paviršutiniškumą". Tikroji knygos kulminacija – pabaigoje įdėtas Ernsto Troeltscho straipsnis apie religines dabarties apraiškas: „Tai sena istorija, visi ją žinome, kurį laiką ji buvo vadinama pažanga, o paskui dekadansu, šiandien joje norima matyti pasirengimą naujam idealizmui. Apie jį jau kalba socialinių reformų kūrėjai, filosofai, teologai, verslininkai, nervų gydytojai, istorikai. Bet jis dar neatėjo." Sena istorija, kadais vadinta pažanga – va kaip išmintingai buvo kalbama 1913 metų gruodį. Tik kas tų metų balsų klegesyje išgirdo šiuos žodžius?

Babilone vėl atrandamas Etemenanki šventyklos kompleksas – tai legendinė „Babelio bokšto statyba".

Sinchroninės istoriografijos išradėjas Werneris Steinas gimė, aišku, irgi 1913-aisiais – gruodžio 14 dieną. Jo *Kultūros tvarkaraštis* nuo 1946 metų mėgins visą žmonijos istoriją suskirstyti metų pjūviais.

Kuo moteriai apsivilkti per Naujuosius? *Welt der Frau*, žurnalo *Gartenlaube* priedas moterims, pateikia 52 patarimus apie „madą metų sandūroje“. „Šiam sezonui būdingą spalvingumą matysime ir nedidelėms šventėms skirtoje aprangoje. Dauguma formų dėl laisvo kirpimo tampa itin gracingos, jos ypač pritinka lieknoms figūroms. Tačiau atskirų linijų specialiai neakcentuojanti dabartinė mada dailiai papuoš ir stambesnes damas, jei tik šios mokės pasirinkti.“ O pervertę puslapį rasime Marie Möller eilėraštį, pavadintą taip nekaltai – „Naujametis vakaras“. Jame tokios išties keistos eilutės:

Tai imkimės veikti anksti ar vėlai,
Kad metai mums būtų sėkmingi!
Kad baigės kivirčai, pykčiai, vargai
Ir pergalės laukia taikingos.
Ir kad pasaulinio karo gaida
Grėsmingai nebeskambėtų!
Kad ji, varpų gaudesiu paversta,
Jau tik harmoningai aidėtų.

Raineriui Mariai Rilkei paskutinėmis gruodžio dienomis Paryžiuje sekasi prastai. Jis rašo: „Nesutinku jokio žmogaus, pašalo, buvo plikledis, lyja, varva – tokia čia žiema, visko po tris dienas. Man Paryžiaus jau tikrai per akis, tai pragaišties vieta.“ O paskui: „Čia mano norų 1914, 1915, 1916, 1917 ir t.t. santrauka“, ji tokia: ramybė ir būti kaime su seseriškos prigimties žmogumi. Vienam tokiam seseriškos prigimties žmogui, – tiesa, jos mintys tuo metu visai kitur, – Sidonie Nádherný, jis ir rašo: „Man

dabar patiktų būti lyg be veido, į kamuoliuką susisukusiu ežiu, kuris tik vakare, pasirąžęs pakelės griovyje ir atsargiai išlipęs į viršų, pakelia savo pilką snukutį į žvaigždes."

Visas Strėlės žvaigždynas danguje pirmą kartą pastebėtas 1913-aisiais. Į pietus nuo Laputės žvaigždyno ir į šiaurę nuo Erelio žvaigždyno ryškiai matyti švytinti Strėlė, skriejanti į Gulbę. Žvilgsniai krypsta į dangų. Žvaigždynas pavadintas pagal pavojingą strėlę, anot mitologijos, paleistą Heraklio. Tačiau Gulbės žvaigždynui šįsyk pasisekė. Strėlė praskrieja pro šalį.

Gruodžio 31 diena. Arthuras Schnitzleris dienoraštyje brūkšteli keletą žodžių: „Priešpiet tam kartui iki galo padiktavau pamišimo novelę". Popiet skaito Ricardos Huch knygą *Didysis karas Vokietijoje*[101]. O šiaip: „Dieną labai nervingas." Paskui vakarinė draugija: „Buvo lošiama ruletė." Vidurnaktį susidaužia už 1914 metus.

101 *Der große Krieg in Deutschland* (vok.).

RINKTINĖ BIBLIOGRAFIJA

Šios knygos atspirtis buvo daugybė biografijų ir kultūros istorijos šaltinių. Toliau pateikiamas sąrašas darbų, kuriuose autorius rado svarbios medžiagos.

Altenberg, Peter: *Extrakte des Lebens. Gesammelte Skizzen 1898–1919*. Wien und Frankfurt a.M. 1987.

Bauschinger, Sigrid: *Else Lasker-Schüler. Eine Biographie*. Göttingen 2004.

Berenth-Corinth, Charlotte: *Lovis Corinth, Die Gemälde. Werkverzeichnis*. München 1992.

Berger, Hilde: *Ob es Hass ist, solche Liebe? Oskar Kokoschka und Alma Mahler*. Wien 2008.

Bernauer, Hermann: *Zeitungslektüre im „Mann ohne Eigenschaften“ (Musil Studien)*. München 2007.

Bourgoing, Jean de (sud.): *Briefe Kaiser Franz Josephs an Frau Katharina Schratt*. Wien 1964.

Brandstätter, Christian (sud.): *Wien 1900. Kunst und Kultur. Fokus der europäischen Moderne*. Wien 2005.

Bülow, Ulrich von (sud.): *„Sicherheit ist nirgends“. Das Tagebuch des Arthur Schnitzler, Marbacher Magazin 93*. Marbach 2001.

Decker, Kerstin: *Lou Andreas-Salomé. Der bittersüße Funke Ich*. Berlin 2010.

Dorrmann, Michael: *Eduard Arnhold (1849–1925)*. Berlin 2002.

Dyck, Joachim: *Benn in Berlin*. Berlin 2010.

Ellmann, Richard: *James Joyce. Biographie*. Frankfurt a.M. 1994.
Feininger, Lyonel: *Gelmeroda. Ein Maler und sein Motiv*. Wuppertal / Halle 1995.
Fest, Joachim: *Hitler. Eine Biographie*. Frankfurt a.M. / München 1973.
Franz, Erich (sud.): *Franz Marc: Kräfte der Natur. Werke 1912–1915. Katalog zur Ausstellung in München und Münster*. Ostfildern 1993.
Freedman, Ralph: *Rainer Maria Rilke. Der Meister 1906–1926*. Frankfurt a.M. 2002.
Freud, Martin: *Glory Reflected. Sigmund Freud – Man and Father*. London 1957.
Freud, Sigmund / Jung, C. G.: *Briefwechsel*. Hrsg. von William McGuire. Frankfurt a.M. 1974.
Fühmann, Franz: *Vor Feuerschlünden – Erfahrung mit Georg Trakls Gedicht*. Rostock 2000.
Gay, Peter: *Sigmund Freud*. Frankfurt a.M. 1988.
Gay, Peter: *Das Zeitalter des Doktor Arthur Schnitzler*. Frankfurt a.M. 2002.
Gebhardt, Miriam: *Rudolf Steiner. Ein moderner Prophet*. Stuttgart 2011.
Grochowiak, Thomas: *Ludwig Meidner*. Recklinghausen 1966.
Grosz, George: *Ein kleines Ja und ein großes Nein*. Frankfurt a.M. 2009.
Güse, Ernst-Gerhard (sud.): *August Macke. Gemälde, Aquarelle, Zeichnungen*. München 1986.
Gumbrecht, Hans Ulrich: 1926. Ein Jahr am Rande der Zeit, Frankfurt a.M. 2001.
Henkel, Katharina / März, Roland (sud.): *Der Potsdamer Platz. Ernst Ludwig Kirchner und der Untergang Preußens*. Berlin 2001.

Hilmes, Oliver: *Witwe im Wahn. Das Leben der Alma Mahler-Werfel*. München 2004.

Hof, Holger: *Gottfried Benn: Der Mann ohne Gedächtnis. Eine Biographie*. Stuttgart 2011.

Hoffmeister, Barbara: *S. Fischer. Der Verleger. Eine Lebensbeschreibung*. Frankfurt a.M. 2009.

Husslein-Arco, Agnes / Kallir, Jane (sud.): *Egon Schiele. Selbstporträts und Porträts*. München 2011.

Jasper, Willi: *Der Bruder: Heinrich Mann*. München 1992.

Jasper, Willi: *Zauberberg Riva*. Berlin 2011.

Jauß, Hans Robert: *Die Epochenschwelle von 1912*. Heidelberg 1986.

Joachimsthaler, Anton: *Hitlers Weg begann in München. 1913–1923*. München 2000.

Jünger, Ernst: *Kriegstagebuch 1914–1918*. Hrsg. von Helmuth Kiesel. Stuttgart 2010.

Jünger, Ernst: *Afrikanische Spiele*. Stuttgart 1936.

Kafka, Franz: *Briefe an Felice und andere Korrespondenzen aus der Verlobungszeit*. Hrsg. von Erich Heller und Jürgen Born. Frankfurt a.M. 1967.

Kafka, Franz: *Tagebücher*, Kritische Ausgabe. Hrsg. von Hans-Gerd Koch, Michael Müller und Malcolm Pasley. Frankfurt a.M. 1990.

Karlauf, Thomas: *Stefan George. Die Entdeckung des Charismas*. München 2007.

Kerr, Alfred: *Mit Schleuder und Harfe. Theaterkritiken aus drei Jahrzehnten*. Hrsg. von Hugo Fetting. Berlin (Ost) 1981.

Kerr, Alfred: *„Ich sage, was zu sagen ist“. Theaterkritiken 1893–1919*. Hrsg. von Günther Rühle. Band VII.1, Frankfurt a.M. 1998.

Kessler, Harry Graf: *Das Tagebuch 1880–1938, Band 4: 1906–1914*. Hrsg. von Jörg Schuster, Roland S. Kamzelak und Ulrich Ott. Stuttgart 2005.
Klingsöhr-Leroy, Cathrin / Schneider, Katja (sud.): *Franz Marc – Paul Klee. Dialog in Bildern*. Wädenswil 2010.
Kokoschka, Oskar: „Briefe 1905–1919“, in: ders.: *Briefe in 4 Bänden: 1905–1976, Band 1*, Hrsg. von Olda Kokoschka und Heinz Spielmann. Düsseldorf 1984.
Kraus, Karl: *Briefe an Sidonie Nádherný von Borutin 1913–1936*. Hrsg. von Friedrich Pfäfflin. Frankfurt a.M. 1973.
Küchmeister, Kornelia / Nicolaisen, Dörte et al. (sud.): *„Alles möchte ich immer“: Franziska von Reventlow (1871–1918)*. Lübeck 2010.
Kühn, Heinrich: *Die vollkommene Fotografie*. Ostfildern 2010.
Kussmaul, Ingrid / Pfäfflin, Friedrich: *S. Fischer Verlag. Von der Gründung bis zur Rückkehr aus dem Exil. Eine Ausstellung des deutschen Literaturarchivs im Schiller-Nationalmuseum, Marbacher Kataloge Nr. 40*. Marbach 1985.
Kutscher, Arthur: *Wedekind. Leben und Werk*, München 1964.
Mächler, Robert: *Robert Walser. Biographie*. Frankfurt a.M. 1992.
Mann, Golo: *Erinnerungen und Gedanken. Eine Jugend in Deutschland*. Frankfurt a.M. 1986.
Mann, Thomas: *Briefe 1889–1913*. Hrsg. von Thomas Sprecher, Hans R. Vaget und Cornelia Bernini. Große Kommentierte Frankfurter Ausgabe: Briefe und Tagebücher, 1d. Frankfurt a.M. 2002.
Matisse, Henri: *Radical Invention 1913*–1917. Chicago 2010.
Matuschek, Oliver: *Stefan Zweig. Drei Leben. Eine Biographie*. Frankfurt a.M. 2006.
Mehring, Reinhard: *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Eine Biographie*. München 2009.

Mendelssohn, Peter de: *Der Zauberer. Das Leben des deutschen Schriftstellers Thomas Mann. Erster Teil 1875–1918*. Frankfurt a.M. 1975.

Moeller, Magdalena M. (sud.): *Karl Schmidt-Rottluff. Ostseebilder: Katalog zur Ausstellung in Lübeck, Kunsthalle St. Annen und Museum Behnhaus Drägerhaus - Galerie des 19. Jahrhunderts. Brücke-Museum Berlin, 11.02.2011–17.07.2011*. München 2010.

Moeller, Magdalena M. (sud.): *Emil Nolde in der Südsee*. München 2002.

Moeller, Magdalena M. (sud.): *Emil Nolde. Expedition in die Südsee. Brücke-Archiv 20/2002*. München 2002.

Moeller, Magdalena M. (sud.): *Ernst Ludwig Kirchner in Berlin. Katalog zur Ausstellung im Brücke-Museum, Berlin 2008/2009*. München 2009.

Montefiore, Simon Sebag: *Der junge Stalin*. Frankfurt a.M. 2007.

Morton, Frederic: *Wetterleuchten 1913/1914*. Wien 1990.

Musil, Robert: *Tagebücher*. Hrsg. von Adolf Frisé, 2 Bände. Reinbek bei Hamburg 1976.

Nebehay, Christian M.: *Egon Schiele. Leben und Werk*. Wien 1980.

Ott, Ulrich / Pfäfflin, Friedrich (sud.): *Karl Kraus. Eine Ausstellung des Deutschen Literaturarchivs im Schiller Nationalmuseum Marbach 8. Mai – 31. Oktober 1999. Marbacher Kataloge Nr. 52*. Marbach 1999.

Pinsent, David H.: *Reise mit Wittgenstein in den Norden. Tagebuchauszüge, Briefe*. Wien / Bozen 1994.

Rabaté, Jean-Michel: *1913. The Cradle of Modernism*. Oxford, 2007.

Richardson, John: *Picasso. Leben und Werk*, Band 2. 1907–1917. München 1997.

Rilke, Rainer Maria: *Briefe aus den Jahren 1907–1914*. Leipzig 1939.
Rilke, Rainer Maria / Cassirer, Eva: *Briefwechsel*. Hrsg. und kommentiert v. Sigrid Bauschinger. Göttingen 2009.
Röhl, John C.G: *Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund. 1900–1941*. München 2008.
Roters, Eberhard / Schulz, Bernhard (sud.): *Stationen der Moderne. bedeutendsten Kunstausstellungen des 20. Jahrhunderts in Deutschland*. Berlin 1988.
Rubin, William (sud.): *Picasso und Braque. Die Geburt des Kubismus – Mit einer vergleichenden biographischen Chronologie von Judith Cousins*. München 1990.
Sarason, David: *Das Jahr 1913. Ein Gesamtbild der Kulturentwicklung*. Leipzig / Berlin 1913.
Savoy, Benedicte: *Nofretete. Eine deutsch-französische Affäre. 1912–1931*. Köln 2011.
Schmitt, Carl: *Tagebücher. Oktober 1912 bis Februar 1915*. Hrsg. von Ernst Hüsmert. Berlin 2005.
Schwilk, Heimo (sud.): *Ernst, Jünger: Leben und Werk in Bildern und Texten*. Stuttgart 1988/2010.
Schnitzler, Arthur: *Tagebuch 1913–1916*. Wien 1983.
Schnitzler, Arthur: *Briefe 1913–1931*, Hrsg. von Peter Michael Braunwarth, Richard Miklin und Susanne Pertlik. Frankfurt a.M. 1984.
Schuster, Peter-Klaus / Vitali, Christoph et al.: *Lovis Corinth*. München 1996
Scotti, Rita: Der *Raub der Mona Lisa. Die wahre Geschichte des größten Kunstdiebstahls*. Köln 2009.
Simplicissimus, Jahrgang 1913, München.
Sinkovicz, Wilhelm: *Mehr als zwölf Töne. Arnold Schönberg*. Wien 1998.
Spengler, Oswald: *Ich beneide jeden, der lebt*. Düsseldorf 2007.

Stach, Rainer: *Kafka. Die Jahre der Entscheidungen*. Frankfurt a.M. 2002.
Tomkins, Calvin: *Marcel Duchamp. Eine Biographie*. München 1999.
Tucholsky, Kurt: *Briefe. Auswahl 1913 bis 1935*. Berlin (Ost) 1983.
Wagenbach, Klaus: *Franz Kafka. Bilder aus seinem Leben*. Berlin 2008.
Wagenknecht, Christian / Willms, Eva (sud.): *Karl Kraus – Franz Werfel. Eine Dokumentation*. Göttingen 2001.
Weidinger, Alfred: *Kokoschka und Alma Mahler. Dokumente einer leidenschaftlichen Begegnung*. München 1996.
Weinzierl, Ulrich: *Hofmannsthal. Skizzen zu einem Bild*. Wien 2005.
Welt der Frau, Jahrgang 1913, München.
Wolff, Kurt: *Briefwechsel eines Verlegers 1911–1963*. Hrsg. von Bernhard Zeller und Ellen Otten. Frankfurt a.M. 1966.
www.wikipedia.de
Zweig, Stefan: *Die Welt von gestern*. Stockholm 1944.

PADĖKA

Autorius dėkoja Holgeriui Hofui, suteikusiam svarbių duomenų apie Gottfriedą Benną, Leonhardui Horowskiui – apie Prūsijos dvarą, Reineriui Stachui – apie Franzą Kafką ir Williui Jasperui – apie Heinrichą Manną. Ypatingos padėkos nusipelnė pirmasis skaitytojas – visapusiškai išprusęs ir kritiškas Erhardas Schützas.

Illies, Florian
Il-48 1913. Šimtmečio vasara / Florian Illies ; iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė. – Vilnius : Sofoklis, 2014. – 304 p.
ISBN 978-609-444-129-5

Ši knyga – kvapą gniaužianti išskirtinio laikotarpio kultūrinio gyvenimo panorama. 1913-ieji buvo ypatingi metai, kai bet kas atrodė įmanoma. Tai literatūros, dailės, muzikos pakilimo laikotarpis, kultūros aukso amžius. Visoje Europoje galėjai sutikti daugybę menininkų, kurių kūryba nulėmė mūsų pasaulio vaizdą. Jie mėgavosi gyvenimu, gėrė, rašė, tapė, kūrė, puldavo vienas kitam į glėbį ir čia pat vienas kitą atstumdavo. Jie aukštino patys save ir patys save prakeikdavo...
Šią F. Illieso knygą galima skaityti kaip to laiko meno gyvenimo panoramą, apžvalgą, tačiau kartu ji atskleidžia daug asmeninio gyvenimo detalių, gandų, net anekdotų. Autorius pateikia ir susieja daugybę faktų, lengvo ir žaismingo stiliaus knyga įtraukia skaitytoją, intriguoja sekti autoriaus mintį ir sužinoti netikėtą požiūrį.

UDK 930.85+008(091)

FLORIAN ILLIES

1913

ŠIMTMEČIO VASARA

Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė

Viršelį kūrė Milena Grigaitienė
Maketavo Kornelija Buožytė

Leidykla „Sofoklis"
Klaipėdos g. 7A, LT-01117 Vilnius
info@sofoklis.lt
Spausdino UAB „EuropaPrint"
Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
www.europa-print.eu
Tiražas 1500 egz.

1913-ieji buvo ypatingi metai, kai bet kas atrodė įmanoma. Tai literatūros, dailės, muzikos pakilimo laikotarpis, kultūros aukso amžius. Visoje Europoje galėjai sutikti daugybę menininkų, kurių kūryba nulėmė mūsų pasaulio vaizdą. Jie mėgavosi gyvenimu, gėrė, rašė, tapė, kūrė, puldavo vienas kitam į glėbį ir čia pat vienas kitą atstumdavo. Aukštino patys save ir patys save prakeikdavo...

Šią knygą galima skaityti kaip to laiko menininkų gyvenimo apžvalgą, tačiau kartu ji atskleidžia daug asmeninio gyvenimo detalių, gandų, net anekdotų. Lengvas ir žaismingas pasakojimas įtraukia skaitytoją, intriguoja sekti autoriaus mintį, susieti daugybę faktų ir sužinoti netikėtą požiūrį.

Knygos autorius Florianas Illiesas (g. 1971) studijavo istoriją Bonos ir Oksfordo universitetuose, dirbo didelių Vokietijos laikraščių redaktoriumi ir žurnalistu, nuo 2008 metų vadovauja laikraščio „Zeit" meno ir literatūros skyriui. Keturios ankstesnės jo knygos yra tarptautiniai bestseleriai, parduodami milijoniniais tiražais.

